

HUNGAROLÓGIAI ÉVKÖNYV
PÉCS, 2012

HUNGAROLÓGIAI ÉVKÖNYV 2012

**XIII. évfolyam
1. szám**

A kötet (a címek után csillaggal jelölve)
néhány előadást is tartalmaz a MANYE
XXI. (2011. évi szombathelyi)* és XXII. (2012. évi szegedi)**
kongresszusainak hungarológiai tematikájából

Hungarológiai Évkönyv 13 (2012)

A magyar egyetemek hungarológiai műhelyeinek kiadványsorozata

ISSN 1585-9673 (Nyomtatott)

HU ISSN 2063-7543 (Online)

A DIGITALIZÁLT SZÁMOK ELEKTRONIKUS ELÉRHETŐSÉGE:

<http://epa.oszk.hu/02200/02287>

Szerkesztőbizottság

Lengyel Zsolt (Pannon Egyetem)

Maticsák Sándor (Debreceni Nyári Egyetem)

Nádor Orsolya (Károli Gáspár Református Egyetem)

Szépe György (Pécsi Tudományegyetem)

Szili Katalin (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Szőnyi György Endre (Szegedi Tudományegyetem)

Szűcs Tibor (Pécsi Tudományegyetem)

Tverdota György (MTA Irodalomtudományi Intézet)

Szerkesztők

Nádor Orsolya – Szűcs Tibor

A szerkesztőség címe:

Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Nyelvtudományi Tanszék

Hungarológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Szeminárium

H-7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

Tel. / fax: (36-72) 503-600/24335

E-mail: szucs.tibor@pte.hu

<http://www.nyelvtud.btk.pte.hu>

© Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Pécs, 2012

© Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2012

TARTALOM

Előszó	7
---------------------	----------

NÁDOR ORSOLYA – SZÜCS TIBOR

Búcsú Szépe György professzor úrtól (1931–2012)	8
---	---

I. NYELVLEÍRÁS – NYELVOKTATÁS – NYELVTANULÁS

DURST PÉTER

Mintavételi technikák a magyar mint idegen nyelv elsajátításának vizsgálatában**	15
--	----

FANCSALY ÉVA

A magyar mint idegen nyelv tanítása és a nyelvtörténet**	22
--	----

GYÖNGYÖSI LÍVIA

A hasznosság elve mint motiváció – a magyar mint idegen nyelv szókincsének elsajátításában	29
--	----

SCHMIDT ILDIKÓ

Forma és funkció kapcsolata a magyar köztes nyelvben	43
--	----

SÓLYOM RÉKA

Külföldi és magyar egyetemisták értelmezési stratégiái napjaink két neologizmusával kapcsolatban	51
--	----

II. A KONTRASZTÍV SZEMLÉLET TÜKRÉBEN

JAKAB ERIKA

A kognitív aspektus a magyar mint idegen nyelv oktatásában. A nyelvi relativizmusból fakadó kognitív nehézségek bemutatása egy magyar–német kísérleten keresztül	69
--	----

MAGYARI SÁRA

A magyar mint idegen nyelv az <i>áll</i> és a <i>stã</i> igék tükrében	91
--	----

PARK SOO YOUNG

A magyar névutórendszer a koreai nyelv szempontjából	100
--	-----

III. TANANYAGOK – MÁSKÉNT

BODNÁR ILDIKÓ

A magyar mint idegen nyelvi tankönyvek felhasználásának egy lehetséges új területe	123
---	-----

SZÜCS TIBOR

Szemponatok a nyelvkönyvszövegek életszerű változatosságához (A nyelv- és kultúráközvetítés pragmatikai hangsúlyairól)**	142
---	-----

IV. IRODALMI RECEPCIÓ ÉS FORDÍTÁS**SHERWOOD, PETER**

Translation criticism: linguistic notes towards a prolegomena with special reference to Hungarian literature in English	153
--	-----

VARGA RÓBERT

„A kiadói lutritól” a recepcióig. Márai Sándor műveinek franciaországi fogadtatásáról	161
--	-----

V. TUDOMÁNYTÖRTÉNET**ARADI ANDRÁS**

Egy amerikai nyelvész két magyar nyelvtana a deskriptív nyelvészet időszakából*	173
--	-----

CZ. FARKAS MÁRIA

Adalékok a strasbourgi magyar oktatóhely történetéhez	186
---	-----

STURCZ ZOLTÁN

A Kosztolányi – Meillet vita körülményei és utóélete*	199
---	-----

VI. HUNGAROLÓGIA A NAGYVILÁGBAN: AMERIKAI KITEKINTÉS**HAJNAL WARD JUDIT – STEWART, MOLLY**

A tudományos tevékenység értékelése: hungarológiai témák amerikai disszertációkban	223
---	-----

VII. MEGEMLÉKEZÉSEK**SZÉPE GYÖRGY**

Nagy Károly (1934 – 2011)	243
---------------------------------	-----

LADÁNYI MÁRIA

Búcsú Jónás Frigyes tanár úrtól (1944–2012)	247
---	-----

SZÜCS TIBOR

Búcsú Hoffmann Ottó tanár úrtól (1925–2012)	249
---	-----

Contents**A 13. szám szerzői****Útmutató****ECL**

Előszó

13. számunk – valóban szerencsétlenül – igen szomorú hírral indul, Szépe György professzor eltávozásáról. A „magyar mint idegen nyelv / hungarológia” korszerű hazai felsőoktatási programjának megalapozójáról, a pécsi képzés koncepciójának megalkotójáról, a *Hungarológiai Évkönyv* szellemi szülőjéről e kötet elején emlékezünk meg.

Sajnálatos módon további búcsúztatók is jelzik számunk végén, hogy a közel-múltban több veszteség is érte hungarológus közösségünket. E megemlékezéseken belül különös nekrológot képvisel a nemrég elhunyt professzor írása korábban távozott kollégájáról.

Az éppen még öt köszöntő 12. számot követően viszont van azért igencsak örvendetes hírünk is: sorozatunk immár PDF-digitalizált formában – visszamenőleg és folyamatosan – elektronikusan is elérhető az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtárának adatbázisában, az Elektronikus Periodika Archívum honlapján (<http://epa.oszk.hu/>) – a jelen számunk impresszumában pontosan megadott internetes címen, s tartalma cikkszinten kereshetővé válik a MATARKA (<http://www.matarka.hu/>) és az EHM (<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>) adatbázisokban is.

A 10. kötetünkől bevezetett angol nyelvű összefoglalóknak és az ugyanezen kötet végén olvasható visszatekintő-összesített (szintén angol) tartalomjegyzéknek is köszönhetően reményeink szerint még szélesebb lehetséges nyilvánosságot kínálhat sorozatunk elektronikus hozzáférhetősége. Jövő évi számunktól kezdődően pedig mindannyiunk megkönnyebbülésére – az egységesülés felé haladó szabvány jegyében – egyszerűsítjük a bibliográfia formai adatolását (pl. éppen a kiskapitálisok mellőzésével).

Hagyományainkat folytatva e kötetünk is tartalmaz néhány előadást (a címek után csillaggal jelölve) a MANYE tavalyi és idei (XXI. szombathelyi* és XXII. szegedi**) kongresszusainak hungarológiai szekciójának, illetve műhelyének tematikájából.

A szerkesztők

Nádor Orsolya – Szűcs Tibor

Búcsú Szépe György professzor úrtól (1931–2012)

A PTE BTK Nyelvtudományi Tanszéke és az egész hazai nyelvészeti közélet mély megrendüléssel fogadta a fájdalmas hírt, hogy szeretve tisztelt professzorunk 2012. szeptember 12-én hajnalban elhunyt.

Vesztességünk hirtelenjében mérhetetlen: az egyetemi tanárképző, majd a bölcsészkar egyik meghatározó alapító egyénisége, az egykori Nyelvi és Kommunikációs Intézet igazgatója, az új egyetemi tanszék első vezetője, nyelvtudományi doktori iskolánk alapító programvezetője, az alkalmazott nyelvészet nemzetközi hírnök, sokoldalú kutatója, évtizedek diáknemzedékei számára legendás tanáregyéniség, sokunk mestere távozott el közülünk. A hazai, majd közelebbről a pécsi hungarológia diszciplináris szerveződésének és tudományos-felsőoktatási intézményesülésének megalapozója, a Hungarológiai Évkönyv megálmodója.

Nagykőrösön született 1931. április 19-én. Ott is érettségizett az Arany János Gimnáziumban. Debrecenben kezdte meg magyar–francia szakos egyetemi tanulmányait, amelyeket végül Budapesten fejezett be 1953-ban. Tudományos pályáján 1969-ben bölcsészdoktorátust, 1972-ben kandidátusi fokozatot, 2000-ben egyetemi magántanári címet (ELTE BTK), 2008-ban az MTA doktora címet szerzett. Igen sokszínű szakmai érdeklődésről tanúskodnak kitüntetően kedvelt kutatási területei: az alkalmazott nyelvészet (különösen az anyanyelvi nevelés és a nyelvpolitika), a XX. század nyelvtudomány-története, a szemiotika, a magyar szóalaktan.

Széles körű tájékozottságához eleve hozzásegítette felsőfokú francia, angol, német, valamint középfokú orosz, spanyol és román nyelvtudása. Még fiatalon, Ford-ösztöndíjasként nyelvészetet hallgatott a Columbia Egyetemen (New York), majd a Harvard Egyetemen és a Massachusetts Institute of Technologyn. Később pedig már tapasztalt és elismert kutatóként kapott ösztöndíjas lehetőségeket különféle külföldi tanulmányutakra, s járt rendszeresen nemzetközi konferenciákra.

Szépe tanár úr (hogy szakmai körünkben legközkeletűbb, teljes tisztelettől áthatatott említését megidézzük a bizalmasabb „főtanár úr” mellett) 1953 és 1994 között főállásban, azután 2001-ig tanácsadóként dolgozott az MTA Nyelvtudományi Intézetében, ahol első (budapesti) iskolateremtő tevékenységének köszönhetően – a modern nyelvészeti irányzatok iránti nyitott érdeklődés fölkelésével – egy tehetséges fiatal nyelvész-nemzedék indulhatott el kutatói pályáján, s irányításával megindulhattak az iskolai anyanyelvi nevelés kísérleti programjai is. Emellett éveken át az ELTE Általános Nyelvészeti Tanszékének, később a Zsigmond Király Főiskola

Nyelvtudományi Tanszékének oktatója volt. Közben vendégtanárként is oktatott több hazai, határon túli és amerikai egyetemen (Veszprém; Újvidék, Kolozsvár; Rutgers University, New Brunswick (Fulbright-vendégprofesszorként); Columbia University, New York).

1982. szeptember 1-től oktatott a Pécsi Tudományegyetemen (JPTE / PTE), s egyetemi tanári beosztása 70. életévében alakult át professor emeritusivá. Tanárképző, majd bölcsészkar alapító-oktatásszervező tevékenysége újszerű egyetemi képzés bevezetésének nyitott utat, s e második (pécsi) iskolateremtő korszaka hívta életre később a Nyelvtudományi Doktori Iskolát is.

Elismert szakteként a nemzetközi és hazai tudományos közélet számos fórumának (szakmai testületeknek, bizottságoknak) volt vezető tisztségviselője, illetve szakfolyóiratok szerkesztőbizottsági tagja. A különösen a 60-as és 90-es évek között sűrűsödő, a nagyvilágban tett külföldi tanulmányutak és UNESCO-kiküldetések során otthonosan mozgott a friss nyelvészeti irányzatok között. A nyelvi emberi jogokkal kapcsolatban több tanácskozáson vett részt, amelyeknek eredményeként számos nemzetközi deklaráció, illetve dokumentum született. Igen gazdag magyar és idegen nyelvű szakirodalmi munkásságának (cikkeinek, tanulmányainak, szerkesztett köteteinek, tankönyveinek) sokszínűsége és mennyisége rendkívül fogékony és termékeny kutatóra vall.

Utóbbi aktív évtizedeinek talán legkiemelkedőbb két tudományos közéleti teljesítményét a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének (MANYE) megalapítójaként és örökös elnökeként, továbbá a Modern Nyelvoktatás című alkalmazott nyelvészeti szakfolyóirat újraalapító főszerkesztőjeként mutatta fel. Az utolsó évtizedeiben megjelent összesen négy születésnapra köszöntő kötet (1996, 2001, 2006, 2011) nemcsak a „főtanár úr” iránti tisztelet lankadatlanságáról tanúskodik, hanem tematikus sokszínűségében az Ő sokoldalúságát is leképezi.

Nagyszabású, európai léptékben és távlatokban kreatívan gondolkodó kutató, rendkívül tehetséges és leleményes tudományszervező, elhivatott ismeretterjesztő, különleges empátiával megáldott vezető, vonzóan népszerű oktató, nagyvonalúan adakozó mester volt.

Hihetetlenül energikusan dolgozott. Szeretetből, szeretettel, s lendülete környezetét is – kísérletező-útkereső kedvre bátorítva – magával tudta ragadni. Kahlil Gibran *A próféta* c. művében (1923) ír efféle csodáról. Révbíró Tamás fordításában idézem:

„... amíg munkálkodtok, igazán szeretitek az életet, és az életet munkálkodással szeretni azt jelenti, hogy meghitt ismerősötök az élet legbensőbb titka. (...) ... az élet valóban sötétség, ha nincsen akarat, és minden akarat vak, ha nincsen tudás, és minden tudás hiábavaló, ha nincsen munka, és minden munka üres, ha nincsen szeretet; ha pedig sze-

retettel dolgoztok, önmagatokat összefűzitek önmagatokkal, egymással és Istennel. És mit jelent az, hogy szeretettel dolgozni? Úgy szöni gyolcsot, hogy a szálát a szívedből húzod, mintha azt a gyolcsot az viselné majd, akit szeretsz. Szeretve építeni a házat, mintha az lakna majd benne, akit szeretsz. Gyengédséggel vetni el a magot, és örvendezve aratni, mintha az enné a gyümölcsöt, akit szeretsz. A magad képére alakítani mindent, saját lelked lehetével. És tudni azt, hogy körülötted állnak mind az áldott halottak, és figyelnek téged.”

Az utóbbi időben – talán nem véletlenül – egy tudománytörténeti monográfián dolgozott: XX. századi nyelvészportrékkal, nekrológok tükrében (!). Többünket be is vont, telefonon és levélben mozgósított adatgyűjtéseinek pontosításába, ellenőrzésébe. Mert mindig is becsülte a nagy elődöket és kortársakat, s közismert eszmei nyitottságról tanúskodó nagyvonalúsága mellett is fontosnak tekintette a filológiai műgondot. Miként azt is szemmel láthatólag számon tartotta, kivel mióta áll kapcsolatban, mikor és milyen körülmények között ismerkedett meg.

Az emlékfosztlányok sokáig élénken megmaradnak még kedves tanárunk, kollégánk és barátunk távozása után is a közösen átélt múlt különféle szövetrétegeiből, s ennek tudatában a fájó veszteség mellett mégis abban reménykedhetünk, hogy velünk lesz minden pillanatban, mikor megidézzük, mikor eszünkbe jut, mikor hállával emlegetjük, ahányszor csak ráérünk, hogy valamilyen közös élmény csodás titka őáltala köt össze bennünket. S ilyen jövőbeli pillanatokban megelevenedve újra Ő lesz a helyzet főszereplője. Akkor még odaátrol is meghalljuk és megértjük majd nagy reformátorunk eredményhirdetés előtt szokásos – minden felekezethez szóló – bizottsági elnöki szavát: „A gyülekezet feláll.”

Anekdóták keringtek fantasztikus munkabírásról, elképesztő memóriájáról, református puritánságáról, vezetői korszakából katonásan pontokba szedett rész-kérdésekből álló leveleiről, rutinosan magabiztos – semmiféle váratlan körülménytől zavarba nem jövő – ülésvezetéseiről, sokszor a lehetetlenséggel határos, örök optimizmustól áradó, sziporkázó ötleteiről. Szakmai körökben szállóigékké váltak egyes finoman szellemes humorú megjegyzései. Immár az emlékezet alagútjain kanyarognak majd kedves mosollyal és jellegzetes gesztusokkal kísért, melegen dallamos hanghordozással ejtett szavai. Mert ezekkel sosem takarékoskodott. Bökezően osztotta szellemi kincseit. Mindig tudta, kinek mire van szüksége éppen: segítő közbenjárásra, szakmai eligazításra, szakirodalmi ajánlásra, könyvkiadásra, témavezetői iránymutatásra, baráti jó tanácsra vagy egyszerűen egy kedves szóra a hozzá betérőnek. A legnemesebb értelemben határozottan menedzselte kollégáit és tanítványait. Különleges érzéke volt a tehetség fölfedezéséhez, majd pedig fölkarolásához és tereléséhez. Valóságos intézmény volt maga. De nagyon is személyes. Sokat köszönhetünk neki. Immár adósai maradtunk még akkor is, ha életében igye-

keztünk is viszonzni kitüntető figyelmességét, hálánk jelét adni valamely adományaért. Most már csak úgy törleszthetünk igazán, ha minél többet továbbvisszünk a tőle kapott kincsekből, hogy továbbadhassuk azoknak is, akik a jövőben ekként ismerhetik meg őt. Mert köszönettel tartozunk az Életnek is, hogy itt volt nekünk. Legszebb emlékeinkben itt is marad. Nyugodjék békességben! S legyen áldott igaz emberségéért!

(*Szűcs Tibor*)

***Egy számunkra különösen fontos szöveg Szépe György tanár úr életművében:
a magyar mint idegen nyelv ügye***

A magyar mint idegen nyelv (vagy ahogy ezt megelőzően nevezték: magyar nyelv külföldieknek) hosszú ideig csak a nyelvtanítást jelentette. Lelkes, nyelveket beszélő fiatalok próbálták meg kitalálni, mit és hogyan érdemes tanítani a nyelvünkkel ismerkedő külföldieknek. Senki sem tanulta az egyetemen, mindenki a gyakorlatban vált nyelvmesterré.

Az első elméleti összegzést, a magyar nyelv tipológiáját Szépe György alkotta meg 1981-ben. Nyolc alapkategóriát állított fel, amelyek a földrajzi és motivációs szempontokat, valamint az egy- és kétnyelvűséget, az idegenséget és származást, a sztenderd és diglossia kettősségét is figyelembe veszik. Konklúzióként „a magyar mint idegen és mint második nyelv” megnevezést javasolta, ami csak hosszúsága miatt nem lett a mindennapi szakmai szóhasználat része.

Nyelvpolitikai olvasmányai és kiterjedt nemzetközi kapcsolatai, részvétele a modern Európa nyelvi jogi dokumentumainak megformálásában ráirányították a figyelmét a kevésbé ismert nyelvek oktatáspolitikájára, benne a magyar mint kisebbségi anyanyelv, mint idegen- és mint második nyelv tanításának vitás kérdéseire is. Több doktoranduszát – köztük a jelen emlékezés szerzőjét is – kutatásokra ösztönözte a magyar mint idegen nyelv, a kisebbségi nyelvek, a nemzetiségi-, valamint a környezeti nyelv mélyebb megismerése érdekében.

A diszciplínák súlyát, külső megítélését befolyásolhatja az, hogy van-e mögötte intézményi háttér. Szépe György maradandót alkotott az intézményesítés területén is. A nyolcvanas évek utolsó harmadában Pécsen elindította a „magyar mint idegen nyelv / hungarológia” speciálkollégiumot (így, ferde vonallal jelezve a két terület szoros összetartozását és átjárhatóságát), amelyből aztán kinőtt a szak és a specializáció. Amikor kiderült, hogy a csak idegennyelv-szakosokat kizárta a minisztériumi döntés a képzésből, széttárta a kezeit: „hát, kérem... – mondta –, akkor megtartjuk a specializációt is, legfeljebb majd megtanítjuk nekik azt, ami a magyar szakból

hasznos lehet. Lesz egy külön modul is. Ezt magamra vállalom.” Így jött létre Szépe György, Szűcs Tibor és Gaiy Béla közös munkája nyomán az első modulrendszerű hungarológiai tanárképzési program. Pontosan tudta, hiszen külföldi ösztöndíjas-ként megtapasztalta, mire van szüksége egy leendő magyarnyelv-tanárnak: a magas szintű idegennyelv-tudáson, a nyelvészeti és kulturális ismereteken, biztos tárgyi tudáson kívül azokra a módszerekre, amelyekkel a tudás élvezetesen juttatható el a diákokhoz.

A képzés csúcsa az alkalmazott nyelvészetet középpontba állító pécsi Nyelv-tudományi Doktori Iskola „magyar mint idegen nyelvi” elágazása lett.

Szépe tanár úr, aki oroszlánrészt vállalt a legmagasabb képzési szint kidolgozásában, ezzel a döntéssel rangot adott nemcsak az alkalmazott nyelvészetnek, hanem ezen belül a minden érintett tudományterület partvonalára szorult magyar mint idegen nyelv / hungarológia művelőinek is.

Az alkalmazott nyelvészeti konferenciák – később kongresszusok – állandó munkacsoportja lett a magyar mint idegen nyelvi szekció, az előadások kötetben is megjelentek, így széles körben ismertté válhattak.

Szépe György meggyőződése volt, hogy a tudományterület rangját növeli, ha van saját szakmai folyóirata, tehát létre kellett hozni a magyar mint idegen nyelvi és hungarológiai oktatás periodikáját – így jött létre 2000-ben a pécsi Hungarológiai Évkönyv.

A tavaly megjelent 12. szám a Tanár úr 80. születésnapját köszöntötte. A szerzők mindegyike vall néhány sorban arról, hogyan találkozott először az ünnepelttel, milyen szakmai-baráti segítséget, útmutatást kapott. Van, aki más tudományterület művelőjeként építette be nézőpontjai közé a magyart mint idegen nyelvet; van, aki pályája indulását köszönheti annak, hogy a Tanár úr felfedezte benne a gondolkodó embert, a tehetséges kutatót; van, akit egy új, Magyarországon addig ismeretlen diszciplínával ismertetett meg. Jó, hogy tavaly személyesen köszönhattuk őt Pécsen, és köszönhattuk meg mindazt, amit Szépe György adott a hozzá ezer szállal kötődő nyelvész nemzedékeknek.

Emlékét megőrizzük, és tanításait továbbadjuk.

(Nádor Orsolya)

I. NYELVLEÍRÁS – NYELVOKTATÁS – NYELVTANULÁS

Durst Péter

Mintavételi technikák a magyar mint idegen nyelv elsajátításának vizsgálatában**

1. Bevezetés

A magyar mint idegen nyelv elsajátításának és tanulásának jellemzőit az eddig használtakon kívül még számos más módszerrel lehet kutatni. Ebben a dolgozatban rövid áttekintést nyújtok az eddig használt módszerekről, valamint a további lehetőségekről is. Sajátos szempontomat – az adatgyűjtési módszerek vizsgálatát – egyrészt az magyarázza, hogy komoly elméleti alappal bíró kutatásoknak lehet nagyon prózai akadály a adatgyűjtés, másrészt az újabb, nagy lehetőségekkel kecsegtető kutatási módszerekhez új adatgyűjtési módszerekre van szükség, amelyről szintén rövid összefoglalót adok.

2. Szóbeli adatgyűjtés

Számos olyan nyelvészeti kutatást végeztek, amelynek célja nem kifejezetten a magyar mint idegen nyelv tanulásának vizsgálata volt, azonban eredményeik ebből a szempontból is relevánsak. Az anyanyelv elsajátítását vizsgáló kutatások szinte kivétel nélkül értékes összehasonlítási alapot nyújtanak, hiszen más nyelvek esetében is megfigyeltek párhuzamokat ugyanannak a nyelvnek a második nyelvként történő elsajátításával, sőt ez valójában a másodiknyelv-elsajátítás (Second Language Acquisition – SLA) mint új kutatási terület egyik legelőször vizsgált kérdése volt (Cook 1969, 1973).

Réger Zita tanulmányaiban (1974, 1975, 1979) az anyanyelvi elsajátítást és a 6–9 éves magyarországi cigánygyerekek magyar nyelvtanulási jellegzetességeit hasonlította össze, és lényeges megfigyeléseket jegyzett le. Kutatása során a két-nyelvűség egyik speciális esetébe tartozó gyerekeket vizsgált, adatgyűjtési módszere a gyermeknyelvi kutatásokhoz hasonlítható, tehát a szabad beszélgetésen túl kérdésekkel irányított beszélgetéseket jegyzett fel, illetve spontán megnyilatkozásokat figyelt meg.

Az SLA kutatásokban is igen gyakran találkozhatunk a szabad beszéd elemzésével. Ezt a módszert alkalmazta Langman és Bailey (2002) a magyar igeragozás elsajátításáról írt tanulmányuk elkészítésekor. Az adatközlő kilenc,

Magyarországon élő kínai ember volt, akikkel egy előtérben készítettek interjút várakozás közben. Az adatok rögzítéséhez és értékeléséhez az SLA kutatásának bevett módszereit alkalmazták, így eredményeiket statisztikai elemzéssel is alá tudják támasztani. Bár ez a módszer a statisztika pontossága miatt kétségtelenül meggyőző, a kutatás tárgyát képező grammatikai jelenség túlzott leegyszerűsítése vélhetően torzítja az eredményeket, továbbá felmerül az a kérdés is, hogy egy legfeljebb egyórás beszélgetésben használt igeragozási minta alapján lehet-e általános következtetéseket levonni. A kutatómódszertani problémákra egy másik dolgozatban rámutattam (Durst 2010), most a mintavétellel kapcsolatban mindössze azt tartom szükségesnek megjegyezni, hogy a határozott tárgyas ragozás elsajátításával kapcsolatban igen nehéz ilyen szóbeli interjú alapján megfigyeléseket tenni. Könnyen lehet ugyanis, hogy a vizsgálni kívánt grammatikai jelenséget szinte nem is használja az adatközlő.

Egyértelmű, hogy a valós idegennyelvi kompetenciáról a teljesen autentikus, semmilyen módon nem irányított vagy befolyásolt beszéd megfigyelésével és elemzésével szerezhetjük a legpontosabb képet. Az ilyen jellegű megnyilvánulások rögzítése azonban a gyakorlatban aligha valósítható meg, különösen akkor, ha a nyelvi anyagot valamilyen előre meghatározott célból szeretnénk vizsgálni (a fent említett tanulmányhoz hasonlóan). Az interjúkat lehet kérdésekkel és egyéb feladatokkal is irányítani, és ebben az esetben már nagyobb eséllyel kapunk a meghatározott szempont szerint elemezhető alapanyagot, de ennek a feldolgozása is nehézkes és rendkívül időigényes. A MID kutatásában néhány próbálkozástól eltekintve (Langman és Bailey i.m., Durst 2007) nem jellemző a grammatikai jelenségek elsajátításának vagy tanulásának vizsgálatában szóbeli interjúból származó adatok használata, pedig minden bizonnyal fontos szabályszerűségekre lehetne rámutatni ennek a módszernek a segítségével.

3. Pszicholingvisztikai vizsgálatok

A nyelv működésének pszicholingvisztikai szempontból történő vizsgálatához új kutatási módszereket kezdtek alkalmazni. A mentális reprezentációs modellek, azaz a szabály – szokás kérdés vizsgálatában gyakran használtak ún. előfesztéses kísérleteket (Lukács 2001, Pléh–Lukács–Kas 2008, 799), amelyekben magyar rendhagyó és szabályos szótövek szerepeltek. Lukács (2001) kísérletében a kísérleti személyek fülhallgatón keresztül hallottak egy szót, majd a képernyőn megjelenő szót kellett minél gyorsabban kiolvasniuk. A kísérlet azt vizsgálta, hogy az akusztikusan bemutatott többes számú szóalak megkönnyíti-e a vizuálisan bemutatott szót kiolvasását. A feltételezés szerint a szabályos alakok esetében a szótövet hamarabb

olvassák ki a szó többes számának akusztikus bemutatása után, mint a szabálytalan szótövek esetében, tehát megfigyelhető a különbség a szabályos és a szabálytalan szótövek előfeszítő hatása között. Ez arra engedne következtetni, hogy a szabályos alakokat analitikusan tároljuk, a szabálytalanokat pedig nem (hanem külön szótári egységként). Az eredményekben beigazolódott, hogy szignifikáns a különbség a szabályos és a szabálytalan tövek előfeszítő hatásában, ezért megállapítható, hogy azok feldolgozása és tárolása mögött eltérő mechanizmusok működnek. Azonban – például az angol nyelvvel ellentétben – a szabálytalan szavaknál is megfigyelhető előfeszítő hatás, tehát megtörténik a dekompozíció. Ez minden bizonnyal a magyar nyelvben oly fontos szerepet betöltő végződésnek köszönhető, amely még a rendhagyó alakoknál is változatlan (a magyar többes számban minden esetben felismerhető a *-k* jel).

Ilyen jellegű kísérleteket feltétlenül érdemes lenne megismételni vagy külön elvégezni magyarul tanuló külföldiekkel is, hiszen így a nyelvtanulás / nyelvelsajátítás folyamatának, valamint az idegen nyelv működésének újabb aspektusaira is rávilágíthatnánk. A magyar mint idegen nyelv kontextusában Dóla Mónika mutatott rá több tanulmányban is (2006, 2008) a formulaszerű nyelvhasználat és nyelvtanulás jelentőségére. A morfológiailag összetett szóalakok egészes vagy analitikus tárolására vonatkozó eredmény az elsajátítás / tanulás folyamatáról is információval szolgálhatna, és így a gyakorlati nyelvtanári munkát is segítené. Sajnos az ilyen jellegű pszicholingvisztikai kísérletek elvégzéséhez általában pszichológiai laboratórium és egy számítógépes program szükséges, valamint viszonylag nagy számban kell olyan résztvevőket is toborozni, akik megfelelően magas nyelvtudási szinttel rendelkeznek és hajlandóak több órát is rászálni erre a kísérletre – ez pedig eddig leküzdhetetlen akadállynak bizonyult.

A magyarul tanulók nyelvtudását is vélhetően a szabad beszéd elemzéséből származó információ jellemzi a legjobban, hiszen bizonyos grammatikai szerkezetek elkerülése, illetve a felhasznált szerkezetek önként választott gyakorisága szintén fontos szempont lehet. Az elkerülést (*avoidance*, Gass–Selinker 2001, 119, 241) a köztes nyelven folytatott kommunikáció egy szándékos stratégiájaként értelmezhetjük, amelyben a nem anyanyelvi beszélő szándékosan (és nem az ismeretek hiánya miatt) kerüli valamilyen nyelvi szerkezetnek a használatát. Ha azonban célzottabban szeretnénk vizsgálni, létjogosultságuk van az irányított és ezért jóval kötöttebb beszélgetésnek, valamint a szóbeli teszteknek is. Utóbbi több alkalommal is használták a magyar anyanyelvi elsajátításának vizsgálatában is (MacWhinney 1974, Pléh–Palotás–Lőrinc 2002), a kísérletekben használt módszerek pedig alacsonyabb nyelvtudási szinten is könnyen megismételhetőek a magyart idegen nyelvként tanulókkal.

4. Írásbeli adatgyűjtés

Írásban is többféle módon gyűjthető anyag a nyelvtanulás / nyelvelsajátítás folyamatának vizsgálatához. Teszteteket főként a nyelvtudási szint értékeléséhez szoktak készíteni, de a nyelvelsajátítás vizsgálatában is használhatók. Jóval gyakoribb azonban, hogy a kutatók vagy a nyelvtanulás / nyelvtanítás elméleti háttérével is aktívan foglalkozó nyelvtanárok a nyelvtanulók fogalmazásaiból saját korpuszt gyűjtenek össze, amelynek részletes vizsgálata több szempontból is eredményes lehet. A magyarul tanulók anyanyelvének és a célnyelvnek az elméleti összevetéséből és az ehhez párosított nyelvtanulói hibákból vagy jellegzetes megnyilatkozásokból sok értékes munka született, amelyeknek kiemelkedően nagy hasznuk van a tananyagok tervezésében és az oktatás megtervezésében. Ezek a korpuszok gyakran egy bizonyos anyanyelvű tanulócsoporthoz vagy egy bizonyos oktatási helyzethez (pl. orvosi szaknyelv) kapcsolódnak. Rendkívül sok hozadékuk volt és használatuk létjogosultsága a későbbiekben is megkérdőjelezhetetlen. Az adatgyűjtés módja ezekben az esetekben fogalmazások elemzése, ami igen szerencsésen ötvözi az élőbeszéd egyes sajátosságait az írásos adatgyűjtés előnyeivel. Az irányítottág mértékét természetesen a tanár határozza meg a téma megválasztásával és előzetes feldolgozásával, de lehetőség van arra, hogy a fogalmazás valóban szabad nyelvhasználatot rögzítsen, amit ráadásul könnyű tárolni és feldolgozni, ha digitális formában készül – ez pedig a mai technikai háttér mellett nem szokott gondot okozni.

A digitális formában gyűjtött nyelvi anyag számítógépes feldolgozása új korszakot nyitott a nyelvészeti kutatásban, hiszen nagy mennyiségű adat kvantitatív elemzésére nyújt lehetőséget. Nyelvtanulói korpuszok a 80-as évek óta készülnek, kialakításuk és használatuk főleg a korpusznyelvészetre és az idegen nyelvek elsajátításának / tanulásának kutatására támaszkodik (Granger 2002, 4). Főként angol nyelvű tanulói korpuszok készültek eddig, de már más nyelveken is jelentős eredmények születtek. Jantunen (2011) egy finn nyelvi korpusz jellemzőit ismerteti, és felhívja a figyelmet arra, hogy a nyelvtanulás univerzális jellemzőinek kutatásához elengedhetetlen az indoeurópai nyelveken kívül más nyelvek tanulóival készített nyelvtanulói korpuszok vizsgálata is. Az ICLFI (International Corpus of Learner Finnish) 2007 óta gyűjtött anyagában összesen kb. egymillió szó található, amit a külföldi egyetemeken dolgozó tanárok segítségével rögzítettek. A nyelvi adatokon kívül a nyelvtanulókra (életkor, anyanyelv) és a tanulási helyzetre vonatkozó változók is szerepelnek a korpuszban, ami a későbbiekben szélesíti a kinyerhető eredmények skáláját.

Több változó tükrében elemezhetők tehát az idegen nyelv tanulása közben felmerülő problémák és a nyelvtanulói hibák is (Szirmai 2005, 69), ami jelentős segítséget nyújthat oktatási anyagok tervezésében vagy tanulói szótárak elkészíté-

sében. Minthogy lehetőség van a longitudinális adatgyűjtésre, az eddigieknél részletesebben és pontosabban fel tudjuk térképezni a nyelvtanulás és nyelvelsajátítás fejlődési menetét is.

A tanulói korpuszok szoftveres elemzése gyakorlatilag az egyetlen objektív módja a tanulói nyelvben a gyakoriság mérésének, valamint a nagy adaton több szempont szerint végzett statisztikai számításoknak. A nyelvtanulói korpusz szövegének feldolgozásában segítséget nyújthatnak szoftverek, de elkerülhetetlen a manuális munka is. Jelenleg a magyar nyelv elemzésére több szoftver is rendelkezésre áll, amelyek mondatrészekre illetve morféimákra tudják bontani a szöveget, és viszonylag kis hibaszázalékkal dolgoznak, de a nyelvtanulói korpusz számítógépes feldolgozásában nagy kihívás a köztes nyelvi formák (azaz a hétköznapi terminológia szerint a hibás szavak és mondatok) feldolgozása – ezt egyelőre csak emberi munkával lehet végezni. A felfedezett hibát az előzetesen kidolgozott kódrendszer szerint rögzíteni kell az erre alkalmas szoftverben, ami a későbbiekben lehetővé teszi az adott típusú hibák statisztikai elemzését. A hibakódok megállapítása igen összetett feladat (Granger 2002, 18-19), egy komplex rendszer kidolgozásához hosszas és alapos előkészítő munkára van szükség. A magyar tanulói nyelv hibakódolásához Dickinson és Ledbetter (2011) munkája segítséget nyújthat, bár kódolási rendszerük minden bizonnyal további kiigazításokra szorul, amiben vélhetően érdemes korábbi, hibaelemzésen alapuló szakirodalomban fellelhető hibatípusokat is figyelembe venni. Általánosan elmondható, hogy a hibakódolás többszintű és bővíthető kell, hogy legyen.

5. Kitekintés

A tanulói korpusz számítógépes elemzésnek vethető alá, ami számos szempont figyelembe vételével képes statisztikai módszerekkel feldolgozni az adatokat, így jelentős előrelépést jelenthet a MID kutatásában. A tanulói korpusz összeállítása a gyakorlatban egyáltalán nem bonyolult feladat, hiszen mindössze előre meghatározott feltételeknek megfelelő (időkorlát, szótárhasználat stb.) fogalmazásokat kell összegyűjteni a nyelvtanulóktól, akiknek bizonyos személyes adatait is fel kell jegyezni. A jól használható statisztikai elemzéshez azonban igen nagy mennyiségű adatra van szükség, így egy működőképes korpusz összeállítása mindenképpen nagy szakmai és intézményi összefogást tesz szükségessé. Az így létrehozott korpusz sokféle elemzésre használható és bővíthető, a feldolgozásához használt szoftverek pedig az új feladatoknak megfelelően fejleszthetők.

IRODALOM

- COOK, V. J. 1969. The analogy between first and second language learning. *IRAL* VII/3, 207–216.
- COOK, V. J. 1973. The comparison of language development in native children and foreign adults. *IRAL* XI/1, 13–28.
- DICKINSON, Markus – LEDBETTER, Scott 2011. Annotating Errors in a Hungarian Learner Corpus. Proceedings of the 8th Language Resources and Evaluation Conference (LREC 2012). Istanbul, Turkey. <http://jones.ling.indiana.edu/~mdickinson/papers/dickinson-ledbetter12.pdf>
- DÓLA Mónika 2006. Formulaszerű nyelvhasználat és következményei a magyar mint idegen nyelv oktatásában. *Hungarológiai Évkönyv* 7: 20–33.
- DÓLA Mónika 2008. Dual-mechanism approach to Hungarian morphology. *Hungarológiai Évkönyv* 9: 36–48.
- DURST Péter 2007. A magyar helyhatározóragok használata magyart idegen nyelvként beszélő külföldieknél. In: Kassai Ilona (szerk.): *Nyelvészeti Doktorandusz Füzetek*. Pécs, 34–37.
- DURST Péter 2010. Kutatásmódszertani kérdések a magyar mint idegen nyelv elsajátításának vizsgálatában. *THL2: A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata*, 2010/1–2: 82–90.
- GASS, Susan – SELINKER, Larry 2001. *Second Language Acquisition: An Introductory Course*. Second Edition. Lawrence Erlbaum Associates.
- GRANGER, Sylviane 2002. A Bird's-eye View of Computer Learner Corpus Research, In: Granger S. – Hung J. – Petch-Tyson S. ed(s): *Computer Learner Corpora, Second Language Acquisition and Foreign Language Teaching*. Amsterdam & Philadelphia, Benjamins, Language Learning and Language Teaching, 6: 3–33.
- JANTUNEN, Jarmo Harri 2011. Kansainvälinen oppijansuomen korpus (ICLFI): typologia, taustamuuttujat ja annotointi. *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 21. Tallinn, Estonian Association for Applied Linguistics (EAAL), 86–105.
- LANGMAN, Juliet – BAYLEY, Robert 2002. The acquisition of verbal morphology by Chinese learners of Hungarian. *Language variation and Change* 14, 55–77.
- LUKÁCS Ágnes 2001. Szabályok és kivételek: A kettős modell érvényessége a magyarban. In: Pléh Csaba – Lukács Ágnes (szerk.): *A magyar morfológia pszicholingvisztikája*. BIP-Osiris, Budapest. 119–152.
- MACWHINNEY, Brian 1974. Rules, rote, and analogy in morphological formations by Hungarian children. *Journal of Child Language*, 2: 65–77.
- PLÉH Csaba – LUKÁCS Ágnes – KAS Bence 2008. A szótár pszicholingvisztikája. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 787–852.
- PLÉH Csaba – PALOTÁS Gábor – LÓRIK József 2002. *Nyelvfejlődési szűrővizsgálat*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- RÉGER Zita 1974. Kétnyelvű cigánygyermek az iskoláskor elején. *Valóság* 1: 50–62.

- RÉGER Zita 1975. Közös törvényszerűségek az anyanyelv-elsajátítás és a gyermekkori idegennyelv-elsajátítás folyamatában. *Magyar Nyelvőr* 103: 344–350.
- RÉGER Zita 1979. Bilingual Gypsy Children in Hungary: Explorations of 'Natural' Second Language Acquisition at an Early Age. *International Journal for the Sociology of Language* 19. 59–82.
- SZIRMAI Mónika 2005. *Bevezetés a korpusznyelvészetbe*. Tinta Kiadó, Budapest

Durst, Péter

Methods of data collection in the research of Hungarian as a foreign language

This paper gives a short overview of data collection methods used in the research of Hungarian as a foreign / second language and draws the attention to the possibilities of collecting written data to build a learner corpus of Hungarian, which could be used for various research purposes. Although definitely the most authentic source of learner language, it is rather difficult to collect and handle spoken data and it has been studied in very few research projects on Hungarian as a foreign language. Processing of morphologically complex Hungarian words has been researched only with subjects who were native speakers of Hungarian but Hungarian as a foreign language should also be examined from this point of view. The most up to date method of analyzing learner language is based on learner corpora which should be collected by the institutions in cooperation.

Fancsaly Éva

A magyar mint idegen nyelv tanítása és a nyelvtörténet**

A nyelvtörténeti ismeretek „blokkszerű” oktatása helyett vajon nem lenne-e célravezetőbb a leíró nyelvtani ismeretekbe való beágyazása? A nyelvtörténeti ismeretekkel ugyanis nagyon jól meg lehet magyarázni a mai magyar nyelv rendszerének bizonyos „szabálytalanságait”, „kivételeit”. Meggyőződésem, hogy ezáltal a leíró nyelvészeti anyag befogadása is könnyebbé, érdekesebbé válna a diákok számára, s a nyelvtörténeti ismeretek is jobban megmaradnának a diákokban.

Forgács Tamás (1990, 44) szerint „... nemcsak **lehet** vagy **szabad** a nyelvvel-sajátítás megkönnyítésére nyelvtörténeti ismereteket *is* felhasználni, hanem – szerintem – kell(ene) is ezt tenni.” Egyetértek vele abban, hogy a nyelvtörténet nem csupán a magyar anyanyelvűek számára, hanem a magyar mint idegen nyelv tanulói számára is hasznosak lehetnek.

A magyar nyelvtörténeti ismeretek felhasználását a magyar mint idegen nyelv oktatásában már Dömötör Adrienne (2007) is fölvetette. Az általa közölt adatokat szeretném néhányval kiegészíteni. Néha előfordulhat az ő munkájával átfedés előadásomban, mert ugyanaz a nyelvi jelenség több „szabálytalanság” magyarázatául is szolgálhat. A dolgozatom felépítésében, a nyelvi jelenségek magyarázata során annyiban támaszkodom rá, hogy én is különböző kérdések köré csoportosítom mondanómat, azaz néhány olyan kérdést fogalmazok meg, melyek egy-egy „szabálytalanságra” utalnak nyelvünkben, utána leíró nyelvészeti szempontból összefoglalom a legfontosabb szabályt, majd röviden közlöm ennek nyelvtörténeti okát, s ezután ehhez kapcsolódva, ismertetek még egy-két érdekességet az adott témakörhöz.

1. **A magyar nyelvben szó végén nagyon ritkán fordul elő az *o*, *ö* hang** (csak a *no*, *nono*, *hő*, *hőö*). Ez a szabály annyira erős, hogy nyelvünkbe kerülő, rövid *o*, *ö* hangot tartalmazó jövevényszavaink végén is automatikusan megnyúlik e két magánhangzó (*autó*, *televízió*, *lottó*, *euró* stb.) Mi ennek az oka? A finnugor korban minden szó magánhangzóra végződött, melyek az ősmagyar kortól kezdődően, kb. a 12. század elejére lekoptak. A mai magyar nyelvben lévő szóvégi hosszú magánhangzók vagy diftongusból alakultak ki vagy a jövevényszavak végződtek magánhangzóra. (A hosszú magánhangzók ebben a korban a magánhangzók lekopása miatt szó végére került mássalhangzók (*w*, *γ*, *η*) vokalizálódásából és az előtte lévő magánhangzóval való összeolvadásából kialakult diftongusokból alakultak ki.

A szó végén lévő hosszú magánhangzóink a 13. század folyamán megrövidültek. Az *ó* és *ő* magánhangzóink a 14. században alakulnak ki, ezért ebben a rövidülésben már nem tudtak részt venni, így megmaradnak hosszúnak. Ezzel magyarázható, hogy a mai magyar nyelvben nincs a szó végén rövid *o* vagy *ö* hang. E szabály ismerete sokat segíthet a nyelvtanulónak abban, hogy a bizonyos ragozott alakokban a szóhatárt elkülönítse.

2. Az **Eltörött a karom ~ Eltörött a karóm mondatokban hol a szó és a toldalék határa?** Fentebb már kifejtettem, hogy a magyar nyelvben nincs olyan szó, mely rövid *o*, *ö* hangra végződné (csak a *no*, *nono*, *hő*) s mivel a kötőhangok mindig rövid magánhangzók, így ebből következik, hogy a ragok előtt lévő hosszú *ó*, *ő* mindig a szótó része, a rövid magánhangzó pedig kötőhangzó. Ez azokban az esetekben lehet fontos, amikor csak a magánhangzó hosszúságának a különbsége adja a minimálpárt.

<i>Eltörött a karom.</i>	~	<i>Eltörött a karóm.</i>
<i>Nem kedvelem a sajtót.</i>	~	<i>Nem kedvelem a sajtót.</i>

<i>karom</i> = kar + <i>o</i> + <i>m</i>	(szótó + kötőhang + birtokos személyjel)
<i>karóm</i> = karó + <i>m</i>	(szótó + birtokos személyjel)

A kötőhangzók a magyarban általában középső nyelvvállásúak, és hármas váltakozást mutatnak (*o*, *ö*, *e* – a magyar köznyelvben nincs középső, rövid, illabiális, veláris magánhangzó, ezért az *e* viselkedik középső nyelvvállásúként).

3. **A magyar nyelvben van néhány olyan szó, amelynél a kötőhangzó nem középső, hanem alsó nyelvvállású; ezek az ún. nyitótövek.** A kötőhangzó ezekben az esetekben *a*, *e*. (*könyvek*, *halak*). Miért?

Az uráli alapnyelv korában – mint már utaltam rá – valamennyi fogalomjelölő szó két szótagú volt, és magánhangzóra végződött. Ezek a szóvégi magánhangzók alsó vagy középső nyelvvállásúak lehettek (**ä*, **ä*, **e*). Ezek a magánhangzók elsősorban a finnugri nyelvekben (ezen belül is főleg a finnben) maradtak meg leginkább. A magyar nyelvben ezek a hangok az ősmagyar kor folyamán felső nyelvvállásúvá váltak, majd a 11–12. századra lekoptak. A magyar nyelvben csupán szóvégi helyzetben tűntek el ezek a hangok, abban az esetben, amikor valamely rag révén „védettek” voltak, megmaradtak. A nyitótöveknél a toldalékok előtt megjelenő magánhangzók ezeknek az ősi tövégi magánhangzóknak a maradványai. Ebből következik, hogy azokban az esetekben jelenik meg a nyitótó, amikor vagy a szó, vagy a toldalék, amelyhez a rag járul, ősi, ősmagyar kori vagy azt megelőző időből származik. Ide tartoznak pl. a *házak*, *fület*, *májat*, *haját*, *fogat* szavak vagy **a ragok közül** a többes szám jele, a birtokos személyjel, a középfook jele, a múlt idő jele és a felszólító

mód jele (*gázokat, sörömet, könnyebb, köhögtem, olvassad*). A fenti esetekben tehát azért jelentkezik a szó vagy a ragok végén az *a*, *e* magánhangzó, mert amikor ezek a ragok kialakultak, még a szó végén volt magánhangzó. Ugyanezzel magyarázható az is, hogy ha a névszótő nyitótő, akkor tárgyesetben mindenképpen megjelenik a kötőhangzó – olyankor is, amikor a hasonló alakú nem nyitó tövek esetében nem: a *baj* nem nyitótő (*bajok, bajom, bajos*), és tárgyesetben nincs kötőhangzó: *bajt*. A *haj* viszont nyitótő (*hajak, hajam, hajas*), és tárgyesetben is van kötőhangzó: *haját*.

4. Miben segíthetik a nyelvtanulót a fent elmondottak?

4.1. A tövégi magánhangzó lekopása illetve a nyitótöveknél való megmaradása alapján sok esetben következtethetünk egy-egy szó vagy rag eredetére is. Azok a ragjaink, melyek kötőhang nélkül kapcsolódnak a szavakhoz, újabb korúak, mint azok, amelyek kötőhanggal (pl. *házat, házban*).

4.2. Ha egy főnév nyitótővé, akkor a tárgyesetben is az lesz, függetlenül a fonotaktikai szabályoktól (*hal ~ halat, halak*).

4.3. Nyelvtörténeti ismereteink segítségével a **ragos főnevek és melléknevek** szóhasadási alakjait is **könnyű elkülönítenünk egymástól**, mivel a melléknevek szinte mindegyike nyitótő. A szó végén nyíltabb magánhangzót tartalmazó szó melléknév, a zártabbat tartalmazó pedig főnév (*gyorsan ~ gyorsan, vacak ~ vacok, vörösek ~ vörösök, okosak ~ okosok*); a hosszabb alak a melléknévi, a rövidebb alak a főnévi, igenévi használatban jelenik meg (*ismerősek ~ ismerősök, kalaposak ~ kalaposok, kitűnők ~ kitűnőek, különbözők ~ különbözőek; közömbösek ~ közömbösök, másak* (mn: 'eltérő minőségűek') ~ *mások* (fn: 'egyéb személyek vagy dolgok'), *olaszosak* (mn: 'olaszokra emlékeztetők') ~ *olaszosok* (fn: 'olasz szakos diákok')).

Természetesen ma már rengeteg ingadozás van a nyitótövekkel kapcsolatban, akár egyetlen nyelvváltozaton belül is (pl. *olajok* vagy *olajak; sáros* vagy *saras*), de különösen az eltérő nyelvváltozatok között (pl. *lábás* vagy *lábos*).

5. A magyar nyelvben a vegyes hangrendű szavaknál – ha *e* (*é*) vagy *i* (*í*) van az utolsó szótagban – az illeszkedés nem mindig érvényesül. Ezekben az esetekben sokszor mind a veláris, mind a palatális változat helyes (*Ágnesnek ~ Ágnesnak*). A toldalékharmónia (tehát az illeszkedés) erős szabály a mai magyarban: betartja művelt és műveletlen, használjuk régi és új, öröklött és kölcsönzött szavak toldalékolásánál egyaránt. Ingadozás a vegyes hangrendű szavaknál található, ilyenkor az utolsó magánhangzó számít, ahhoz illeszkednek a ragok: *sofőr-höz, hernyók-ról, patiká-ban, computer-rel, október-ben*.

A vegyes hangrendű szavak illeszkedésénél szabályos kivételt találunk akkor, amikor az utolsó szótagban *i*, *í* és *é* van: ezek úgynevezett „átlátszó” hangok; ha van előttük másik magánhangzó, akkor ahhoz fog illeszkedni a rag, tehát a harmó-

nia-szabály az **i, é fölött „átugrik”**, mintha ott sem lennének: *tányér-ból, papír-hoz, kuplé-hoz, marék-hoz, konflis-hoz*.

Amikor **a szó végén é, e van**, nagyon sokszor **ingadozás** figyelhető meg a egyes hangrendű tövek toldalékolásakor (pl. *ankétot ~ ankétet, Ágnesnek ~ Ágnesnak, hotelben ~ hotelban, októberben, tandemhez*), vagyis az **é, e** itt nem semleges, öhozza illeszkedik a rag. Az anyanyelvi beszélők ítélete is sokszor bizonytalan annak eldöntésében, melyik toldalékolt alak hangzik számukra jobban. Ezeket a szavakat a magánhangzó-harmónia szempontjából ingadozó töveknek nevezzük. Feltűnő, hogy bizonyos toldalékok esetében erősebb az ingadozás ugyanannál a szónál, mint más toldalékoknál. Ugyanígy például *Józseffel és Józseffal; Józsefek, de ?Józsefok; kódexszel és kódexszal; kódexek, de ?kódexok* stb. **Mi lehet az oka ennek?**

Az uráli alapnyelv korára feltételezik a kutatók, hogy létezett egy palato-veláris magánhangzó-harmónia. A két szótagú, fogalomjelölő szavak második szótagjában csak az ***ā, *ä, *e** fordulhatott elő. A szóvégi magánhangzók aszerint járultak a töhöz, hogy a szó első szótagjában palatális vagy veláris magánhangzó fordult-e elő. Mivel az **e** hang már valószínűleg akkor is **semleges hang** volt, így az első szótag magánhangzója döntötte el a szó hangrendjét (mint ahogy ma is az „átlátszó” hangoknál). Valószínű, hogy a szavak nagy részére jellemző ingadozás is ide vezethető vissza. Később azonban az újonnan bekerülő szavak analogikusan beilleszkedtek a rendszerbe. Az ómagyar kor közepére felbomlott a magyar nyelvet addig jellemző magánhangzó-harmónia, s a jövevényszavak vegyes hangrendjét sem változtatjuk már meg (*sofőr, nüansz, Kanizsa, szonett, sóder, tetovál* stb.). Ugyanakkor az átlátszó hangként viselkedő **é** hang viselkedése nem magyarázható meg.

6. A csak i-t (í-t) tartalmazó tövek egy része elöl képzett, más részük hátul képzett toldalékkal áll. Ilyenek a *szívem, hiszem, írek, viszem, vizet, lisztet* de: *írok, iszom, bírom, kínos, nyilat, hidak, szívok, szilas* stb. Az ősmagyar korban kétféle **i** hang létezett a magyar nyelvben, egy veláris és egy palatális **i**. A veláris **i** hang a 13. század után eltűnik, palatalizálódik. Azokban az ősi szavakban, amelyek már ebben a korban kialakultak, a hangrend őrzi a veláris **i** nyomát, a toldalékok illeszkedésnél velárisként viselkednek. A magyarban kb. 60 ilyen, a magánhangzó-harmónia szempontjából különlegesen viselkedő szó van. Ezeket antiharmonikus töveknek nevezzük. Amikor valaki magyarul tanul, ezeket a szavakat kivételként kell megjegyeznie, mert semmilyen szabállyal nem írhatók le egyértelműen.

7. A magyar nyelv testesebb esetragjai (*-ban/-ben, -ból/-ből, -ba/-be, -tól/-től, -ra/-re, -nál/-nél, -hoz/-hez/-höz*) **illeszkednek, ugyanakkor néhány rag** (pl. *-kor, -ként, -ért*) **nem illeszkedik**. Ennek oka a ragok kialakulásában keresendő. A magyar nyelvben a testesebb esetragok határozóragos főnévből alakultak ki.

A változás iránya: határozóragos főnév → névutó → agglutinálódás → rövidülés → illeszkedés (*ház *belől (bele+ -l (ablatívus) → házbelől → házből →*

házból). Fentebb már utaltam rá, hogy az ómagyar kor közepétől a magánhangzó harmónia erőssége gyengül, s nyelvünkbe már változtatás nélkül illeszkednek be a vegyes hangrendű szavak. Ez a változás magával hozza azt is, hogy az újonnan kialakuló ragoknál az illeszkedés már nem olyan fontos, tehát csak egy alakjuk lesz a ragoknak. Már említettem, hogy a szóvégi magánhangzó elvesztése sok esetben pótlónyúlást eredményezett (*uta: út, keze: kéz*), s ezáltal a 12. század végére kialakultak a hangzórövidítő tőtipusok. A régebbi toldalékok még a magánhangzós, az újabb, fiatalabb ragok már az új, mássalhangzó végű tövariánshoz kapcsolódtak. Ha tehát a hallgatók tudják, melyik toldalék régibb és melyik újabb, akkor meglehetősen pontossággal el tudják azt is dönteni, melyik toldalék mellett melyik tövariánst kell használni (*nyarat ~ nyárban, telek ~ télen, kezem ~ kézben*). Kivételek persze akadhatnak, illetve kérdés, hogy mely ragok illeszkednek, s amelyek nem, azok miért nem. Ugyanez a szabály érvényes a -v-tövű névszókra is, hiszen ezek létrejötte is nagyrészt a tövéghangzó lekopásának köszönhető (*lovat, lovak; követ, kövek* – de: *lóra, lótól; kőnél, kőhöz* stb.), tehát az egyszótagú, hosszú -ó, -ő végű szavainknál általában a testesebb esetragok a szótári tőhöz, az egyalakú, ősmagyar korban vagy azt megelőzően kialakult esetragok pedig a v-s tőhöz járulnak.

8. A mai magyar nyelvben vannak igék, amelyek a múlt idő jelét kétféleképpen, kötőhangzóval vagy kötőhangzó nélkül veszik fel (*szólt ~ szólott, mondta ~ mondotta, eltört ~ eltörött*). **Mi ennek az oka?**

Az alakváltozatoknak is két csoportja van. Vannak olyan alakváltozatok, amelyek jelentése között nincs különbség, a változatok legfeljebb egyéni vagy nyelvjárási változatok (pl. *állt ~ állott, eltört ~ eltörött, forrt ~ forrott, folyt ~ folyott, hullt ~ hullott, múlt ~ múlott, szólt ~ szólott, szállt ~ szállott, tojt ~ tojott*). Az alakváltozatok között előfordulnak olyanok, amelyek jelentésbeli különbségekhez vezetnek a múlt idő egyes számú 3. személyű igealakokban, pl. *ragadt* (vhová, tárgy nélkül) ~ *ragadott* (botot, fegyvert), *tévedt* (vhová) ~ *tévedett* (a helyessel kapcsolatos állásfoglalása).

A mai magyar nyelvben használatos **múlt idő** az ősmagyar korban alakult ki, **a befejezett melléknévi igenév képzőjének átértékelődéséből**. A melléknévi igenév képzője **a teljes tőhöz járult**, ezt örzi ma is sok esetben nyelvünk: a kötőhang nélküli formák rendszerint múlt idejű igék, míg a kötőhanggal kapcsolódó -tt formánsos alakulatok melléknévi igenevek, illetve melléknévvé vált igenevek (pl. *állt ~ állott, ért ~ érett, font ~ fonott, forrt ~ (ki)forrott, gyűrt ~ gyűrött, haladt ~ (előre-, meg-, túl)haladott, hullt ~ hullott, írt ~ írott, maradt ~ (el-, vissza)maradott, nyírt ~ nyírott, szállt ~ (meg)szállott, tört ~ törött, unt ~ unott, varrt ~ varrott*.)

9. A mássalhangzóra végződő szavakhoz a fosztóképző is sokszor kétféleképpen járulhat: kötőhangzóval vagy anélkül. A fosztóképző alakja a -*talan/-telen*

alakváltozat volt eredetileg, ezért ez a változat őrizte meg a 'hiány, valamitől való megfosztottság' jelentést. A rövidebb változatok, melyek szóhasadással keletkeztek, kialakulásuk a kétnyíltszótagos tendencia eredménye. Ezek az alakváltozatok már szemantikailag kisebb vagy nagyobb mértékben eltávolodtak az eredeti jelentéstől (*álomtalan* ~ *álmatlan*, *arctalan* ~ *arcátlan*, *gondtalan* ~ *gondatlan*, *íztelen* ~ *ízetlen*, *kedvtelen* ~ *kedvetlen*, *lélektelen* ~ *lelketlen*, *párttalan* ~ *pártatlan*).

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a hangtani „eltérések” okai elsősorban az ősmagyar korból megöröklött nyelvi jelenségekre vezethetők vissza. A szóhasadás révén kialakult többféle változattal (melyet elsősorban a kötőhangzó megváltoztatásával hozunk létre) szófajilag vagy jelentéstanilag elkülönült új szavak jelennek meg nyelvünkben.

IRODALOM

- ANTAL László 1960. Mitől függ, hogy hány morféma? *Magyar Nyelv* 56: 358–360.
- BERECZKI Gábor 1984. *A magyar nyelv finnugor alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- DÖMÖTÖR Adrienne 2007. Nyelvtörténeti kérdések és válaszok a magyar mint idegen nyelv tanításában. *THL2. A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata*. 2007/1–2: 5–15.
- FORGÁCS Tamás 2009. A nyelvtörténet mint segédeszköz a magyarnak idegen nyelvként való oktatásában. In.: Egyed Orsolya, Giay Béla, B. Nádor Orsolya (szerk.): *Hagyományok és módszerek. Az I. Nemzetközi Hungarológia Oktatási Konferencia előadásai II.* Budapest. 44–53.
- H. VARGA Márta 2011. A különleges szerepű előhangzókrol. *Magyar Nyelv* 107: 50–60.
- HAJDÚ Péter 1981. *Az uráli nyelvészet alapkérdései*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- KÁLMÁN László – NÁDASDY Ádám 1999. *Hárompercesek a nyelvről*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KÁLMÁN László 2011 A nyitótövekről. <http://www.nyest.hu/hirek/a-nyitotovekrol> (letöltve: 2011. 10. 31.)
- KIEFER Ferenc (szerk.) 2003. *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KISS Jenő – PUSZTAI Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KOROMPAY Klára 1992. A névszórágazás. In: Benkő Lóránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 355–410.
- M. KORCHMÁROS Valéria 2006. *Lépésenként magyarul. Magyar nyelvtani kézikönyv*. Szegedi Tudományegyetem, Hungarológia Központ, Szeged.
- MÁTAI Mária 1986. Bedeutung und Rolle der Sprachgeschichte im muttersprachlichen Unterricht *FUM* 10: 235–241.
- NÁDASDY Ádám 2005. Bizalmas diszharmónia. *Magyar Narancs* 10: 6.
- SÍPTÁR Péter 1998. Hangtan. In: É. Kiss Katalin, Kiefer Ferenc, Siptár Péter (szerk.): *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 293–90.

Fancsaly, Éva

Hungarian as a Foreign Language and Historical Linguistics

In recent work, Adrienn Dömötör and Tamás Forgács have promoted the exploitation of historical linguistics data in the teaching of Hungarian as a foreign language (HFL). This paper, on the one hand, is intended as an augment to what they have said; on the other hand, it is an attempt to exemplify how historical linguistics might assist learners of HFL with translation and dictionary use (i.e. distinguishing between parts of speech, and finding lexical boundaries). This paper is primarily concerned with phonology, but it also considers issues in morphology and syntax. Possible overlaps with the works of the above mentioned linguists can result from the fact that the same linguistic phenomenon might serve as an explanation for several “irregularities” of language.

Gyöngyösi Livia

A hasznosság elve mint motiváció – a magyar mint idegen nyelv szókincsének elsajátításában

0. Bevezetés

Kiindulási pontként használtam fel azt a személyes tapasztalatot, amely szerint az alulmotivált csoportok érdeklődése is könnyen felkelthető, ha a tanár bevonja őket a tervezés folyamatába. Nyilvánvalóan nem szabhatják meg az egyébként kötött tananyagot, de sok esetben nagyon is érdemes megkérdezni diákjainkat arról, hogy mely beszédhelyzetekben van lehetőségük és főképp szándékuk megnyilatkozni. Ezzel máris bevonjuk őket egy tudatos tervezési folyamatba, amely eredményeként közelebb kerülhetnek az adott nyelvhez, és személyes motivációt szerezhetnek ahhoz, hogy a kapott ismereteket azonnal hasznosítsák anyanyelvi környezetben.

1. A felmérés

1.1. Elméleti kérdésfelvetés

Arra a kérdésre, hogy mely beszédhelyzetek, hozzájuk kapcsolódó szókincs és nyelvi formák a legszükségesebbek a magyarnyelv-tanulás kezdeti szakaszában, több forrásból is kereshetünk választ. Először is a már meglévő nyelvkönyvekből, a gyakorló tanároktól, illetve más idegennyelv-tanulás tapasztalataiból.

A nyelvkönyvek első leckéit érdemes fellapozni és szembesülni azzal, hogy mi mindennel riogatják az egyébként is bizonytalan és sokszor alulmotivált nyelvtanulókat. A nyelvtanárok személyes tapasztalata és gyakorlata nagyon hasznos lehet, ám lévén magyar anyanyelvűek, nehéz külső szemmel, a kezdő nyelvtanuló szemüvegén át látni nyelvünket, emellett sok esetben jelen van a magyarnyelv-tanárookra jellemző maximalizmus és nyelvtani precizitás, amely sokszor hátulütője annak, hogy a nyelvtanulás kezdetén is használható és élvezetes nyelvet adjanak át. A más nyelvekből átvett gyakorlat hasznos lehet, ám sok esetben nagy a kulturális különbség, így nem lehet teljességében alkalmazni a magyar nyelvre és a magyar kultúrára.

Ezért is gondoltam arra, hogy nyelvünk esetében a legkézenfekvőbb magát a célcsoportot megkérdezni, hiszen az ő nyelvtanulásukról van szó.

1.2. A felmérés módszere

A felmérés a tényfeltáró, induktív, új információt képző primerkutatások közé tartozik, amelynek során a mérések kvalitatív és kvantitatív módszerekkel egyaránt történtek. A kutatás eredménye számszerű adat és leírás, amelynek alapja empirikus mérés volt, konkrétan kérdőív kitöltése.

A kérdőív feladatainak elkészítéséhez a szemantikai hálók és az asszociációs eljárások elméletét használtam fel.

1.3. A felmérés célcsoportja

A Semmelweis Orvostudományi Egyetem elsőéves hallgatói közül harmincan vettek részt a felmérésben. Nemzetiség szerint hat csoport öt-öt tagja töltötte ki a kérdőívet angol nyelven. A nemzetiségek a következők voltak: amerikai, ciprusi, izraeli, japán, norvég és svéd. Életkorukat tekintve 19 és 25 év közöttiek, a nemek szerinti eloszlás 50-50% volt. A résztvevők 100%-a beszél anyanyelvén kívül magas szinten angolul, és sokan harmadik, negyedik nyelven is. Ez abból a szempontból előnyös, hogy tapasztalt nyelvtanulókról van szó, más részről – éppen a magyar nyelv-tanulás szempontjából – rendkívül előnytelen, hiszen angolul tökéletesen boldogulnak a mindennapi beszédhelyzetekben is.

Magyarországi tanulmányaik során az első félévben kötelező számukra a magyar nyelv tanulása, majd a harmadik év végén (hatodik szemeszter) egészségügyi nyelvi szigorlatot kell tenniük. Sajnos az első félévet leszámítva nem kötelező a magyar nyelvórákra bejárniuk, ami nagyban megnehezíti a szigorlatra való felkészülést is. Ez a körülmény még inkább nehezíti a tanárok munkáját, egyben ösztönzi is őket arra, hogy valamilyen módon motiválják a nyelvtanulókat.

A diákok heti négy órában (2x2) tanulják a magyar nyelvet, amire mindhárom év során van lehetőségük, ha választják. Ez a választás azonban nagyban függ az első félév tapasztalataitól és minőségétől.

1.4. A kérdőív előkészítése és lebonyolítása

A felmérés előkészítése során igyekeztem rövid, könnyen érthető, játékos módon összeállított kérdőívet készíteni, amelyet kifejezetten adott célcsoporthoz igazítottam. A kérdőív négy feladtból áll (ld. a mellékletben), amely azt a szókincset és beszédhelyzeteket igyekszik felderíteni, amelyeket a célcsoport fontosnak tart nyelvtanulása kezdetén.

2. A kérdőívben alkalmazott feladatok elméleti háttere

2.1. A szemantikai hálók

A kognitív megközelítés a nyelvhasználatot információ-feldolgozó keretben értelmezi. Az ember az elméjében mentális reprezentációt készít az őt körülvevő dolgokról és így tárolja azokat. Az így kialakított képek a szimbólumok, amelyek a fizikai ingereket reprezentálják, sajátos kapcsolatban állnak egymással. A kognitív tudományok kutatják azt, hogy hogyan keletkeznek a szimbólumok, hogyan tároljuk, majd hívjuk elő azokat. A szimbólumok tárolása és előhívása több tényezőtől függ. Ilyen kognitív tényezők a nyelvérzék és a munkamemória, affektív tényezők pedig a motiváció, a nyelvi szorongás és különböző személyiségjegyek (Racsmány 2004, XX). A motivációt kiemelt fontosságúnak érzem, ezért gondolom azt, hogy ha a célcsoport maga jelöli ki az elsajátítani kívánt anyagot, ez a választás pozitívan hat majd a tárolás és az előhívás folyamatára is.

A megismerés modellálására egy komputációs eljárás nyújtott segítséget a kérdőívem elkészítésekor. Ez a **szemantikai háló**. A tudást a kapcsolatok mintázata képviseli, egy olyan struktúrában, amely az asszociációra vezethető vissza. (Pléh: 1998)

Az első két feladatot a szemantikai hálók működésére építettem. Az első feladat egy megkezdett „mind-map”, amelynek három eleme van: *alapszituációk*, *alapszókincs* és *alaptémák*. Ezeket kellett folytatni szabad asszociációkkal. Ennél a feladatnál arra építettem, hogy minden ismeret asszociációkban létezik. Ha pedig a fogalmak asszociációs viszonyban állnak egymással, szemantikai hálót alkotnak. A háló csomópontokból áll, ahol minden csomópont egy-egy fogalmat reprezentál. A felmérés befejeztével arra számítottam, hogy összesítve az eredményeket, meg tudok rajzolni egy olyan szemantikai hálót, amely egy ábrában mutatja a kapott eredményt. Ehhez Collins–Quillian (1969) **hálózatelméletét** vettem segítségül, amely hierarchikus rendszerbe foglalja az ismereteket.

A második feladat az első kérdés egyenes folytatása, direktebb, irányított módon. Ennél a feladatnál két konkrét területet határoztam meg, a *tanulmányaim* és a *szabadidő* témaköröket, hiszen a külföldi orvostanhallgatók idejének nagy részét ez a két terület tölti ki.

2.2. Megadott kompetenciák súlyozása

A harmadik feladat az első kettőt pontosan ellentétes oldalról közelíti meg, ugyanakkor mintegy kiegészíti. Megadott témákat, szókincseket, beszédhelyzeteket, kompetenciákat kellett pontozniuk 1-től 10-es skálán, ahol az általuk leghasznosabb elemek 10 pontot, a legkevésbé hasznosak 0 vagy 1 pontot értek a véglegesítésben.

Egy értéket többször is fel lehetett használni, tehát minden egyes komponenshez lehet egy számot rendelni, amely százalékos arányban ad képet az adott célcsoport véleményéről együttesen, illetve nemzetiségek szerint.

A megadott témák, beszédhelyzetek, kompetenciák a következők: *közlekedés, utazás, „small talks” (hétköznapi udvarias „fecsegés”), élelmiszer-vásárlás, szórakozás, vendégségben, vásárlás, dolgok, események leírásának képessége, telefonbeszélgetés, érzelmek kifejezése, időjárás, hivatalos nyelvi fordulatok ismerete, újságolvasás, számolás, használati tárgyak megnevezése és a magyar nyelv helyesírása.*

2.3. Asszociációs láncok

A negyedik feladat szabad asszociációs feladat. Célja kettős, egyrészt könnyű levezetésként szolgál az előző három megerőltetőbb kérdés után, másrészt olyan nem tudatosan előhívott témákat, ötleteket adhat, amelyek beépítése a tananyagba szintén meggondolandó. A három kiindulási pont: *az otthonom, Budapest és más országban élni.* Nagy előnyük az ilyen típusú asszociációs láncoknak az, hogy érzelmi oldalról készítetik a választadást, ugyanakkor ez a hátrányuk is.

3. Feldolgozás és értékelés

3.1. Az első feladat eredményei

Az első feladat során a megkérdezettek szabadon határozhatták meg a nyelvtanulás kezdetén számukra fontos szituációkat, témákat és szókincset. A kapott válaszokat százalékos arányban a következő táblázatban foglaltam össze. Függőlegesen nemzetiségként lebontva, vízszintesen összesítve szerepelnek az eredmények.

	%	svéd	norvég	izraeli	ciprusi	japán	amerikai	összesen
vásárlás		100	80	100	80	100	40	83%
étteremben, rendelés		40	100	-	40	-	-	30%
utazás, útbaigazítás		60	60	60	100	40	40	60%
elsősegély, segítségkérés		80	20	20	80	-	20	37%
orvosnál		80	20	20	20	-	-	23%
bemutatkozás		60				-	-	10%
egyszerű kérdések és válaszok pl.: szomszédal		40	100	80	60	40	-	53%

udvarias kifejezések, köszönések	40	40	-	-	40	-	20%
igék	40	20	-	40	-	-	13%
számok	40	40	20	20	80	-	33%
irányok	20	-	-	-	-	-	3,3%
ételek, élelmiszerek	60	40	60	100	100	80	73%
idő, dátumok	20	40	-	-	-	-	10%
kulturális – és országismeret	20	40	20	-	-	-	13%
telefonbeszélgetés-	-	20	20	-	-	-	6,6%
helyek a városban, üzletek	-	20	20	60	-	-	16,6%
napok	-	20	-	-	-	-	3,3 %
lakás körüli ügyintézés	-	-	20	-	-	-	3,3 %
testrészek	-	-	20	-	-	-	3,3 %
állatok	-	-	20	-	-	-	3,3 %
szleng	-	-	20	-	-	-	3,3 %
használati tárgyak	-	-	20	20	-	-	6,6%
az egyetemen	-	-	-	20	-	20	6,6%
rendőrségen	-	-	-	-	-	40	6,6%
taxirendelés	-	-	-	-	-	60	10%

1. ábra – Alaptémák és szókins

A legnagyobb százalékot a *vásárlás* kapta, több mint $\frac{3}{4}$ részben emelték ki. Ehhez kapcsolódóan 73%-ot kapott az *ételek, élelmiszer* szókins. Jelentős még az *utazás, közlekedés*, amely 60%-ot ért el, illetve az *egyszerű kérdések és válaszok, kommunikáció a szomszéddal*, amelyet 53%-ban tartottak fontosnak. Az *elsősegély és segítségkérés* 37%-ban jelent meg, amely egyáltalán nem szerepel a tankönyvekben, nemhogy a kezdeti fázisban.

A nemzetiségenkénti eltérések nem számottevők, ám kiemelendő, hogy az amerikaiak említették a *rendőrségen*, az *egyetemen* és a *taxi-rendelés* beszédhelyzeteket is, amelyek szintén ritkán részei a kezdeti nyelvtanulásnak.

Megpróbáltam elkészíteni az összesített szemantikai hálót, Collins és Quillian hálózatemléte alapján úgy, hogy vízszintesen és függőlegesen is jól láthatóak legyenek az összefüggések és a hierarchia.

TÉMÁK ↓	ALAP- SZITUÁCIÓK ↓	SZÓKINCST ↓
1. VÁSÁRLÁS →	étteremben → ↓ rendelés ↓ taxi-rendelés →	élelmiszerek ↓ ételek, italok ↓ számok
2. UTAZÁS, KÖZLEKEDÉS →	útbaigazítás →	irányok ↓ helyek a városban ↓ üzletek
3. EGYSZERŰ KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK →	bemutakozás → ↓ társalgás a szomszédokkal → ↓ telefonbeszélgetés → ↓ egyetemen → ↓ rendőrségen	köszönések ↓ udvarias kifejezések ↓ szleng idő kifejezése ↓ napok
4. ELSŐSEGÉLY →	segítségkérés → ↓ az orvosnál → ↓ a kórházban →	testrészek ↓ betegségek ↓ igék
5. LAKÁS →	lakás körüli teendők →	használati tárgyak
6. KULTÚRA ÉS ORSZÁGISMERET →	utazás →	turizmus ↓ politika ↓ vallás

2. ábra – Összesített szemantikai háló

Véleményem szerint, ha ezt a szemantikai hálót kibővítjük, konkrétabbá tesszük, pontosítjuk, használható támpontot kapunk ahhoz, hogy mely anyagrészeket kellene korábban tanítani, vagy érinteni a nyelvtanulás kezdeti fázisában is.

3.2. A második feladat eredményei

A második feladat során két előre meghatározott témakörben kellett bővíteni a szemantikai hálót. Az egyik témakör a *tanulmányaim*, a másik a *szabadidő*. Két külön táblázatban összegeztem a kapott válaszokat.

%	svéd	norvég	izraeli	ciprusi	japán	amerikai	összesen
betegségek	40	40	-	-	-	40	20%
gyógyszerek	40	-	-	-	-	-	6,6%
tárgyak nevei	60	40	80	40	40	-	43%
testrészek	20	40	-	40	-	-	16,6%
jegyek, osztályzatok	20	20	-	-	-	-	6,6%
a könyvtárban	20	-	-	-	-	-	3,3%
könyvesboltban	-	-	-	40	-	-	6,6%
udvarias kifejezések	-	20	-	60	40	-	20%
panasztétel	-	20	-	-	-	-	3,3%
adminisztráció	-	-	-	40	-	-	6,6%
írás, olvasás	-	-	-	-	-	40	6,6%

3. ábra – Tanulmányok

A tanulmányok témán belül a tantárgyak nevei, a betegségek és a testrészek szerepeltek nagyobb arányban, de említették a gyógyszerek neveit, az osztályzatok kifejezéseit, illetve olyan szituációkat, mint az iskolai adminisztráció, panasztétel, udvarias kifejezések és a könyvtárban, könyvesboltban használt tipikus beszédpanelek.

%	svéd	norvég	izraeli	ciprusi	japán	amerikai	összesen
mozi, filmek	60	-	60	80	60	20	46,6%
bulizás	20	40	40	100	40	-	40%
étterem	60	-	40	-	-	60	26,6%
sport és hobbik	40	-	60	20	-	-	20%
barátok	60	40	-	40	40	-	30%
kötetlen beszélgetés	40	60	20	-	-	-	20%
főzés	20	-	40	40	-	40	23%
vásárlás	40	60	60	80	60	-	50%
pihenés	-	20	-	40	-	-	10%
telefonbeszélgetés	-	20	-	-	-	-	3,3%
újságolvasás	-	20	-	-	-	-	3,3%
utazás	-	20	-	-	60	60	23%
rendőrségen	-	-	-	-	-	20	3,3%
hegedű	-	-	-	-	20	-	3,3%

4. ábra – Szabadidő

A szabadidős tevékenységek közül a vásárlás a legerősebb, majd a mozi és a filmek szókincse, ezt követve pedig a bulizás. Többen írták még az éttermi szituációkat, a főzés, a sport és hobbik szókincsét, a barátokkal történő kötetlen beszélgetések nyelvezetét, kisebb arányban pedig szerepelt az újságolvasás, hegedű, telefonbeszélgetés és a pihenés.

Mindkét táblázat használható és tartalmaz olyan elemeket, amelyek egyszerűségük és logikusságuk ellenére sem szerepelnek a tananyagokban.

3.3. A harmadik feladat

A kapott eredményeket nemzetiségenként és összevonva is megvizsgáltam. Ez a feladat volt az, amely során legnagyobbak a nemzetiségenkénti eltérések. Az alábbi táblázatban százalékos arányban tüntettem fel az eredményeket, jelölve az adott nemzetiségek által leginkább és legkevésbé preferált területeket. (Az eredetileg színes ábrán a legelső és legutolsó helyen állókat külön sötétítettem is.)

%	svéd	norvég	izraeli	ciprusi	japán	amerikai	összesen
közlekedés, utazás	88	74	92	58	60	76	75%
„small talks”	66	56	82	68	40	84	66%
élelmiszer-vásárlás	94	90	100	70	48	100	84%
Szórakozás	76	54	68	72	42	58	62%
Vendégségben	50	42	46	60	60	40	50%
vásárlás	78	56	84	62	26	52	60%
leírás képessége	68	48	56	78	62	44	59%
telefonbeszélgetés	52	64	68	94	56	36	62%
érzelmek kifejezése	70	46	46	80	90	42	62%
időjárás	60	26	28	66	20	32	39%
hivatalos nyelv ismerete	64	58	38	66	54	36	53%
hírolvasás	52	56	38	72	46	74	56%
számolás	82	78	92	68	50	82	75%
használati tárgyak	86	76	70	36	54	82	67%
helyesírás	60	38	38	50	42	70	50%

5. ábra – Kompetenciák súlyozása

3.3.1 Az összesített eredmény elemzése

1.	élelmiszer-vásárlás	84%
2.	közlekedés, utazás	75%
3.	számolás	75%
4.	használati tárgyak	67%
5.	„small talks”	66%
6.	érzelmeinek kifejezése	62%
7.	telefonbeszélgetés	62%
8.	szórakozás	62%
9.	vásárlás	60%
10.	leírás képessége	59%
11.	hírolvasás	56%
12.	hivatalos nyelv ismerete	53%
13.	vendégségben	50%
14.	helyesírás	50%
15.	időjárás	39%

6. ábra – Összesített eredmény - kompetenciák

A válaszadók 84 százalékban értettek egyet az *élelmiszer-vásárlás* és az ahhoz kapcsolódó szókincs fontosságában. A második helyen a *közlekedés és utazás* beszédhelyezetei állnak 75%-kal, majd ugyancsak 75%-os eredményt kapott a *számoláshoz* kötődő nyelvi fordulatok elsajátítása. Ezt követi a *használati tárgyak neveinek* ismerete 67%-kal, majd 66%-ban tartották fontosnak az *udvarias csevegetéseket*, *érzelmeink kifejezésére* pedig 62% jutott. Ezt követte a *telefonbeszélgetés* és a *szórakozás* (62%), a *vásárlás* (60%), a *leírás képessége* (59%), az *újságolvasás* (56%), a *hivatalos nyelv ismerete* (53%), majd az utolsó három helyre a *vendégségben használt fordulatok* (50%), a *helyesírás* (50%) és az *időjárás* (39%) került.

A kapott eredmény követ egy bizonyos logikát. Úgy tűnik, hogy legnagyobb fontossággal az alapszükségletek ellátása bír. A 84%-ot kapott *élelmiszer-vásárlás* megdöbbentő számomra, hiszen a gyakorlatban bemegyünk a boltba és leemeljük az adott terméket a polcra. Mégis a vásárláskor használt kifejezések ismeretét a legfontosabb kompetenciának. Ugyanakkor számunkra ez jó eredmény, hiszen a későbbiekben könnyíteni fogja a kérés funkcióinak, illetve a tárgyrág használatának elsajátítását. A *közlekedés és utazás* fontossága logikusnak tűnik, hiszen egy olyan nagyváros közlekedésében kell eligazodniuk, ahol angol nyelvű tájékoztatók nincsenek maximálisan jelen. A *számolás*, *számok ismeretének* 75%-os fontossága szintén meglep, ugyanis a számok azok, amelyeket leírva is értünk, nem kell kiejteni őket, sem a boltokban, sem az étteremben, mindenhol kivetítőn vagy számlán szembesülünk velük. A „Mennyibe kerül?” kérdés egyedül a piacon lehet aktuális.

Valószínűnek tartom, hogy a *számok ismerete* ugyanabból a tudásvágyból származik, mint az első helyezett étel-miszer-vásárlás, nagyobb biztonságban érezzük magunkat, ha ismerjük a számokat egy idegen nyelven. Ugyanez a véleményem a következő kategóriáról is, amely a *használati tárgyak elnevezéseinek* ismerete. Kommunikatív szempontból teljességgel felesleges ismerni például a bútorok neveit, hiszen az esetek többségében nem beszélünk róluk, hanem használjuk őket. Természetesen a nyelvtudás szintjének előrehaladtával nagyon is fontosak, ám a kezdeti szakaszban semmi szükség ezekre az ismeretekre. Úgy látszik, hogy a diákok más véleményen vannak. Azonban az igazán meglepő eredmény nem is ezeknek a kategóriáknak a magas százaléka, hanem az, hogy a „small talks”, a telefonbeszélgetés, a vásárlás és a vendégségben fordulatai lemaradtak mellettük. Ha a kommunikatív nyelvoktatás szemszögéből nézem ezt az eredményt, meglepőnek találom. Ha azonban a józan mindennapi logika szerint, nagyon is érthető, hogy a nyelvtanuló kezdetben, idegen környezetben, a számára biztonságot jelentő témákat és szókincset részesíti előnyben. Nyilvánvalóan fontosabb ismernie a kedvenc sajtójának magyar nevét, mint a szomszédokkal az időjárásról csevegni. Később természetesen ez az arány eltolódik. Az *időjárás* utolsó helyezése is meglepett. Úgy tűnik, nem fontos számukra az időjárás-jelentés pontos megértése. Nem is csoda ez, hiszen a gyakran használt piktogramok és fokok segítségével nem is igazán szükséges érteni a szavakat. Az utolsó előtti helyen szereplő *helyesírást*, amelyet csak 50%-ban tartanak fontosnak, ellenben magam egy olyan tényezőnek tartom, amellyel nem szabad egyetértünk. A magyar hangok, betűk megtanulásának kezdeti nehézsége okozhatta ezt az eredményt, ám ez az, amely az első helyen kell, hogy álljon a MINY-tanár és a magyar nyelv szempontjából. Enélkül ugyanis nincs kommunikáció.

3.3.2 Nemzetiségenkénti eltérések

Az összesített eredmények is okoztak meglepetést, ám a nemzetiségenkénti eltérések még ennél is érdekesebbnek bizonyultak. A hat nemzetiség közül kettő tért el nagymértékben a többitől, ők a ciprusiak és a japánok voltak. Míg a többségnek az *érzelmek kifejezése* nem tartozik a kezdeti célkitűzések közé, a japánok 90%-ban, a ciprusiak pedig 80%-ban tartották fontosnak. Ugyancsak ez a két nemzetiség hangsúlyozta a *leírás képességét*, amelyet egyáltalán nem méltányolt a többi nemzetiség. A *telefonbeszélgetés* nyelvezetét egyedül a ciprusiak részesítették előnyben, ők első helyre tették.

A *small talk* kifejezéseinek az amerikaiak 84%-ot adtak, ellentétben az összes többi nemzetiséggel.

Mindezek az eredmények hasznosak lehetnek akkor, amikor vegyes nemzeti-ségű csoportokat tanítunk.

4. A negyedik feladat

Szabad asszociáció volt a feladat. Nemzetiségenkénti jelentős eltérést ennél a feladatnál nem tapasztaltam, ezért azokat a válaszokat emelem ki, amelyek legalább kétszer szerepeltek. Érzelmi hozzáállástól függően pozitív és negatív tartalmú válaszokat kaptam válaszként, ezeket a következő táblázatban foglaltam össze. A kapott válaszok zöme melléknév és főnév.

	☺	☹
1. az otthonom	otthonos, meleg, tiszta, kényelmes, olcsó az én helyem, szobatárs nappali, konyha, hálószoba központ, aludni, tévé	drága problémák stressz
2. Budapest	romantikus, történelmi, jó ételek, gyönyörű város, olcsó, kultúra, fürdők, Duna	hideg, kutyapiszok, koszos, régi, szürke
3. más országban élni	függetlennek lenni, kaland, kihívás, önismeret, új élet, új kultúra ismerete, felnőttnek lenni, jó buli, szabadság	nehéz, lehangoló, honvágy, fárasztó, frusztráló, haza akarok menni, rutinszerű, elszigetelt, egyedül

7. ábra – Szabad asszociációk

Érdemes lenne megvizsgálni a kapott szavak gyakoriságát, vagy egyáltalán előfordulását a tananyagokban. Mindenképpen érdemes lenne beépíteni ezeket a kifejezéseket a kezdeti szakaszba, hiszen olyan egyszerű szókinccs bontakozott ki, amely a nyelvtanulók közvetlen életét, érzelmeit és személyiségét érintik. Ismeretük segíti őket az önkifejezésben a mindennapi társalgások során, és olyan hiteles szókinccset nyújtanak, amely megállja a helyét az igényes beszélt nyelvben. Néhány kifejezés talán nem kezdő-szókinccs, ám éppen ezért további motiváció forrása is lehet az, ha a nyelvtanuló nemcsak „butított” nyelven próbál kommunikálni, hanem igyekszik beépíteni a számára fontos és kifejező szavakat is, legalább a névszók és a melléknév szintjén.

5. Összegzés és a további kutatás lehetséges útjai

Dolgozatomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy kevésbé motivált magyarnyelv-tanulók érdeklődését hogyan lehetne felkelteni a nyelvórákon. Kérdőív segítségével mértem fel harminc külföldi diák véleményét arról, hogy milyen szókinccset, beszédhelyzeteket, témákat tartanak fontosnak saját magyarországi

magyarnyelv-tanulásuk során. A kérdőív módszereit tekintve a szemantikai háló és az asszociációs rendszerek elméletét használtam fel a gyakorlatban.

Hat nemzetiség képviselői segítették munkámat, úgy érzem hasznosan. Olyan egyszerű és logikus összefüggésekre világítottak rá, amelyek – ki tudja, miért – hiányoznak a tananyagokból. Érdemesnek tartom átgondolni a kapott javaslatokat és itt-ott kiegészíteni velük az adott anyagot. Könnyen lehet, hogy a használható szókincs nagymértékben segíti a kommunikáció vágyát, azaz maga a hasznosság motivációt jelenthet még akkor is, ha egyébként nem kényszerülnek rá a magyar nyelv használatára.

Kutatásom során egyre több kérdés merült fel bennem. Kifejezetten izgat a nemzetiségek közötti különbségek vizsgálata, amely leginkább a harmadik feladat eredményeiben mutatkozott meg. Szembetűnő különbségeket találhatunk az egyes nemzetiségek között. Erre érdemes lenne odafigyelni, akár vegyes-, akár egynemzetiségű csoportok estén is. Továbbá a gyakorló MINY-tanárok véleményére is kíváncsi lennék. Akár ugyanezen kérdőív kitöltése is érdekes eredményeket hozhatna. Jelen kutatásomat folytatva pedig tovább lehetne bontani a most megkapott témákat konkrét szókincsre. Praktikusan kirajzolódna az a szókincs, amely adott pillanatban a vizsgált célcsoportnak fontos. Az *adott pillanat* és a *konkrét célcsoport* kulcsjelentőséggel bírnak, hiszen ahány célcsoport, annyiféle igény és sorrendiség jelentkezhethet. Tehát érdemes lenne más célcsoportokat is megvizsgálni, majd összevetni a kapott eredményeket.

Az ilyen jellegű vizsgálatok segíthetik a személyre szabott magyarnyelv-tanulást, amelyre – kis nyelv lévén – szükség is lenne.

IRODALOM

BADDELEY, Alan 2001. *Az emberi emlékezet*. Osiris Kiadó, Budapest.

HILD Gabriella 2007. A Magyar Egységes Nyelvérzékmérő Teszt (MENYÉT) vizsgálata hangos gondolkodtatásos eljárással. *Iskolakultúra*. http://www.iskolakultura.hu/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=32

KÁROLY Krisztina 2002. Az alkalmazott nyelvészeti kutatások néhány alapvető módszertani kérdéséről. *Alkalmazott nyelvtudomány* 2:77–87.

KISS Jenő 2002. A nyelvi adat – Az anyaggyűjtés. In: *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 30–47.

PINKER, Steven 2006. *A nyelvi ösztön. Hogyan hozza létre az elme a nyelvet?* Typotex, Budapest.

PLÉH Csaba 1995. A szimbólumfeldolgozó gondolkodásmód és a szimbólumfogalom változatai/változásai. In: Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (szerk.): *„Jelbeszéd az életünk”: A szimbolizáció története és kutatásának módszerei*. Osiris–Századvég, Budapest. 149–171.

PLÉH Csaba 1984. Pszicholingvisztika. A megértés és a szövegalkotás pszichológiája. In: Büky Béla – Egyed András – Pléh Csaba: *Nyelvi képességek – fogalomkincs, megértés*. Tankönyvkiadó, Budapest. 271–383.

- PLÉH Csaba 1998. *A mondatmegértés a magyar nyelvben*. Osiris, Budapest. 13–44.
- PLÉH Csaba 2003. *A természet és a lélek: A naturalista megközelítés a pszichológiában*. Osiris Kiadó, Budapest.
- PLÉH Csaba 1998. Az asszociáció reneszánsza a kognitív pszichológiában. In: *Hagyomány és újítás a pszichológiában*. Balassi Kiadó, Budapest. 289–298.
- RACSMÁNY Mihály 2004. *A munkamemória szerepe a megismerésben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TOMCSÁNYI Pál 2000. *Általános kutatómódszertan. Az ismeretalkotás és –közlés tudományosztól független elmélete és gyakorlata*. Budapest. www.szepejudit.com/oktatas/pszicholingvisztika

Gyöngyösi, Livia

The principle of usefulness as motivation in the acquisition of Hungarian as a second or third language

In the course of acquiring a second, third or a new language (L2, L3,...), motivation is believed to be one of the most determining factors (Hild:2007, MENYÉT). It is especially true for learning Hungarian as a second language (henceforth MINY), even in the case of living and learning in the native environment. Without appropriate motivation, MINY-learners easily switch to other languages because even in this way they are able to communicate successfully in everyday situations. In my survey I was looking for a method which would make it possible to motivate those MINY-learners who basically do not need to use Hungarian language, but have to learn it for official reasons. In my present survey 30 first-year medical students from the Semmelweis Medical University helped my research with filling in my questionnaire. As students representing six nationalities have completed the tasks the national differences are also noticeable.

Melléklet

Questionnaire

This questionnaire is to research the basic topics, situations and vocabulary when learning a new (second, third, etc.) language in a foreign country living among native speakers.

Please fill in the mind-maps, spidergrams and answer the following questions!

Thank you very much for your help!

Nationality: _____

Male / Female

- 1. If you could plan a survival Hungarian language course for foreigners in Hungary, what topics, situations and vocabulary would you teach first?**

BASIC VOCABULARY

2. Please, continue the following spidergrams!

MY
STUDIES

IN MY
FREETIME

3. How important are the next contexts (with their vocabulary and phrases) in learning a new language?

Please rate them from 1 to 10. (1 for the most important, 10 for the least practical)

	transportation
	small talks
	buying food
	going out
	visiting people's home
	shopping
	describing things
	telephone conversations
	expressing emotions
	weather
	using formal language
	being able to read news
	counting
	everyday objects
	spelling and writing

4. Please, continue the next association-line!

my apartment

Budapest

living far from home

Forma és funkció kapcsolata a magyar köztes nyelvben

1. Bevezetés

A köztes nyelvi (*interlanguage*) leírás a formális nyelvoktatásban nem részesülő tanulók nyelvhasználati sajátosságait mutatja be. A nemzetközi (főként angol és német nyelvű) kutatások eredményeinek megfelelően a magyar köztes nyelvben is megfigyelhető, hogy a tanulók által használt nyelvi formák egy sajátos rendszerben helyezkednek el. A dolgozatban az ideidők elsajátítási jellegzetességeit feltáró kutatás eredményeit tárgyalom „*a forma megelőzi a funkciót*” alapelv (Bardovi–Harlig 2000) viszonylatában.

2. A köztes nyelv sajátosságai

A Selinker (1972) által bevezetett *interlanguage* kifejezés a tanulók által a nyelvelsajátítás közben kialakított sajátos rendszerszerű nyelvet takarja. A legegyszerűbb definíció szerint a nyelvtanuló nyelve az *interlanguage*, amely magyarul a *köztes nyelv* kifejezésként terjedt el (vö. pl. Szűcs 2006, 98).

A célnyelv és az idegen nyelv összehasonlításakor a köztes nyelv kutatási paradigmájában visszatérő megállapítás, hogy a nyelvtanulók által használt nyelvi formák nem felelnek meg a célnyelvi normarendszernek. Ugyanakkor az elmúlt néhány évtized vizsgálatai (Towell–Hawkins 1994, 5) egyértelműen megállapították, hogy a célnyelvhez képest hibásan használt formák rendszerszerűséget (*systematicity*) mutatnak, vagyis jól kirajzolódó sémákba rendeződnek. A hibák és tévesztések bizonyos elemeit okozhatja a nyelvi transzfer, azonban ez semmi esetre sem mondható el mindegyikükről.

A nyelvtudás előrehaladásával együtt változik a köztes nyelvi rendszer, amely ebből következően maga is fejlődési szakaszokból (*developmental stages*) áll (Ellis 1994, 100). Ezek a fokozatok az idegen nyelv egészen primitív és a normáktól nagyban eltérő verzióitól a fokozatosan egyre kidolgozottabbakon át a már-már teljesen célnyelvszerű változatokig terjednek. Jó példa a rendszerszerű szerveződésre a felsőfokú szinten álló nyelvhasználóké, akiknek a nyelvi produkciója olyan szabályok sorozatával írható le, amely szabályok belső szerveződését tekintve rendelkeznek saját integritással, továbbá nem csupán a célnyelv normatív szabályainak elégtelen derivációi.

A köztes nyelv fejlődési szakaszainak egymásutánisága egy meghatározott útvonalat (*route*) jár be (Ellis 1994, 102). Fokozatosan követik egymást az etapok, amelyek jól kirajzolódnak az egyes kulcsfontosságú grammatikai jelenségeken keresztül. Minden nyelvtanuló végighaladhat ezen az útvonalon, ugyanakkor nagy eltérések mutatkozhatnak a tempóban (*rate*) (Ellis 1994, 102).

A tanuló nyelvi rendszerét a rendszerszerűség mellett nem jellemzi az állandóság: folyamatosan kitett a változásnak, amelyből fakadóan nagyfokú variabilitás / változékonyság (*variability*) figyelhető meg (Towell – Hawkins 1994, 5). A köztes nyelv variabilitását mutatja a nyelvhasználók megnyilatkozásaiban szereplő hibatípusok pillanatról-pillanatra történő változása. Továbbá a hibás és a megfelelő formák párhuzamosan kerülnek be a nyelvi repertoárba, hosszú időn keresztül váltogatják egymást, míg egy-egy nyelvi forma többé-kevésbé megszilárdul, és egyre kevesebb esetben érintett hibaforrásként. A Towel et al. (1996) által leírt változékonyság központi sajátossága a tanulók köztes nyelvének.

A fentebb leírt rendszerszerűség szorosan kapcsolódik a nyelvi kreativitáshoz. A tanulók felszíni megnyilatkozásait egy szabályrendszer irányítja, amely bár a célnyelvtől eltérő, azzal összehasonlítva nagymértékben egyszerűsített rendszer. Az adott pillanatban fennálló – egyben folyamatosan változó – szabályrendszer lehetővé teszi, hogy a tanuló a szövegösszefüggésnek megfelelő, originális megnyilatkozásokat generáljon, olyanokat, amelyeket korábban még nem hallott. Ez a használati sajátosság írható le a *nyelvi kreativitás* (Myles et al. 1999) kifejezéssel. A kreatív nyelvhasználat az idegennyelv-tanulás legkorábbi szakaszában is megfigyelhető már, amikor még nem áll a tanuló rendelkezésére olyan széles nyelvi eszköztár, amely lehetővé tenne bizonyos megnyilatkozásokat, ezért ahelyett egy egyszerűsített formát használ, ami a meglévő tudáselemekből deriválható. Az így keletkező megnyilatkozások igen távol eshetnek a célnyelvi normarendszertől, ugyanakkor a nyelvet beszélők által az adott kontextusban értelmezhetők.

A kreatív használatot segítik, bizonyos értelemben kiegészítik a panelelemek, más néven formulák, amelyek egészlegesen megtanult, sokszor analízismentesen memorizált egységek. Fontos jellemzőjük, hogy előre gyártottan rendelkezésre állnak, a megfelelő szövegkörnyezethez érve a nyelvhasználó aktiválja ezeket. Előfordul, hogy nem pontos a memorizálás, így kisebb-nagyobb eltérések figyelhetők meg kimondásukkor, ugyanakkor a hibák nem befolyásolják a megértést (Myles et al. 2003). Korpusznyelvészeti kutatási eredmények mutatják, hogy első nyelvi beszélők esetében a mindennapi beszédben óriási szerepe van a formuláknak és a rutinoknak (Sinclair 1991). A beszédfolyam panelek és kreatív nyelvi elemek komplex keveréke. Megállapítást nyert, hogy idősebb nyelvhasználók könnyebben sajátítanak el hosszú, analízismentes paneleket, mint alkalmazzák a célnyelvi normának megfelelő szabályt. Kezdő nyelvtanulóktól gyűjtött idegen nyelvi adatok (Myles et al. 1998)

kiterjedt és szisztematikus panelelem-használatot mutatnak, amelynek célja a kommunikációs szükségletek minél szélesebb körű kielégítése.

A nyelvtanulók között akadnak olyanok, akik függetlenül a tanulás típusától, az intenzitástól vagy a mennyiségtől láthatóan nem mutatnak haladást a nyelv-elsajátításban (White 1996, 115). Másoknál nem stagnálás figyelhető meg, hanem bizonyos nyelvi jelenségek elsajátítása nem vezet sikerhez, egyes elemeknél megrekedés tapasztalható, miközben a nyelv más területein továbbfejlődés észlelhető. Az elakadási pontokon megfigyelhető nyelvi tartalom megkövül, nem változik tovább, fosszilizáció következik be.

A mindennapi életből nyert megfigyelésekre támaszkodva az az elképzelés él az emberekben, hogy az idegen nyelven történő megnyilatkozást befolyásolja a már ismert nyelv: egynyelvűeknél az első nyelv, többnyelvűek esetében természetesen nyelvekről van szó vagy a korábban tanult idegen nyelvek. Ilyen befolyásoló tényező lehet például az ismert nyelvek fonológiai rendszere, amely hatások az idegen akcentusban manifesztálódhatnak. A szakirodalom (Gass 1996, 322) a leírt jelenséget nyelvi transzfernek nevezi, viszont a pontos definiálása az adott nyelvészeti megközelítéstől függ.

A behaviorista nyelvészek a második nyelv elsajátításakor a nyelvi transzfert a hibák és az interferencia jelenségek forrásának tekintették. Ez a nézet abból fakad, hogy az első nyelvhez kapcsolódó ismeretanyag megbízhatóan és igen mélyen beágyazott a tudásba.

A behavioristákkal szemben a köztes nyelvi teoretikusok meggyőződése szerint a köztes nyelvben beazonosíthatóak egymást követő fejlődési szakaszok, amelyeken minden nyelvtanulónak végig kell haladnia, függetlenül az első nyelvi kompetenciájától. A nyelvtanulás során jelentkező hibák tehát nem vezethetők vissza a nyelvi transzfer jelenségére, azok inkább a köztes nyelv egyes fázisaiból következnek.

3. „A forma megelőzi a funkciót” elv

A jelenlegi nyelvészeti megközelítés újra fontos szerepet tulajdonít a nyelvek közti befolyásoló tényezőknek, miközben nagy eltérések mutatkoznak a befolyásoló tényezők mértékének és működésük mibenlétének megítélésében. A *European Science Foundation* (ESF) keretében 1982 és 1988 között hat éven át folytatták azt a kutatást, amelynek során öt nyelv második nyelvként való elsajátítását vizsgálták. Az öt nyelv az angol, a német, a holland, a francia és a svéd volt. A vizsgálatban résztvevők első nyelve a következők közül volt valamelyik: punjabi, olasz, török, arab, spanyol és finn. A vizsgálat longitudinális volt; összesen 21 emberrel 2,5 évig készítettek hang- és videofelvételeket. Az ESF kutatói a kutatási eredmények alap-

ján szintén vitatják a nyelvi transzfer jelentőségét a nyelvtanulás korai szakaszában. Ugyanakkor megállapítást nyert az is, hogy a tanulás során, ahogy a nyelvtani struktúrák összetettebbekké válnak, úgy a nyelvtanulók által használt nyelvtani rendszer több variációt tartalmaz, amelyek viszont visszavezethetők nyelvi transzferre. Más kutatók (Keller-Cohen 1979, Zobl 1982; idézi Gass 1996, 322–3) szerint a különböző nyelvi háttérrel rendelkező tanulók eltérő mértékben fejlődnek, továbbá a célnyelv bizonyos nyelvtani területein sajátos elsajátítási útvonalat követnek, amely a nyelvi transzfer jelenlétét igazolja.

Bardovi–Harlig (2000) a *European Science Foundation* kutatási eredményei alapján megállapította, hogy köztes nyelvi használatkor – legyen szó bármely nyelvről – a következő fázisok figyelhetők meg az idő kifejezésekor. Az első a pragmatikai fázis, amelynek keretében az idő kifejezésekor a beszélő a beszélőtárs szövegének felépítettségére hagyatkozik, a szöveggörnyezetből levonható következtetésekre, az egymással szemben álló eseményekre és a kronologikus sorrendre. A második a lexikai fázis, amelynek során idő kifejezésekor a beszélő előnyben részesíti a hely- és időviszonyokra vonatkozó határozószókat, a kötőszókat, a naptári meghatározásokat és az igei szóalakokat. A harmadikban, a morfológiai fázisban, a tanuló elkezd használni az igeragozás elemeit – az idő és az aspektus kifejezésére – mint az idő kifejezésének indikátorait.

Bardovi–Harlig (2000) a morfológiai fázist a következő sajátosságokkal jellemzi. *A forma megelőzi a funkciót*, vagyis előbb használ a nyelvtanuló egy bizonyos formát, mint hogy a funkcióval teljesen tisztában lenne; a rendhagyó morfológia megelőzi a regulárist, tehát a rendhagyó igealakok előbb jelennek meg; a morfológia elsajátítása fokozatos és lassú folyamat, a nem flektáló igeformák késleltetve jelennek meg a beszédben; a nyelvtanulók észrevesznek és használnak a múlt időre jellemző végződéseket, továbbá előnyben részesítik azokat a segédigékkel szemben. A múlt idejű partícípiumok segédigék nélküli használatát más kutatási eredmények is igazolják (Andersen 1991, Givón 1982, Giacalone-Ramat 2002). Bardovi–Harlig (1998) az igeidő és az igeaspektus elsajátításának vizsgálatakor arra az eredményre jutott, hogy függetlenül az anyanyelvi háttértől a tanuló nyelvében a következő sorrendben jelennek meg a különböző igei idő–aspektus struktúrák: *past – past progressive – present perfect – pluperfect*.

Az idő kifejezésének elsajátítási szakaszai, azon belül a morfológiai fázis ily módon meghatározott tulajdonságai Bardovi–Harlig szerint bármely nyelvre igazak. Ugyanakkor a vizsgálatban szereplő öt nyelv mindegyike indoeurópai nyelv: az öt nyelvből négy (angol, német, holland, svéd) germán nyelv, a francia pedig újlatin nyelv. Felmerül tehát a kérdés, hogy mi történik olyan nyelvek esetében, ahol a morfológiának, az időszemléletnek, az aspektusjelölésnek nyelven belüli szerveződése eltérő a fentebb említett két nyelvcsoporthoz.

4. Módszerek

A kutatás azt vizsgálja, hogy a magyar nyelvre is működik-e Bardovi–Harlig megállapítása: ténylegesen előbb szerepelnek-e bizonyos formák, minthogy a teljes funkcióképlet kialakulna a tanulóban. A magyar nyelv morfológiai telítettsége okoz-e eltérést a fejlődési szakaszok sorrendjében, illetve milyen módon történik a múlt idejű igeragozás elsajátítása? Az alapvetően szintetikus (eltekintve néhány formától, mint például a feltételes múlttól) múlt idő képzéséhez képest érzékelhető-e az analitikus szerkezetek irányába mutató hatás?

A vizsgálatban három eltérő nyelvi szinten álló, különböző anyanyelvű, de a csoportokban azonos számú megegyező nyelvi háttérrel bíró tanulótól származó szóbeli és írásbeli megnyilatkozást elemeztem. A résztvevők közül senki sem részesült jelentős mennyiségű formális nyelvoktatásban, így nem a nyelvtanfolyamok eredményességét mértem. Az adatgyűjtés kvalitatív jellegű: 25–30 perces interjúk a nyelvhasználókkal. A következő témákat érintette a beszélgetés: a származási helyet, foglalkozást, szabadidős tevékenységeket, a nyári utazást, családi kapcsolatokat, a Magyarországhoz kötődő viszonyt.

A kutatás alapvetően korpuszalapú. A korpuszt (Szirmai 2005, 19) a kísérletben résztvevők megnyilatkozásai alapján két korpuszegység került kialakításra: egy szóbeli és egy írásbeli. Az *Exmeralda* korpuszkezelő program segítségével történt az átírás és az adatfelvitel. Az annotáció kategóriái a következők voltak: határozott helyes – határozott helytelen – határozatlan helyes – határozatlan helytelen; illetve a nyelvi háttér jelölése szerepelt. A korpusz elemzése *AntConc* – *Anthony's Concor-dancer* korpuszelemző programmal történt.

5. Eredmények

A pragmatikai fázis esetében élesen kirajzolódik az a tendencia, hogy a beszélő megismétli a beszélgetőpartner kérdésében hallható időre vonatkozó részeket (*Mit csináltál 10 éve? Mit csináltál a nyáron?*). A múltbeli események elmesélését a lineáris szerkesztettség uralja. Ezen megnyilatkozások az egyes szintre jellemzőek.

A lexikai fázisban a naptári kifejezésekre utaló fokozott figyelem jele, hogy gyakori a hónapok és az évszakok említése (*nyáron, májusban*). Az időbeli távolság jelölésére szolgáló kifejezések meghatározó fontosságúak a mondat szerkesztésben (*10 éve(s), amikor gyerek voltam*). A helyviszonyok használata olyan értelemben, mint az időben egy pont kijelölése: *amikor ott volt* ('én'). A lexikai fázis elemei főként a kettes szintű adatközlőktől származnak.

A morfológiai fázis során a tanuló elkezd használni az igeragozás elemeit, eleinte csak az egyes szám harmadik személyű határozott ragozású alakokat (*mondta, jött, tudta*). Majd folyamatosan jelenik meg a megfelelő szám személy használata, először az egyes szám első személyű ragozás (*voltam, úsztam, főztem*). A határozott vagy határozatlan ragozás ebben a számban és személyben nem válik szét, így nem állapítható meg, melyik alkalmazásáról van szó. A kettes szinten elindulnak ezek a nyelvhasználati tendenciák, ugyanakkor a teljes morfológiai képlet – a határozott ragozást is beleértve – a hármas szinten bontakozik ki.

6. Értékelés

Az eredmények ismeretében látható, hogy a múlt idő elsajátításának Bardovi–Harlig (2000) által meghatározott három fázisa a magyar nyelvre is igaz. A mérlegelendő kérdés az, hogy a morfológiai fázis sajátosságai is jellemzik-e a magyar köztes nyelvi megnyilatkozásokat a múlt idő tekintetében.

A forma megelőzi a funkciót elv szerint előbb használ a nyelvtanuló egy bizonyos formát, mint hogy a betöltött funkcióját ismerné. A múlt idő kifejezésére vonatkoztatva mindenképpen igaz, hogy a nyelvtanuló a nyelvtani jelenségre utaló grammatikai és lexikai struktúrákat használja. Ugyanakkor ez kiegészítésre szorul annyiban, hogy a funkció alapmotívuma a beszédpillanathoz képest valamiféle korábban törtétség kifejezése. Ezen túl válik lényeges megállapítássá az, hogy a használt forma nem illeszkedik a célnyelvi norma funkciójába. Összefoglalva tehát, a tanuló függetlenül a funkció valódi jellemzőitől először csak a formát kölcsönzi a célnyelvi normarendszereből.

A forma és funkció ilyenén módon való összefüggése elsősorban a lexikai és a morfológiai fázist jellemzi, ahol megfigyelhető a köztes nyelvi nyelvtani szabályrendszer kialakulása. Az eredményekben leírt megnyilvánulások jelzik, hogy a lexikai és a morfológiai szakaszt milyen módon érinti ez a belső összefüggésektől vezérelt rendszer.

A következő Bardovi–Harlig által megjelölt sajátosság, hogy a rendhagyó morfológiai elemek előbb jelennek meg, mint a reguláris igealakok. A létigére vonatkoztatva ez igaz a magyar nyelvre is. Más igealakok esetében kisebb a jelentősége a reguláris-irreguláris szembenállásnak, mivel a magyar nyelvben az igeragozásban kevésbé erőteljesen érvényesül a flektáló tulajdonság, lévén hogy a rendhagyó alakok is reguláris toldalékot, személyragot kapnak.

Elválaszthatatlan ettől az a gondolat, hogy a morfológia elsajátítása fokozatos és lassú folyamat. Nem abban az értelemben, ahogy azt Bardovi–Harlig leírta, vagyis a nem flektáló igeformák késleltetve jelennek meg a beszédben, hanem sokkal inkább a múlt idejű igealakok morfológiai sokszínűsége az, ami lassúvá és jól körülhatárolható

fokozatosságúvá teszi az elsajátítás folyamatát. Elsősorban azért, mert miközben a ragozási sorok összetettek, a nyelvtanuló már akkor is akar múltbeli eseményekről beszélni, amikor még nem áll rendelkezésére a kifejezéshez szükséges eszköztár.

A múlt időre jellemző végződéseket a nyelvtanulók észreveszik és használják. A magyar nyelvre a szintetikus igeidő struktúrák a jellemzőek. Így az analitikus – segédige és participium – szerkesztettségéből fakadó azon sajátosság, hogy a tanulók a participiumokat előnyben részesítik a segédigékkel szemben (Andersen 1991, Givón 1982, Giacalone-Ramat 2002), nem érzékelhető a magyar köztes nyelvben. Mindemellett a lexikai fázisban a magyar megnyilatkozások esetében is megfigyelhetők a befejezett melléknévi igealakok, de ezek a magyarban megegyeznek az egyes szám harmadik személyű határozatlan ragozású alakokkal. Azonban valószínűbb a ragozott alak megjelenése, mint a befejezett melléknévi igenév, mivel a morfológiai fázisban a határozott ragozású egyes szám harmadik személyű formák is jelen vannak.

Végül az igeidő és igeaspektus kifejezésének elsajátítása nem követi azt a sorrendet, amit Bardovi–Harlig (1998) leír. Ennek elsősorban az az oka, hogy a magyar nyelv az igeaspektusokat nem az igeidő aspektusos változtatásával éri el, hanem egyéb morfológiai és lexikai elemek bevonásával. Elsőként a ragozás pontosítása történik a morfológiai szinten, illetve ezzel némileg átfedésben a lexikális fázisból származó kifejezések megszilárdulása jellemző, majd azok gazdagodása. Majd a tanulás sokkal későbbi fázisában a határozói igenév, a folyamatos és a beálló melléknévi igenevek tanulásával történik az eltérő aspektusok kifejezése, ha egyáltalán eljut odaig a beszélő.

A bemutatott adatok feltárnak bizonyos összefüggéseket a magyar köztes nyelv működését tekintve. Így kirajzolódott egy szabályrendszer, amelynek iránya, markáns fokozati sajátosságai egyértelműek. Azonban a szabályrendszer további feltárása, alszabályokkal történő kiegészítése még hátra van. További nyelvi adatokon, más nyelvi háttérrel rendelkező vizsgálati személyektől származó forrásokon is ki kell próbálni, hogy a szabályrendszer tényleges működését a legteljesebb módon sikerüljön leírni.

IRODALOM

- ANDERSEN, R. W. 1991. Developmental sequences: the emergence of aspect marking in second language acquisition. In: Huebner, T., Ferguson, C. A. (eds) 1991. *Crosscurrents in second language acquisition and linguistic theories*. John Benjamins, Amsterdam, 305–324.
- BARDOVI-HARLIG, K. 1998. Narrative structure and lexical aspect: conspring factors in second language acquisition of tense-aspect morphology. *Studies in Second Language Acquisition* 20, 471–508.
- BARDOVI-HARLIG, K. 2000. Tense and aspect in second language acquisition: Form, meaning and use. *Language Learning* 50, Supplement 1.
- ELLIS, R. 1994. *The study of second language acquisition*. Oxford University Press, Oxford.
- GASS, S. M. 1996. Second language acquisition and linguistic theory: the role of language transfer. In: Ritchie, W. C., Bhatia, T. K. (szerk.) 1996. *Handbook of second language acquisition*. San Diego,

- CA: Academic Press, 317–345.
- GIACALONE-RAMAT, A. 2002. How do learners acquire the classical three categories of temporality? Evidence from L2 Italian. In: Salaberry, R., Shirai, Y. (eds) 2002. *The L2 Acquisition of Tense-Aspect Morphology*. John Benjamins, Amsterdam. 221–248.
- GIVÓN, T. 1982. Tense-aspect-modality: The Creole prototype and beyond. In: Hopper, P. (ed) 1982. *Tense Aspect: Between Semantics and Pragmatics*. John Benjamins, Amsterdam. 115–163.
- MYLES, F., HOOPER, J., MITCHELL, R. 1998. Rote or rule? Exploring the role of formulaic language in classroom foreign language learning. *Language Learning* 48, 323–363.
- MYLES, F., MITCHELL, R., HOOPER, J. 1999. Interrogative chunks in French L2: a basis for creative construction? *Studies in Second Language Acquisition* 21, 49–80.
- MYLES, F., MITCHELL, R. 2003. Rote-learned chunks and interlanguage development: a corpus based study. *Elhangzott: American Association of Applied Linguistics Conference*. Washington, DC 2003. március.
- SELINKER, L. 1972. Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics* 10, 209–31.
- SINCLAIR, J. 1991. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford University Press, Oxford.
- SZIRMAI M. 2005. *Bevezetés a korpusznyelvészetbe*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- SZÜCS, T. 2006. A kontrasztív nyelvészet szerepe a magyar mint idegen nyelv tanításában. In: Hegedűs R. – Nádor O. (szerk.) 2006. *Magyar Nyelvemester*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 97–111.
- TOWELL, R., HAWKINS, R. 1994. *Approaches to second language acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters.
- TOWELL, R., HAWKINS, R., BAZERGUI, N. 1996. The development of fluency in advanced learners of French. *Applied Linguistics* 17, 84–115.
- WHITE, L. 1996. Universal grammar and second language acquisition: Current trends and new directions. In: Ritchie, W.C., Bhatia, T.K. (szerk.) 1996. *Handbook of second language acquisition*. San Diego, CA: Academic Press, 85–120.

Schmidt, Ildikó

The Relation between Form and Function in the Hungarian Interlanguage

This description of interlanguage presents language usage characteristics of students not taking part in formal language instruction. In accordance with the results of international research (primarily in English and German), it can also be observed in the Hungarian interlanguage that language forms used by students fit into a unique system. In this paper, I discuss the research results which explore the features of mastering verb tenses within the context of Bardovi-Harlig's fundamental principle of *form precedes function*. This study analyses oral and written utterances of students at three different stages of language acquisition who have different mother tongues; however, each group had an identical number of students with the same language background. The results partially conform to the basic principle of *form precedes function*, although differences arose primarily from the Hungarian language's morphology and manner of handling time.

Sólyom Réka

Külföldi és magyar egyetemisták értelmezési stratégiái napjaink két neologizmusával kapcsolatban¹

Bevezetés

A jelen tanulmány célja a magyart idegen nyelvként tanuló hungarológus hallgatók és magyar anyanyelvű, magyar szakos hallgatók **értelmezési stratégiájának** bemutatása napjaink magyar nyelvének két neologizmusával kapcsolatban.

A megközelítésmód és így az elemzési, értelmezési lehetőségek is több irányba ágaznak el, és adnak lehetőséget az értékelésre, további tanulmányozásra. A most bemutatandó kérdőíves felmérés vonatkozó eredményei egyrészt lehetőséget adnak arra, hogy a magyart legalább 5 féléve tanuló külföldi diákok megértési, értelmezési stratégiáit, illetve napjaink magyar nyelv-használatában megjelenő új szavakhoz kapcsolódó attitűdjét tanulmányozzuk. Másrészt – az elmúlt hat évben, de különösen a 2010-ben és 2011-ben magyar anyanyelvűek körében végzett kérdőíves felmérések vonatkozó adatainak köszönhetően – lehetőséget adnak arra is, hogy kontrasztív módon **összehasonlítsuk** a vizsgált neologizmusok értelmezésében, megértésében szerepet játszó folyamatokat magyar és nem magyar anyanyelvű adatközlők esetében (a jelen vizsgálódásban a külföldi adatközlőkhöz életkorban leginkább közel álló, magyar anyanyelvű egyetemi hallgatók vonatkozó eredményeit idézem a kérdőíves felmérésekből).

A vizsgálat célja, hipotézisek

Kérdőíves felméréseket a magyar nyelvben megjelenő **neologizmusokkal** (elsősorban szavakkal és kifejezésekkel) kapcsolatban 2006 óta végeztem, általában évente egy-két alkalommal, magyar anyanyelvű adatközlők részvételével. A kérdőíveket rendszerint négy korcsoport (általános és középiskolás diákok, egyetemi hallgatók és tanulmányokat már nem folytató felnőttek) töltötték ki – 2011-ig mintegy 1100 fő. A felmérésekkel céloom a neológ jelenségek megértésére vonatkozó

¹ A dolgozat az OTKA K 81315 számú pályázat támogatásával készült.

értelmezési stratégiák vizsgálata, valamint az új szavakhoz, kifejezésekhez kapcsolódó nyelvhasználói attitűdök vizsgálata volt (az eredményekről részletesen ld. pl. Sólyom 2009, 2010 – megjelenés alatt).

A fenti felmérések során kapott eredmények, a kirajzolódó értelmzési stratégiák jó lehetőséget adtak a vizsgálat szavak, kifejezések **szemantikai szerkezetének feltárására**, vizsgálatára. A funkcionális-kognitív keretben történő szemantikai elemzés során nagymértékben támaszkodtam olyan jelentésszervező folyamatokra, mint a szavak szemantikai szerkezetében fellelhető **metonimikus, metaforikus jelentésviszonyok** (Sólyom 2010), valamint az összetett folyamatokat is rugalmasan bemutatni képes, Fauconnier–Turner nevéhez köthető, mentális tereket felhasználó úgynevezett **fogalmi integrációs elmélet** (erről részletesen ld. pl. Fauconnier–Turner 1994 [1985], 1998, 2003 írásait).

A magyar köznyelvben napjainkban igen sok olyan új szó jelenik meg, mely valamilyen idegen nyelvből (igen sok esetben az angolból) került át a magyar nyelvbe. Ezek között a szavak között grammatikai keletkezésüket tekintve sok az idegen szó, illetve azok az elemek, melyek tükörfordítással kerülnek be nyelvhasználatba. Meggyökeresedésükben, elterjedésükben valószínűleg nagy szerepe van a megjelenő szó szemantikai szerkezetének, a szerkezet motiváltságának, csakúgy, mint olyan alkalmazott nyelvészeti jellemzőknek, mint például a szó kiejtésére, helyesírására (például toldalékolására) vonatkozó tulajdonságoknak.

A jelen összefoglalásban két, a magyarban az elmúlt években megjelent összetett szóval, az *e-könyv olvasó*val és egy reklámnyelvi hapaxnak nevezhető szóval, a *vidámparkollal* kapcsolatos tapasztalatokat mutatok be. E szavak felismertségét, a jelentésükhöz kapcsolódó értelmzési stratégiákat, valamint az adatközlők attitűdjét vizsgáltam a magyar anyanyelvű adatközlőkkel felvett kérdőíves felmérésekben (az *e-könyv olvasó*t 2011-ben, a *vidámparkolt* pedig 2012-ben), majd 2012-ben mindkét szó szerepelt abban a kérdőívben, melyet nem magyar anyanyelvű hungarológus diákokkal tölttettem ki a Balassi Intézetben. A választásom azért esett ennek a két szónak a bemutatására, mert tanulságos esetei a tükörfordítással, illetve a belső szóalkotással létrejövő neologizmusok típusainak, e típusok jelentésével kapcsolatos értelmzési és esetenként félreértési műveleteknek. Mivel ezekre a jelenségekre a magyar anyanyelvű egyetemisták között is több példát találtam, úgy gondoltam, érdemes megvizsgálnom nem magyar anyanyelvű egyetemi hallgatók vonatkozó értelmzéseit is a két szóval kapcsolatban. **Hipotézisem** az volt, hogy a szavak jelentésének megadása, körülírása során a nem magyar anyanyelvű adatközlők feltehetően részben olyan stratégiákat fognak alkalmazni, melyekben eddig megszerzett magyarnyelv-tudásukra támaszkodnak, másrészt viszont – a magyar anyanyelvű hallgatóknál feltehetően nagyobb mértékben – támaszkodni fognak idegen nyelvekből (adott esetben az angol nyelvből) származó tudásukra is.

Az adatok forrásául szolgáló kérdőívek és az adatközlők

A jelen vizsgálódásban bemutatandó eredmények a fent már említett **kérdőíves felmérésekből** származnak. A külföldi hallgatók egy olyan kérdőívet töltöttek ki 2012 májusában, mely a megelőző évek kérdőíveinek anyagából tartalmazott neologizmusokat.

A nem magyar anyanyelvű adatközlők a Balassi Intézetben tanuló diákok egyik csoportjából kerültek ki: ők B1–B2 szintű nyelvtudással rendelkező, a magyart 2,5–5 éve tanuló egyetemi hallgatók voltak, akikkel stilisztikai gyakorlatok szemináriumon dolgoztam együtt. Egy ilyen óra keretében került sor a neologizmusok jelenségének tárgyalására, és a kérdőív kitöltésére. Az adatközlők a kérdőívnek a „Milyen nemzetiségű Ön?” kérdésére lengyel, szerb, udmurt, osztrák és török nemzetiségűnek vallották magukat. A kérdőíves felmérésben kapott válaszaikat a magyar anyanyelvű egyetemi hallgatóknak a vizsgált szavakra vonatkozó válaszaival vettem össze.

Fontos megjegyezni, hogy a most bemutatandó, kontrasztív szempontú elemzés alapjául szolgáló kérdőívek mind a nem magyar, mind a magyar anyanyelvű diákok esetében **szövegkörnyezetben, internetről származó példamondatokban** megadva tartalmazták a vizsgálandó neologizmusokat (a mondatokban aláhúzva szerepeltek a szavak, a kérdés pedig arra irányult, hogy az adatközlők magyarázzák meg az aláhúzott szavak jelentését körülírással, szinonimákkal). Ez egyrészt a választott elméleti keret értelmében volt fontos, hiszen a szövegkörnyezet mint „támogató mátrix” (Tolcsvai Nagy 2010, 12) segíti a vizsgált jelenségek (jelen esetben szavak) megértését. Másrészt a nem magyar anyanyelvű diákok esetében idegen nyelv-tanítási és -megértési szempontból is kiemelkedően fontos a **kontextus** ilyen jellegű hatása: „A nyelvtanár általában arra törekszik, hogy az adott szavakat tipikus szövegkörnyezetben, tipikus helyzetben mutassa be. Akár társalgásból, akár írott szövegből indul ki, a tipikus szöveghelyzetben való szerepeltetés didaktikai kíváncsága jelen van. Az ilyen kommunikatív helyzetben lévő nyelvi jel mindig a különös szintjén létezik, ezért elfogadhatjuk, hogy az adott kontextusban szereplése tipikus és egyértelmű is” (Bárdos 2000, 79). A felmérés és a vizsgálni kívánt szavak speciális jellegéből (vagyis abból, hogy a mai magyar nyelv értelmező szótáraiban még nem szereplő neologizmusokról van szó) következett, hogy a **szövegkörnyezetben szerepeltetés** a kérdőívben igen fontos volt, ugyanakkor néhány helyzetben korlátokat is szabott az értelmezési lehetőségeknek. Igyekeztem tehát olyan mondatokat megadni a kérdőívben, melyek – véleményem szerint – kevés lehetőséget adtak a többértelmű interpretálásra. Ez az elv megfelelt a **szókincstanítás folyamata** során ajánlott mechanizmusnak is, vagyis a bemutatás, ismétlés, a jelentés feltárása kontextusban, más kontextusba helyezés és gyakorlás folyamatának is (Bárdos 2000, 82, idézi Ujlakyné 2002, 211). A kérdőívben szereplő neologizmusok jelentésének

önálló feltárására irányuló kísérlet után ugyanis közösen megbeszéltük az egyes szavak jelentését, majd **a neologizmusokhoz kapcsolódó feladatlapot** is megoldottunk (ehhez ld. Sólyom 2011). Tény, hogy a szókincstanítás folyamatának során „az egyes lépések mélysége a módszertől és a nyelvtanulók korától, előképzettségétől függhet” (Ujlakyné 2002, 211), valamint ki kell még emelnünk az egyes nyelvtanulók saját anyanyelvének segítő, ellenőrző, esetleg gátló szerepét is (Ujlakyné 2002, 206). A kérdőív kitöltésekor, illetve a kapott adatok értékelésekor a cél éppen azoknak az értelmezési folyamatoknak, az alkalmazott stratégiáknak a feltárása volt, melyeket a nyelvtanulók a neologizmusok jelentésének megadásakor használtak, így a fent említett segítő vagy gátló hatásokkal is számolni kellett.

A külföldi hallgatók és a magyar anyanyelvű egyetemisták által 2012-ben, illetve 2011-ben kitöltött kérdőívekben a vonatkozó két szó az alábbi mondatokban szerepelt:

- (1) *Vidámparkolj*, akár mindennap!²
- (2) A hazai könyvpiac méreténél fogva egyelőre nem alkalmas az *e-könyv olvasók* tömeges forgalmazására és a szoftverek lefordítására (...).³

A neologizmusok és megjelenésük a magyar mint idegen nyelv oktatásában

A huszadik század során mind a magyar, mind pedig az idegen nyelvű szakirodalomban számos meghatározás, csoportosítás született a **neologizmusokkal** kapcsolatban. A magyar nyelven született definíciók közül a teljesség igénye nélkül, összegzőképpen kiemelhetjük azt, hogy utalnak **a nyelvi változás folyamatának következtében** megjelenő **újszerűsége**re. Kiemelik továbbá, hogy a neológ jelenségek tanulmányozásakor szükséges megvizsgálni az új szavak, kifejezések, nyelvi formák keletkezésének okait és körülményeit – erre utal Terestyéni Tamás is 1955-ös tanulmányában, és az okok között első helyen emeli ki „(...) az emberi gondolkodásban, a nyelvet beszélő közösség társadalmi életében bekövetkezett differenciálódást” (Terestyéni 1955, 300). A neologizmusok szemantikai szerkezetével kapcsolatban pedig megállapítja, hogy sok **alkalmi és állandósult újdonság** keletkezik a nyelvben a szavak metaforikus és metonimikus használatának köszönhetően (Terestyéni 1955, 299).

² Forrás: <http://kuponmania.hu/kupon/2434/VIDAMPARK-BERLET-egesz-evre-40-kedvezmennyel-mind-ossze-14-700-Ft-ert.html>, letöltve: 2012. április 17.

³ Forrás: <http://www.litera.hu/hirek/fejldok-a-magyar-e-konyv-piac>, letöltve: 2011. április 25.

A későbbiekben keletkezett szakirodalmi felosztások alapvetően követik *A magyar stilisztika vázlat*a című könyv felosztását a neologizmusokkal kapcsolatban (itt fogalmi, jelentésbeli és formai neologizmusokat különítenek el, ld. Terestyéni 1958, 48–52), illetve ezt a felosztást árnyalják, bővítik. Zsemlyei János négy nagy csoportot különít el (új szavak, fogalmi, jelentésbeli és formai neologizmusok, ld. Zsemlyei 1996, 25), a 2004-ben kiadott *Stilisztikai lexikon* és a 2008-as *Alakzatlexikon* pedig **a stilisztikai felhasználás szempontját**, illetve **a keletkezési módok sokféleségét** különítik el részletesebben. Ily módon a fenti alapvető csoportokon túl a *Stilisztikai lexikon*ban megjelennek az alkalmi vagy egyszeri neologizmusok (hapax legomenonok), a hosszabb-rövidebb ideig élő, de el nem terjedő neologizmusok, illetve az állandósult neologizmusok, melyek kezdeti újszerűségük ellenére egy idő után megszilárdultak a nyelvben (Szathmári 2004, 154–155). Az *Alakzatlexikon* felveszi még a grammatikai neologizmusok kategóriát is, ilyen például a köznyelvben is egyre terjedő *el kell menjek* szerkezet, vagy az *üditő–üditőek* szópár közti jelentésbeli különbség (Kozocsa 2008, 427).

A neologizmusokkal kapcsolatos magyar nyelvű szakirodalmat áttekintve szólni kell Minya Károly *Mai magyar nyelvújítás – szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig* című munkájáról (Minya 2003). Minya a neologizmusokat – a már Terestyéni által is említett – **keletkezési céloknak**, valamint **keletkezési módoknak** megfelelően csoportosítja. Utóbbi tekintetében elsősorban a grammatikai felépítést vizsgálja, és kilenc nagy csoportot különít el, ezek a szóösszetétellel, szóképzéssel, elvonással, szóvegyüléssel, mozaikszó-alkotással, rövidüléssel, jelentésbővüléssel létrejött neologizmusok, az idegen szavak mint neologizmusok és a lexéma értékű szószerkezetek mint neologizmusok (Minya 2003, 14). Elgondolkodtató és a korábbi felosztásokhoz képest új dimenziót hoz a keletkezési célok vizsgálata, amely alapján Minya úgynevezett szükségszerű és stilisztikai neologizmusokat különít el (Minya 2003, 14). A szükségszerű neologizmusok „(...) gyakorlati céllal jönnek létre, jól tükrözik a társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális élet változásait” (Minya 2003, 15), míg a stilisztikaiak „egyszeri előfordulások” (Minya 2003, 16).

Ezzel a dimenzióval kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a neologizmusok csoportosítása e jegyek alapján **gyakran nehézségbe ütközik**. Ha **a nyelvhasználó egyént** nézzük ugyanis, belátható, hogy igen sok tényező befolyásolhatja azt, hogy számára „szükségszerű”-e a neologizmus megjelenése a nyelvhasználat során, vagy éppen „stilisztikai”. Ezek a befolyásoló tényezők **szociolingvisztikai szempontból is változatosak lehetnek** (nem, életkor, foglalkozás, beszédpartner stb.), s a kommunikációs szituáció változatosságából fakad, hogy **egyazon nyelvhasználó esetében is dinamikusan változhat** a használt szavak, kifejezések megjelenése, hiszen elképzelhető és logikus, hogy más-más beszédhelyzetben

másféleképpen fogjuk megfogalmazni mondanivalónkat akár ugyanazon témával kapcsolatban is.

A neologizmusok jelenségének tanulmányozása során nem hagyható továbbá figyelmen kívül az a – kétségkívül kézenfekvőnek tűnő, de sok kérdést is felvető – tény, hogy a nyelvet nyelvhasználók használják, és e használatból következően, ha kell, alakítják, módosítják is; így jön létre a **nyelvi változásnak** nevezett jelenség. A nyelvtörténeti vizsgálatok a nyelvi változást hagyományosan a tényezők, okok vizsgálatával modellálják. Erre utal a nyelvhasználat úgynevezett **kettős beágyazottsága**, vagyis a „... nyelvrendszertani tényezők, tehát a változásban érintett nyelvi elemek, jelenségek nyelvrendszertani adottságai, viszonyai...”, illetve „... a társadalmi (társas, szociokulturális) tényezők” dimenzióinak megjelenése (Kiss–Pusztai 2003, 23).

A fentiek értelmében fontosnak tartottam, hogy akár magyar, akár nem magyar anyanyelvű nyelvhasználókról van szó, a kérdőíves felmérés során arra a kérdésre keressem a választ, hogy a **saját, egyéni véleményük szerint mit jelenthet** egy-egy újonnan megjelenő szó vagy kifejezés. A kapott válaszok nemcsak a vizsgált neologizmusok szemantikai szerkezetének feltárását és a nyelvhasználók értelmezési stratégiáinak vizsgálatát teszik lehetővé, hanem csökkentik az elemző saját megfigyeléséből, értelmezési folyamatából fakadó esetleges szubjektivitást is. A jelen dolgozatban célom éppen ezeknek az értelmezési stratégiáknak az összehasonlító vizsgálata magyar és külföldi egyetemi hallgatók esetében.

A nyelvhasználat kettős beágyazottságát meghatározó tényezők természetesen nemcsak az anyanyelvi nyelvhasználókra, hanem a magyart idegen nyelvként tanuló, hosszabb-rövidebb ideig Magyarországon élő **nem magyar anyanyelvű nyelvhasználókra is hatnak**. A magyarnyelv-használatban megjelenő „... új szavak, kifejezések, jelentésárnyalatok, nyelvtani formák” (Szathmári 2004, 154) jelenséggel, használatával, a „kibővült szókinccsel a magyar nyelvet tanuló is találkozik, ha újságot vesz kezébe vagy az interneten böngészik” (Koutny 2009, 88). Olyan jelenségről van tehát szó, mely áthatja a mindennapi nyelvhasználatot, a mindennapi életet, a jelenkori magyar kultúra részét is képezi, így a kultúratanítás folyamatában is fontos szerepet kell, hogy kapjon a magyarórán és nyelvészeti órákon egyaránt. Nem beszélve arról a nem elhanyagolható tényről, hogy a hallgatók – legyenek magyar vagy más anyanyelvűek – általában nagy érdeklődéssel fordulnak a neologizmusok felé, és szívesen elemeznek, értelmeznek új keletű jelenségeket. Akár a szemináriumokon, akár a kérdőíves felmérések során feltételezhető és tapasztalható is tehát egy olyan nyitottság, mely nagymértékben segíti az adatok felvételét: az adatközlők általában szívesen írják le nemcsak az egyes szavakhoz kapcsolódó magyarázataikat, szinonimajavasolataikat, hanem pozitív és negatív véleményüknek is őszintén hangot adnak a kérdőívnek azokban a pontjaiban, amelyek arról kérik

a véleményüket, hogy van-e a kérdőívben olyan neologizmus, amely kifejezetten tetszik, illetve nem tetszik nekik, és ha van, akkor miért érzik így.

A magyar és külföldi egyetemisták válaszaiból kirajzolódó eredmények a két vizsgált neologizmus tekintetében

A következőkben részletesen bemutatom a két vizsgált neologizmussal kapcsolatban kapott eredményeket a nem magyar és magyar anyanyelvű egyetemi hallgatók esetében.

Vidámparkol

Ez a neologizmus egy internetes reklámban jelent meg 2012 elején (a fentebb már idézett „*Vidámparkolj*, akár minden nap!” mondatban): az ajánlat szerint április 15-éig kedvezményes áron lehetett éves bérletet vásárolni a vidámparkba.

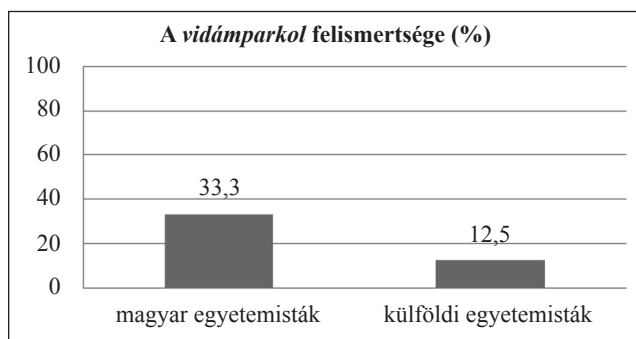
Azok között a neologizmusok között, melyeket az elmúlt években gyűjtöttem, érdekes típust képviselnek az olyan típusú igék, melyek a kognitív nyelvészeti megközelítés szerint a CSELEKVÉS IKM-be (idealizált kognitív modellbe) sorolhatók, és RÉSZ-RÉSZ metonimikus viszonyt tartalmaznak. Kövecses–Benczes 2010-es munkájukban a lakoffi idealizált kognitív modellek (IKM-ek) alapján a metonímiának több alcsoportját is megkülönböztetik; a felosztás két alapvető kategóriája az alapján különbözik egymástól, hogy RÉSZ ÉS EGÉSZ IKM-ek, vagy RÉSZ ÉS RÉSZ IKM-ek viszonyát fejtí ki a létrejövő metonímia (Kövecses–Benczes 2010, 66–73).

Néhány vonatkozó példa az elmúlt években keletkezett ilyen típusú neologizmusok között: a ’valamilyen közlekedési eszközzel közlekedik’ jelentésű neologizmusok esetében gyakran a szótó is neológ jelentésű. Az *autózik*, *biciklizik* mintájára ilyenek például a *quadozik* (’négykerekű terepmotorral közlekedik’), *segwayezik* (’kétkerekű, elektromos járművel közlekedik’). A ’valamilyen weboldalon böngészik’, illetve ’csevegőcsatornán cseveg’ jelentésben az *internetezik*, *msn-ezik* mintájára újabban megjelent például a *twitterezik*, *face-ezik* (a *facebookozik* rövid alakja), korábbi keletkezésű példa pedig a *(meg)gugliz*. Magyar szótöből keletkezett humoros példa ’nagyamával időt tölt’ jelentésben a *nagymamázik*, és az elsősorban ’szabadidős programok szervezése’ értelemben használt *programozik*. (Utóbbi az ikes ragozásnak köszönhetően eltér a tranzitív *programoz* igétől, melyet számítógépes programozással kapcsolatban használunk). Elképzelhető, hogy a fenti IKM-ek közül egyszerre több is megjelenik egy neologizmusban, így például a CSELEKVÉS és az OKOZÁS kategóriák keverednek a *jóárasít* (’kedvező árakat vezet be’) alakulatban.

A fentiek alapján úgy gondolom, hogy **hasonló szemantikai jellemzők** mutathatók ki a *vidámparkol* alakulatban is: a RÉSZ-RÉSZ metonimikus viszonyon belül a CSELEKVÉS aktusa ('vidámparkban szórakozás') is megjelenik a neologizmusban.

A következőkben a 2012-ben kapott vonatkozó adatokat mutatom be; a szó felismertségére, illetve a vele kapcsolatban adott magyarázatokra vonatkozó eredményeket mind a magyar, mind a külföldi hallgatók esetében megvizsgálom, majd a tapasztalható eltérésekre és hasonlóságokra keresem a választ a fent bemutatott elméleti keret segítségével.

A kapott eredményekből számszerűen (százalékos arányban) kimutatható, hogy milyen arányban ismerték fel a szónak az internetes reklámban megjelenő értelemben vett jelentését az adatközlők. A reklámban szereplő jelentéssel azonos jelentésmagyarázatként fogadtam el azokat a körülírásokat, szinonimákat, melyek a 'vidámparkban időt tölt, szórakozik' folyamat fogalmával azonosak. A kapott eredményeket az 1. számú diagram mutatja be:

1. számú diagram: A *vidámparkol* felismertsége magyar és külföldi egyetemisták körében (2012)

Mint az a diagram adataiból is látható, a fent közölt jelentéssel azonos módon a magyar egyetemistáknak 33,3%-a, a külföldi hallgatóknak pedig 12,5%-a magyarázta a szót. A kapott eredményt vizsgálva felmerül a kérdés, hogy **mi okozhatja ezt a jelentős eltérést e neologizmus értelmezési folyamatának** az esetében. Mivel B1-B2 szintű magyarnyelv-tudással rendelkező nyelvtanulókból állt a külföldi egyetemisták csoportja, feltételezhető, hogy az összetétel szótővének (*vidámpark*) mindkét tagjának, illetve az összetett szónak a jelentését ('szabadtéren és építményekben elhelyezett [ügyességi] játékokkal, látványosságokkal [pl. körhintával, hullámvasúttal, dodzsemmel] felszerelt szórakozóhely', ÉKsz.² 2003, 1459) is ismerték.

Ahhoz, hogy erre a kérdésre választ kapjunk, meg kell vizsgálnunk azokat a **szinonimajavaslatokat és körülírásokat**, melyeket az adatközlők a neologizmus-

sal kapcsolatban megadtak. Ezek a leírások ugyanis rávilágíthatnak arra, hogy a szó elolvasásakor és értelmezésekor milyen úgynevezett **mentális terek** nyílnak meg az interpretálás folyamatában.

Fauconnier 1985-ös, mentális terekről szóló munkája (*Mental spaces: Aspects of meaning construction in natural language*) nyomán Fauconnier–Turner a mentális tereket a következőképpen definiálja: „(...) kis fogalmi egységek, melyeket a gondolkodás és a beszéd során hozunk létre a szituációbeli megértés és cselekvés céljából” (Fauconnier–Turner 1998, 137, fordítás tőlem). A mentális terek valamely adott forgatókönyv entitásainak és viszonyainak részleges reprezentációi, melyeket a beszélő valamilyen módon megért (Coulson–Oakley 2000, 176–177).

A fenti megközelítés előnye, hogy különböző szemantikai viszonyok – legyen szó metonimikus vagy metaforikus kapcsolatokról, vagy sok egyéb, nem e két viszonyba tartozó kapcsolatról: analógiáról, szerepről, értékről, azonosságról (Tolcsvai Nagy 2010, 97) – esetében jól használható, hiszen a mentális terek olyan elemeket tartalmazhatnak, melyeket „keretek és kognitív modellek strukturálnak” (Fauconnier 2007, 351). Fauconnier régebbi és újabb írásaiban is kiemeli a **pragmatikai funkció fontosságát** a mentális terek kialakulásának folyamatában, hiszen a mentális tereket a gondolkodás és a beszéd folyamata során alakítjuk ki az aktuális megértés és megnyilatkozások céljainak megfelelően (Fauconnier 2007, 351). A mentális terek elméletén alapuló **fogalmi integráció elmélete** pedig jó lehetőséget ad a vizsgált jelentésviszonyok grafikus ábrázolására is (erre ld. pl. Benczes 2006, 2010-et, illetve Sólyom megjelenés alatt elemzését). A jelen dolgozatban grafikus ábrákat nem közlök, mivel a vizsgálat célja nemcsak a szemantikai szerkezet feltárása a két neologizmus kapcsán, hanem elsősorban az értelmezési stratégiák bemutatása az adatközlők két csoportja esetében (a két vizsgálati terület a dolgozat célkitűzéseinek értelmében természetesen nem választható el egymástól, de meglátásom szerint a részletes grafikus ábrázolás nélkül is kiemelhetők a releváns különbségek és azonosságok az értelmezési folyamatokban).

Az 1. számú diagramon látható eredmények, eltérések magyarázatául szolgálhatnak azok a **szinonimák, jelentésmagyarázatok**, melyeket a magyar és külföldi hallgatók írtak a *vidámparkol* szóval kapcsolatban. Ezeket vizsgálom meg a következőkben, segítségül hívva a fent ismertetett mentális terek elméletét: ennek segítségével igyekszem meghatározni azokat a bemeneti tereket, melyeknek köszönhetően az adatközlők értelmezték a neologizmust.

A neologizmushoz kapcsolódó magyarázatokat olvasva rögtön feltűnik, hogy a magyar anyanyelvű adatközlők nagyobb arányban indultak ki az értelmezési folyamat során a *vidámpark* szótövből, mint a külföldiek. Ennek megfelelően például a következő jelentésmagyarázatokat írták: ’vidámparkba jár’, ’vidámparkban játszik’, ’vidámparkot látogat’, ’vidámparkba megy’, ’vidámparkban szórakozik’. Ezekben

az esetekben az adatközlők az összetett szót **nem bontották összetételi tagokra**, hanem a fent már említett, főnévből létrejött igék (*jóárasít*, *nagymamázik* stb.) min-táját követve a *vidámpark* fogalom adta az értelmezés egyik bemeneti terét, míg a másik információ (másik bemenet) a magyar nyelvben létező igeképzési módokat tartalmazta (jelen esetben az *-l* verbumképzőről való tudás). Feltételezhetően ehhez a tudáshoz járult még hozzá az, hogy a nyelvhasználók a magyar nyelvben más szövegekben találkozhattak már hasonló neologizmusokkal az elmúlt években (egy hasonló képzéssel létrejött friss példa a reklámn nyelvben megjelent *bankol*).

A nem magyar anyanyelvű hallgatóknál hasonló eredmények csak 12,5%-ban jelentek meg. Az ő válaszaikban, jelentésmagyarázataikban nagyobb arányban jelentek meg a 'vidámparkban szórakozás' fogalomhoz képest **metonimikusan tágabb, vagy** – valamelyik összetételi tag jelentésének köszönhetően – éppen **szűkebb értelmezései**. Tágabb értelmezésre példa a kapott válaszok közül a 'buliba megy', 'élvezi az életet', 'jól érzi magát', 'szórakozik', 'nem szomorú' jelentésmagyarázatok. Ezek azon túl, hogy nagyobb hatókörű mentális teret nyitnak meg (a szórakozáshoz, egy konkrét szórakozási formához, vagy tágabban, az élet élvezetéhez kapcsolódnak), egyáltalán nem tartalmazzák a *parkol* összetételi tag jelentését, illetve a belőle fakadó következményeket. A nyelvtanulók feltehetően nem tudták interpretálni ennek az összetételi tagnak a jelentését, és funkcióját nem érvényesítették az összetétel jelentésének kialakításában (erről a kérdőív kitöltése után szóban is beszámoltak, többen megkérdezték ugyanis, hogy mit jelent ez a neologizmus, mert bizonytalanok voltak abban, hogy jól értelmezték-e a szót). A külföldi hallgatóknak a neologizmus jelentésével nem megegyező másik típusú szinonimajavaslatok viszont éppen a *parkol* igéből, a *parkolás* fogalmából, forgatókönyvéből indult ki, így születtek az 'ingyenesen parkol', 'örzött parkolóban parkol' javaslatok. Ezek a *vidám* előtagot metonimikusan, valamilyen jellemző következményeként, tehát OK-OKOZAT viszonyban vették figyelembe: az ingyenes parkolás, és a jól örzött parkolás (tehát a jármű biztonságban tudása) is okozhatnak vidámságot a tulajdonosnak. Ezekben a jelentésmagyarázatokban tehát egyáltalán nem jutott szerep a *vidámpark* jelentésének, illetve az általa megnyitott mentális térnek. A 'díjtalan parkolás', 'egyszerű parkolás', 'ingyenes parkolás', 'kedvezményes parkolás' magyarázatok egyébként megjelentek a magyar anyanyelvű egyetemisták válaszaiban is, feltehetően hasonló következtetések eredményeképpen. A magyar anyanyelvű adatközlők javaslatai között egy esetben szerepelt a 'valamilyen parkolóház szlogenje' jelentésmagyarázat is, mely arra utalhat, hogy a nyelvhasználó – minden bizonnyal korábbi tapasztalatai alapján – olyan reklámn nyelvi hapaxokra asszociált, melyek a figyelemfelkeltés vagy éppen a mehökkentés céljával jöttek létre.

Összességében a *vidámparkol* neologizmussal kapcsolatban kapott eredményekről elmondható, hogy **a magyar és a külföldi adatközlők értelmezési stratégi-**

giái között releváns különbségek voltak tapasztalhatók: a nyelvhasználók e két csoportjának értelmezési folyamatában a magyar nyelvhasználatról, illetve a mai magyar köznyelvben megjelenő neologizmusokról való tudás alapján egymástól meglehetősen különböző mentális terek nyíltak meg, így jöttek létre a releváns különbségek a vizsgált neologizmus jelentésének magyarázataiban.

E-könyv olvasó

Az *e-könyv olvasó* fogalma az *e-könyvek* olvasásához kapcsolódik, és napjainkban két jelentésben is használatos: vagy (1) az 'e-könyv olvasására alkalmas hardver', tehát a kézzel fogható, térben létező elektronikus eszközt jelentésben, melyre fel lehet tölteni az elektronikus olvasnivalót, vagy (2) az 'e-könyv olvasására alkalmas szoftver' jelentésben jelenik meg, melynek segítségével a készüléken az e-könyvet olvasó program működik. (Egy *e-könyvekkel* foglalkozó magyar nyelvű internetes oldal külön alpontra is bontja a két jelenséget.)

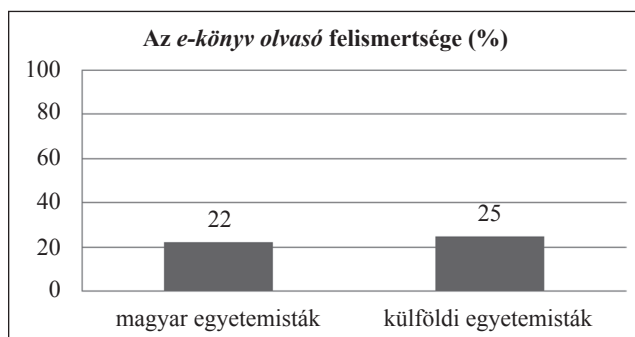
Az alakulat helyesírási szempontból több problémát is felvet: mivel az *e-könyv* alakulatban kötőjel található, ha ehhez újabb utótag (olvasó) járul, az AkH. 139/a pontja alapján az első mozgószabályt alkalmazva kellene írni az alakulatot (*ekönyv-olvasó*). A neologizmus szemantikai szerkezete is az egybeírást igényelné, mivel az *olvasó* szó (hardver vagy szoftver jelentésben) meglehetősen bonyolult és szoros kapcsolatban van az *e-könyv* előtaggal, így helyesírási szempontból jelentéstömörítő összetételnek tekinthető. Ez – feltehetően az *e-* előtag idegen eredete miatt – nem valósul meg, hasonlóan az *e-mail cím*, *e-mail címtár*, *e-mail kapcsolat* stb. szavak helyesírásához. Az összetartozás érzékeltetése céljából néhol lehet látni *e-könyv-olvasó*ként, tehát két kötőjellel írva a neológ alakulatot. A jelen dolgozatban a nyilvánvaló szemantikai összetartozást nem érzékeltető, de egyelőre gyakrabban előforduló *e-könyv olvasó* helyesírást alkalmazom (az *e-könyv olvasó* szemantikai felépítéséről, a fogalmi integráció érvényesíthetőségéről a szemantikai elemzésben részletesebben ld. Súlyom megjelenés alatt).

Az *e-könyv olvasó*val kapcsolatban **hipotézisem** a következő volt: mivel a neologizmus az angol *e-book reader* tükörfordításaként jött létre, feltételeztem, hogy a nem magyar anyanyelvű adatközlők legalább akkora, vagy esetleg még nagyobb arányban fogják felismerni a kifejezés jelentését, mint a fent bemutatott, belső kezletkezésű *vidámparkol* szót.

E feltételezésem alapja **az összetételt alkotó tagok jelentése** volt. A *könyv* szó jelentésének egyértelműsége ('egybekötött, lapozható, ívekből álló, rendszerint fedéllel ellátott (nyomtatott) mű', ÉKsz.² 2003, 748) feltételezésem szerint mind a külföldi, mind a magyar anyanyelvű hallgatók értelmezési folyamatát támogatja. Az *e-* előtag, melynek jelentését az ISz. a következőképpen adja meg: 'valamely nem

elektronikus tevékenység vagy dolog elektronikus, számítógépes változata, főképp az interneten megjeleníthető vagy hozzáférhető adatokkal és szolgáltatásokkal kapcsolatban' (ISz. 2007, 272), pedig 'elektronikus' jelentésben szerepelhet az asszociációkban az egyik bemeneti térben, vele kerül kapcsolatba másik bemenetként a *könyv* utótag. A már meglévő *e-könyv* és a jellemzőit tartalmazó mentális tér ezek után kapcsolatba kerülhet a harmadik bemeneti térben megjelenő *olvasó* szóval, annak is újszerű jelentéseivel ('informatikai hardver vagy szoftver, amelynek funkciója szövegek olvasásának lehetővé tétele'). Mivel az *e-könyv* és az *olvasó* jellemzőit tartalmazó mentális terek mindegyikében közös az OLVASÁS fogalma, így ez a jellemző a két mentális tér között is kapcsolatot biztosít, és segítheti a megértés folyamatát mind az adatközlők mindkét csoportja esetében.

Az *e-könyv olvasó* felismertségével kapcsolatban kapott vonatkozó adatokat a 2. számú diagram szemlélteti:

2. számú diagram: az *e-könyv olvasó* felismertsége magyar és külföldi egyetemisták körében (2012)

A fenti ábrán jól látható, hogy az adatközlők két csoportja **közel azonos arányban** ismerte fel a kifejezés jelentését; a külföldi egyetemisták ráadásul 3%-kal magasabb arányban adták meg a neologizmus jelentésével megegyező szinonimákat vagy körülírást (a fent bemutatott jelentések értelmében mind 'hardver', mind pedig 'szoftver' jelentésben elfogadtam a vonatkozó körülírást a kérdőívekben).

A kapott szinonimajavaslatokról, körülírásokról mind a magyar, mind pedig a külföldi hallgatók esetében elmondható, hogy **igen hasonló értelmezési stratégiákról tanúskodnak**. Az adatközlőknek a 2. számú diagramon is látható 22%-a, illetve 25%-a 'elektronikus könyvek olvasására alkalmas hardver/szoftver' jelentésben definiálta a neologizmus jelentését, e téren nem volt releváns különbség. Azok a jelentésmagyarázatok, melyek **nem egyeztek meg** a kifejezés valódi jelentésével (tehát tulajdonképpen „téves”-nek tekinthetők), szintén nagyon elgondolkodtatóak,

és sok információval szolgálhatnak az adatközlők értelmezési stratégiájáról, valamint az *e-könyv olvasó* alakulat félreérthetőségéről a magyar nyelvben. Az alábbiakban ezekből a kapott jelentésmagyarázatokból mutatok be néhány példát.

Közös jellemző volt mindkét csoport esetében, hogy a jelentésmagyarázatok egy részében a neologizmus „valódi”-nak tekinthető jelentésénél **tágabb vagy szűkebb, metonimikusan kiterjesztett vagy leszűkített jelentést adtak meg** az adatközlők. Ilyenek voltak a külföldi hallgatók esetében az ’on-line szöveg’ (a „valódi” jelentés leszűkítése), illetve az ’internet’ (a „valódi” jelentés kiterjesztése). Hasonló módon jelentkezett ez az értelmezési folyamat a magyar anyanyelvű adatközlőknél is, akiknél szerepelt az ’elektronikus könyv’, valamint az ’on-line könyv’ jelentésmagyarázat.

Más típusú értelmezési stratégiáról árulkodik az a jelentésmagyarázat, mely az *olvasó* utótagot nem az újszerű, neológ jelentésű főnévként (’olvasásra alkalmas, olvasást lehetővé tevő szerkezet’), hanem **folyamatos melléknévi igenévként** (’az az ember, aki olvas’) értelmezte. Ez az értelmezési folyamat mind a magyar, mind pedig a külföldi adatközlők magyarázataiban megjelent; mivel a külföldi egyetemisták B1-B2 szintű nyelvtudással rendelkeztek, pontos ismereteik voltak az igenevek típusairól, melyeket aktívan használtak is, ezért úgy gondolom, hogy esetükben ez megmagyarázza az *olvasó* szó ilyen jelentésének előhívási lehetőségét. Ennek a folyamatnak köszönhetően jelentek meg tehát olyan jelentésmagyarázatok a vizsgált neologizmussal kapcsolatban, mint ’emberek, akik számítógépnél olvasnak könyveket’, ’az emberek, akik interneten olvasnak könyveket’, illetve ’olvasó, akinek a könyvei a számítógépén vannak’ (külföldi hallgatók válaszai), valamint ’azok az olvasók, akik interneten olvasnak regényt, újságot’, ’interneten elérhető könyvek olvasóközönsége’, valamint ’internetes könyvet olvasók’ (magyar anyanyelvű hallgatók válaszai). E tekintetben tehát a vizsgált két csoport értelmezési folyamatai megegyeztek, válaszaikban, jelentésmagyarázataikban nem volt releváns különbség. Tény, hogy **a magyar anyanyelvű adatközlők esetében** – a 2. számú diagram tanúsága szerint – több alkalommal jelentek meg olyan értelmezési módok, melyekben az *e-könyv olvasó* alakulat valamelyik tagja esetében nem az angol tükörfordítást, hanem **a magyar szó lehetséges értelmezését vették alapul** a nyelvhasználók. A most nem vizsgált általános iskolás korosztálynál például több alkalommal előfordult az *e-* előtagnak a mutató névmás rövidebb alakjaként történő értelmezése, így születtek olyan jelentésmagyarázatok, mint például ’ezt a könyvet olvasó’ (erről részletesebben ld. Sóllyom megjelenés alatt).

Tanulságok

A jelen tanulmányban **külföldi és magyar anyanyelvű egyetemi hallgatók értelmezési stratégiáit, jelentésmagyarázatait** mutattam be két olyan új nyelvi

jelenséggel kapcsolatban, melyek az elmúlt években jelentek meg a magyar köznyelvben, így **neologizmusnak** tekinthetők. Céлом annak vizsgálata volt, hogy a két, megközelítőleg azonos életkorú korcsoport tagjainak válaszaiból kirajzolódó értelmezési folyamatokból olyan **azonosságokat, illetve különbségeket** mutassak ki, melyek abból adódhatnak, hogy az adatközlők egyik csoportja magyar anyanyelvű, másik csoportja viszont nem.

E jellemzők vizsgálatának céljából két olyan neologizmust választottam ki, melyek közül az egyik belső keletkezésű szóalkotással létrejött reklámyelvi szó (*vidámparkol*), a másik viszont az angol nyelvből tükörfordítással került a magyarba (*e-könyv olvasó*). A vizsgálat során kimutatható volt, hogy **a külföldi hallgatók** kis mértékben ugyan, de nagyobb arányban adtak meg a „valódi” jelentéssel azonos magyarázatot az *e-könyv olvasó* esetében, mint a belső keletkezésű összetételnél. Ennek oka véleményem szerint az, hogy **kisebb mértékben támaszkodtak a magyarból mint idegen nyelvből származó tudásukra** (például az *olvasó* szó folyamatos melléknévi igenévként való értelmezésére), mint a magyar anyanyelvű egyetemi hallgatók.

A belső keletkezésű neologizmus (*vidámparkol*) jelentésének magyarázatában viszont a magyar egyetemisták voltak sikeresebbek, feltehetően ugyanennek a tudásnak köszönhetően: értelmezési stratégiáikban a *vidámpark* alakulat több alkalommal jelent meg együttesen, mint **a külföldiekében**; utóbbiaknál **az összetétel elő- és utótagja több esetben jelent meg szegmentáltan az értelmezési folyamat során**. Azokról a jelentésmagyarázatokról, melyek nem egyeztek meg a neologizmusok „valódi” jelentésével, elmondhatjuk, **hogy igen hasonló értelmezési (félreértési) folyamatokról tanúskodtak** mindkét csoport esetében.

IRODALOM

- BÁRDOS Jenő 2000. *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- BENCZES, Réka 2006. *Creative Compounding in English. The Semantics of Metaphorical and Metonymical Noun-Noun Combinations*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- BENCZES, Réka 2010. Setting limits on creativity in the production and use of metaphorical and metonymical compounds. In: Alexander Onysko – Sascha Michel (eds.): *Cognitive Perspectives on Word Formation*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York. 219–242.
- FAUCONNIER, Gilles 1994 [1985]. *Mental Spaces*. MIT Press/Cambridge University Press, Cambridge.
- FAUCONNIER, Gilles – TURNER, Mark 1998b. Conceptual Integration Networks. *Cognitive Science* 22 (2). 133–187.
- FAUCONNIER, Gilles – TURNER, Mark 2003. *The way we think*. Basic Books, New York.
- FAUCONNIER, Gilles 2007. Mental Spaces. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Herbert (eds.): *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, Oxford. 351–376.

- KISS Jenő – PUSZTAI Ferenc 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- KOUTNY Ilona 2009. Rendszerváltozás – nyelvi változás. *THL2 Journal of Teaching Hungarian as a 2nd Language and Hungarian Culture / A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata*. 5 (1). 79–90.
- KOZOCSA Sándor Géza 2008. Neologizmus. In: Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 425–428.
- KÖVECSES Zoltán – BENCZES Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Magyar Tudományos Akadémia 2000. *A magyar helyesírás szabályai*. Budapest: Akadémiai Kiadó. (=AKH.)
- MINYA Károly 2003. *Mai magyar nyelvújítás – szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- SZATHMÁRI István 2004. *Stilisztikai lexikon: stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemlélítve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- PUSZTAI Ferenc főszerk. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (=ÉKsz.²)
- SÓLYOM Réka 2009. Napjaink neologizmusainak mondatbeli értelmezése. In: KESZLER Borbála – TÁTRAI Szilárd szerk. *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 257–265.
- SÓLYOM Réka 2010. Neologizmusok kognitív szemantikai megközelítése. *Magyar Nyelvőr* 134 (3). 270–282.
- SÓLYOM Réka 2011. Hogyan változik a nyelv ma? In: Szabó Piroska szerk. 2011. *Magyar nyelv – Tanári Kincsestár*. 18. kiegészítő kötet, 2011. április. Raabe Kiadó, Budapest.
- SÓLYOM Réka megjelenés alatt. *E- előtagú neologizmusaink szemantikájáról*. (A VI. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencián 2012-ben elhangzott előadás írott változata.)
- TERESTYÉNI Ferenc 1955. A neologizmusok kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 51 (3; 4). 297–302., 463–468.
- TERESTYÉNI Ferenc 1958. A neologizmusok. In: Fábíán Pál – Szathmári István – Terestyéni Ferenc. *A magyar stilisztika vázlata*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest. 48–52.
- TOLCSVAI NAGY Gábor 2007. *Idegen szavak szótára*. Osiris Kiadó, Budapest. (=ISz.)
- TOLCSVAI NAGY Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Europica varietas, Nyitra.
- UJLAKYÉ SZÜCS Éva 2002. A szókincs tanítása. In: Bárdos Jenő – Garaczi Imre szerk. *Nyelvpedagógia az ezredfordulón*. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém. 199–217.
- ZSEMLYEI János 1996. *A mai magyar nyelv szókészlete és szótárai*. Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár.

Internetes hivatkozások:

<http://kuponmania.hu/kupon/2434/VIDAMPARK-BERLET-egesz-evre-40-kedvezmennyel-mindosz-sze-14-700-Ft-ert.html>, letöltve: 2012. április 17.

<http://www.litera.hu/hirek/fejlodik-a-magyar-e-konyv-piac>, letöltve: 2011. április 25.

Sólyom, Réka

**Foreign and Hungarian university students' understanding strategies
for two present-day's neologisms**

The paper deals with those understanding strategies that can be examined while foreign and Hungarian university students meet neologisms in present-day's Hungarian language. A survey was carried out among groups of foreign students who learn Hungarian as a foreign language (Balassi Institute, Budapest) and Hungarian students (Károli Gáspár University of The Reformed Church in Hungary, Budapest) to reveal their different understanding strategies. During the survey students read the neologisms in context and they had to give a definition or synonym(s) for each word or phrase.

The present paper shows results in connection with two Hungarian neologisms (*vidámparkol* 'to entertain himself in the funfair' and *e-könyv olvasó* 'e-book reader'). With the help of the conceptual integration model (Fauconnier–Turner 1994 [1985], 1998, 2003) in functional-cognitive frame I try to model the process of meaning construal in the two different groups. This process can answer the question what kind of different understanding and use of neologisms can be found among foreign and Hungarian informants.

II. A KONTRASZTÍV SZEMLÉLET TÜKRÉBEN

Jakab Erika

A kognitív aspektus a magyar mint idegen nyelv oktatásában.

**A nyelvi relativizmusból fakadó kognitív nehézségek bemutatása
egy magyar–német kísérleten keresztül**

Bevezetés

Napjaink magyar mint idegen nyelv oktatásának gyakorlatában egyre nagyobb szerepet játszik a funkcionális szemlélet. A megállapítást kiterjesztve elmondhatjuk, hogy a funkcionális aspektus előnyben részesítése – egyéb megközelítések mellett – nemcsak a magyar mint idegen nyelv oktatását jellemzi, hanem alapvetően az ezredforduló idegennyelv-oktatását is.

Mindemellett fontos megjegyeznünk, hogy a pszichológiában a '60-as években bekövetkező paradigmaváltás – melyben a tudomány kiindulását adó behaviorista szemlélettől a kognitív paradigma felé fordultak (Schwarz 2008, 15-16) – az idegen nyelvek oktatásának módszertanára is kihatott. A kísérletek olyan eredményekkel és felismerésekkel szolgáltak [például a deklaratív és a procedurális tudás egymástól való megkülönböztetése (Anderson 1976)], melyek figyelembevételével az idegen nyelv-oktatási módszerek hatékonyabbá válnak. Szili (2006, 148) az ezredforduló meghatározó nyelvoktatási irányzatai között a funkcionalista és a kognitív nézeteket tartja számon. Míg a funkcionalista szemlélet a gyakorlatban is elterjedt, addig a kognitív megközelítés idegennyelv-oktatásba való beemelése inkább csak elméleti szinten merül fel.

Diplomadolgozatomban¹ éppen ezért egy olyan kísérletet valósítottam meg, amely német anyanyelvű magyart mint idegen nyelvet tanulók kognitív jellegű nehézségeit mérte, illetve emelte ki. Dolgozatomat elsősorban a Humboldt-Universität zu Berlin hungarológia szakos hallgatóinak térábrázolást illető nehézségei motiválták, melyek mögött kognitív jellegű okokat is kerestem. A kísérlet végrehajtásakor arra kívántam választ kapni, hogy magyar mint idegen nyelv oktatása

¹ *A kognitív aspektus létjogosultsága a modern idegennyelv-oktatásban.* PTE BTK, Pécs, 2012. (Konzulens: Hegedűs Rita; témavezető: Szűcs Tibor)

közben szükséges-e a funkcionális megközelítésen túl a kognitív aspektusnak is figyelmet szentelni.

Az emlékezet mint kognitív minőség az idegennyelv-tanulásban

Mielőtt ismertetném a kísérlet tárgyát, illetve menetét, előtte röviden kiemelném a kognitív tudományok néhány figyelmet érdemlő felismerését, melyek relevánsak a hatékony idegennyelv-oktatás szempontjából.

Ahhoz, hogy az idegennyelv-oktatás során képesek legyünk információkat elraktározni, memóriára van szükségünk. Rádi (2010, 242) három típusú memóriát különböztet meg: az ún. „eldobható” memóriát, a munkamemóriát vagy rövid távú memóriát és a hosszú távú memóriát. Az „eldobható” memória rendkívül gyorsan telik, és gyorsan is ürítjük azt. A munkamemóriába akkor kerül információ, ha az fontossá válik. Itt óráig, esetleg napokig marad. Az információ pedig csak akkor vándorol a rövid távú memóriából a hosszú távúba, ha az sokszor ismétlődő élménynyé válik, tehát egy hosszabb folyamat során bevésoódik. A hosszú távú memóriába kerülő információk körülményekkel társulva jutnak el oda. Csak abban az esetben beszélünk valódi tudásról, ha a körülmények már feledésbe merültek, és kizárólag az esszenciát őrizzük (Rádi 2010, 242-243). A fentieket figyelembe véve azzal kell szembesülnünk, hogy a tudásig vezető út igencsak hosszú. Idegennyelv-tanár szempontjából felmerülhet az a kérdés, hogy hogyan lehet nyelvi inputokat „érdemessé” és képessé tenni arra, hogy ne a nyelvtanulók rövidtávú memóriájában rekedjen meg? Mivel az agy/elme csak akkor tárolja el a kívülről érkező adatokat, ha az új tudás a meglévő struktúrákkal „elszámoltatható”, így nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a nyelvtanuló milyen előzetes tudással rendelkezik (Schiffler 1998, 154; Matura 1985; Foerster 1985).

„[A] modern tanuláspszichológia a tanulást az új információ előzetes tudásalapú tanulói értelmezésének tekinti. (...) Ennek alapján a tanulás (...) az új információk magasabb kognitív struktúrákba való rendeződése” (Jónás 2007, 71).

Ha a mindenkori nyelvtanulót abban a szellemben oktatjuk, hogy bizonyos nyelvi összefüggéseket felfedezzen, megértsen, és ez által követni tudjon, akkor nagyobb valószínűséggel lesz képes mentálisan feldolgozni és elraktározni az információt a memóriájában (Timm 1998, 168).

Az emlékezetre vonatkozó megállapítás figyelembe vétele vagy mellőzése tehát befolyásolhatja a nyelvtanulók idegennyelv-elsajátításának hatékonyságát. A bemutatott kognitív minőség a mindenkori nyelvtanulót veszi alapul, és abból indul ki,

hogy hasonló kognitív igényekkel kell számolnia a nyelvtanárnak – természetesen figyelembe véve azt, hogy a nyelvtanulók eltérő tudásbázissal, tehát kognitív struktúrákkal rendelkeznek. Felmerülhet-e azonban olyan tényező, amely differenciálja különböző anyanyelvűek kognitív világérzékelését? Az alábbiakban egy olyan elméletet ismertetek, amelynek állításaiból kiindulva elképzelhető egy nyelvek közötti differenciálás szükségessége, melyben az idegennyelv-tanuló anya- és célnyelvét tartjuk szem előtt. Az elmélet egy lehetséges választ ad – az interferencia hibákon túl – arra, hogy német anyanyelvű magyar mint idegen nyelv tanulók számára miért okoz nehézségeket a térábrázolás, különös tekintettel a névutókra. Az elmélet a bemutatandó kísérlet kiindulópontja.

Nyelvi relativizmus

A nyelvi relativizmus elméletét a 19. század végén, illetve a 20. század elején Benjamin Lee Whorf fogalmazta meg, akire nagy hatást gyakoroltak Edward Sapir kutatási eredményei.² Az elméletet a szakirodalom Sapir–Whorf hipotézisként tartja számon (Lucy 1992b, 25). Whorf nézeteit, tehát a nyelvi relativizmus eredeti értelmezését a tudományok mai állása elutasítja. Whorf alaphipotézisében ugyanis azt állítja, hogy a világ azonos tartalmainak leképezésekor különböző anyanyelvűek különböző világképekhez jutnak, ezáltal a tartalmak leírása csakis relatív lehet (Whorf 1984, 12). Whorf kutatásai során, melyben a hopi indiánok nyelvét vetette össze az angollal, arra a következtetésre jutott, hogy különböző grammatikájú anyanyelvvvel rendelkező beszélők konzekvensen különbözően értékelték ugyanazokat a tartalmakat, mely eltéréseket Whorf az anyanyelvűek eltérő grammatikájával magyaráz. Miközben egyes kutatások az elmélet eredeti formájának érvényességét cáfolják, addig mások éppen alátámasztják azt, miszerint a nyelvi rendszer bizonyos módon befolyásolja a megismerést (Levinson 2003, 41). A nyelvi relativizmusról szóló tanulmányok gyakran hivatkoznak Lucy 1992-ben publikált esettanulmányára, melyben Lucy (1992a) egy maja nyelv, a yucatec nyelvi szerkezetét hasonlítja össze az angollal. Kísérletek igazolták, hogy a yucatec beszélők számára – az angol kísérleti alanyokkal szemben – a stimuláns képeken kevésbé volt releváns a *többes szám* jelenléte a kötelező többes számot jelző morféma hiánya miatt.

Ha az elméletet idegennyelv-oktatási szempontból vizsgáljuk, akkor az alábbiakra következtethetünk. Amennyiben az anyanyelvből hiányzik egy célnyelvi kategória, akkor a nyelvtanuló kognitív jellegű problémákkal szembesül. Ha a

² Nézetei 1956-ban a *Language, Thought, and Reality* (Nyelv, gondolkodás és valóság) című posztumusz kötetben láttak napvilágot.

yucatec beszélők angol nyelvet tanulnának, akkor feltehetően kevésbé tartanák lényegesnek azt, hogy alkalmazzák a kötelező többes számot jelző morfémát, hiszen anyanyelvük kognitív struktúráiban (vagy tudásuk mentális reprezentációjában) ez a kategória kevésbé fontos, mint az angolban. Ezen a ponton visszacsatolnék az eredeti problémafelvetésemhez, melyben utaltam arra, hogy a német nyelvtanulók számára nehézségeket okoz a térábrázolásra vonatkozó kategóriák alkalmazása. A következő részben egy olyan magyar lexikai esetet emelek ki, amely a német nyelvben bizonyos paradigmákban hiányzó kategóriát képez. Ez az eset a magyar–német kísérleti alanyokkal végzett vizsgálat tárgya. A kísérletben a nyelvi relativizmus felvetései alapján megfogalmazom, hogy a német nyelvtanulók magyar mint idegen nyelv tanulása során feltehetőleg kognitív jellegű nehézségekkel szembesülnek a magyar nyelvben meglévő, míg a németben hiányzó lexikai eset miatt.

Helyviszonyokat jelölő magyar névutók és német prepozíciók rendszere

A gyaníthatóan – többek között – a nyelvi relativitásból eredő kognitív jellegű különbségek vizsgálata miatt szükséges egy magyar–német kontrasztív elemzés, mely feltárja, hogy milyen különbség rejlik a helyviszonyokat jelölő magyar névutók³ és az azoknak megfeleltethető német prepozíciók között. A magyar és német összevetésben elsősorban a névutók, illetve prepozíciók ablátívuszi, lokatívuszi és latívuszi formáinak megjelenítésére és hiányára koncentrálok.

A helyviszonyokat jelölő magyar névutók és az irányhármasság

Balogh (2000, 261) – A mai magyar nyelv című egyetemi tankönyv alapján – az alábbi helyviszonyokat jelölő névutókat különbözteti meg: „*alá, alatt, alól, elé, előtt, elöl, mellé, mellett, mellől, közé, között, közül* (...)” Ezeket a magyar nyelv legrégebbi névutói közé sorolja, melyekre a „háromirányúság” (Balogh 2000, 259), azaz az „irányhármasság” (Keszler–Lengyel 2008; Stolz 1992, 61) jellemző.⁴ Az irányhármasság azt jelenti, hogy az említett névutók hármas paradigmái (*alá, alatt, alól*) konzekvensen három kérdésre válaszolnak: HONNAN? – HOL? – HOVÁ? (Szili 2006, 206). A HONNAN kérdésre az ablátívuszi forma, tehát például az *alól*,

³ A következő névutók paradigmái képezik a vizsgálat tárgyát: *alatt, előtt, mögött, mellett, felett/fölött és között*.

⁴ Az irányhármasság nemcsak a névutókat, hanem a helyet jelző esetragokat, tehát a helyhatározóragokat is jellemzi.

a HOL kérdésre a lokatívuszt kifejező *alatt*, a HOVÁ kérdésre pedig a latívuszi *alá* felel.⁵

Az (1.) sz. ábra összefoglalja az érintett helyviszonyokat jelölő magyar névutók hármas paradigmáit.

(1.) sz. ábra: A helyviszonyokat jelölő magyar névutók rendszere

ablatívusz	lokatívusz	latívusz
HONNAN	HOL	HOVÁ
alól	alatt	alá
elől	előtt	elé
mellől	mellett	mellé
közül	között	közé
fölül	fölött/felett	fölé
mögül	mögött	mögé

Sadowski (1998, 246-247), Forgács (2004, 236-237) és Hegedűs (2006, 112-113) részletes táblázatokban összesítik a helyviszonyokat jelölő névutókat, melyek paradigmáit kiegészítik német fordításaikkal, példamondatokkal, illetve a lexikai eseteket is megnevezik. A három táblázatra összegzése a (2.) sz. ábrában található. A későbbiekben kiemelem a magyar és német rendszer lényegi különbségeit. A (2.) sz. ábra jelöléseihez a következőket fűzném. Forgács (2004) táblázataiban a magyar példamondatok német fordításait is megtaláljuk, hiszen a grammatika – többek között – a fordítással kívánta megkönnyíteni azt, hogy a német anyanyelvűek megértsék az ablatívuszi, lokatívuszi és latívuszi funkciókat. A későbbiekben ez a tény fontossá válik. A táblázatban a lexikai esetek megnevezése mögött álló (–), (0), illetve (+) jelek Sadowski rendszerezéséből származnak, melyekkel a következőket kívánja illusztrálni.

(–) szimbólum egy „negatív közeledést” fejez ki, ebben az esetben a névutó a HOVÁ kérdésre válaszol.

(0) szimbólum egy „neutrális közeledést” fejez ki, ebben az esetben a névutó a HOL kérdésre válaszol.

(+) szimbólum egy „pozitív közeledést” fejez ki, ebben az esetben a névutó a HOVÁ kérdésre válaszol.

⁵ Az ablatívusz, lokatívusz és latívusz lexikai esetek (É. Kiss – Kiefer – Siptár 2003, 202).

(2.) sz. ábra: A helyet jelölő magyar névutók rendszerének részletes áttekintése

névutó	jelentés	lexikai eset megnevezése		példák (magyar/német)
alól	unter+Dat.+hervor	subablativum	(-)	Kijött a fa alól./ Er kam unter dem Baum hervor.
alatt	unter+Dat.	subessivum	(0)	A fa alatt állt./ Er stand unter dem Baum.
alá	unter+Akk.	sublativum	(+)	A fa alá állt./ Er stellte sich unter den Baum.
elől	vor+Dat.+weg	anteablativum	(-)	Elment a szekrény elől./ Er ging vor dem Schrank weg.
előtt	vor+Dat.	anteessivum	(0)	A szekrény előtt állt./ Er stand vor dem Schrank.
elé	vor+Akk.	antelativum	(+)	A szekrény elé állt./ Er stellte sich vor den Schrank.
mellől	neben+Dat.+weg, von	iuxta-ablativum	(-)	Elvittem a lámpát az asztal mellől./ Ich brachte die Lampe vom Tisch weg.
mellett	neben+Dat.	iuxtaessivum	(0)	A lámpa az asztal mellett áll./ Die Lampe steht neben dem Tisch.
mellé	neben+Akk.	iuxtalativum	(+)	Állítsd a lámpát az asztal mellé./ Stell die Lampe neben den Tisch!
közül	zwischen+Dat.+ hervor von+Dat.	interablativum	(-)	Melyiket választod a kettő közül?/ Welche nimmst du von den beiden?
között	zwischen+Dat.	interessivum	(0)	Két gyerek között ült./ Er saß zwischen zwei Kindern.
közé	zwischen+Akk.	interlativum	(+)	Két gyerek közé állt./ Er stellte sich zwischen zwei Kinder.
fölül	über+Dat.+weg	supraablativum	(-)	Vedd le a lámpát az ágyam fölül./ Nimm die Lampe über meinem Bett weg.
felett/ fölött	über+Dat.	supraessivum	(0)	A kép az asztal felett/fölött lóg./ Das Bild hängt über dem Tisch.
föle	über+Akk.	supralativum	(+)	Akaszd a képet az asztal fölé./ Hänge das Bild über den Tisch!
mögül	hinter+Dat.+hervor	postablativum	(-)	Előjött a fa mögül./ Er kam hinter dem Baum hervor.
mögött	hinter+Dat.	postessivum	(0)	A fa mögött állt./ Er stand hinter dem Baum.
mögé	hinter+Akk.	postlativum	(+)	A fa mögá állt./ Er stellte sich hinter den Baum.

A (2.) sz. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar helyviszonyokat jelölő névutók a három irány kifejezésére három különböző alakot használnak. A német prepozíciók nem rendelkeznek több formával, a különböző lexikai esetek (ablatívuszi, lokatívuszi és latívuszi) kifejezésére grammatikai eseteket alkalmaznak. A

prepozíciókhoz datívusz vagy akkuzatívusz járul, a szerkezetek ezáltal a HOL és HOVÁ kérdésekre felelnek. Ami azonban némi figyelmet érdemel, az az ablatívuszi alak, például *mögül=hinter+Dativ+hervor*. Ebből a körülírásból az következik, hogy a német nem rendelkezik ablatívusszal a táblázatban felsorolt prepozíciókat illetően, így a *hervor* vagy esetenként a *weg* szavak (prepozíciók és grammatikai eseteken felüli) használatával tudja csak körülírni a *mögül* vagy *förlül* névutókat (Szűcs 1999, 110). Összességében tehát elmondható, hogy a magyar mint idegen nyelvet bemutató grammatikákból kiválóan kitűnik, hogy az említett prepozíciók esetén nem jelenik meg explicit módon az ablatívusz. Az irányhármasság külföldieknek való tanítása-kor viszont szükségszerű elmagyarázni mind a három irányt kifejező névutót, így az említett szerzők, ahogy a német nyelv is, körülírják azokat. A továbbiakban olyan nyelvtanok alapján vizsgálom meg a német prepozíciók rendszerét, amelyek nem magyar mint idegen nyelvi szempontból mutatják be azokat.

A helyviszonyokat jelölő német prepozíciók és az irányhármasság explicit kifejeződésének hiánya

Drozdowski (1995, 375–390) – tehát a DUDEN grammatika – a helyviszonyokat jelölő prepozíciók közé egyebek mellett az alábbiakat sorolja: *hinter, neben, über, unter, vor* és *zwischen*. A (3.) sz. ábrában megtekinthető összegző táblázat forrásait kizárólag olyan nyelvtanok alkotják, amelyek nem magyar mint idegen nyelvi aspektusból íródtak. A táblázat Drozdowski (1995: 375–390), Helbig – Buscha (1996:401–444) és Sadowski (1998: 267–270) rendszereire támaszkodik.

(3.) sz. ábra: A (2.) sz. ábra névutóinak megfeleltethető helyviszonyokat jelölő német prepozíciók rendszere

előjárósók	lexikai eset megnevezése	példák
unter+Dat.	subessivum (0)	Er stand unter dem Baum.
unter+Akk	sublativum (+)	Er stellte sich unter den Baum.
vor+Dat.	anteessivum (0)	Er stand vor dem Schrank.
vor+Akk.	antelativum (+)	Er stellte sich vor den Schrank.
neben+Dat.	iuxtaessivum (0)	Die Lampe steht neben dem Tisch.
neben+Akk.	iuxtalativum (+)	Stell die Lampe neben den Tisch!
zwischen+Dat.	interessivum (0)	Er saß zwischen zwei Kindern.
zwischen+Akk.	interlativum (+)	Er stellte sich zwischen zwei Kinder.
über+Dat.	supraessivum (0)	Das Bild hängt über dem Tisch.
über+Akk.	supralativum (+)	Hänge das Bild über den Tisch!
hinter+Dat.	postessivum (0)	Er stand hinter dem Baum.
hinter+Akk.	postlativum (+)	Er stellte sich hinter den Baum.

A (2.) és a (3.) sz. ábra összehasonlításakor megjelenő különbség szembeütő. A (3.) sz. ábra összeállításához kiválasztott grammatikák alapján a helyviszonyokat jelölő német prepozíciók paradigmáiból konzekvensen hiányzik a „negatív közeledés”, azaz az explicit módon kifejeződő ablatívusz, míg a névutók paradigmáiban jelen van.

Az ablatívusz explicit kifejeződésének hiánya miatt feltételezett kognitív jellegű következmények a nyelvi relativizmus alapján

A nyelvi relativizmus feltételezéseit illetően a következőket állapíthatjuk meg: Egy lexikai vagy morfológiai kategória⁶ hiánya *A* nyelvben *B* nyelvhez viszonyítva ahhoz vezethet, hogy *A* és *B* nyelvek anyanyelvi beszélői ugyanazt a valóságrészletet *A* nyelv hiányzó kategóriája miatt eltérően interpretálják. Whorf eltérő alatt eltérő kognitív reakciókat ért, melyek például egy vizuális ingerre adott válaszok. Lucy (1992a) említett esettanulmányában képek segítségével mutatta be azt, hogy a többes számot jelző morféma kötelező felhasználásának hiánya miatt a yucatec beszélők sokkal kevésbé vették észre azt, ha például a stimuláns képen ugyanazon tárgyból több példány szerepelt.⁷ Mivel a többes számot jelző morféma fakultatív használata különböző észleléshez vezetett, ezért felmerülhet a kérdés, hogy okoz-e különbségeket az ablatívusz kifejeződésének explicit hiánya a helyviszonyokat jelölő német prepozíciók esetén német és magyar anyanyelvűek között? A gondolatmenetet folytatva azt is kérdezhetnénk, hogy szükséges-e a német anyanyelvűeket tanító magyar mint idegen nyelv tanárának figyelmet szentelnie annak, illetve tudatosítania a nyelvtanulóknak, hogy a nyelvi relativizmus kognitív jellegű nehézségekhez vezethet? Az alábbiakban egy az ablatívusz kifejeződésének explicit hiányából származó kognitív jellegű következményeket kutató német–magyar kísérletet fogok ismertetni.

⁶ Neurológiai kutatások eredményeként a nyelvi relativitást vizsgáló kísérletek (amennyiben szerkezetorientáltak), kizárólag morfológiai vagy lexikai szintre korlátozódhatnak, mivel a szintaxis kísérletbe való bevonásával a kísérleti alanyok válaszai (tehát kognitív valóságleképezésük) torzulnak (Hajnal 2010, 3–4; Indefrey – Levelt 2004).

⁷ A yucatec nyelv élőlényeknél kötelezővé teszi a többes számot kifejező morfémát, míg a tárgyak többes száma esetén való használata fakultatív.

Kísérlet

A kísérlet módszerei

Nyelvi relativizmussal foglalkozó vizsgálati módszerek közül a szerkezetközpontú megközelítésmódot választottam.⁸ A módszer összeveti két nyelv grammatikai rendszerét, és kiemel egy különbséget, ahogy ezt a fentiekben láttuk.⁹ Ebből kiindulva a kísérlet azt vizsgálja, hogy az eltérő grammatikai rendszerek visszatükröződnek-e a világinterpretációkban. A kísérletet egy öt lépcsős modellen keresztül mutatom be. A modell segítségével, melyet Lucy említett esettanulmányában használt fel, a kísérleti feladatok kellő részletességgel és mélységgel kiértékelhetők. A modell lépcsői és az egyes lépcsők céljai a következők:

1. *A feladattípus ismertetése:* Lucy feladatjavaslatai közül kiválasztott feladattípust bemutatása, a feladat összeállításának okai, azok ismertetése.
2. *A feladat célja:* A feladat által (a nyelvi relativitás alapján) feltételezett eredmények felvázolása.
3. *A feladat lefolyása:* A feladat megoldásának menete.
4. *A feladat eredményei:* A kísérleti alanyok eredményeinek statisztikai kiértékelése.
5. *Konklúzió:* Az eredményekből levont végkövetkeztetés, azaz a feladat az ablatívuszi hiány miatt tárt-e fel kognitív különbségeket a német és magyar kísérleti alanyok között.

A tesztalanyok kiválasztása

A kísérleti alanyok kiválasztásakor két kritérium játszott fontos szerepet. Az alanyoknak egyrészt magyar vagy német anyanyelvűeknek kellett lenniük, másrészt a kísérletben csak olyan alanyok vehettek részt, akik magyar anyanyelvűként nem beszélnek németül, német anyanyelvűként pedig magyarul. Az első kritérium magától értetődő, a második felállítására pedig azért volt szükség, mert egy idegen nyelv elsajátítása feltehetőleg kihat az anyanyelv által létrehozott kognitív struktúrákra. A kísérletben tíz magyar és tíz német anyanyelvű tesztalany vett részt.

A diplomadolgozat célja a résztvevők alacsony száma és a feladatok mennyisége miatt tehát nem az volt, hogy ítéletet mondjon a nyelvi relativitás érvényességéről, hanem az, hogy megállapítson egy tendenciát arra vonatkozóan, hogy

⁸ Lucy által ajánlott másik két megközelítésmód az emberi érzékelés területeit vizsgáló (*Domain-centered approach*) és a viselkedésközpontú megközelítésmód (*Behavior-centered approach*) (Lucy, 1997).

⁹ Lásd a *Helyviszonyokat jelölő magyar névutók és német prepozíciók rendszere* című részt.

észlelhető-e némi eltérés a grammatikai rendszernek megfelelően a kísérleti alanyok között azokban a helyzetekben, melyekben a kísérlet stimulánsai egy ablatívuszi szituációt ábrázolnak.

A kísérlet feladatai

Jelen tanulmány terjedelmére való tekintettel a kísérlet két feladatát és azoknak eredményeit emelem ki.

A kísérlet harmadik feladata

1. A feladattípus ismertetése

A kísérlet harmadik feladatát Lucy (1992a, 114) „Nonverbal similarity judgement” típusú feladata alapján állítottam össze. A hasonlóság felismerését elváró teszt egy nonverbális stimulánst készít, illetve ahhoz hasonló képeket. A képvariánsok nem grafikailag hasonlítanak az eredetire, hanem valamilyen egyéb aspektusból. Az eredeti képpel egyik sem egyezik meg. Mivel a kísérleti alanyok nem kapnak konkrét instrukciót arra vonatkozóan, hogy mi alapján ítélik meg a hasonlóságot a stimuláns és az egyik kép között, ezáltal meglehetősen szubjektíven dönthetik el azt, hogy hogyan választanak. A feladatban egy olyan stimulánst választottam, mely megítélésem szerint egy ablatívuszi mozgást illusztrál. A mozgást azáltal egyértelműsítettem, hogy a mozgás négy képkockáját ragadtam ki, tehát egy folyamatábrát készítettem. A stimulánson észlelhető mozgás az alábbi mondattal írható le.

Egy vadász kilép a bokor mögül.

A négy képkockán megjelenő mozgás azért értékelhető ablatívuszinak, mert a képen szereplő vadász éppen kiindulópontját hagyja el. Emellett azonban figyelemre méltó az a körülmény, hogy a stimulánson nemcsak a kezdőpont, hanem egy cél is látható, mely felé a vadász mozgása irányul. Ennek tudatában mozgásának ablatívuszi vagy latívuszi megítélése már kérdéses. A feladat éppen az ebből fakadó feltételezhető különbségeket kívánja mérni.

Miután a kísérleti alanyok megtekintették a stimulánst, egyszerre nézhetik meg a három képvariánst, melyek közül kiválaszthatják azt az egyet, amelyik szubjektív megítélésük szerint a leginkább hasonlít a stimulánshoz. A képvariánsok mindegyike ugyanazt a házat és női sziluettet tartalmazza azzal a különbséggel, hogy a nő pozíciója a házhoz képest mindhárom esetben eltérő. A képvariánsok tartalmát a következőképp verbalizálhatjuk.

1. *A nő közeledik a ház felé.*
2. *A nő elindul a ház elől./ A nő távolodik a háztól.*
3. *A nő rögtön belép a házba.*

Az első és a harmadik képvariáns latívuszi mozgásokat illusztrálnak. Az első egy latívuszi névutóval, míg a harmadik egy latívuszi esetraggal válaszol a HON-NAN kérdésre. Ezzel szemben a második képvariánsban látható mozgás egyértelműen ablatívuszi, hiszen a képen szerepel az az objektum, amittől a nő távolodik (kiindulópontja), továbbá a nő a képen látható pillanatban még mindig a ház közelében tartózkodik, így egyértelműsíthető, hogy mozgásának kiindulópontja az említett objektum. A mozgó alak célja egyáltalán nem jelenik meg. A kísérleti alanyok a stimuláns alapján szabadon dönthetnek arról, hogy az eredeti képen megjelenő mozgást ablatívuszinak vagy latívuszinak érzékelik. Miután a tesztalanyok már választottak egy a stimulánshoz leginkább hasonló képvariánst, a feladat utolsó részében megindokolják döntéseiket. Indoklással ugyanis kiszűrhetőek azok a válaszok, melyek nem a mozgások ablatívuszi, illetve latívuszi hasonlósága miatt keletkeztek.

2. *A feladat célja*

A feladat megvizsgálja, hogy a német kísérleti alanyok választását befolyásolja-e az a tényező, hogy nyelvi szerkezeti sémáikból (az említett prepozíciókat illetően) hiányzik az explicit módon kifejeződő ablatívusz, hiszen az említett tartalmat csak körülírással tudják megjeleníteni. Mivel a stimuláns rájátszik egy olyan mozgásra, melyet leginkább ablatívuszi esettel (pl. *mögül*) lehet leírni, így felmerül a kérdés, hogy a német tesztalanyok a hiányzó kategória miatt a történést célorientáltként értelmezik-e. Amennyiben igen, akkor többségében az egyes vagy a hármas képvariánst tartják majd a leginkább hasonlónak. A nyelvi relativitás téziseiből kiindulva az a feltételezés fogalmazható meg, hogy a magyar tesztalanyok nagyobb arányban választják majd a kettes, azaz az ablatívuszi mozgást.

3. *A feladat lefolyása*

A tesztalanyok egyszer tekintik meg a négy dia által prezentált mozgást. A stimuláns előtt ismertetett utasításokban a résztvevők nem kapnak bővebb információt arra vonatkozóan, hogy a mozgáson belül mire figyeljenek. Megítélésem szerint befolyásolná az eredményeket, ha célzottabb lenne az instrukció. A tesztalanyok meglehetősen szubjektív módon alkotják meg térkonstellációikat. A stimuláns után a kísérleti alanyok azt az utasítást olvashatják, hogy egy perc rendelkezésre álló idő alatt három kép közül kell kiválasztaniuk azt, amelyik leginkább hasonlít a stimulánson megfigyelt mozgásra. A feladat utolsó alpontja pedig az indoklás, melyben a tesztalanyok felfedik választásuk okát.

4. A feladat eredményei

A (4.) sz. ábra összesíti a német résztvevők eredményeit.

(4.) sz. ábra: A német kísérleti alanyok válaszai

	válaszok száma	százalékaránya az összes válaszhoz képest (%)
1. A nő közeledik a ház felé. (latívusz)	7	70
2. A nő elindul a ház elől. (ablatívusz)	3	30
3. A nő rögtön belép a házba. (latívusz)	0	0
Összes válasz	10	100

Tíz résztvevőből hét voksolt az első, tehát az egyik latívuszi mozgást illusztráló képre, három tesztalany pedig az ablatívuszi mozgást vélte a leginkább hasonlónak. A (5.) sz. ábra a magyar kísérleti alanyok válaszait rendszerezi.

(5.) sz. ábra: A magyar kísérleti alanyok válaszai

	válaszok száma	százalékaránya az összes válaszhoz képest (%)
1. A nő közeledik a ház felé. (latívusz)	2	20
2. A nő elindul a ház elől. (ablatívusz)	8	80
3. A nő rögtön belép a házba. (latívusz)	0	0
Összes válasz	10	100

Mivel a tíz magyar résztvevő közül nyolc érzékelte a stimulánson megtekintett mozgást ablatívuszinak, így a második képvariánst választották ki. A 2:8 arány egyértelműen mutatja, hogy négyszer gyakrabban voksoltak ablatívuszi mozgásra, mint latívuszira. A német és magyar tesztalanyok különbsége tehát szignifikáns.

Az eddigi értékelések figyelmen kívül hagyták a tesztalanyok indoklásait. Mivel az indoklások mind magyar, mind pedig német oldalon szükségessé tették az arányok felülbírálását, a fenti eredmények a következőképp módosultak. Egy német tesztalany választát kizártam, mert döntéshozatalát az alábbi ok indokolta: „*weil sich der Mann (...) auf der kurzen Seite des Busches findet und die Frau auf dem 2. Bild ebenfalls auf der kurzen Seite des Hauses ist*”. Mivel a tesztalany nem ablatívuszi vagy latívuszi asszociáció alapján döntött, így a kísérlet szempontjából ez az indok nem értékelhető, választát figyelmen kívül hagyom. A 7:3 arány így 7:2-re módosul. A magyar válaszadók indokainak megítélése után két esetben döntöttem úgy, hogy a válaszok a nyelvi relativitás érvényességét kutató kísérletben nem értékelhetőek. Az egyik magyar kísérleti alany az alapján hozta meg döntését, hogy a stimuláns képen egy nyíl mutatta a mozgás irányát, így a képen inkább azt emelte ki, hogy a

személy honnan jött. A tesztalany minden valószínűség szerint összekeverte a kísérlet harmadik feladatának stimulánsát a második feladatával.¹⁰ Továbbá figyelmen kívül hagyom annak a résztvevőnek a választását is, aki meglehetősen objektíven érzékelte a stimuláns képen bemutatott határhelyzetet, indoklása így hangzott: „*a vadász (...) mozgásának óvatos jellege miatt a távolodás jobban leírja a mozgást, mint az, hogy a szabadba kilép*”. A kísérleti alany szerint a képen látható szituáció tehát felfogható mind latívuszinak, mind ablatívuszinak. Azért választotta a második képvariánst, tehát az ablatívuszi mozgást, mert szemantikailag az óvatos mozgásról inkább egy távolodó mozgásra asszociált. Indoklása azért rendkívüli, mert a hús kísérleti alany közül a magyar résztvevő volt az egyetlen, aki a stimuláns képet határhelyzetnek érzékelte, és kizárólag szemantikai okból kifolyólag választotta az ablatívuszi. A fentiekből következik, hogy az említett két magyar résztvevő válaszait is kizárom.

A válaszok rendszerezése után a következő arány alakult ki. A német kísérleti alanyok 7:2, míg a magyar alanyok 2:6 aránya egyértelműen azt mutatja, hogy a különbség igen jelentős, hiszen a magyar résztvevők sokkal gyakrabban asszociáltak ablatívuszi mozgásra, mint a német alanyok.

5. Konklúzió

A szignifikáns különbségből az következik, hogy a *neben* prepozíció – és feltehetőleg a (1.) sz. ábrában foglalt összes prepozíció – esetén megfigyelhető ablatívusz kifejeződésének explicit hiánya kihatott a német kísérleti alanyok kogníciójára, hiszen a kísérleti alanyok döntő többsége sokkal inkább célorientáltnak észlelte a stimulánst, mint a magyar résztvevők.

A feladat eredményeinek fényében megállapíthatjuk, hogy a feltételezés beigazolódott, és a német válaszadók valóban lényegesen alacsonyabb százalékban voksoltak az ablatívuszi válaszra. Az indoklások szükségessége rendkívül hasznosnak bizonyult, hiszen ennek figyelembevételével váltak kizárhatóvá azok a válaszok, melyek nem ablatívuszi vagy latívuszi hasonlóság alapján születtek.

A kísérlet ötödik feladata

1. A feladattípus ismertetése

Az ötödik feladat összeállításakor nem támaszkodtam feladatmodellre. Saját feladat létrehozásának szükségességét azzal indokolnám, hogy Lucy (1992a)

¹⁰ Indoklása ugyanis egyértelműen erre utal, hiszen a kísérlet második feladatának stimulánsa valóban tartalmaz egy nyilat. Ez a feladat jelen tanulmányban nem jelenik meg.

feladatai minden esetben választás elé állították a kísérleti alanyokat, hiszen előre meghatározott képvariánsokat kínáltak. A résztvevők minden esetben választásra kényszerültek. A kísérlet ötödik feladata egyáltalán nem kínál „jó” és „rossz” megoldási lehetőségeket. A kísérleti alanyok így bizonyos mértékben függetlenebb módon formálhatnak véleményt, és szabadabb módon történik észlelésük. A négy képet magában foglaló stimuláns egy olyan folyamatábrát mutat be, amelyen a mozgó férfi kiindulópontja és célpontja között meglehetősen kis helyváltoztatással mozog. A mozgássorozat meglehetősen szubjektíven értelmezhető abból a szempontból, hogy a férfi inkább latívuszi vagy ablatívuszi mozgást végez. A feladat felépítéséről a következők mondhatóak el. A folyamatábra egy férfit ábrázol, aki kiindulópontját egyre inkább elhagyja, miközben egyre közelebb kerül céljához. A stimuláns négy képét a kísérleti alanyok nem egymás után, hanem egyszerre látják. A férfi mozgásának irányát egy nyíl egyértelműsíti. A kísérleti alanyok csak a stimuláns megtekintése után olvashatják el a feladat kérdését:

„Tippeljen, a képek hány százalékát írná le

1. A férfi jön valahonnan.
és hány százalékát

2. A férfi megy valahova.
kijelentésekkel?”

2. A feladat célja

Az ötödik feladat célja abban határozható meg, hogy a kísérleti alanyok szabadon alkossanak egy százalékos arányt arra vonatkozóan, hogy az érzékelt térkonstelláció mennyiben ablatívuszi, illetve latívuszi. Mivel az (1.) sz. ábrán szereplő német prepozíciók paradigmáiból hiányzik az explicit ablatívuszi kifejeződés (tehát a német anyanyelvűek észlelése a teret illetően inkább célorientált, mint a magyar anyanyelvűeké), ezért a nyelvi relativitás tükrében feltételezhető, hogy a magyar kísérleti alanyok magasabb százalékban érzékelik majd ablatívuszinak a mozgást, mint a németek.

3. A feladat lefolyása

A kísérleti alanyok először az utasítást tartalmazó diát tekintik meg, mely felhívja a figyelmüket arra, hogy a stimuláns a férfi mozgására koncentráljanak. Harminc másodperc alatt kell megalkotniuk egy mentális térkonstellációt a stimuláns képre vonatkozóan. A tesztalanyok ez után eldönthetik, hogy a négy kép hány százalékához illik inkább „*A férfi jön valahonnan.*”, illetve „*A férfi megy valahova.*” kijelentés. Az egyértelmű kiértékelhetőség érdekében a feladat utasítása megkéri a résztvevőket, hogy a két százalékérték összesen 100%-ot tegyen ki.

4. A feladat eredményei

A (6.) és (7.) sz. ábra összesíti a német és magyar kísérleti személyek eredményeit.

(6.) sz. ábra: A német kísérleti alanyok eredményi

	százalékok átlagértéke
1. A férfi jön valahonnan (ablatívusz).	23,5
2. A férfi megy valahova (latívusz).	76,5
Összes válasz	100

(7.) sz. ábra: A magyar kísérleti alanyok eredményei

	százalékok átlagértéke
1. A férfi jön valahonnan (ablatívusz).	55,5
2. A férfi megy valahova (latívusz).	44,5
Összes válasz	100

A táblázatokból kiderül, hogy a német résztvevők csak a képek 23,5%-át tartották ablatívuszinak, és a mozgássorozatot döntő többségében latívuszi mozgásnak érzékelték. A tesztalanyok a képek több mint háromnegyedéhez „A férfi megy valahova.” állítást rendelték. Ezzel szemben magyar résztvevők válaszaik nagymértékben eltérnek ezektől az arányoktól. A magyar kísérleti személyek a képek 55%-át rendelték az ablatívuszi kijelentéshez és valamivel kevesebb, mint felét a latívuszi mondatához. Az eredmények összesítésekor megállapítható, hogy a magyar válaszadók az első kijelentéshez („A férfi jön valahonnan.”) a képek 55%-át rendelték, míg a német tesztalanyok csak a 23,5%-át. A különbség több mint 30%.

5. Konklúzió

Ha visszatérünk a feladat céljához, akkor megállapíthatjuk, hogy a *zwischen* prepozíció ablatívuszi kifejeződésének explicit hiánya ahhoz vezetett, hogy a német kísérleti alanyok a stimuláns szereplő férfi mozgását inkább célorientált mozgásként érzékelték. A strukturális különbségek tehát ahhoz vezet, hogy ugyanaz a vizuális inger lényegesen eltérő válaszokat vált ki német és magyar kísérleti személyeknél.

Összegzés

A nyelvi relativitás hipotéziséből kiinduló kísérlet azt vizsgálta, hogy mennyiben befolyásolja a német tesztalanyok észlelését az említett szerkezeti hiány. A hatás mértékéről nonverbális stimulánsokon keresztül kívántam információkhoz jutni. A

bemutatott feladatok eredményeiből az következik, hogy a magyar és német anyanyelvű kísérleti alanyok különböző észleléséhez vezet a lexikai eset explicit kifejeződésének hiánya. Hangsúlyozom, a minta a kísérletben résztvevők száma miatt nem reprezentatív, de az eredményekből következtethetünk egy bizonyos tendenciára.

Milyen jelentősége van módszertani szempontból a kísérlet eredményeinek? Lucy (1992a) esettanulmányában kimutatta, hogy a yucatec beszélők számára kevésbé releváns az a tény, hogy a stimuláns képeken szereplő tárgyakból egyet vagy többet látnak. A yucatec–angol kísérlethez hasonlóan, a magyar–német kísérletben a német tesztalanyok sem emelték ki a képeken látható ablatívuszi mozzanatokot. A német alanyok a képek alapján egy olyan mentális teret alkottak, melyben kevésbé koncentrálnak az ablatívuszra – szemben a magyar résztvevőkkel. Ez alapján azt feltételezhetjük, hogy amennyiben verbálisan nyilvánulnak meg, akkor a kép érzékelése és jellemzése hasonlóképp zajlik. A probléma azonban akkor következik be, amikor ez a folyamat a magyar mint idegen nyelvi óra keretei között zajlik. Ha német anyanyelvű tanulók a magyar névutók irányhármasságával foglalkoznak, akkor bizonyára lépésenként megismerkednek a névutók három formájával, megértik funkciójukat és képesek a különböző alakokat helyesen alkalmazni.

Mi történik akkor, ha az óra célja nem a névutók irányhármasságának gyakorlása? A kísérlet eredményeit szem előtt tartva elképzelhető, hogy a német nyelvtanuló ritkábban (mint egy anyanyelvi beszélő) vagy egyáltalán nem fog olyan mondatokat alkotni, melyekben előfordul a névutók ablatívuszi formája. Mivel a magyar nyelvben a térkonstelláció jellemzéséhez hozzátartozik ez a lexikai eset is, ezért kevésbé hatnak autentikusan a nyelvtanuló megnyilvánulásai. A nyelvtanárnak ajánlatos figyelembe vennie a tér leírása során a német nyelvtanulók kognitív nehézségeit, és számolnia kell azzal, hogy a nyelvtanulók akaratlanul kerülni fogják ezt a névutói alakot.

A második pontban a kognitív tudományok szempontjából röviden összefoglaltam az emlékezet folyamatát. A megismerés során egy nyelvi input a memória különböző típusain keresztül jut el a tudásig. Az emlékezetre vonatkozó ismeretek megkönnyíthetik a nyelvtanár elé táruló helyzetet. Nyelvi input, például a névutók ablatívuszi formája, akkor fog beépülni a hosszú távú memóriába, ha tartalma összeegyeztethető meglévő kognitív szerkezetekkel. Az ablatívusz tudásba való beépülését elősegítheti egy rövid kontrasztív elemzés, mely felhívja a tanuló figyelmét anyanyelvében fennálló esetleges szerkezeti hiányokra. Ezen felül a nyelvtanárnak tanácsos megemlítenie a hiányból fakadó lehetséges kognitív következményeket. Ebben az esetben a nyelvi input (névutók ablatívuszi alakja) beágyazható meglévő kognitív struktúrákba, hiszen a nyelvtanuló felfedezte, elfogadta és tudatosította a különbségeket. A kognitív szempontból tudatosabb tanulási-tanítási folyamat azt eredményezheti, hogy a tanuló gyakrabban alkalmazza majd az ablatívuszt. Természetesen ajánlatos ügyelni arra is, hogy a tanuló elkerülje a forma túl gyakori

használatát, mely nem eredményezne az anyanyelvű beszélők mondataihoz hasonló megnyilvánulást.

Megállapításaimat azzal zárnam, hogy az idegennyelv-oktatásban a módszer-tanok pluralizmusára érdemes törekedni. A funkcionalista aspektus mellett tanácsos a kontrasztív, illetve a kognitív megközelítéseknek is figyelmet szentelni, hiszen a megismerés tudományok felismerései hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az idegen-nyelv-oktatás hatékonyabbá váljék.

IRODALOM

- ANDERSON, John R. 1976. *Language, memory and thought*. Hillsdale, New York, Erlbaum
- BALOGH Judit 2000. A névutó. In: Balogh Judit – Haader Lea – Keszler Borbála – Kugler Nóra – Laczkó Krisztina – Lengyel Klára. *Magyar Grammatika*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 259-263.
- DROSDOWSKI, Günther – EISENBERG, Peter – GELHAUS, Hermann – WELLMAN, Hans – HENNE, Helmut – SITTA, Horst (Hrsg.) 1995. *Duden. Die Grammatik*. Mannheim, Dudenverlag
- É. KISS, Katalin – KIEFFER, Ferenc – SIPTÁR, Péter 2003. *Új magyar nyelvtan*. Budapest, Osiris
- FOERSTER, Heinz von 1985. *Sicht und Einsicht. Versuche zu einer operativen Erkenntnistheorie*. Braunschweig und Wiesbaden, Vieweg
- FORGÁCS, Tamás 2004. *Ungarische Grammatik*. Wien, Praesens
- HAJNAL, Ivo 2010. *Sprache, Denken, Wirklichkeit*. Vortrag im Rahmen des Tirol-Tages: „Entwurf und Wirklichkeit”. Letöltés 2012.02.03 http://www.uibk.ac.at/sprachen-literaturen/sprawi/pdf/Hajnal/Hajnal_Sprache_Denken_Wirklichkeit.pdf
- HEGEDŰS Rita 2006. A magyar nyelv funkcionális megközelítésből (Néhány gondolat a funkcionális szemlélet hasznáról és használhatóságáról a magyar mint idegen nyelv tanításban). In: Hegedűs Rita – Nádor Orsolya (szerk.): *Magyar nyelvmester. A magyar mint idegen nyelv- hungarológiai alapismeretek*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 112-122.
- HELBIG, Gerhard – BUSCHA, Joachim 1996. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig, Langenscheidt
- INDEFREY, Peter – LEVELT, Willem J. M. 2004. The spatial and temporal signatures of word production components. *Cognition* 1992/1/2 (2004), 101-144. Letöltés: 2012.02.04 http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:59611:3/component/escidoc:59612/Indefrey_2004_spatial.pdf
- JÓNÁS Frigyes 2007. Tananyagkészítés a magyar mint idegen nyelvben. *THL2* 1-2: 67-75.
- KESZLER Borbála – LENGYEL Klára 2008. *Ungarische Grammatik*. Hamburg, Buske Helmut
- LEVINSON, Stephan C. 2003. Language and mind. Let's get the issues straight! Gentner, Dedre. – Goldin-Meadow, Susan. (ed.) *Language in mind: Advances in the study of language and thought*. Cambridge, MA: MIT Press, 24- 46.
- LUCY, John A. 1992a. *Grammatical categories and cognition. A case study of the linguistic relativity hypothesis*. Cambridge, Cambridge University Press
- LUCY, John A. 1992b. *Language diversity and thought. A reformulation of the linguistic relativity hypothesis*. Cambridge, Cambridge University Press

- LUCY, John A. 1997. Linguistic Relativity. *Annual Review of Anthropology*, 26, 291-312.
- MATURANA, Humberto R. 1985. *Erkennen – Die Organisation und Verkörperung von Wirklichkeit*. Braunschweig und Wiesbaden, Vieweg
- RÁDI Ildikó 2010. Tudatosság, emlékezet, érzelem és nyelvtanulás. *THL2* 1-2: 135-155.
- SADOWSKI, Aleksander-Marek 1998. *Raumrelationen im Finnischen, Ungarischen, Polnischen und Deutschen*. Frankfurt am Main, Peter Lang
- SCHIFFLER, Ludger 1998: Die „kognitive Wende“ – an der Praxis gemessen. Bausch, Karl-Richard – Christ, Herbert – Königs, Frank G. – Krumm, Hans Jürgen (Hrsg.): *Kognition als Schlüsselbegriff bei der Erforschung des Lehrens und Lernens fremder Sprachen*. Tübingen, Narr, 149-159.
- SCHWARZ, Monika 2008. *Einführung in die kognitive Linguistik*. Tübingen, Francke
- STOLZ, Thomas 1992. *Lokalkasussysteme. Aspekte einer strukturellen Dynamik*. Wilhelmsfeld, G. Egert
- SZILI Katalin 2006. A magyar mint idegen nyelv tanítása az ezredfordulón (Feladatok, kihívások és válaszok). In: Hegedűs Rita – Nádor Orsolya (szerk.) *Magyar nyelvmester. A magyar mint idegen nyelv – hungarológiai alapismeretek*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 145-160.
- SZÜCS Tibor 1999. *Magyar–német kontrasztív nyelvészet a hungarológiában (a magyar mint idegen nyelv és kultúra közvetítésében)* Pécsi Nyelvészeti Tanulmányok (PBS). Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- TIMM, Johannes-Peter 1998. Zur Rolle von Kognitionen in einem lernorientierten Fremdsprachenunterricht. Bausch, Karl-Richard – Christ, Herbert – Königs, Frank G. – Krumm, Hans Jürgen (Hrsg.): *Kognition als Schlüsselbegriff bei der Erforschung des Lehrens und Lernens fremder Sprachen*. Tübingen, Narr, 168-178.
- WHORF, Benjamin Lee 1984. *Sprache, Denken, Wirklichkeit. Beiträge zur Metalinguistik und Sprachphilosophie*. Hamburg, Rowohlt Taschenbuch

Mellékletek

1. sz. melléklet: kísérlet feladatai

3. feladat

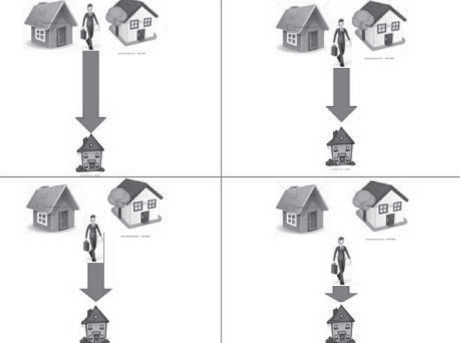
Figyelje meg alaposan a
következő mozgást!

A mozgást 4 dia illusztrálja.

Most három képet fog látni.
Döntse el, hogy a három kép
közül melyik hasonlít legjobban
az imént látott mozgáshoz!

1 perc áll a rendelkezésére.

	Indokolja választását!
5. feladat Nézze meg alaposan a következő képeket! Figyelje meg a férfi mozgását! <i>30 másodperc áll a rendelkezésére.</i>	
Tippeljen, a képek hány százalékát írná le a 1. A férfi jön valahonnan. és hány százalékát 2. A férfi megy valahova. kijelentésekkel? (A két százaléknak összesen 100%-ot kell kitennie.)	

*2. sz. melléklet: FELADATLAP***anyanyelv:****Feladatlap****1. feladat****2. feladat**

Húzza alá a választ!

1. 2. 3.

3. feladat

Húzza alá a választ!

1. 2. 3.

Indoklás:

4. feladat

Húzza alá a választ!

1. 2. 3.

Indoklás:

5. feladat

1. % 2. %

Függelék**Muttersprache: deutsch****Lösungsblatt****Aufgabe 1***fahren, laufen, trinken, gehen, einkaufen, fliegen*

Aufgabe 2

Unterstreichen Sie die Antwort!

1. 2. 3.

Aufgabe 3

Unterstreichen Sie die Antwort!

1. 2. 3.

Begründung :

sich von etwas zu entfernen

Aufgabe 4

Unterstreichen Sie die Antwort!

1. 2. 3.

Begründung:

auf etwas warten

Aufgabe 5

1. % 2. 100 %

Jakab, Erika

The cognitive approach in teaching Hungarian as a foreign language –

Recognition of the cognitive difficulties caused by linguistic relativity as shown through a language experiment with German and Hungarian native speakers

Over the past couple of decades increased use of the functional approach has strongly characterised the teaching of L2 Hungarian. Notwithstanding, research on human cognition has yielded insightful results (e.g. the distinction between declarative knowledge and procedural knowledge and the definition of language awareness) that can support the more effective learning of a language if taken into account by the language teacher.

This paper provides a description of an experiment with German and Hungarian native speakers, which emphasises and measures the special cognitive difficulties of German students when using the ablative case with Hungarian postpositions (*mellől, alól, közül*, etc.). The experiment is based on statements of linguistic relativity. It acts on the assumption that the absence of the explicit ablative case in German prepositions leads the German test person to pay less attention to the ablative case than the Hungarian test person when presented with the same visual stimuli. The experiment proved this supposition and pointed towards the different cognitions of the Hungarian and German test persons. Finally, the paper highlights the cognitive consequences of this linguistic relativity for German students learning L2 Hungarian and makes a suggestion of how to overcome this difficulty when teaching.

A magyar mint idegen nyelv az *áll* és a *stă* igék tükrében

1. Nyelvtanításkor gyakran az egyik legnehezebb dolgunk akkor adódik, amikor egy-egy szó használati körét kell megtanítanunk (ha ez egyáltalán lehetséges). Nagy kihívás megértetni a hallgatóval, hogy esetenként vannak olyan lexémák, amelyeknek a használati köre nagy mértékben különbözik a forrásnyelvben létező megfelelőjétől. Így van ez például az *áll* ige esetében is, hiszen a román nyelvhez viszonyítva magyarul valahogyan másképp állnak a dolgok, emberek.

Ennek a dolgozatnak a témája az *áll*¹ és *stă* igék jelentéskörének a vizsgálata. Vizsgálódásom alapjául a köznyelvben előforduló szerkezeteket választottam. A legalkalmasabbnak az bizonyult, ha az egynyelvű, illetve kétnyelvű szótárak anyagát veszem alapul. Így a magyar és román nyelvű értelmező kéziszótárak, magyar–román szótáraknak, a magyar–román kifejezések szótárának és magyar, román közmondásgyűjtemények anyagát használtam forrásként (l. Források).

A korpuszba elsődlegesen csak olyan címszavak, szócikkek kerültek be, amelyekhez a különböző szótárak megadtak néhány, a kulcsszóval alkotott szószerkezetet is. Másodlagosan ezek inkább köznyelvi előfordulásúak, harmadrészt a mai magyar és román szókincs alapvető rétegéhez tartozó elemek, amelyek a mindennapi nyelvhasználat bázisát képezik. Helyenként mégis kénytelen voltam olyan kifejezéseket is feldolgozni, amelyek közmondásnak, szólásnak, szóláshasonlatnak minősülnek vagy népies színezetűek ugyan, de ha a mindennapi nyelvhasználatot vesszük, akkor a kommunikációs bázis elengedhetetlen részei, főleg haladó szinten.

2. Elméleti háttérként a nyelvi világgép kutatásának eredményeit használtam fel, illetve a főleg névszókat elemző módszert adaptáltam az igék szemantikai vizsgálatában. A nyelvi világgép kifejezés általában véve a szakirodalomban a beszélő-közösség nyelvben reprezentált mindennapi tapasztalatait, naiv tudását jelöli. Mindig egy meghatározott nyelvi közösséghez köthető, ahol az objektív valóságra ráépül az úgynevezett mentális valóság, s így létrejön a külső világról egyfajta mentális előkép (Hegedűs 2000, 132–136). Ugyanakkor a világ nyelvi képe olyan szemléleti háttér, amely a szóalkotást, kifejezések létrehozását határozza meg (Nyomárkay 2010, 189).

¹ Mintaként használtam az *áll* ige elemzéséhez Péntek János (2007, 207–210) „A *csinál* ige a moldvai magyar nyelvjárásban” c. tanulmányát.

A továbbiakban Bańcerowski (2008; 2009) nyelvi világgép-meghatározása lesz elsődleges számomra. Nézetei irányadóak a magyar nyelvi világgép kutatásában egyrészt az antropológiai (kulturális) nyelvészet, másrészt a kognitív nyelvészet területén is: „A világ nyelvi képe, mint nyelv- és kultúrafüggő képződmény, olyan átlag nyelvhasználó tudásán alapuló kép, amely a világ tárgyairól, jelenségeiről és relációiról szól. Ez a kép nyelvben rögzült, és csak nyelven keresztül válik hozzáférhetővé. (...) [ugyanakkor] nem más, mint ennek a világnak a megértése, interpretációja a józan ész filozófiájának megfelelően, illetve a mindennapi tapasztalatoknak, valamint az adott nyelvközösség által létrehozott vagy átvett és akceptált normák, értékek, minősítések, elképzelések módjainak az összessége, osztályozása az anyagi és a szellemi valóságra való tekintettel” (Bańcerowski 2009, 43).

Véleményem szerint a fentiek mellett a nyelvi világgép egyfajta tapasztalaton alapuló közös múlt nyelvi lenyomata is, hiszen a kollektív emlékezet olyan közös információhalmazát rejtí, amely tudáshalmaz egy-egy beszélőközösség régmúlt időbeli tapasztalatait, életmódját is rögzíti, miközben az aktuális jelenre követendő (vagy éppen elvetendő) viselkedési modellként hat.

3. Az *áll* köznyelvi jelentésére az ÉKsz.¹ 25 jelentésváltozatot határoz meg; a TESz. alapján 3 ősi alapjelentés mutatható ki (1. ’valamilyen helyzetben van, tartózkodik valahol’, 2. ’nem halad’, 3. ’mered, magasodik’), a többi jelentésváltozat a magyarban jött létre.

Karácsony Sándor (1985, 290–310) az *áll* ige alábbi alapjelentéseit különbözteti meg:

- „*Áll. Egyenesen áll. Kiemelkedik. Helyet foglal. Van. Helyén áll.*
- *Áll. Veszteg áll. Kiáll (tűr). Huzamos ideig tart, változatlanul és szakadatlanul tart. Függőben van. Beáll.*
- *Áll. Egyenesen áll. Akadályul szolgál. Elébe áll. Helytáll. Kiáll. Melléáll.*
- *A többiek között, azokhoz képest áll. Sajátságosan, szembetűnően, felötölően áll. Szokottan áll. Szokások szerint áll.*
- *Cél nélkül. Céllal. Erősen. Gyengén áll. Bukik, kopik.*
- *Áll. Fennáll. Érvényes*” (i. m. 300).

Ezekben az esetekben az *áll* konkrét jelentésein keresztül a metaforikus jelentések is jól érzékelhetőek. Karácsonynál a cselekvésként értelmezett *áll* jelentése kontextusfüggően változik, annak értelmében, hogy a cselekvés eredményeként, a térben percipiált helyzetnek melyik jellemzőjét vesszük át a metaforikus jelentésbe. Így az „egyesen áll” mint vertikális pozíció különböző pozitív tulajdonságokhoz kapcsolt, míg a „veszteg áll” mint a nem-mozgáshoz kapcsolt pozitív vagy negatív tulajdonságokat hordozó lesz megjelenítve.

Az *áll* ige a köznyelvben hiperonima (főlérendelt fogalom jelölője), s így nagy a nyelvhasználatbeli gyakorisága –, több olyan ige, esetleg szó szerkezet fölé bontozódik, amelyek a statikusság bizonyos módját jelölik, illetve más jelentésű igék szinonimájaként használatos a köznyelvben:

- egy bizonyos helyzetbe kerül (*lábra áll*),
- álló helyzetben marad (*mérlegre áll*),
- függőleges helyzetben van, tartózkodik, található, kimagaslik (*a fa a kertben áll*),
- nem mozog / mozgást megszüntet (*a ház elé áll*),
- nem mozog / egy helyben marad (*áll a víz a patakban*),
- nem halad előre (*áll a munka*),
- nem használják fel (*zsákszámmra áll a búza*),
- érlelődik (*állnia kell a bornak*),
- létezik → nem pusztult el (*áll a híd*),
- csodálkozik, meglepődik (*Áll, mint Bálám szamara*),
- gyűlöl, utál, nem szeret (*nem állhat valakit*),
- beszél (*szóba áll valakivel*).

Gyakori, hogy nem feltétlenül cselekvés hiányára utal az *áll*, hanem például valamilyen jellemzőre (*írva áll a könyvben* 'olvasható'), állapotra (*nem áll a lábán* 'beteg', 'részeg'), tulajdonságra (*be nem áll a szája* 'sokat beszél, beszédes', *a szemem sem áll jól* 'huncut, ravasz').

A lexéma alapjelentését vizsgálva, érdemes megjegyezni, hogy három alapvető jegy alkotja az *áll* vezérjelentését: a vertikális helyzet, a láb(szerű) jelenléte, és a mozdulatlanság egy bizonyos testhelyzetben. Elsődlegesen az ember és az állatok képesek állni, de a szó jelentésmezőjét vizsgálva, feltűnik a szerkezetek antropomorfizáltsága, így fel kell tennünk azt a kérdést, hogy melyek azok a hasonlósági jegyek, amelyek lehetővé teszik az egyes dolgok számára, hogy ugyanúgy álljanak, mint az ember.

A függőleges testhelyzet elsősorban hosszúkás, téglatesztyszerű formát igényel, ahol a rövidebb, keskenyebb rész az objektum alapja; másodsorban szükséges, hogy a test fő része az emberi fej analógiájára a fenti egységben helyezkedjen el. E kritériumok alapján képes állni például a fa, a ház, az intézmények, de a tűz is (*lángokban áll*). Ez a testhelyzet biztonságot is sugall, s véleményem szerint ezért mondható, hogy *vmi biztos alapokon áll, vki v. vmi biztosan áll a lábán, megáll a saját lábán*.

Az álló helyzet a szokatlanságot is jelölheti, amikor bizonyos dolgok normális állapotukból kilendülnek (*égnek áll a haja; ha a fejem tetejére állok; ha így áll a helyzet*), és vertikális helyzetbe kerülnek vagy eltérnek a megszokottól, például a fej nem a fenti tartományban helyezkedik el (*ha a fejem tetejére állok, akkor is/sem...*)

A láb(szerű) jelenléte szintén fontos aspektusa az *áll* igének. Olyan dolgokra vonatkoztatható, amelyeknek tartóelemei vannak, és ezek formája, szerepe az emberi láb analógiájára helyezkedik el vagy funkcionál. Így állhatnak a bútorok (*az ágy a szobában áll*), egyes közlekedési eszközök (*a busz a parkolóban áll*), a híd, az óra.

A lábszerű jelenléte a vertikális testhelyezettel együtt plusz képességekkel ruházza fel az *áll* jelentéskörét, így a kettő együttesen pozitív tartományba helyezhető történeteket fejezhet ki (*sarkára áll; jogában, hatalmában áll valakinek valami*). Bár a szótárak nem jelölik, de az *áll* jelentésében benne van egyfajta aktivitás is, életképesség, hiszen ami nem „él”, az nem is tud állni, de az *ül, fekszik* igékkel szembeállítva érezzük igazán az *áll* dinamikusabb voltát. Ez tükröződik a *talpra áll, sarkára áll; biztos alapokon áll; biztosan áll a lábán* kollokációkban.

Az első szerkezet a horizontális testhelyezetből, a letről mint negatív tartományból (Szilágyi 1996) való átváltozást, felemelkedést jelöl, míg a második az ehhez a testhelyezethez illő magatartásra utal, például a határozottságra. A *biztosan áll* és *biztos alapokon áll valami* szerkezetek a megingathatatlanság képére utalnak, annak bizonyosságát fedik, hogy valami állva is marad, tehát nem rombolódik, nem rombolható le.

Az ige vezérjelentésének harmadik aspektusa a mozdulatlanság, ami kettős jelentésszerkezetű: egyrészt a mozgás, változás, megszokott folyamat ellenében történt jelzi negatív elemként (*áll a munka; áll a folyó; zsákszámrá áll a cukor; lábába állt a fájdalom; megáll az esze*), amikor a megszokott, normális ütemben zajló történetben valamilyen rendellenesség következik be, ha az nem jár, nem folyik, hanem áll, esetleg fájni kezd. Ide tartoznak azok a szerkezetek is, amelyekben az *áll* a változatlanság a bizonytalanság szinonimájaként szerepel (*döntetlenre áll, hadban áll, hadilábon áll*) vagy a csodálkozásé, a megdöbbenésé (*dermedten áll v. úgy áll, mintha kővé dermedt volna; áll, mintha gyökeret vert volna a lába*).

Másrészt a mozgás, változás ellenében történő pozitívumként értelmezhető (*lesben áll; állja a tekintetét; állja a szavát; állja a hideget*), amikor a statikusság érényként, állhatatosságként, képességként jelenik meg.

A fenti adatok alapján az *áll* jelentéskörébe tartozó aspektusok által profilírozhatók különböző kognitív domének. Ezek vizsgálatán keresztül megállapítható szerteágazó voltuk: az egyik leggyakrabban aktivizált tartomány – a fentiekben már említett források alapján – a függőlegesség, képszerű elemei a forma, fej/fő rész speciális helyzete; a lábszerűség, melynek elemei a biztonság, bizonytalanság, aktivitás; a mozdulatlanság, melynek aspektusai a szokatlanság, a változatlanság, pozitív és negatív értelemben egyaránt, valamint az életképesség.

4. A román anyanyelvű hallgató számára igencsak nehézkes megérteni, miért *áll* a magyarban a fa, az asztal, az autó, a szekrény stb., amikor saját nyelvében

ugyanazt az állapotot kifejező szerkezetekben a *este* (= 'van') igét használja és az ennek az igének megfeleltethető szó (*stă* = 'áll') teljesen más helyzetekben, eltérő jelentésekben használatos. A továbbiakban vizsgáljuk meg a *stă* ige jelentéskörét, hogy láthassuk, milyen különbségekkel kell számolnunk a nyelvtanítás során.

A *stă* ige a román nyelv etimológiai szótára (DER) alapján a latin eredetű *stā-re* szóból származik, hasonló alakú a provanszál, katalán, spanyol, portugál (*estar* 'áll') és francia (*ester*) nyelvben.

E lexéma a helyet jelölő igék kategóriájába tartozik. A pozicionális igék (*verbe poziționale*) három nagy kategóriába sorolhatók (Evseev 1974, 121) az alapján, hogy a test hogyan helyezkedik el a térben: ez lehet a vertikális, a horizontális és az ülő elhelyezkedés. Általában véve az egyes nyelvekben ennek a pozíciónak különböző igék feleltethetőek meg (m. *áll, fekszik, ül*; n. *stehen, liegen, sitzen*), de a román nyelvben egyetlen, a *stă* igével lehet utalni mindháromra. Ezek alapján a *stă* a román köznyelvben is hiperonima, sőt fokozottabban az, hiszen mindhárom elhelyezkedésre utal: áll, fekszik, ül. Nagy a nyelvhasználatbeli gyakorisága, a román értelmező szótár (DEX) alapján 16 jelentése különíthető el, de egyéb szótárak, gyűjtemények korpuszát is figyelembe véve ennél sokkal több jelentésben használatos. Több olyan ige, esetleg szó szerkezet fölé boltozódik, amelyek a statikusság bizonyos módját jelölik, illetve más jelentésű igék szinonimájaként használatos:

- mozdulatlanul marad (*a sta ținutui sau nemișcat pe loc* = mozdulatlanul maradni),
- vár türelmesen (*Stai puțin sau un pic!* = Várj egy kicsit! *Ce mai stai?* = Mire vársz?),
- mozdulatlanul marad / nyugodtan van (*Stai liniștit!* = Maradj nyugton!),
- mozdulatlanul marad / nem halad (*a sta pe loc* = helyben maradni, stagnálni),
- helyben marad / kitart valami mellett, valamilyen helyen (*Am stat cinci ani la școală* = Öt évet maradtam/dolgoztam az iskolában),
- együtt marad valakivel (*Am stat cinci ani cu ea* = Öt évet voltam vele),
- lakik (*Am stat trei ani la Arad* = Három évig laktam Aradon),
- jelen van valamilyen eseményen (*a sta de față* = jelen lenni),
- fenyeget, zavar (*a-i sta cuiva în coaste ori în coastă* sau *ca un ghimpe în coaste* sau *în inimă, în ochi* = a bordáin/bordái között szegként állni 'szálka valakinek a szemében'),
- közel van valakihez (*a-i sta cuiva sub nas* = az orra előtt lenni),
- foglalkoztatja, bántja valami (*a-i sta (cuiva) pe inimă* = a szíven áll 'nyomja valami a szívét'),
- megterhel valakit, ül (*a-i sta pe capul cuiva* sau *a-i sta cuiva pe cap* = ülni valaki nyakán),
- van, létezik (*acolo stă o casă* = ott áll/van egy ház),

- létezik (még), megmaradt (*mai stă casa* = még áll a ház),
- valamilyen helyzetben van (*a sta grămadă* = csomóban lenni),
- éhezik (*a sta cu dinții la stele* = fogaival a csillagok felé állni 'éhezik'),
- felügyel valamit, valakit (*a sta cu ochii pe cineva* = a szemével rajta lenni, 'le sem veszi róla a tekintetét'),
- leül (*Stai jos!* = Ül le!),
- eszik (*a sta la masă* = asztalnál ülni 'enni'),
- lóg (*stă pe cuier* = a fogason lóg/van),
- illik hozzá, neki (*a-i sta cuiva bine sau rău* = jól áll neki),
- beszél (*a sta de vorbă* = beszélgetni),
- tanácskozik, tanácsot ad (*a sta la sfat cu cineva* = tanácskozni valakivel),
- gondolkodik (*a sta pe gânduri* = gondolkodni, hezitálni),
- kételkedik (*a sta la îndoială* = kételkedni, hezitálni, habozni).

A fenti adatok alapján azt tapasztaljuk, hogy a *stă* leggyakrabban igék szinonimájaként szerepel a román korpuszban (*a sta de vorbă* = 'beszélgetni'). Szótári alapjelentését vizsgálva két vezérjelentés azonosítható: a test valamilyen helyzetbe kerülése és a mozdulatlanság.

A DEX alapján 52 olyan frazéma adatolt, amely a mozdulatlanság tartományába sorolható, és a *megy*, *mozog* ellentétéként meghatározott alkategóriába tartozik. A mozdulatlanság itt is kétarcú jelenséggként értelmezhető: pozitív tartalmakkal telített, amikor az élet, a létezés, a kitartás stb. jelentéskörébe tartozik (*am stat la Arad* = Aradon éltem, *am stat cu ea* = vele éltem/laktam/voltam), de sokkal gyakoribbak az olyan szerkezetek, amelyekben a negatív tartalmak fejeződnek ki (*a-i sta cuiva ceasul* = áll az órája 'megrémul, megdermed', *a sta ca un butuc* = állni, mint egy farönk 'mozdulatlanul, dermedten állni').

A testhelyezetre vonatkozó szószerkezetek esetében kevés az átvitt értelemben használt poliszémikus kategória, ezek a szerkezetek általában egy dolog vagy élőlény térben elfoglalt pozíciójára utalnak (*stă în picioare* = áll a lábán, *stă culcat* = fekszik, *stă pe scaun* = a széken helyezkedik el, *stă turcește* = törökülésben foglal helyett).

A két korpusz adatai alapján az a legfeltűnőbb, hogy magyarul valahogyan másképp áll az ember, a dolgok, a valamik, mint románul. A *stă* jelentésköre sokkal tágabb a magyar ige használati körénél és gyakran nem tartalmazza azokat a jellemzőket, mint a magyar nyelvben (vertikalitás, lábszerűség, mozdulatlanság). Ennek okát abban látom, hogy a kontextuális jelentések esetében a beszélőközösségek más-más nyelvi kategóriára fókuszálnak. A magyar *áll* igében a cselekvés (nem-cselekvés) eredménye, körülménye kódolt elsődlegesen (azért tud *állni a fa*, mert lábszerű tartozéka van, mert a koronája/feje a fenti tartományban helyezkedik el, és téglatestszerű, kiemelkedő valami; a *munka* viszont azért *áll*, mert nem mozog,

valószínűleg nincsenek meg azok a feltételek, amelyek a munkához mint folyamat-hoz szükségesek; a *tekintetét* azért *állom* valakinek, mert bizonyos tulajdonságok birtokában vagyok).

A román nyelvben viszont a *stă* igében nem is a „cselekvés” maga a fontos, hanem az ige félkopula jellege (*verb semicopulativ*), amely határozói igenévvel társulva jelentésbővüléshez vezet (*a sta nemîscat* = mozdulatlanul áll, *a sta culcat* = fekszik), így bizonyos kontextusban bármilyen mozgást kifejező ige alkalmas lesz arra, hogy a test térbeli helyzetére mutasson rá (i. m. 122). A fókuszpont a cselekvő alanyra kerül át ebben az esetben: ha például az alany élőlény vagy mozgó tárgy, akkor az ige mozgást fog kifejezni (*am atârnat paltonul* = fellógattam a kabátom), ha az alany élettelen dolog, ami képtelen mozogni, az ige elveszíti mozgásos jellegét, és átalakul pozicionális igévé (*paltonul atârna* = lóg a kabát), amely helyzet kifejezésére szinonimaként olyan szerkezeteket is használhatunk, ahol a *stă* félkopulaként szerepel (*paltonul stă atârnat* = a kabát lógva van).

A *stă* szófaji módosulásán kívül az is lényeges különbség az *áll*hoz képest, hogy itt a cselekvés (nem-cselekvés) módja kódolt elsődlegesen az igében: a mozdulatlan-ság arra vonatkozik, hogy milyen módon, milyen testhelyzetben van az ember, dolog, valami, amikor nem mozog, illetve ez milyen lehetőséget, célt biztosít a cselekvő számára (ezért mondhatjuk, hogy *stă la masă* = ül az asztalnál, azaz nem mozog, hanem az ember az asztalnál egy bizonyos céllal ül – azért például, hogy egyen; *stă de față* = jelen van, azaz úgy nem mozog, nem változtat helyet, hogy közben min-dent lát és hall, ami körülötte történik).

5. Az igék vizsgálatakor ajánlott figyelembe venni az adott helyzetet, amiben a cselekvés, a történés végbemegy, jelen esetben az ige tartalmának viszonyát ki-indulópontjához és végpontjához/irányulásához (Hegedűs 2004, 224). Két szempont alapján közelíthetünk: a helyzet, amiben a cselekvés végbemegy, kifejez-e valami-lyen változást vagy nem, illetve szándékos/irányított esemény-e vagy sem (uo.).

A helyzet, amiben a cselekvés létrejön (uo.), lehet állandó, állapotszerű, vagyis a kiindulópont és a végpont között nincsen változás (*az asztal áll* és *a fa is áll*), és lehet különböző a kiindulóhelyzethez viszonyítva, például *az autó a ház elé áll* (eddig nem ott volt, vagy eddig nem állt, hanem ment valamerre), *talpra áll* (eddig feküdt, mert beteg volt, de most már a gyógyulás révén képes álló helyzetbe ke-rülni). Továbbá az esemény lehet szándékos, ha létezik mellette egy olyan valami, valaki, aki irányítja azt vagy sem. Például az *állja a tekintetét* kollokáció esetében szándékos eseményt érzékelünk, mivel olyan tulajdonságokkal kell rendelkeznie az alanynak, amelyek a szándékosság irányába mutatnak (*becsületes, kitartó, nyílt, bátor stb.*). A nem szándékos esemény akkor jön létre, ha nem azonosítható az a valaki, valami, amelynek irányító funkciója van. Ez érzékelhető az *áll a munka, áll*

a víz szerkezetekben: sem a munka, sem a víz nem önszántából áll, hanem valamilyen külső, zavaró tényező befolyása révén.

„A szándékos – nem szándékos, állandó – változó (...) szembeállítás alapján minden nyelv predikátumszerkezete négy, jól elkülönített csoportba osztható” (uo.): ha a helyzet, amelyben az esemény végbemegy szándékos és változó, akkor cselekvésértékű a szituáció; ha szándékos és állandó, akkor helyzetértékű; ha nem szándékos a folyamat, de változást idéz elő, akkor történésről van szó, illetve ha nem szándékos a folyamat, de állandó jellegű, akkor állapotot, létezését fejez ki. A korpusz adatai alapján láthattuk, hogy az *áll* két csoportba sorolható be: a helyzet értékű és az állapotot kifejező igék kategóriájába. De így van-e ez a *stă* esetében is?

Egyértelműen nemleges választ kell adnunk a kérdésre, mert láthattuk a jelentésazonosítások során, hogy a *stă* gyakran cselekvést, folyamatot kifejező igék helyett használatos elsődlegesen a prepozíciókkal ellátott főnevek környezetében (*stă de vorbă* = beszél, *stă pe gânduri* = gondolkodik, *stă la masă* = eszik). De ez a különbség abból is adódik, hogy ez az ige félkopulaként egy cselekvést kifejező igéből képzett származékkal (határozói igenévként) együtt képes újabb jelentéseket létrehozni (*stă atârnat* = lóg ’lógva áll’, *stă așezat* = ül, helyez, tesz ’ülve, helyezve, valahogyan téve áll’, *stă rezemat* = nekitámaszt, ’nekitámasztva áll’).

6. A fenti adatok alapján láthattuk, hogy más az *áll* ige státusza a magyarban, más a neki megfelelő *stă* státusza a románban. Az *áll* alapige lévén jelentésmezője szűkebb, és a fekszik, ül igékkel oppozícióban van (kontextusfüggően); a *stă* gyakrabban szerepel félkopulaként, mint alapigeként, így tágabb jelentésmezővel rendelkezik, mint ennek magyar megfelelője. Mindkét ige hiperonima: az *áll* helyzetek és állapotok (tulajdonságok) kifejezésére használatos, a *stă* mindezek mellett cselekvések szinonimájaként is.

Gyakorló tanárként gyakran szembesültem avval, hogy a diákjaim folyamatosan a *van* igét használták olyan esetekben, amikor a magyarban sokkal inkább az *állt* részesítjük előnyben. Sokáig nem értettem, hogy ez miért is történik, hiszen minden magyar–román szótárban az *állt* az *a sta* igével fordítják. Ezért is éreztem szükségét annak, hogy a két ige szemantikai elemzésébe kezdjek, így ma már arra törekszem, hogy a magyarul tanuló román hallgatóval az elején tisztázzuk, milyen feltételek kell teljesüljenek ahhoz, hogy például egy tárgy vagy egy fogalom is állhasson.

FORRÁSOK

BAKOS Ferenc – BORZA, Lucia (szerk.) 2002a. *Magyar–román kisszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

BAKOS Ferenc – DOROGMAN György (szerk.) 2002b. *Román–magyar kisszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- BENKŐ Loránd (szerk.) 1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CIORĂNESCU, Alexandru (szerk.) 2001. *Dicționarul etimologic al limbii române*. Editura Saeculum I. O., București, (DER).
- EÖRY Vilma (szerk.) 2007. *Értelmező szótár*. Tinta Kiadó, Budapest.
- JUHÁSZ József – SZŐKE István – O. NAGY Gábor – KOVALOVSKY Miklós (szerk.) 1972/2002. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KELEMEN Béla (szerk.) 1961. *Magyar–román szótár*. Editura Științifică, Bukarest.
- MURVAI Olga 2001a. *Román–magyar kifejezések kéziszótára*. Sprinter Publisher, Kaposvár.
- MURVAI Olga 2001b. *Magyar–román kifejezések kéziszótára*. Sprinter Publisher, Kaposvár.
- Dicționar explicativ al limbii române. 2008. [http:// dexonline.ro](http://dexonline.ro) (2008. február) (DEX).

IRODALOM

- BAŃCZEROWSKI Janusz 2008. *A világ nyelvi képe*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- BAŃCZEROWSKI Janusz 2009. A világ nyelvi képének fogalma mint a kutatás tárgya. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Quo vadis philologia temporum nostrorum?* Tinta Könyvkiadó, Budapest. 43–52.
- EVSEEV, Ivan 1974. *Semantica verbului: Categoriile de acțiune, devenire și stare*. Editura Facla, Timișoara.
- HEGEDŰS József 2000. Nyelvi világkép – magyar nyelv – idegen nyelv. *Magyar Nyelv* XCVI/2: 129–139.
- HEGEDŰS Rita 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KARÁCSONY Sándor 1939/1985. *A magyar észjárás*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- NYOMÁRKAY István 2010. Nyelvjárások és nyelvi világkép. In: Bárdosi Vilmos (szerk.): *Világkép a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 189–195.
- PÉNTEK János 2007. A csinál ige a moldvai magyar nyelvjárásban. In: Guttmann Miklós – Molnár Zoltán (szerk.): *V. Dialektológiai Szimpózium*. Szombathely, 2007. aug. 22–24, Szombathely, 207–210.
- SZILÁGYI N. Sándor 1996. *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár.

Magyari, Sára

Hungarian as a foreign language in terms of verbs: áll and stă

In the language courses often meet situations in which the student does not understand the use of a word in Hungarian, for example the verb *to be* use in different contexts in the Hungarian than in the Romanian. By analysing the relationship between *áll* and *stă*, we have intended to present the linguistic image, comparing their appearance in the Romanian and Hungarian languages. Starting from the linguistic image theory we have rethought the studies of Bañcerowski Janusz, Karácsony Sándor, Péntek János etc. regarding research based on the study of the relationship between language – thought – culture.

Park Soo Young

A magyar névutórendszer a koreai nyelv szempontjából¹

1. Bevezetés

A ragozó, agglutináló nyelvekben, mint a magyarban és a koreaiiban is, a mondat-tani viszonyt jelölő elemek a lexémákhoz kapcsolódnak, vagy a lexémák után állnak. Az ilyen nyelveknek gazdag esetragrendszerük, illetve névutórendszerük van. Például a koreai nyelvtenban a ragozók nevű szófajba sorolnak minden olyan nyelvi elemet, amelyek morfológiailag nem önállóak, s főnevekhez kapcsolódnak mondat-tani funkció jelölésére. A morfológiailag önálló viszonyzókat azonban egyfajta főnévként, jobban mondva ‘nem teljes értékű főnévként’ látják. Ezért a koreai szófajrendszerben nincs ‘névutó’ kategória. De a magyarban a gazdag esetragrendszer mellett elég gazdag névutórendszer is van, amely mindig gyarapodhat, mint nyitott grammatikai kategória. Ezt a grammatikalizáció jelenségének tekinthetjük. Természetes, hogy a magyar névutórendszerrel kapcsolatban eltér a magyar nyelvészek véleménye, mert a névutók szófajváltozás útján álló átmeneti szófajnak számítanak.

Tanulmányomban szeretném a magyar névutórendszer leírásának a hagyományát áttekinteni, és szeretnék olyan vitatott kérdésekről szólni, mint amilyen a névutók fogalma és meghatározása közötti probléma, a birtokos szó szerkezetből keletkezett névutók felismerése, a határozói igenéből kialakult névutók. Ezt követően szeretném megpróbálni a magyar névutókat a megfelelő koreai kifejezésekkel összehasonlítani, hogy megtalálhassuk a lehetőségét a névutói szófaj meghatározásának a koreai nyelvben.

2. A magyar névutórendszer leírásáról és problémáiról

A névutó fogalmán egyhangúlag azt értik a magyar leíró nyelvtenokban, hogy névszóval együtt a mondat határozójaként szerepelnek. Így a határozói ragokhoz hasonló funkciójuk van, de különböznek tőlük morfológiai önállóságukban. Ezért a

¹ This work was supported by Hankuk University of Foreign studies Research Fund of 2012. The draft has been presented at PPKE BTK / Piliscsabai Nyelvész-kör (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, December 19. 2010).

magyar nyelvtanokban a névutó szófaja a viszonzyszók kategóriájába tartozik. Mivel a névutók azonban nemcsak határozói viszonyt jelölnek, hanem tartalmi jelentést is kifejeznek, magyar névutórendszerrel kapcsolatos tanulmányokban előfordulnak eltérő nézetek is a magyar névutók meghatározásában és felsorolásukban. A hagyományos leíró szempontból a névutók szófajába az ősi, általánosan elismert névutók mellett egyrészt a birtokos szerkezetből, másrészt a határozói igenéből alakult új névutókat is felsorolják, de nem egyöntetűek a névutók meghatározásai (Szinyei 1917, Tompa (szerk.) 1961–1962, Sebestyén 1965, Bencédy–Fábián 1968, Keszler–Lengyel 2002; stb.) A modern strukturális elmélet keretében azonban főleg a régi magyar névutókkal foglalkoznak (Marác 1986; É. Kiss 1998, 1999, 2002; Hege-dűs 2006), de esetleg egyáltalában nem ismerik el a névutói szófajt (Alberti–Medve 2002). Mivel a generatív nyelvtan elsődlegesen az anyanyelvi beszélők intuíción, nyelvi kompetenciáján alapuló elmélet, koreaiként érdemes megpróbálni a leíró nyelvtan szempontjából a magyar névutókat tárgyalni.

2.1. A magyar névutók osztályozása alaktani szempontból

A magyar névutók osztályozásában azokkal a névutókkal foglalkoznak, amelyek a legtöbb nyelvtanban egyaránt megtalálhatóak. Én azokat választottam, amelyeket egyes nyelvtanokban eltérően értelmeznek. A legutóbbi nyelvtanok és tanulmányok közül Rác Endre, Szemere Pál (1985), Keszler Borbála, Lengyel Klára (2002), Nagy Katalin (2003) munkáit vettem kiindulási alapul.

A magyar névutókat alaktani szerkezet szerint három típusba oszthatjuk: határozószó, illetve képzett határozószó alakú, határozói igenév alakú és határozóragos főnév alakú típusba. Mind a három típust a hozzá járuló főnév vonzatragossága szerint két altípusba oszthatjuk: ragtalan főnévhez járuló névutók és ragos főnévhez járulók:

I. határozószó alakú névutók (-tt, -l)

a) ragtalan főnévhez járulók

- i) *alatt, alá, alól, előtt, elé, elől, fölött, fölé, fölől, mellett, mellé, mellől, mögött, mögé, mögül, között, közé, közül, felé, felől, körül, köré*
- ii) *által, ellen, gyanánt, helyett, hosszat, iránt, miatt, nélkül, óta, szerint, után, végett*
- iii) *közepette, szerte*

b) ragos főnévhez járulók

- i) *-n alul, -n belül, -n felül, -n kívül, -n innen, -n át, -n keresztül, -n túl, -hoz képest, -vel együtt*
- ii) *-hoz közel*

II. határozói igenév alakú névutók (-va/-ve)

a) ragtalan főnévhez járulók: *múlva*

b) ragos főnévhez járulók

i) *-nál fogva, -tól fogva, -tól kezdve, -re nézve*ii) *-t kivéve, -t tekintve, -től eltekintve, -hoz viszonyítva*

III. határozóragos névszó alakú névutók

a) ragtalan főnévhez járulók

i) *alapján, alkalmával, árán, céljából, címén, dacára, ellenében, ellenére, érdekében, értelmében, esetében, esetén, fejében, folyamán, folytán, híján, javára, kapcsán, kedvéért, képében, korában, következtében, léte, mentén, módjára, múltán, nyomán, részére, részéről, révén, során, számára, táján, terén, területén, útján*ii) *esetben, ízben, módon, módra, számba, tájban, tájt, alkalomból, alkalommal*

b) ragos főnévhez járulók

i) *-vel egyetemben, -vel szembe/szemben/szemközt, -n végig, -vel ellentétben*

Az Ia) típusú névutók tartoznak az ősi magyar névutók közé; sajátosságuk, hogy személyraggal rendelkezhetnek, ha személyi névmásokhoz járulnak. Közülük a helyjelölő névutókra jellemző az irányhármasság, ami helyjelölő határozóragokkal párhuzamos jelenséget mutat. Az Ib) típusúakat ragvonzó névutóknak is nevezik. Ezeknek a névutóknak viszonylag szabadabb szórendjük lehet, néha a főnév előtt állhatnak. Ilyen esetben nem világos a névutók és határozószók közötti különbség, mert vannak olyan határozószók, amelyek bizonyos ragokkal kapcsolódó főnevet igényelnek, vonzatszerkezetet alkotnak.

A IIa) típusban csak egyetlen névutó, a *múlva* van, amelyben az eredeti ige, *múlik* a főnévvel alany–állítmányi viszonyban van. A b) típusú névutók száma állandóan növekedhet, mert elméletileg minden határozói igenév névutóvá válhat. Itt is nehéz megkülönböztetni a névutókat a határozói igenevektől. A nyelvtanokban az alábbi névutók eltérő felsorolását láthatjuk (például *tekintve, eltekintve, kivéve* stb.). A határozói igenévből kialakult névutók száma tehát nyitott kategóriaként növekedhet.

A III) típusú névutók leírása a legvitatottabb kérdések egyikét veti fel, nevezetesen, hogy mikor van névszószerkezet, mikor névutószerkezet, hogy egyáltalán szükséges-e a névszószerkezetet a névutók kategóriájába sorolni, s ha igen, hogyan lehet elhatárolni őket egymástól. A ragtalan főnévhez járuló névutók többsége a birtokos szerkezetből alakult ki – úgy, hogy birtokos személyjelet kaptak. De vannak olyanok, amelyeknek nincs birtokos személyjelük. Azok nem a főnévhez, hanem

egyrészt melléknévhez, másrészt számnévhez járulnak: például *esetben*, *módon*, *ízben*. Ezeket a hagyományos nyelvtanokban névutóknak tekintik. Ennek az oka, hogy a névutó fogalmával kapcsolatban a hozzá járuló szavaknak a szófaja nemcsak a főnévhez, hanem más névszókhoz is fűződött (melléknévhez, számnévhez). Erre vissza fogunk térni a következő pontban.

A IIIb) típusú névutókat a magyar nyelvtanokban általában az ősi magyar névutók csoportjába sorolják, azaz a ragvonzó névutók kategóriájába. De az ebbe a típusba sorolt névutók száma csökken, kihaltak, vagy vonzat nélküli önálló szóvá válnak: például a *-vel átellenben* névutót már ritkán használják, a *-vel egyetemben* névutót pedig a hasonló jelentésű *-vel együtt* névutóval helyettesítik.

2.2. Néhány kérdéses pont a magyar névutók felsorolásáról

A fenti magyar névutók csoportosításában és felsorolásában kiválasztottam olyanokat, amelyeket különböző magyar nyelvtanokban és tanulmányokban általában névutónak ismertek el, vagy névutószerűnek tekintenek. Az igazat megvallva, majdnem minden tanulmányban a névutók nem teljes listáját adják meg. Ehelyett a névutók csoportjai közötti szintaktikai, morfológiai sajátságokat igyekeznek magyarázni.

A leíró szempontú tanulmányokban a hagyományos névutók felsorolása a Sebestyén Árpád által 1965-ben összeállított rendszeren alapszik. Az utóbbi időben megjelent tanulmányok is bár módosítják a csoportosítást, ugyanazokat a névutókat sorolják fel.

Korlátozott anyaggyűjtésem alapján szeretnék néhány kérdéses pontról beszélni, és megoldásokat javasolni.

1) A magyar nyelvtanokban a *-hez közel*, *-n végig* az Ib) típusúak közé sorolódnak. Rácz – Szemere (1985) szerint csak a *-hez közel* névutó, de Marác (1989) a *-hoz közel* és *-n végig* példáit egyaránt a névutók közé sorolja. Ezekről Sebestyén (1965) így vélekedett: „*-hoz közel* igen csekély megterheltségű, *-n végig* ritka, és nem szilárdan összeforrt névutós szerkezet, könnyen szétesik részeire”.

- (1) a. A házunk *a postához közel* van.
b. A házunk *közel* van a postához.
c. Nagyon *közel* van a házunk a postához.

- (2) a. A turisták *az úton át* mennek.
b. A turisták mennek *át* a hídon.
c. A turisták *átmennek* a hídon.

Szerintem a *-hez közel* szerkezet szórendje szabadabb, mint az *-n át* névutóé. A *-hez közel* szerkezet nem közvetlen összetevős szerkezet. A *-n át* szerkezet azonban közvetlen, a névutók közvetlenül egy főnév mögött vagy előtt állhatnak. A (2c) példamondatban az *át* nem névutó, hanem igekötő. Így a *-hez közel*, *-n végig* inkább határozószó, illetve határozóragos főnév.

2) morfológiailag önálló, de tartalmilag nem elegendő főnevek közül régóta névutóknak felsorolt határozóragos szavak:

- (3) a. A fiút már felnőtt *számba* vették².
 b. hasonló *módon*, hasonló *esetben*
 c. három *ízben*, három *alkalommal*

Ezek a szavak nem főnévhez, hanem melléknévhez, valamint számnévhez járulnak. A hagyományos nyelvtanokban a névutó fogalmán a névszók után álló, nem önálló szavakat értik. Ráadásul az alakváltozatoknak számított névutók (*esetében, útján, alkalmából, alkalmával* stb.) a MMNY-ben is arra utalnak, hogy „sok, jelenleg, még ragos névutónk indult el a névutóvá válás útján (*alapján, folyamán, segítségével, érdekében értelmében, következtében*). Többen közülük személyragos és személyragtalan alakban is használhatóak: *révén, réven, során, soron, téren*. Személyragos változatok már messzebb jutottak a névutóvá alakulás útján” (MMNY 1971, 78). Mégis Rácz (1989), legutóbbi időben megjelent könyvében Nagy Kataлин (2003) is az *ízben*-t névutónak tartja. A névutók fogalmát korlátozni kell; nem a névszók után, hanem főnév után járó szót kellene névutónak tartani.

3. A névutószerkezet és helyesírása

Rácz–Szemere (1989) mondattani elemzési könyvében a névutóhoz sorolja a *szerte, számra (-szám)* szavakat, amelyeket Sebestyén (1965) is felsorolt névutóként, de elég homályos magyarázattal: „A *szerte* származékait tulajdonképpen a fentiekben láthattuk, a példák már inkább összetételi utótaggá vált állapotában mutatják a régebbi névutót, amelynek visszaszorulásával szegényedik a nyelvünk, hiszen helyhatározóink között sajátos árnyalatait hordoz.” (Sebestyén 1965, 86) – „A *számra* inkább a hagyományörző szépirodalomban él. Ez inkább visszaszorulásra vall, mint

² Ezt a példamondatot a Rácz (1989)-ből idézem.

terjedésre. A helyesírás alig ingadozik, az egybeírás szinte általános” (Sebestyén 1965, 163). Példákat Rác–Szemere (1989)-ből vettem.

- (4) a. Ezt a munkát *darabszámra* fizetik.
 b. *Óraszám* elnézelődött a tóparton.
 c. Nagy aszály volt *országszerte*. (Jókai)

A névutó morfológiailag önálló szó, ezért a névutószerkezet tagjait különírjuk. Ha egybeírjuk, már az összetett szó utótagjának kell tekinteni.

3.1. A névutók szófajváltozása mint lexikalizálódási jelenség

A névutók szófajváltozása különböző módon történik: vagy önálló határozószóként szerepel a mondatban, vagy igekötőként vagy összetett szó elő-/utótagjaként, valamint képzett szó alapszavaként.

névutó	határozószó	igekötő	szóösszetétel	szóképzés
<i>előtt</i>			<i>azelőtt, mielőtt</i>	
<i>alatt</i>			<i>azalatt, mialatt</i>	
<i>alá</i>		<i>alá-ás/-értékel/-fest/-ír</i>		<i>alá-z</i>
<i>mellé</i>		<i>mellé-fog/-lép/-talál</i>		
<i>felett</i>			<i>afelett</i>	<i>felett-es</i>
<i>fölé, felé</i>			<i>afelé, lefelé</i>	
<i>közül</i>				<i>közül-et</i>
<i>körül</i>		<i>körül/-fog/-ír/-néz</i>		
<i>ellen</i>	<i>ellen-áll</i>		<i>ellenőr</i>	<i>ellen-ez/-kezik</i>
<i>helyett</i>			<i>ahelyett</i>	<i>helyett-es</i>
<i>nélkül</i>			<i>anélkül</i>	<i>nélkül-öz</i>
<i>óta</i>			<i>azóta, mióta</i>	
<i>szerint</i>			<i>aszerint, rendszerint</i>	
<i>után</i>			<i>azután, aztán, délután</i>	<i>után-oz</i>
<i>-n túl</i>	<i>túl</i>	<i>túl-ad/-becsül/-burjánzik</i>	<i>azontúl, tengerentúl</i>	<i>túl-oz</i>
<i>-n át</i>		<i>át-megy/-ad/-alakít/-áztat</i>		
<i>-n keresztül</i>		<i>keresztül-enged/-vág/-visz</i>	<i>azonkeresztül</i>	
<i>-n kívül</i>			<i>azonkívül, kívülálló</i>	
<i>-n alul</i>	<i>alulmarad</i>		<i>aluljáró</i>	
<i>-n felül</i>	<i>felülkerekedik</i>		<i>felüljáró</i>	

A határozószó alakú névutók teljes egészében az ősi magyar névutók, amelyek zárt kategóriaként már nem fejlődnek tovább. Mint a fenti táblázatban láthatjuk, az irányhármasságra jellemző névutók nem nagyon mutatkoznak szófajváltónak. A többi határozószó alakú névutó, valamint a ragvonzó névutók viszont szófajváltozás útján vannak, kettős vagy több szófajú szavaknak tekintjük őket. Az irányhármasságú névutókon kívüli személyragozható névutók általában nem válnak igeekötővé, hanem a kapcsolt főnévvel egy összetett szóvá válnak, vagy képzővel új lexémát alakítanak. A ragvonzó névutók viszont igeekötővé válnak, mert a névutós szerkezetnek viszonylag szabad szórendje van. Csak olyan névutók válhatnak igeekötővé, ahol a kapcsolt főnevek távol állhatnak a mondatban.

- (5) a. A turisták *az úton át* mennek.

NP PP

- b. A turisták mennek *át* a hídon.

Adv/PP NP

- c. A turisták *átmennek* a hídon.

igeekötő NP

- (6) a. János ment *Péter után*³.

N PP

- b. *János ment *után* Péter.

- c. *János *utánment* Péter.

- (7) a. János ment *utána*.

PP-rag

- b. ?János *utána* ment.

- c. János *utánament* Péternek.

igeekötő

A személyragozható névutók közül csak az *után* névutó válhat egyes szám 3. személyű alakjában igeekötővé:

utána-csinál/-fut/-jár/-állít/-néz/rendel/-szalad/-számít/-számol/-tölt.

Az *után* névutó az előtte álló mutató névmással összevonás által egy összetett szóvá válik, vagy összetett szó előtagjaként új lexémák alkotásában vesz részt. Sőt egy képzett szónak az alapszavaként lexikalizálódhat.

³ Ezt a példamondatot idézem É. Kiss(1998) tanulmányából.

(8) *az után* → *azután* → *aztán*

után+töltés, *után*+járás, *után*+futó, *után*+küldés, *után*+pótlás, *után*+rendelés,
után-oz, *után*-z-ás, *után*-z-at, *után*-z-ó

A magyar névutók osztályozásában nem lényeges a személyragozható névutók (Marácz megnevezése; dressed PP) és személyragozhatatlanok (naked PP) közötti különbség, mert a személyragos névutók alakja már nem a névutó szófajába tartozik, szintaktikai szinten másképpen viselkednek. Az lenne a kérdés, hogy akkor milyen szófajba tartozhatna a személyragos névutó és az ehhez hasonlóknak látszó személyragos esetrag alakja⁴. A leíró nyelvtan keretében a személyragos névutó alakját névutós szerkezetnek elemezhetik, amelyek határozószói, igekötői viselkedésük által lexikalizációs jelenséget mutatnak.

4. A névutóvá válás mint grammatikalizáció

Az ősi magyar névutók szófajváltozás által lexikalizálódó jelenséget mutatnak, ellenben az új névutók úgy fejlődnek tovább, hogy a névszók és az igék a tartalmi jelentés elvontságát érzékeltetik, azt követően szintaktikai önállóságukat elvesztve az előtte álló főnévvel együtt a mondat határozójaként szerepelnek. Különösen a birtokos szó szerkezetből alakult névutók elismerésével kapcsolatban alakultak ki viták a magyar nyelvtanokban, amióta Zoltán Gyula a személyragos képződményeknek polgárjogot kért⁵. Sebestyén monográfiájában a névutóvá válás folyamatát így foglalta össze: „a tartalmi mozzanata háttérbe szorulása, a kapcsolt névszóval alkotott szintaktikai viszony elhomályosulása, a szintagmatikus jelölőeszközök elmaradása” (Sebestyén 1965, 169). Bár a töszavak rendszerint átvitt, elvont jelentésárnyalatot képviselnek, a jelentésüktől nem teljesen szakadtak el; nehéz elhatárolni a névutókat a lexémáktól. A névutók meghatározására vonatkozó érvelések szubjektívnek tűnnek: „... de ma még túlsúlyban van tartalmi jelentésük, világos a szerkezeti morfológiai tagolódásuk és a kapcsolt szóhoz fűződő szin-

⁴ Ez a kérdés ahhoz kapcsolódik, hogy a generatív grammatikában a névutót határozószónak mint a terminális szimbólumának értelmezik. Eszerint a személyragos névutó alakja a határozószók (Adv) közé, a személyragos esetrag alakja pedig a névszók (NP) közé tartozik. A részletek: Alberti–Medve (2002)-ben.

⁵ “Egyöntetűség szinte az ősi, egy alakváltozatú névutók megítélésében van. Az utóbbi években szaporítja a névutók számát a személyragos képződmények elismerése, mint *alapján*, *céljából*, *cimén*, *érdekében*, *értelmében* stb. Ez a felfogás Zoltán Gyula tanulmánya (1918) óta érvényesül, aki e képződményeknek polgárjogot kért. A tartalmas névutók vagy határozószók a mellettük szereplő ragos névszóval nem kötött, hanem alkalmi, szabad kapcsolatban vannak: *közelébe*, *közepén*, illetőleg *-hoz arccal*, *-tól balra*, *-tól kiülön*. E típusból legmakacsabban tartotta magát a *-hoz közel*, *-tól távol*; új viszont a *-vel ezelőtt* felvétele” (Sebestyén 1965, 22).

taktikai viszonyuk” (Sebestyén 1965, 169); „van saját fogalmi jelentése, de ennél fontosabb a viszonyjelölő funkciója. Ezért már névutónak elemezhető” (Nagy Katalin 2004, 187–199).

Ezért a magyar névutók listája sem egységes a különböző nyelvtanokban. Különösen a birtokos szerkezetből alakult névutók meghatározásában nehéz felmérni a névutóvá válás állapotát, és megkülönböztetni a 3. személy egyes számjeles határozóragos főnévtől. A grammatikalizáció tulajdonképpen diakronikus jelenség, de mivel a névutóvá válás a magyar nyelvben szubjektívabban és gyorsabban fejlődik, ez a szinkrón nyelvtan leírásában is észlelhető. A Sebestyén által 1965-ben névutószerűnek tekintett kifejezések közül sokan már a névutók közé tartoznak Rácz (1989)-ben és Nagy (2004)-ben:

Névutószerű kifejezések → névutók

alkalmából, alkalmával, árán, céljából, címén, -től eltekintve, -vel ezelőtt, -t illetően/illetőleg, -vel kapcsolatban, kedvéért, képében, -ből kifolyólag/kifolyóan, -t kivéve, -nek megfelelően, -hoz mértén, módján, részről, réven, segítségével, szempontjából, -t tekintve, -hoz viszonyítva, -re vonatkozóan/vonatkozólag

Dér Csilla Ilona (2004) a határozói igenévből keletkezett névutókat diakronikus szempontból tárgyalta, a névutók kialakulását a grammatikalizáció tettenérésének tekintette.

A vonzat–ige szerkezetből alakult határozói igenévi szerkezetet elméletileg névutószerkezetnek tarthatjuk. Ebből adódnak az eltérő vélemények a határozói igenév alakú névutók elismerésében. Nemcsak a határozói igenév alakú szavak, hanem vonzat-igéből képzett szavak is névutónak tekinthetők:

(9) vmit kivesz	→	-t kivéve
vmit tekint	→	-t tekintve
vmitől eltekint	→	-től eltekintve
vmit illet	→	-t illetően/illetőleg
vmivel kapcsol	→	-vel kapcsolatban
vmiből kifolyik	→	-ből kifolyólag
vmihez viszonyít	→	-hoz viszonyítva
vmire vonatkozik	→	-ra vonatkozóan/vonatkozólag
vminek megfelel	→	-nek megfelelően

A határozói igenévből és a birtokos szerkezetből alakult névutók a magyar nyelv grammatikalizációs példáinak mondhatók.

5. A magyar névutók koreai megfelelője

Mint e tanulmány bevezetésében említettem, a koreai nyelvben nincsenek viszonyjelölő szófajok, sem névelők, sem névutók, sem kötőszók. Ezt a viszonyjelölő funkciót főnévhez kapcsolódó ragok, valamint igetőhöz kapcsolódó végződések vállalják át. A magyar névutós kifejezéseket koreai nyelvre úgy fordíthatjuk, mint az alábbi példákban. A koreai példamondatok elemzésében az egyszerűség kedvéért a szófaj jelölését nagy betűvel, a mondattani funkció jelölését pedig kis betűvel írjuk: Adj.: melléknév, N-adj: melléknévi végződésű főnév, V-adj: melléknévi végződésű ige, valamint Adv: határozószó, N-adv: határozói végződésű főnév, V-adv határozói végződésű ige.

5.1. A magyar *ősi*, *ragtalan főnévhez járó* névutók koreai megfelelője

- (10) a. A lány a ház előtt áll.

NP PP

sonyo-ga zip ap-e soissda

N-nom N N-adv

- b. A lány elöttem áll.

PP-pro

sonyo-ga ne ap-e soissda

Pro N-adv

A magyar *előtt* névutónak van koreai megfelelője 앞-에 [ap-e], amelyben az ‘ap’ főnév és az ‘-e’ határozórag összekapcsolódott. A koreai megfelelője inkább a magyar birtokos szerkezethez hasonló. A koreai határozórag (‘-e’) a legterjedelmesebb rag, amely általános hely-, idő- és egyéb tartalmi jelentésű főnévhez kapcsolódik.

- (11) hol?

hová?

honnan?

- a. a fán van

NP-adv V

a fára mászik

NP-adv V

a fáról jön le

NP-adv V

namu yi-e issda

N N-adv V

namu yi-e ollaganda

N N-adv V

namu yi-eso neryoonda

N N-adv V

- b. a fa mellett van

NP PP V

a fa mellé megy

NP PP V

a fa mellől jön

NP PP V

namu yop-e issda
N N-adv V

namu yop-e ganda
N N-adv V

namu yop-eso onda
N N-adv V

A koreai *yi* ‘fel(ett)’ és *yop* ‘mell(ett)’ önálló főnevek. Ezek a főnevek a főnével együtt birtokos szerkezetnek tekinthető főnévi szerkezetet alakítanak a viszonylagos térfogalom kifejezésére. Ezek a főnévi szerkezetek a magyar ősi, irányhármassági névutószerkezetnek felelnek meg.

(12)

- a. Egy óra előtt befejezzük a munkát.

NP PP V NP-acc

han si zon-e il-ul kutnenda

NP N-adv N-acc V

- b. Egy óra után kezdődött a munka.

NP PP V NP-nom

han si hu-e il-i sizakdoeassda

NP N-adv N-nom V

- c. Egy óra múlva befejeződik a munka.

NP PP V NP-nom

han sigan hue il-i kutnanda

NP N-adv N-nom V

- d. Egy óra óta dolgozunk.

NP PP V

han si-buta il-ul hagoissda

NP-adv N-acc V

Az időhatározó kifejezés is hasonlóan működik a helyhatározóhoz. Mint a fenti példák mutatják, a magyar időhatározó névutókat a koreaiiban időhatározó-ragos főnevek kifejezik ki. Összefoglalva: a magyar hely- és időhatározó névutók koreai megfelelője határozóragos főnév.

(13)

- a. Az öcsém *miatt* elkéstem az iskolából.

NP PP V NP

Dongseng *temun-e* hakkyo-e nuzossojo

N N'-adv N-adv V

(N': nem teljes értékű főnév)

- b. Rossz szemem *miatt* felveszem a szemüveget.

A NP PP V NP-acc

nun-i napu-gi *temun-e* ankyung-ul subnida

N-nom A-n N'-adv N-acc V (n: -gi: főnevesítő végződés:

‘Felveszem a szemüveget amiatt, hogy rossz a szemem.’)

A magyar *miatt* névutót a koreaiiban a *temun-e* határozóragos főnév fejezi ki, amely a) mondatban egy főnévhez vagy b) *-ban* főnevesített toldalék ‘-gi’-vel kapcsolódott alakhoz járul. Így például az ok-okozat kifejezésekor az ige-melléknevet főnevesítjük a képző segítségével, s az új főnév már fogadhatja a névutószerű főnevet.

(14)

- a. Tusa nélkül csatát nem nyerünk. (József A.)

N PP N-acc V

zontu-obsi zonzeng-eso igizimothanda

N-adv N-adv VP

- b. Nem élhetek muzsikaszó nélkül. (Móricz)

V N PP

na-nun umak-obsi salsu obta

Pro-nom N-V-adv V

A magyar *nélkül* névutót koreaiul *obsi-nak* mondhatjuk, amely az *obsda* igének a határozói alakja. Az ige (*obsda*) a magyar *nincs* ige koreai megfelelője. De az *obsi* nem önálló szó, hanem egy fajta rag, ezért ezt a főnévvel egybeírják.

5.2. A magyar ragvonzó és birtokos szerkezetből alakult névutók koreai megfelelője

(15)

- a. *Vészkijárat-on* át mindenki kijutott.

NP-adv PP N-nom V

modu-ga *bisangu-lul tong-hayo* pazonagassda

N-nom N-acc V-adv V (V-adv; -hayo: határozói igenévi végződés)

- b. Az öregúr *korá-hoz képest* fürge.

NP-nom N-adv PP Adj

gu noin-un *nai-e bi-hayo* nalruphada

N-nom N-adv V-adv Adj

- c. A főnök rendkívül igényes *munkatársai-val szemben*.

N-nom Adv Adj NP-adv PP

sanggwan-un *dongryodul-e de-hayo* gukhi kadaropda

N-nom N-adv V-adv Adv Adj

A magyar ragvonzó névutó szerkezetét a koreaiiban olyan szerkezettel fejezhetjük ki, mint a magyar határozói igeneves szerkezet. A koreai határozói végződésű ige az előtte álló főnévvel egy vonzatszerkezetet alkot. A határozói igealaknak jelentése elvont, poliszemantikus jellegű, mert igitőve kínai szótag-morfémából származik, amelynek a jelentése üres vagy homályos. Az ilyen igealakok a magyar határozói igenévből kialakult névutóhoz hasonlóak. Erre a pontra még visszatérünk.

(16)

- a. *Gyöngeségé-nél fogva* alkalmatlan a nehéz munkára.

NP-adv PP Adj NP-adv

gu-nun *mom-i hoyak-heso* himdunil-e zokhaphazianta

N-nom N-nom Adj-adv N-adv Adj

- b. *Kora ifiúságá-tól fogva* keményen dolgozott.

NP-adv PP Adv V

gu-nun *zolmul te-buto* himdulge ilhessda

N-nom NP-adv Adv V

- c. *A lakosság-ra nézve* hátrányos ez a rendelkezés.

NP-adv PP Adj NP-nom

I zocsi-nun *zumineul-lo bo-myon* bulihada

N-nom N-adv V-adv Adj

A magyar határozói igenévből alakult névutószerkezetek a koreaiiban úgy fejlődnek ki, hogy határozói végződésű ige alanyragos főnévhez járul. Ennek a magyar határozói igenév szerkezetéhez hasonló funkciója van, amint az összetett mondatot egyszerű mondatná átalakítjuk.

(17)

- a. *A nemzet érdekében* áldozták az életüket.

NP PP V NP-acc

nara-lul yi-hajo moksum-ul bacsossda

N-acc V-adv N-acc V

- b. A barátom a baleset következtében meghalt.

NP-nom NP PP V

Csingu-ga *sago-ro in-hayo* zugossda

N-nom N-adv V-adv V

Ha megnézzük (13)–(17) példáit, amelyek a magyar névutók négy típusát mutatják, a magyar ősi, általában elismert névutók a koreaiakban a főnévi szerkezettel egyeznek meg, a magyar ragos főnévhez járuló névutót és a birtokos szó szerkezetből alakult névutót a koreaiakban határozói igenévi formával fejezik ki. Mivel a magyarban határozói igenévből alakult névutók vannak (például *fogva, kezdve, nézve*), látom annak a lehetőségét, hogy a koreai határozói végződésű igeformát a névutói szófajba soroljuk.

6. A koreai határozók mint névutós szerkezetek kifejezése

A koreaiakban a mondat határozóit a határozóragos főnév vagy a magyar határozói igenévhez hasonló alakú ige, illetve melléknév fejezi ki. A magyar és indoeurópai nyelvektől eltérően a koreai nyelvben a melléknév alaktanilag közel áll az igehez, mert a melléknév az ige ragozásához hasonló módon ragozódik.

(18)

	szótári alak	állítmányi rag	jelzői rag	határozói rag
a.	<i>ka-da</i> ‘megy’	<i>ka-nda</i>	<i>ka-nun</i>	<i>ka-ge</i>
	<i>mok-da</i> ‘eszik’	<i>mok-nunda</i>	<i>mok-nun</i>	<i>mok-ge</i>
	<i>ilg-da</i> ‘olvas’	<i>ilg-unda</i>	<i>ilg-nun</i>	<i>ilg-ge</i>
	<i>dut-da</i> ‘hall’	<i>dut-nunda</i>	<i>dut-nun</i>	<i>dut-ge</i>
b.	<i>ku-da</i> ‘nagy’	<i>ku-da</i>	<i>ku-n</i>	<i>ku-ge</i>
	<i>zak-da</i> ‘kicsi’	<i>zak-da</i>	<i>zak-un</i>	<i>zak-ge</i>
	<i>paru-da</i> ‘gyors’	<i>paru-da</i>	<i>paru-un</i>	<i>paru-ge, par-li</i>
	<i>nuri-da</i> ‘lassú’	<i>nuri-da</i>	<i>nuri-n</i>	<i>nuri-ge</i>

A határozószó tiszta lexémaként elég korlátozott számban létezik, és a melléknévi vagy igei szerkezetben közvetlen összetevőként szerepel. A határozószók többnyire melléknévből képzett szavak, amelyek a határozói végződéssel ellátott melléknévből alakultak ki.

(19)

- a. Péter-nun hangukmal-ul
- azu zal*
- habnida.

N-nom N-acc Adv Adv V

‘Péter nagyon jól beszél koreaiul.’

- b. Péter-nun zoyong-hi/-hage cseg-ul ilgoissda. ‘

N-nom Adj-adv N-acc V

‘Péter csendesen könyvet olvas.’

A koreai szókinsz több mint 50 %-a kínai szótagmorfémákból építkezik. Ezeket a szavakat sino-koreai szavaknak nevezik. Sok igének és melléknévnek a szótöve is a sino-koreai szón alapul. Vannak olyan sino-koreai szavak, amelyek elvont viszonyt jelentenek, és – különösen határozói végződéssel ellátva – egy főnév, illetve főnevesített szerkezet után állnak.⁶ Ezek a szavak a magyar névutó kifejezésének vagy határozóragos szerkezetnek felelnek meg – főleg a ragvonzó névutóknak, mert egyformán igénylik a határozói igenevek igetővonzatát is.

sino-koreai szó+’hada’ határozói alak: ’-haya’ ragvonzó névutó

의(依)-하다[ui-hada]	<i>ui-haya</i>	-e <i>ui-haya</i> ‘alapján, szerint’
통(通)-하다[tong-hada]	<i>tong-haya</i>	-ul <i>tong-haya</i> ‘-n keresztül, által’
위(慰)-하다[yi-hada]	<i>yi-haya</i>	-ul <i>yi-haya</i> ‘-ért, érdekében’
비(比)-하다[bi-hada]	<i>bi-haya</i>	-e <i>bi-haya</i> ‘-hez képest’
관(關)-하다[gwan-hada]	<i>gwan-haya</i>	-e <i>gwan-haya</i> ‘kapcsán’
대(代)-하다[de-hada]	<i>de-haya</i>	-e <i>de-haya</i> ‘-ről, -vel szemben’
인(因)-하다[in-hada]	<i>in-haya</i>	-ro <i>in-haya</i> ‘következtében, miatt’

(20) -에 의하여: -e *ui-haya* (-e: határozórag) ‘szerint, alapján, módján, vmivel’

- a. Hyongbop-e
- ui-haya*
- daum-gwa gacsi csobolhehahanda

N-adv PP N-adv Adv V

‘A büntetőjog szerint úgy kell büntetni, mint az alábbiakban.’

- b. kyunghom-e
- ui-haya*
- i il-e gol-il siga-nul gesan-he boassda

N-adv PP NP-adv V-adj N-acc V

‘A tapasztalatom alapján kiszámítottam a munkaidőt.’

⁶ A koreai nyelvtanokban eddig nem ismerték el a névutó szófajt. A koreai nyelvészek közül Mok, J.S. (2003) javasolta azt, hogy osztályozzuk a fenti igenévi alakot névutói szófajba.

- c. i bangsik-*e ui-hayo* silhom-ul hessda

N-adv PP N-acc V

‘Ennek a módján végrehajtották a kísérletet.’

- d. I silhom-*e ui-hayo* daum-gwa gat-un gyolgwa-rul odossda

N-adv PP N-adv Adj N-acc V

‘Ezzel a kísérlettel az alábbi következményt kaptuk.’

- e. sasang-un ono-*e ui-hayo* pyohyondoenda

N-nom N-adv PP V

‘A gondolatokat szavakkal fejezzük ki.’

- (21) -을 통하여: *-ul tong-hayo* (*-ul/-rul*: tárgyrag) ‘-n keresztül, által’

- a. silsup-*ul tong-hayo* iron-ul ikhyossda.

N-acc PP N-acc V

‘Gyakorlás útján/révén tanulta az elméletet.’

- b. solmunzi-*rul tong-hayo* zosayongu-rul hessda

N-acc PP N-acc V

‘Kérdőív segítségével megvizsgálták.’

- c. solmunzi-*rul tong-hayo* sawhezok sangwhang-i duronassda

N-acc PP Adj N-nom V

‘Kérdőíven keresztül kiderült a társadalom helyzete.’

- d. joksá-ranun genyom-un sibgusegi-*rul tong-hayo* balzondoeossda

N-adj N-nom N-acc PP V

‘A történelem fogalma a tizenkilencedik századon keresztül fejlődött.’

- (22) -을 위하여: *-ul yi-hayo* (*-ul/-rul*: tárgyrag) ‘vkiért, vmiért, érdekében’

- a. saramdul-i nara-*rul yi-hayo* moksum-ul bacsossda

N-nom N-acc PP N-acc V

‘A nemzet érdekében áldozták az életüket.’

- b. uri abozi-nun gazokdul-*ul yi-hayo* il-ul manhi hasibnida

Pron N-nom N-acc PP N-acc Adv V

‘Apám sokat dolgozik a családjáért.’

- c. mok-gi yi-hayo sabnika, sal-gi yi-hayo sabnika?

V-n PP V V-n PP V

‘Azért élünk, hogy együnk, vagy azért eszünk, hogy éljünk?’

- (23) -에 비하여: -e bi-hayo (-e: határozórag) ‘vmihez képest/viszonyítva’

- a. jezon-e bi-hayo jukryusoblryan-gi nulonassda

N-adv PP N-nom V

‘A korábbihoz képest/viszonyítva a hús fogyasztása növekedett.’

- (24) -에 대하여: -e dehayo (-e: határozórag) ‘vmiről’, iránt‘

- a. gudul-un gu munze-e de-hayo zosa-rul hessda

N-nom N-adv PP N-acc V

‘Megvizsgálták az ügyet.’

- b. haksengdul-i hankuko-e de-hayo manhun gwansim-ul gatgoissda

N-nom N-adv PP Num N-acc V

‘A hallgatók a koreai nyelv iránt érdeklődnek.’

- (25) -에 관하여: -e gwan-hayo (-e: határozórag) ‘kapcsán’

- a. Yoheng-e gwan-hayo manun zilmun-i issossda.

N-adv PP Num N-nom V

‘Az utazással kapcsolatban több kérdés vetődik fel.’

- b. ibakui gos-e de-hayo nazung-e csorihanda

NP-adv PP N-adv V

‘A továbbiakra vonatkozólag később intézkednek.’

- (26) -와 관련하여: -wa gwanrun-hayo (-wa/-gwa: határozórag) ‘-vel kapcsolatban’

- a. gangsa-nun Spartacus ballan-gwa gwanryun-hayo Pompeius-e de-hayo malhessda

N-nom N-adv PP N-adv PP V

‘A Spartacus-lázadás kapcsán Pompeiusról is beszélt az előadó.’

- b. saramdul-i gu munze-wa gwanryun-hayo zosa-rul hessda

N-nom N-adv PP N-acc V

‘A problémával kapcsolatban vizsgálatot rendeltek el.’

(27) -로 인하여: *-ro in-hayo* (*-ro/-uro*: határozórag) ‘következtében, miatt, folytán

- a. *zizin-uro in-hayo* *manhun saram-i zukossubnida*
N-adv PP Num N-nom V
‘A földrengés következtében sokan meghaltak.’
- b. *csingu-nun gu sago-ro in-hayo* *zukossubnida*
N-nom N-adv PP V
‘A barátom a baleset következtében meghalt.’
- c. *abozi-nun byong-uro in-hayo* *kyolgunhasossubnida*
N-nom N-adv PP V
‘Apám betegségéből kifolyólag hiányzott a munkahelyéről.’

A névutók meghatározása nemcsak a jelentés elvontságára és szintaktikai kötöttségére vonatkozik, hanem szigorúan arra korlátozódik, hogy a névutó csak a főnévhez, illetve a főnevesített alakhoz járul. Így nem lehetnek olyan nem önálló szavak, amelyeknek a névutóhoz hasonlóan elvont, ok-okozat jelentésük van. Ezek a szavak járulhatnak a főnév után, de nem lehet a főnevesített szerkezethez kapcsolódniuk, inkább a melléknevesített alakhoz.

(28) N + *gwange-ro* (*gwange* ‘kapcsolat’ → ‘ok okozat’) ‘vmi miatt, vmi kapcsán’

- a. *saop gwange-ro csingu sai-ui uzong-e gum-i gassojo.*
N N-adv N N-gen N-adv N-nom V
‘Az üzleti gondok kapcsán elromlott a barátságuk.’
- b. *ucson gwange-ro kyonggi-nun yongihandejo.*
N N-adv N-nom V
‘Eső miatt elhalasztották a focimecset.’
- c. *biga o-nun/*-gi gwange-ro gyonggi-nun yongihandejo*
N-nom Vadj/*n Nadv Nnom V
‘Azért halasztották el a focimecset, mert esik az eső.’

(29) *-nun kil-e* (*kil* ‘utca’ → ‘közben’)

- a. *kil-eso csingu-rul mannassubnida*
N-adv N-acc V
‘Az utcán találkoztam a régi barátommal.’

- b. zib-e ga-nun kil-e csingu-rul mannassubnida

N-adv V-adj N-adv N-acc V

'Hazamenet találkoztam vele.'

(30) -nun nal-enun (nal 'nap' → 'eset')

- a. hekzonzeng-i ilona-nun/-*gi nal-enun modu kutzangnal gosida

N-nom V-adj N-adv N-nom V

'Atomháború esetén mindenkinek vége lesz.'

Ezt a jelenséget is grammatikalizációnak mondhatjuk: a szemantikailag önálló főnév polyszemantikus jellegű mivolta miatt nem teljes értékűvé válik. Ez nem azt jelenti, hogy minden grammatikalizálódás útján álló főnév besorolható névutói szófajba. A szófaj meghatározása azon múlik, hogy az előtte álló szószerkezetnek a szófaja főnév vagy főnevesített szerkezet-e. A koreaiiban ige és melléknév egyaránt főnévi végződéssel kapcsolódhat, azaz nominalizálódhat. Csak akkor értékelhetjük névutós szerkezetnek, ha egy főnévi szószerkezetnek mindkét összetevője főnév. Ha az előtte álló szónak melléknévi végződésű alakja van, a kérdéses szó nem névutó, hanem a főnevek közé tartozik.

7. Összefoglalás

A magyar nyelv agglutináló jellegű, ezúttal a főnév és az ige személyragozása mutat flexiós vonást. A magyar nyelvtanban nem tesznek éles különbséget a főnévi és az igei ragozás között. A koreai is agglutináló nyelv, de eltér a magyar nyelvtől abban is, hogy nincs személyragozás a főnévben és az igében. Így egyáltalán nincs flexiós jellege. A koreai nyelvtanban mégis a főnévi ragozást grammatikai szavak egymás utáni sorolásának tekintik, az igei ragozást pedig grammatikai toldalékok kapcsolásának. A koreaiiban a főnévi ragokat egyfajta szófajnak ismerik el. Ezért nem szokták megkülönböztetni a névutókat a ragoktól. A koreai mondatban a határozót a határozóragos főnév vagy határozói végződésű ige fejezi ki. Vannak olyan igeik, amelyek sino-koreai szótag és az eredeti koreai ige ('hada') összetett szavai. A szó tövének elvont, átfogó, valamint modális jelentése van, és a mondatban csak határozói végződésű alakok fordulnak elő, amelyek a magyar határozói igenévből alakult névutók alakjához hasonlóan viselkednek. Ezek határozói igealakjait névutóknak tekinthetjük.

IRODALOM

- 노대규(Mno, De Gyu, 1991), 국어학 서설(Introduction to Korean Grammar)
- 목정수(Mok, Jung Su, 2003), 한국어 문법론(Grammatic theory of korean)
- ALBERTI Gábor – MEDVE Anna 2002. *Generatív grammatikai gyakorlókönyv*. Janus/Books (Gondolat), Budapest.
- BALOGH Judit 2001. A keresztesződő szófajúságról. *Magyar Nyelvőr* 125/4: 437–443.
- BENCÉDY József – FÁBIÁN Pál – RÁCZ Endre – VELCSOV Mártonné 1971. *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- BENKŐ Loránd (főszerk.) 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, I–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BENKŐ Loránd (főszerk.) 1991–1992. *A magyar nyelv történeti nyelvtana*, I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DÉR Csilla Ilona 2004. A grammatikalizáció „tettenérése” – Néhány határozói igenéből keletkezett, határozóragot vonzó névutónk kialakulásáról. In: Ladányi Mária – Dér Csilla – Hattyár Helga (szerk.) „... még onnét is eljutni túlra...”. *Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXXIII. Tinta Kiadó, Budapest. 37–43.
- den DIKKEN, Marcel 2003. *On the syntax of locative and directional adpositional phrases*. Ms. CUNY Graduate Center, New York
- É. KISS, Katalin 1998. Verbal Prefixes or Postpositons? Postpositional Aspectualizers. In: *Approaches to Hungarian*, Vol 6. Papers from the Amsterdam Conference (Ed.: Casper de Groot and István Kenesei). JATE, Szeged. 123–148.
- É. KISS Katalin 1999. Mi tartozik a névutók osztályába? *Magyar Nyelvjárások* 37: 167– 172.
- É. KISS, Katalin 2002. *The Syntax of Hungarian*. Cambridge University Press, Cambridge
- É. KISS Katalin 2004. Egy igekötő-elmélet vázlata. *Magyar Nyelv* 100: 15–42.
- HEINE, Bernd – CLAUDI, Ulike – HUNNEMEYER, Friederike 1991. *Grammaticalization. A Conceptual Framework*. The University of Chicago Press, Chicago, London
- HEGEDŰS, Veronika 2006. Hungarian spatial PPs. In: *Tromsø Working Papers in Language and Linguistics (Nordlyd)*, 33.2, Special issue on Adpositions (Ed.: Peter Svenonius et al.). 220–233.
- HOPPER, P.J. – TRAUGOTT, E.C. 1993. *Grammaticalization*. Cambridge University Press.
- Keszler Borbála – Lengyel Klára (2002): *Kis magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- LENGYEL Klára 1989. Határozói igeneveink szófajváltásáról. In: RÁCZ Endre (szerk.): *Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest. 181–217.
- MARÁCZ László 1985. A magyar névutós csoportról. *Nyelvtudományi Közlemények* 87. 173–180.
- MARÁCZ, László 1986. Dressed or Naked. The Case of the PP in Hungarian. In: *Topic, Focus, and Configurationality* (Ed.: Werner Abraham and Sjaak de Meij). John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia. 227–252.
- MARÁCZ, László 1989. *Asymmetries in Hungarian*. Utrecht University, Utrecht.

- PETE István 2000. Szófajaink rendszere és hierarchiája. *Magyar Nyelv* XCVI: 257–272.
- RÁCZ Endre – SZEMERE Gyula 1985. *Mondattani elemzések*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- SEBESTYÉN Árpád 1965. *A magyar nyelv névutórendszere*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SVENONIUS, Peter 2004. *Spatial prepositions in English*. Ms University of Tromsø.
- SZINNYEI József 1917. *Rendszeres magyar nyelvtan*. Hornyánszky Ny., Budapest.
- TOMPA József (szerk.) 1961–1962. *A mai magyar nyelv rendszere*, I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TRAUGOTT, E.C. – HEINE, B. (eds.) 1991. *Approaches to Grammaticalization* I. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia.

Park Soo Young

**The Hungarian system of postpositions
from the point of view of Korean language**

In inflexional agglutinative languages like Hungarian and Korean the elements marking syntactic relations are connected to lexemes or their position is after lexemes. These languages have a rich case inflexion or postposition system.

In my study I intend to review the traditional description of the Hungarian system of postpositions and I want to mention some controversial issues like discrepancy between the notion and definition of postpositions, the recognition of postpositions originating from possessive word structures, postpositions originating from verbal nouns. Furthermore I try to compare Hungarian postpositions with their Korean equivalents in order to find the possibility of the definition of postposition in Korean language.

III. TANANYAGOK – MÁSKÉNT

Bodnár Ildikó

A magyar mint idegen nyelvi tankönyvek felhasználásának egy lehetséges új területe

*„Én csak érettségi vagyok,
és elvégeztem a jelnyelvészeti
és jelnyelvi oktatói képzést,
fel is lehet venni engem?”*

(Részlet egy, a képzés iránt érdeklődő
siket fiatal leveléből)

1. Bevezető

Az elmúlt félévekben részt vettem a Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszéke által meghirdetett **Jelnyelvi mentor** és **Jelnyelvi lingvisztika és didaktika** szakirányú továbbképzési programok kidolgozásában, majd ez utóbbi program keretében három féléven át **Magyar nyelvi gyakorlatok** címmel órákat tartottam siket és hallássérült diplomás fiataloknak. A Siketek és Nagyothallók Országos Szövetségének, a SINOSZ-nak a támogatásával a szakirányú továbbképzésre jelentkezett összesen 10 fő azzal a szándékkal ült be ismét az egyetemi padokba, hogy újabb tanulmányaik segítsék őket a siket iskolákban 2017 szeptemberétől kötelezővé váló **bilingvális képzés** minél jobb előkészítésében. A Jelnyelvi törvény értelmében a siket gyerekek számára 2017-től hivatalosan is tanítható lesz a jelnyelv, s természetesen továbbra is jelen van, jelen lesz oktatásukban a magyar nyelv.

A Jelnyelvi lingvisztika és didaktika szakirányú továbbképzés hallgatói nem elsősorban szaktanárokként, hanem a leendő tanárok felkészítőiként fognak részt venni a formálódó programokban. Még a képzés tantárgyi struktúrájának kialakítása során merült fel a gondolat, hogy számos speciális jelnyelvi és didaktikai tantárgy (így pl. a jelnyelv lingvisztikája; a jelnyelvoktatás módszertana; nemzetközi jelnyelv; didaktikai alapismeretek; pedagógiai pszichológia; andragógia stb.) mellett a hallgatók magyar nyelvi íráskészségét is javítani kell. A siket hallgatók között ugyan vannak, jobban mondva: voltak – mivel a három féléves képzés 2011. december folyamán befejeződött – olyanok, akik kiváló magyar nyelvi íráskészséggel rendelkeztek, de még többen voltak azok, akiknek a magyar nyelvtan jó néhány területe határozottan hibaforrásként jelentkezett.

A magyar nyelvi tantárgy oktatása során felhasznált irodalom nagyrészt a felsőoktatásban a magyar nyelv(észet) tanítása során használt közismert tankönyveket, kézikönyveket tartalmazta (É. Kiss–Kiefer–Siptár 1996; Keszler 2000; Keszler–Lengyel 2009; Tolcsvai Nagy 1996), munkám során azonban alkalmaztam egyes, a **Magyar mint idegen nyelv** tárgy oktatásában használatos nyelvtanokat, tankönyveket és munkafüzeteket is (Hegedűs 2004; Durst 2004; Durst 2009; Bencze 2001; Szita–Görbe 2010; Sturcz–Aradi–Erdős 2000). Ezt az első hallásra talán különösnek tűnő tankönyvválasztásomat szeretném az alábbiakban megindokolni, illetve az elmúlt három félév tapasztalatai alapján a magyar mint idegen nyelv oktatásának egy lehetséges újabb színterét bemutatni. Már e bevezetőben szeretném hangsúlyozni: a **magyar mint idegen nyelv** gyakorlókönyvei igen sok jó, s egészen speciális anyagot „rejtnek” a siket hallgatók oktatása számára is. A gondolat kifejtésére a következő fejezetekben kerül majd sor.

2. A jelnyelv – anyanyelv

A jelnyelv – legyen szó akár a magyar jelnyelvről, akár bármely más (angol, német, francia stb.) jelnyelvről – az adott országban beszélt nyelvektől mindig független, teljes értékű, önálló nyelvtani rendszerrel bíró nyelv. Éppen ezért a **jelnyelvet anyanyelvükként használó siketek számára** – ők a siket szülők (főként siket édesanyák) siket gyermekei – bárhol éljenek is a világon, az adott ország nyelve voltképpen idegen nyelv, melynek megtanulása nagyon hasonló erőfeszítéseket és gyakorlást kíván(na), mint amilyenre az adott nyelvet tanuló külföldieknek szükségük lehet. Ennek a tudatosítása azonban eddig nem következett be, s talán ezért is érdemes beszélni róla.

Azok mellett a siket gyerekek mellett, akiknek a szülei siketek, és így egyértelműen a jelnyelvet vallják anyanyelvüknek, jóval nagyobb számban találkozhatunk a nem siket szülők siket gyermekeivel, akiknek a magyar nyelvvel kapcsolatos problémái hasonlóan igen nagyok, s bár ebben a csoportban többen vallják, hogy anyanyelvük a magyar nyelv, valójában számukra is a jelnyelv lehet(ne) a kommunikáció elsőnek megtanult nyelve. S vannak a magyar nyelvtanban problémái a súlyosan nagyothalló személyeknek is, akiknek az anyanyelve kétségkívül a magyar nyelv.

Annak ellenére, hogy iskolázottságuk függvényében a siket vagy súlyosan nagyothalló fiatalok számos **anyanyelvinek** nevezett magyar nyelvtan órát végigültek, számukra nem problémátlan a magyar nyelv, s ezen belül egyes speciális területeknek a használata. (Személyes beszélgetések során több siket hallgató is feltette a kérdést, miért nevezték a magyar nyelvtant oktató tankönyvüket anyanyelvi tan-

könyvnek, mikor az ő anyanyelvük nem a magyar nyelv. Ahogyan nem az az angol, a német vagy a francia sem, az adott országokban élő siketek számára.)

Képzésünk siket hallgatói – akik egyébként valamilyen területen már szereztek egy felsőfokú diplomát – szintén küszködnek a magyar nyelvtan több jelenségével is. Hibáik egy része erősen emlékeztet a magyarul tanuló idegenek által elkövetett hibákra. Az a gondolat, hogy a siket tanulóknak az adott ország nyelvében elkövetett hibái nem is ritkán a jelnyelvből mint anyanyelvből adódnak, s a nyelvi interferencia tárgykörébe tartoznak, Amerikában már a 70-es években felvetődött. Erről is ír tanulmánya egyik részletében a William Nemser – Dezső László szerzőpáros (Nemser–Dezső 1972, 24; in: Horváth–Temesi 1972, 17). A későbbi kutatások is megerősítették ezt a korai észrevételt, ahogyan arról a későbbiekben idézett szakirodalom is tanúskodik. Az interferencia jelenségét sokoldalúan tárgyalja Budai László számos írása; a legutóbb, s talán a legrészletesebben 2010-es munkája (Budai 2010).¹

3. *Melyek a jelnyelv mint anyanyelv jellemzői?*

Anélkül, hogy minden jellemzőre utalnék, a továbbiakban csupán egy-két témát emelek ki a jelnyelv(ek) és hangzó nyelv(ek) főbb eltéréseinek köréből. Azt hiszem, elmondható, hogy a legfontosabb közülük a két nyelvcsoport eltérő modalitása. A modalitás szó – ez esetben – az érzékszervi csatornára utal, melyen át az információ érkezik. Eszerint:

1. A beszélt magyar nyelv akusztikus-auditív modalitású.
2. A jelnyelvre a gesztikuláris-vizuális modalitás jellemző.

Ugyanakkor a hangzó nyelvekre jellemző ún. kettős artikuláció a jelnyelvben is fellelhető; a jelnyelv legkisebb jelentést hordozó egységei (tkp. szavai) a beszélt nyelvek fonémáihoz hasonlóan kisebb s önálló jelentéssel nem bíró, de jelentésmegkülönböztető szerepű egységekből jönnek létre. A jelnyelvi fonémák elnevezésére a *keréma* szó használatos.

A jelek természetével, a gesztikuláris kóddal állhat összefüggésben, hogy a jelnyelvekből a világ bármelyik részén használják is őket, hiányzanak a ragozások. Nagy szerepet kap ezzel szemben a mondatok szórendje.

¹ A jelnyelvi interferencia témakörében tartottam közös előadást a SINOSZ Borsod-Abaúj-Zemplén megyei titkárával 2011 novemberében a Miskolci Egyetemen szervezett harmadik jelnyelvi és hangzó nyelvi kommunikációs konferenciánkon, mely előadás néhány példáját itt is felidézem majd (Bodnár–Kisida 2011; megjelenés alatt). A jelnyelvi lingvisztikai és didaktikai képzésben részt vevő fiatalok magyar nyelvi gyakorlatai kapcsán tartott előadásom (Bodnár 2010) egyetemi kiadványunkban már megjelent.

További eltérés lehet, hogy bár – a hangzó nyelvek mintájára – a jelnyelvben is megkülönböztethetjük az *igét*, a *főnevet*, a *melléknevet*, ezek az elnevezések csak feltételesen fogadhatók el, mivel kifejezésükre gyakran teljesen azonos jel szolgál, s például a jelnyelvi igék tagolása, felosztása egészen más, mint a beszélt nyelvek igéié. Egyes szófajok teljességgel hiányoznak: pl. a jelnyelv nem használ *névelőket*, *igeneveket* stb. (Nève 1997, 134–150; Mongyi–Szabó 2005, 53–62).

A fontosabb különbségek között említhetjük még, hogy az *igeidők* a jelnyelvben a tér használata révén fejezhetők ki (a testtel egy síkban a *jelen*, előtte a *jövő*, mögötte a *múlt* van). Valódi igeragozásra emlékeztető jelelés csak néhány, ún. *változó tövű* jelnyelvi ige esetében figyelhető meg, de az eltérések itt sem ragokban nyilvánulnak meg. Kiemelhető, hogy a számnév és a hozzájuk kapcsolódó olyan főnevek sora mint: *óra*, *nap*, *hét*, *hónap*, *év*, *osztály* stb. sok esetben egyetlen jelben jelenik meg. Igen nagy jelentőségük továbbá a jelnyelvi kommunikáció során az ún. *proformok* és *osztályozók*. Az előbbieket a hangzó nyelvek névmásaira emlékeztetnek és a főnevek egy-egy csoportjához kapcsolódnak. Így utalhatnak pl. személyekre is, ám a személyre többféle proformmal is utalhatunk, a személy helyzetétől (*ül*, *áll*, *térdel*), mozgásától (*sétál*, *fut*, *megy be valahová*, *kísér valakit*), ill. a személyek számától is függően. Az osztályozók pedig az igékbe épülve, *inkorporálódva*, ugyanakkor – mondhatni *ikonikusan* – utalnak a cselekvés tárgyára. A karácsonyi előkészületek során többféle kéztartás kapcsolódhat a *tenni* igéhez, annak függvényében, hogy egy nagy dobozban, avagy egy apró skatulyában van-e az ajándék, vagy a karácsonyfára felteendő tárgy egyetlen könnyű, gömb alakú dísz-e, vagy egy hosszú papírlánc.

A ragozások hiánya, a szórend kiemelkedő szerepe, egyes szófajok alaki egybeesése, az inkorporáció vagy éppen az osztályozók használata – a jelnyelv fent említett alapvető jellemzői – nem idegenek a beszélt nyelvektől sem; Nève munkája nagy figyelmet szentel annak, hogy bemutassa: e jellemzők mindegyike – külön-külön – előfordul a világ nyelveiben. A szerző gyakran rokonítja a jelnyelvek szemléletét pl. a kínai nyelv szemléletével, melyben a legtöbb, a jelnyelvben is jelentkező kategória beszélt nyelvi megfelelőjét megtalálja (Nève 1999, 141; 250–252) Mivel a munka fő témája nem a jelnyelv bemutatása, itt a jelnyelv grammatikai leírását befejezem, de ennyi ismeretet mindenképpen szükségesnek vélek a továbbiak megértéséhez.

4. Nyelvi területek, melyek különösen sok gyakorlást igényelnek

Amikor leendő magyar nyelvtan óráimhoz a feldolgozandó területeket számba vettem, részben a siket személyek írásbeli megnyilatkozásaiból általam gyűjtött példákat használtam fel, részben tanácsot kértem a siketek írásbeli kommunikációjá-

nak problémáit régóta jól ismerő kollégáktól. Az alábbiakban két gondolatot idézek Kozma Krisztina PhD-hallgatótól, aki a jelnyelvet és a siketek világát régóta kíváncsian ismerő és jelnyelven előadásokat tartani tudó fiatal kutató: „...*A siketek közül sokan tévesen használnak igeekötőket, vagy rosszul értelmezik, hogy az mikor válik el az igétől és mikor nem. Ez abból is ered, hogy a jelnyelvben nincsenek igeekötők... Vannak, akik nem érzik a szavak helyes sorrendjét sem.*”

Az oktatás elindulásakor maguk a siket hallgatók is jelezheték egyes gondjait: „*Fontos lenne az alanyi-tárgyas ragozást jobban kielemezni, nagyon jellemző és tipikus hiba a «siket fogalmazásokban» ennek használata: csináltu(n)k valamit*” (T. G. siket hallgató véleménye); „*Szövegalkotási feladatok kellenének; a névelők használatát gyakorolni*” (S. M. siket hallgató véleménye). Az idézeteket természetesen folytatni lehetne. Ahogy a jelzett területeket számba vettem, egyre inkább meggyőződhettem arról, hogy ezek éppen azok a magyar nyelvtani jelenségek, amelyek a magyarul tanuló külföldieknek is gondokat okoznak.

Azok a leginkább kiemelt területek, ahol a siket hallgatóknak – a magyart tanuló külföldiekhez hasonlóan – komoly gondjaik vannak, a következő pontokban foglalhatók össze: a) a **névelőhasználat**; b) az igeragozás, ezen belül **az alanyi és a tárgyas ragozás** elkülönítése; c) **az igevonzatok** problémája; d) egyes **szórendi kérdések**; e) az **összetett mondatok** és a **szövegszerkesztés**; f) a **kötőszavak használatának** problémaköre. A felsorolás minden elemével itt nincs módom foglalkozni, ezért csak a legfontosabbakat emelem ki közülük. A következő alfejezetekben megjelenő idézetek minden esetben siket személyektől származnak.

4. 1. Névelőhasználat, kötőszóhasználat

A névelőhasználat problémája a halló gyerekek számára alig-alig jelentkezik. A magyar nyelvtan órák feladatai között nem véletlenül igen kevés a névelőre utaló feladat. Hogy mégis akad, annak egyik oka az ún. nyelvhelyességi ismeretek tárgyalása, a másik pedig a szövegtan megjelenése; az utóbbiban azért fontosak a névelők, mert a szövegek szövegszerűségét elsődlegesen biztosító nyelvtani kapcsolóelemek között tartjuk számon őket.

Hogy miért nem jelent problémát a névelő használata a halló magyar fiatalok számára? Mert kora gyermekkoruktól használják a névelőket. A siket fiatalok merőben más helyzetét szinte indokolni sem kell: a jelnyelv nem használ sem határozott, sem határozatlan névelőt, innen ered a hibázások zöme: „*Köszönöm órarendet*”; „*Kati érdeklődik jelnyelv iránt*”; „*Utasok aggódnak csatlakozás miatt*”. A névelő elhagyása azonban idegen ajkúaknál is előfordul, főként, ha anyanyelvükben nincsen névelő (pl. a szláv nyelvek zöme ilyen). A névelő téves kiválasztása pedig a névelővel élő idegen nyelvet beszélőknél is előfordul, az eltérő szabályok miatt.

De a névelők használatához hasonló jelenség figyelhető meg a kötőszavak kapcsán is. Kötőszavaink közül a siket közösség tagjai a leggyakrabban az alapvető mellérendelő, azaz kapcsolatos (*és*), ellentétes (*de, azonban*), választó (*vagy*) és a következtető (*ezért*), kötőszavakat használják, továbbá néhány alárendelőt: pl.: ok-határozói (*mert*), ill. feltételes (*ha*) kötőszót. De még a legegyszerűbb kapcsolatos viszony helyett is sokkal gyakoribb a mondatok pusztá egymás mellé helyezése. Ezért is lehet gond a megfelelő kötőszó kiválasztása.

4. 2. Az igeragozások és az igevonzatok

A magyar nyelvtanokban az igeragozás fontos helyet foglal el, de az általános és középiskolás tanulóink ezen a téren szintén nem a magyart idegen nyelvként tanuló személyek nehézségeivel találkoznak. Ahogy elvélve fordul elő hiba a névelőhasználatban, a magyar fiatalok az alanyi és a tárgyas ragozást is nagy magabiztossággal alkalmazzák, bár választásuk indoklására a legtöbben egyáltalán nem lennének képesek.

Ugyanakkor a magyar nyelv, a magyar igeragozás ezen „specialitása” valamilyeni magyarul tanulónak a legnagyobb gondokat okozza. Ezt a nyelvtani jelenséget – az ún. határozatlan és határozott (korábbi nevükön: az alanyi és tárgyas) igeragozás helyes használatát – az idegenek csak nagyon nehezen sajátítják el. Ugyanúgy sokszor tévednek a helyes használatban a nyelvünket elsajátítani igyekvő külföldiek, mint a siket hallgatók: „*Majd megbeszélünk, melyik cím lenne jó*”; „*Kedves Tanárnő! Segítséget kérném Öntől, hogy...*”; „*Arra várom, hogy...*”; Mindkét csoport – tehát a magyarul tanuló külföldiek, illetve a siket tanulók – esetében is szükség van mind a szabályok megfelelő tudatosításra, mind pedig az alapos gyakorlásra.

Ami pedig a vonzatok használata terén elkövetett hibákat illeti – lévén, hogy a vonzatok egy másik nyelv, tehát pl. anyanyelvünk „logikájából” soha nem következtethetők ki, magyarázhatók meg – azok minden nyelvtanuló esetében igen nagyszámúak, bármely nyelvpárról legyen is szó. Nem jelentenek kivételt ez alól a magyart idegen nyelvként tanulók, illetve a siket hallgatók sem: „*Panziónál vendéglátós teljes ellátásról biztosít vendégei számára*”. (Az idézett mondatban a *biztosít* ige kétféle vonzata keveredik: *valaki biztosít valakinek (valakinek a számára?) valamit*, ill. *valaki valakit valamiről biztosít*, ugyanakkor hiba van az első főnév ragjának a kiválasztásában és hiányoznak a névelők is.)

Természetesen az egyes kérdések sokoldalúan összefüggenek; ilyen kapcsolódási pontok pl. a határozott ragozás és a határozott névelő, ill. a határozatlan vagy határozott ragozás és a vonzatok kérdésköre. Az, hogy a nem tárgyi vonzatot tartalmazó igékkel (*vár valamire, enged valamiben* stb.) szerkesztett főmondatban ezek az igék határozatlanul kell ragozódjanak, bennem is csupán a hallgatóknál

előfordult hibák révén tudatosodott: **Arra várom, hogy...; *Nem engedem abban, hogy...).*

4. 3. A szórend hibái

A szórend hibáira vonatkozóan elmondható: a jelnyelv nyelvtana egészen más szórendi szabályoknak engedelmeskedik, mint anyanyelvünk. A különböző jelnyelvek vonatkozásában az is ismert, hogy az egyes jelnyelvek szórendje is eltérhet egymástól. A siket hallgatók tévedései ez esetben csak részben következnek be jelnyelvük hatására, sokkal inkább a hangzó nyelv szórendi szabályainak nem kellő ismerete, megértése okozza azokat. A rossz szórend gyakran más értelművé teszi a mondatot, mint amit az adott személy mondani szeretett volna: *Ezért nem léptem be véletlenül a színjászó társulatba, ahol csak jelnyelven játszom.* (Ld. még a mottó mondatát.)

Ráadásul a hangzó nyelvek is egész sor, egymástól nagyon eltérő szórendi szabállyal rendelkeznek, vannak erősen és vannak kevésbé kötött szórendű nyelvek. A magyar „szabad” szórend megértése és helyes használata a magyart idegen nyelvként tanulók számára az egyik legnagyobb probléma. A modern grammatikai kutatások, egészen pontosan a **generatív grammatika** egészen más megközelítésben mutatja be a magyar mondat szórend kérdéseit, az igét helyezve a mondat középpontjába. Magam is ennek az új felfogásnak a segítségével, a *fókusz*, a *topik* tárgyalásával igyekeztem jelnyelvet használó hallgatóimhoz közelebb vinni a magyar nyelvtannak ezt a területét (Dóla–Farkas 2007, in Alberti–Fóris (szerk.) 2007; ill. Medve–Farkas–Szabó 2010). (Mivel a siket hallgatók a fókuszt, jobban mondva a hozzá kapcsolódó fő hangsúlyt, a kiemeléseket nem tudják a hangzás alapján megközelíteni, így maga a tárgyalt mondat szórend lehet a legfőbb támpontjuk a kiemeléseket illetően.)

5. Anyanyelvi hatások magyar mondatokban

5. 1. Az angolból mint anyanyelvből jól levezethető hibák

Amikor a nálunk tanuló leendő orvosok az alábbi helytelen mondatokat leírták, anyanyelvük, vagy az általuk nagyon jól ismert angol nyelv szerkezeit vitték át a magyar nyelvre. (A példák forrása ezúttal: Dóla–Farkas 2007, in Alberti–Fóris (szerk.) 2007: 100–101.) Az angol nyelvből jól levezethető hibák a következők:

**Én nem tetszik ezt a film.*

**Juli el kell mennie.*

**Laci van kutyája.*

Az angol eredetiben a kiemelt – és a magyarban hibásan használt szavak – valóban alanyesetben állnak. Az utolsó példa a birtoklásra vonatkozott. Az angol, a német, a francia a birtoklást egy külön, *birtokolni* jelentésű igével fejezi ki (*to have, haben, avoir*).

Leslie has a dog.

**Laci van kutyája. Helyesen:*

Lacinak van egy kutyája.

Az angol tehát a *to have* igével fejezi ki a birtoklást. A magyarban mutatkozó hiba elkerülhető, ha a nyelvtanuló megérti: mi a *-nak/-nek* toldalékkal és a *van, vannak* igével fejezzük ki a birtoklást.

Hasonlóan az angol (anya)nyelvi hatással magyarázható további hibák bemutatása mellett megjelennek és elemzésre kerülnek a tanulmányban azok a hibák is, amelyek a magyar nyelv struktúrájának nem kellő ismeretéből adódnak. A cikk szerzőinek véleménye szerint a magyar nyelv tan korszerű – generatív grammatikai – módszerekkel történő oktatásával, a nyelvtan új szemléletű magyarázata révén jelentős javulás várható a magyarul tanulók nyelvi teljesítményben.

5. 2. Siket tanulók hibái az írásbeli nyelvhasználat során

A jelnyelvet anyanyelvükként használó siket fiatalok számára a magyar nyelv olyan második, s bátran mondhatjuk: **idegen nyelv**, amelynek írásbeli használata során jellegzetes hibákra bukkanunk.

A siket tanulók írásbeli nyelvhasználatát illetően a külföldi szakirodalom hosszabb ideje különbséget tesz olyan hibatípusok között, amelyek általában jellemzik az egy-egy idegen nyelvet tanulókat, s így egyaránt fellelhetők a halló és a siket nyelvtanulóknál, ill. az olyan hibázások között, amelyeket **kifejezetten siketek követnek el**. Az utóbbira egy angol eredetű szakszó is megjelent, a germanizmusok, gallicizmusok mintájára. Ez a **deafism(s)** – siketes kifejezés szakszó (Myklebust 1964a, idézi: Lepot-Froment-Clerebaut 1996, 126–127; Krammer 2001).

A következőkben én is két csoportra bontom a hibákat és az első csoportban valamennyi magyarul tanuló személynél, tehát az idegeneknél és a siketeknél egyaránt előforduló hibákat vizsgálom, a másodikban pedig a siket személyek (zömmel gyerekek, ill. fiatalok) olyan hibáit, melyek a jelnyelv mint anyanyelv hatására kialakult eltérések lehetnek. A későbbiekben a javítás kulcsa a siket gyerekek megfelelő anyanyelvi, azaz jelnyelvi oktatása és ezen keresztül a magyar nyelvtan tudatosítása lehet. Mindkét hibacsoport hibái hagyományosan az alábbi típusok valamelyikébe sorolhatók be:

- a) Elhagyás (egy, esetleg több szóé, toldalék(ok)é);
- b) Hozzáátétel (szavaké, toldalékoké);
- c) Helyettesítés (nem odaillő szó, szóalak, végződés használata);
- d) A szórend hibái (a magyarban gyakran igekötő-hibák, pl. a fókusz figyelmen kívül hagyása miatt) (Lepot-Froment–Clerebaut 1996, 126).

5. 2. 1. A siketek és az anyanyelvünket idegen nyelvként tanulók hasonló hibáiról

Siket személyek (zömmel tanulók, ill. fiatal felnőttek) írásos megnyilatkozásaiban található hibák igen jelentős mértékben emlékeztetnek a magyarul tanuló külföldiek írásos produkcióiban jelentkező hibákra; a jelzett hibák zömét a következő típusok teszik ki:

1a **Nem kiderült, mi volt a halálnak az oka.*

1b **Sanyi nem elvette a könyvet.*

2a **Ez nem jelent, hogy nem tudja.*

2b **Feri megfog Pistát.*

3a **Nagyon sajnáltunk, hogy túl kevés az idő.*

3b **Csak tudom később menni.*

4a **Mikor fogod jönni hozzám?*

4b **De holnap félem lesz dolgozat.*

5a **Mi nagyon tetszünk itt.*

5b **Fiam tetszik suliban.*

6a **Mit te csinálsz?*

6b **Mi lesz program?*

A hibák az 1a – 1b-ben a szórenddel (az igekötő és ige szórendjével) kapcsolatosak ('d' hibatípus); okként részben a szórendi szabályoknak, részben az igekötőszabályoknak (ha az adott anyanyelvben egyáltalán vannak) az eltéréseit nevezhetjük meg.

Az igeragozás hibái a továbbiakban (2a – 4b-ben) az alanyi és a tárgyas ragozással függenek össze. (Legtöbbször a tárgyas igei személyragelhagyásáról, ill. a tárgyasnak alanyi ragozású személyraggal való helyettesítéseiről van szó; 'b' és 'c' hibatípus); ritkábban tárgyas személyrag áll az alanyi ragozásban.

Az 5a – 5b példákban a hiba az igevonzatokkal (mindkét esetben a *tetszik* ige vonzatával) ('c', ill. 'a' hibatípus) kapcsolatos. Az angol nyelvű személyek tévedé-

sei kapcsán az eltérő igevonzatról mint anyanyelvi hatásról már volt szó; a jelnyelv esetében a részeshatározó ragjának elmaradása inkább a ragozásnak a jelnyelvben mint anyanyelvben tapasztalható hiányára vezethető vissza.

A 4b mondat valójában összetett mondatként lenne elfogadható, az alábbi sorrenddel:

De félek, hogy holnap dolgozat lesz. A holnap ugyanis nem a *félelemre* vonatkozik, hanem a *dolgozatra*, az lesz a következő napon.

A 6a – 6b hibái a kérdések szerkesztésével kapcsolatosak. A magyarul tanuló külföldi – anyanyelve hatására – a magyar nyelv szempontjából teljesen feleslegesen kiteszi a személyes névmást ('b' hibatípus); a siket fiatal – ugyancsak anyanyelvi hatásra elhagyja a szükséges névelőt ('a' hibatípus). (A fenti párok hibái közül az a-val jelölteket mindig magyarul tanuló külföldiek követték el, a b-vel jelölteket pedig a siket fiatalok írásaiban találtam.)

Érdekes még megfigyelni, hogy a siket fiatalok hibáinak egy része nem lenne hiba ott, ahol – mint a szláv nyelvek zömében – valóban nincs névelő a szavak előtt, ahogyan az *Ő tanár*-féle mondatokat nem tekintjük hibásak a magyarban, hiszen nyelvünkben elterjedt a névszói állítmány. Ám éppen ezek a jelnyelvi mondatok jellegzetesen siketes hibának minősülnek számos indoeurópai nyelvben, pl. a németben, az angolban, ahol a létige (kopula) jelenléte kötelező. A jelnyelv ezt a kategóriát sem ismeri. (A magyarul tanuló külföldiek hibáit Dóla Mónika és Farkas Judit nyomán idéztem; a siketekre jellemző hibás mondatok egy részének forrása Csányi 1985, 128–129, ill. e-mailben hozzám eljutott anyagok. Ez utóbbi vonatkozik a következő fejezetrészre is.)

5. 2. 2. Siket tanulók jellegzetes hibái

Ugyanakkor a siketek írásaiban szinte mindenütt fedeztek fel olyan hibákat is, amelyek az idegen nyelvet tanuló hallókra, így pl. magyarul tanuló külföldiekre nem, vagy legfeljebb kivételesen jellemzőek. Siketek esetében előfordul:

a) A szófaj helytelen kiválasztása

7. * *Évi **játék** a babával.* ('c' hibatípus)

b) A toldalékok – különféle határozóragok – teljes elhagyása:

8. * *A **fiú** ül **asztal** **játék** van.* ('a' hibatípus)

9. * *A család szép **ruha**.* ('a' hibatípus)

c) Igeragozás elmaradása:

10. * *A mackó **labda** **játszani**.* ('a' hibatípus)

d) Hibák a főnévi igenév körül:

11. * *Segít zöldséget pucol.* ('a' hibatípus)

12. * *Te holnap megy sinoszba dolgoz?* ('a' és 'c' hibatípus)

13. * *Barátnőm akar tolmácsolni lenni.* ('b' hibatípus)

e) Szórendi hiba:

14. * *Gyerekeknek menni kell szülői értekezlet.* ('d' és 'a' hibatípus)

f) Szórendi, egyeztetési és a névelő elhagyására vonatkozó hiba:

15. * *Jó, örülni siketek fog!* ('d' és 'a' hibatípus)

(Tkp.: Jó, a siketek örülni fognak!)

g) A kelleténél több névelő felvonultatása (hiba, amely átlagos idegennyelv-tanulóknál nem fordul elő):

16. * *A egy gyerek megnézni a kutyára.* ('b' hibatípus)

A fenti mondatokban igen sok az egyeztetési hiba, és ugyancsak **feltűnő a határozóragok gyakori hiánya.** Ezek mellett a 7. mondat hibája az igének és a főnévnek a jelnyelvben tapasztalható gyakran azonos alakjára vezethető vissza, amit a 3. fejezetben említettünk is. A 8-10. mondatban a határozóragok hiányoznak; a 8. mondat információi helyesen két mondatban lennének elhelyezhetők: *A fiú az asztalnál ül. Az asztalon játékok vannak.*

A 10. mondatból szintén hiányzik mind a megfelelő igei személyrag, mind a határozórag: *...játszik a labdával.* A 12. és a 15. mondatban egyeztetési hibát találunk. Érdekes, hogy a főnévi igenévre utaló *-ni* végződés vagy hiányzik ott, ahol kellene, vagy éppen teljesen felesleges. A siket fiatal esetében a *főnévi igenév* fogalma valószínűleg egyáltalán nem alakult ki, így használata sem jó. Ez a hiba fordul elő a 11-13. mondatban.

Szintén jellegzetesek a mondatba leírt felesleges szavak, mint a 16. mondatban látszik; egy hasonló angol példa: *The boy is be playing* (Lepot-Froment–Clerebaut 1996: 126). Ugyanez a mondat azonban ragozási és vonzathibát is tartalmaz.

A siket tanulók íráskészségének és olvasási kompetenciájának a növekedését várhatjuk, miután 2017-től – a jelnyelv immár hivatalos, iskolai keretek között történő tanítása-tanulása során – a siket gyerekek végre megismerik anyanyelvüket, s a jelnyelvet ismerő tanáraik tudatosíthatják annak szabályait. Ezt követően azután a magyar nyelv szabályait is hasonlóan sokkal nagyobb mértékben lehet majd tudatosítani. Ahogy az idegen nyelv esetében építeni lehet és kell az anyanyelvre, ez a

siket tanulók magyartanulása során is lehetővé válik majd. Ahol ez szükséges lesz, figyelmeztetni kell a tanulót anyanyelve és a magyar nyelv eltéréseire. A bizakodó hangnem nem valamiféle megalapozatlan optimizmus; azokban az országokban, ahol a siket iskolákban a bilingvális oktatást bevezették, mindenütt javult a diákok írása és olvasásértése – az adott ország nyelvére vonatkozóan. A módszereket illetően is egyre nagyobb ismeretanyag halmozódik fel a kérdésről külföldön, mindenütt, ahol a bilingvális oktatás teret hódított. Ilyen eredményekről is beszámolnak a *L'enfant sourd* (A siket gyermek) című könyv szerzői (Lepot-Froment–Clerebaut 1996, 318–330).

Visszatérve tanulmányunk alapgondolatához: a magyar nyelvtan oktatása során a siket iskolákban bizonyára nagyon jól fel lehet(ne) majd használni azt a gazdag gyakorlatanyagot, amelyet a magyar mint idegen nyelv tanárai az elmúlt évtizedekben idegen ajkú magyarul tanulók számára készítettek. Sőt meg merem kockáztatni: a témakörrel foglalkozó, ilyen munkákat publikáló szerzők maguk kellene, hogy megkeressék a siketek oktatásáért felelős személyeket; tankönyveik kis átfogalmazásával sokat tehetnek a siket fiatalok eredményesebb oktatásáért.

6. *Miért a magyar mint idegen nyelv tankönyvei?*

Már a bevezetőben megfogalmaztuk, hogy a magyar mint idegen nyelv oktatásának nyelvtani összefoglalói, tan- és gyakorlókönyvei igen sok kiváló, a siket hallgatók oktatása számára is nagyon nagy mértékben alkalmazható nyelvtani szabálysor, szemléletes táblázatok, egy-egy nehezebb témához pedig bőséges gyakorló anyagot tartalmaznak, ill. pillanatnyilag csupán „rejtene”.

A két tanulói csoport helyzete tehát sok tekintetben hasonló, ha a jelnyelv-használat más körülményeket is teremt. A dolgozatban eddig inkább a nyelvtanra vonatkozó szabályokra és gyakorlatokra koncentráltam, ám a rendelkezésre álló gyakorlókönyvek kínálta sokféle szókincsgyakorlatra is legalább akkora szükség lehet, mint a nyelvtani jelenségek gyakoroltatására, hiszen általános tapasztalat, hogy a siket személyek magyar nyelvi szókincsa is szegényes, s ez csak alacsony szintű olvasásértést tesz lehetővé.

6. 1. *A magyar mint idegen nyelv tankönyveiről*

A magyart idegen nyelvként oktató tankönyvek és gyakorló munkafüzetek, nyelvtani leírások száma az utóbbi két évtizedben örvendetesen megnőtt. A minőségi javulás is egyértelmű, s ezen most nem csupán a könyvek külső megjelenését értem, bár ez sem elhanyagolható, hanem sokkal inkább a módszertani változatosságot és

korszerűsödést, valamint **a modern nyelvészeti irányzatokhoz való kapcsolódást**. A kommunikatív módszer térhódítása egyértelmű. S azt is elmondhatjuk, hogy a magyar mint idegen nyelv oktatásában hamarabb kezdett hódítani a modern nyelvészet több ága is, mint a magyar nyelvet magyaroknak, pl. a magyar diákoknak leíró tankönyvekben. A magyar nyelvtan jelenségeinek generatív grammatikai és pragmatikai megközelítése nagyon hasznosnak bizonyult.

Az előző fejezetekben kiemelt területek számára a magyar mint idegen nyelv nyelvtanaiban, tankönyveiben jól érthetően megfogalmazott, gyakran szemléletes módon táblázatokba foglalt szabályrendszerekkel találkoztam, amelyek alapján magam is könnyebben tudtam bemutatni az adott nyelvtani jelenséget. *A határozott és a határozatlan névelő* használatának szabályai Hegedűs Ritánál jelentkeztek jól áttekinthető módon, alapos gyakorlásukra Bencze Ildikó munkafüzete nyújtott lehetőséget, akár a helyes kötőszók vagy vonzatok kiválasztására; *A határozatlan és a határozott igeragozás összevetésére*, a mondatfajták megközelítésére kiválóan alkalmasak a Durst Péter munkafüzetében rendre felbukkanó táblázatok, ugyanott, illetve tankönyvében egy sor gyakorlat tette lehetővé a tanult alkalmazását. Számos terület pontos bemutatása jellemzi a Sturcz Zoltán, Aradi András és Erdős József szerzők által 2000-ben megjelentetett kiadványt; a mondatrendhez kapcsolódó részekből különösen sokat merítettem. Amikor viszont a *Mondom, hogy ...* helyes és a **Mondok, hogy...* helytelen mondatindítás kérdését tárgyaltuk, említésre kerültek a generatív nyelvtanokban nagy szerepet játszó ún. *pro-elemek* is (Medve–Farkas–Szabó 2010; Dóla–Farkas 2007, in Alberti–Fóris (szerk.) 2007). A *magyar szórendre* vonatkozó ismereteket ugyancsak kiválóan foglalja össze és a gyakorlásra is nagyon sok lehetőséget ad egy másik, szintén egészen frissen megjelent kiadvány, Szita Szilvia és Görbe Tamás *Gyakorló magyar nyelvtana*.

6. 2. Az új kiadványok például is szolgálhatnak

A talált gyakorlatokat egyes esetekben változtatás nélkül felhasználtam, máskor azok nyomán magam írtam feladatsorokat. Az egyes feladatokat sokszor kivetítettem siket hallgatóim számára, s ugyanígy, vetített formában jelentek meg a helyes megoldások is. A magyarázatok során minden esetben jeltolmács segítette munkámat.

A közvetlen felhasználáson kívül gyakran „ihletet merítettem” a rendelkezésre álló munkákból. Leginkább a változatosság kedvéért – és azért is, mert a *Jelnyelvi lingvisztika és didaktika* című szakirányú továbbképzésből a magyar irodalom sajnos kimarad –, több, az előbbieken már említett nyelvtani jelenséget kiemelkedő költői alkotásokkal is illusztráltam, ill. a gyakorlatok körébe verseket is bevontam. Példaként állt előttem a Goretity József – Laczkó Zsuzsa szerzőpáros munkája, akik kiadványukban zömmel kortárs magyar novellákat használtak fel a magyar

mint idegen nyelv tanítása során. Magam mintegy 15–20 modern verset – huszadik századi, zömmel kortárs költők alkotásait – vontam be a nyelvtani témakörök illusztrálásába. Először véletlenszerűen találtam rá a képzésünkben is hasznosítható egy-két műre, majd tudatos gyűjtőmunkát kezdtem végezni. A témából jelent meg már hivatkozott publikációm (Bodnár 2010). A készített feladatokból néhányat a *Mellékletben* mutatok be.

7. Összefoglalás

A Miskolci Egyetemen folyó jelnyelvi képzések és az ezekkel kapcsolatos, egyre bővülő elméleti ismeretek, valamint a siket hallgatók grammatikai hibáira vonatkozó empirikus kutatások bebizonyították, hogy a magyart idegen nyelvként tanuló külföldi diákok és a magyart tanulmányaik során végig anyanyelvként tanuló siket személyek nyelvtani hibái között számos hasonlóság van. Ezért a siketek oktatásában eredményesen hasznosíthatók a magyart idegen nyelvként tanulók számára összeállított tananyagok.

A magyar mint idegen nyelv tanítása során felgyűlt gazdag tapasztalat, rengeteg gyakorló anyag – akár külön kötetbe gyűjtve is – már most nagy segítséget jelenthetne a magyar nyelvben, főként az írásbeli nyelvhasználatban tökéletesedni vágyó siket embereknek. Illetve mindezek a munkák oktatásuk fontos segédanyagaivá is válhatnak a jövőben, amint megváltozik a siketoktatás szemlélete, s a magyart nem a halló gyerekek anyanyelvi tanításához hasonlóan, hanem éppen siket voltukhoz alkalmazkodóan kezdik majd oktatni, nagyjából a jelen évtized végén.

Munkámmal magam is – a magyar mint idegen nyelv tankönyveinek e sajátos felhasználási lehetőségére rámutatva – a siketeknek, mint jelnyelvi kisebbségnek minél magasabb szintű képzéséhez szeretnék hozzájárulni, legalább az ötletadás szintjén.

IRODALOM

- BENCZE Ildikó 2001. *Magyar nyelvi tesztek*. Aula Kiadó, Budapest.
- BODNÁR Ildikó 2010. *Hungarian Language Practice for Deaf Students on Basis of Poems. Költői alkotások felhasználása siket fiatalok magyar nyelvi gyakorlatai során*. In: XXV. microCAD International Scientific Conference 31 March–1 April 2011. (A XXV. MicroCAD-konferencia előadásai. Bölcsészettudományi Szekció.) Miskolci Egyetem, Miskolc. 19–24.
- BODNÁR Ildikó – KISIDA Tamás 2011. *A jelnyelvi interferencia megnyilvánulásai siket fiatalok magyar nyelvű írott szövegeiben*. Konferencia-előadás. Miskolc. (Megjelenés alatt.)
- BUDAI László 2010. *Az anyanyelv változó szerepe az idegennyelv-oktatásban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

- CSÁNYI Yvett 1985. *A siketek általános iskolája tantárgy-pedagógiái*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- DÓLA Melinda – FARKAS Judit 2007. Generatív mondattan a magyar mint idegen nyelv oktatásában. In: ALBERTI Gábor – FÓRIS Ágota (szerk.) *A mai magyar formális nyelvtudomány műhelyei*. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest.
- DURST Péter 2004. *Lépésenként magyarul. Magyar nyelv külföldieknek. Első lépés*. Szegedi Egyetem Hungarológiai Központ, Szeged.
- DURST Péter 2009. *Lépésenként magyarul. Magyar nyelvtani feladatok haladóknak*. Szegedi Egyetem Hungarológiai Központ, Szeged.
- É. KISS Katalin – KIEFER Ferenc – SIPTÁR Péter 1998. *Új magyar nyelvtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GORETTY József – LACZKÓ Zsuzsa 1997. *Nem csak novellák*. Debreceni Nyári Egyetem, Debrecen.
- HEGEDŰS Rita 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Kiadó, Budapest.
- HORVÁTH Mihály – TEMESI Mihály (szerk.) 1972. *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvtanítás*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- KESZLER Borbála 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KESZLER Borbála – LENGYEL Klára 2009. *Magyar grammatikai gyakorlókönyv*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KRAMMER, Klaudia 2001. *Schriftsprachkompetenz gehörloser Erwachsener*. Universität Klagenfurt, Klagenfurt.
- LEPOT-FROMENT, Ch.ristiane – CLEREBAUT, Nadine 1996. *L'enfant sourd*. de Boeck, Bruxelles.
- MEDVE Anna – FARKAS Judit – SZABÓ Veronika 2010. *4x12 mondat. Elemzések*. Iskolakultúra, Veszprém.
- MONGYI Péter – SZABÓ Mária Helga 2005. *A jelnyelv grammatikája*. FSzK, Budapest.
- NEMSER, William – DEZSŐ László 1980. Nyelvtipológia és kontrasztív nyelvészet. In: HORVÁTH – TEMESI (szerk.) *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvtanítás*. Tankönyvkiadó, Budapest. 13–44.
- NÈVE, François-Xavier 1997. *Essai de grammaire de la langue des signes française*. Université de Liège.
- STURCZ Zoltán – ARADI András – ERDŐS József 2000. Küszöbszint. Magyar mint idegen nyelv. BME GTK, Budapest.
- SZITA Szilvia – GÖRBE Tamás 2010. *Gyakorló magyar nyelvtan – A Practical Hungarian Grammar*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY Gábor 1996. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Bodnár, Ildikó

Using handbooks for Hungarian as a Foreign Language – in a different context

Teaching Hungarian language for deaf children (whose mother tongue is Sign Language) in Hungarian schools is, to a large extent, similar to the instruction of hearing children (whose mother tongue is Hungarian). Deaf children have no extra classes where they could be given explanation and practice

of the rules of Hungarian grammar. That is why deaf adults with a degree make the same mistakes in writing as the persons who start to learn Hungarian as a foreign language. I had an opportunity to teach deaf students in the framework of a specific program called Hungarian language practice, when I was able to make good use of handbooks (especially the grammar book by Rita Hegedűs and the books for practice by Peter Durst, Szilvia Szita–Tamás Görbe) written for learners of Hungarian as a foreign language. In the study I intend to give an overview of my experiences and the ways of utilizing this „new opportunity”. I will come to the conclusion that for teaching Hungarian for deaf learners can be done on the basis of books compiled for teaching Hungarian as a foreign language. Regarding both methodological and linguistic issues, these books are very up-to date.

Melléklet

Magyar nyelvi gyakorlatok

a 20. századi magyar költészet felhasználásával

A) Gyakorlat a névelőhasználat köréből

Tóth Éva *Szótár* című versében pótolja a hiányzó határozott vagy határozatlan névelőit! (Figyelem! Két esetben nem kell névelő.)

.... ember azt mondja: száj
és szájra gondol.

Azt mondja: szem
és az szem jut ...eszébe
amelyikben önmagát nézte.

Azt mondja: kéz
és simogatásra gondol.
Azt mondja: ... ember
és nem gondol csak egyetlen egyre
akit szeretett és aki őt szeretette.

B) Gyakorlatok az alanyi és tárgyas igeragozás köréből

1) Károlyi Amy *Csöngé* című versében hol lehet a tárgyas, ill. hol a tárgyatlan igealak a helyes? Húzza alá a helyesen használt igealakot!

Utaztunk / utaztuk öt órát autón, vonaton
hogyan megtaláljunk / megtaláljuk *azt* a helyet...
s megtaláltunk / megtaláltuk a ház helyét a ház
helyett

megtaláltunk / megtaláltuk a tó helyét a tó helyett
 a fák helyét a fák helyett
 a fű helyét a fű helyett
 patak helyét patak helyett
 a dombok megmaradtak, kopaszon
 ezért utaztunk / utaztuk öt órát autón,
 vonaton
 hát így esett.

2) Csukás István *Szerelem sós íze* című versét olvasva döntse el, melyik igealakot használta a költő, azaz melyik mondatban helyes az alanyi, melyikben tárgyas ragozás!

Már a tél *elért* / *elérte* a várost,
 plakátok *nyalnak* / *nyalják* a ködöt,
 a szerelem sós íze magányos
 számat *mar* / *marja*, mert mint két pólus között
 a neonfény északsarki, havas
 tündöklése – a szerelem
 szívem s szíved közt hatalmas
 ívként *kigyúlt* / *kigyúlt*: nem vagy velem.

Szabad kóborgó, *ámulok* / *ámulom*,
 önként a karodba mi *űz* / *űzi*?
 A tél fehér pincéibe lucsok
 Verte tavasz fénye *betűz*/ *betűzi*;
 így *omlik* / *omolja* össze majd a gőg
 és fortyogó kamaszkorom.
 Fennhéjázása *összetört* / *összetörte*
 szelíden szóló szavakon.

C) Gyakorlatok az igevonzatok témaköréből

1) Karinthy Frigyes *A költő* című versének első szava az egyes szám első személyű személyes névmás valamelyik, az igevonzatnak megfelelő alakja. Keresse meg, hová, melyik névmás illik!

1. vsz. : keresztelték el a világot,
 zenélnek a Hét csillagok,
 harcol az ördög, Isten ellen,
 sietnek a szép kisdedek.

3. vsz. idéz, ki sóhajt itt a földön,
 rohan a parttalan dagály,
 ránt kardot a büszke Bosszú,
Mögöttem büzlő véres bűnökért.

A hiányzó névmási alakok: *Engem, Hozzám, Nekem, Rólam, Felém, Velem, Miattam.*

2) Weöres Sándor *Budai gyümölcsös* című versének soraiban pótolja a hiányzó vonzatot! Válasszon! Hol jó a *de* (ellentétes), az *és* (kapcsolatos), illetve a *vagy* (választó) kötőszó?

Északra Rózsadomb....., nyugatra Óbudá.....,
 a ferenchegyi kertben a fű ősszel se sárga,
 fakó sziklák tövében, galagonya-bozóton
 sok bogyó pirúl, mintha most szökkenne virágba.
 A kert felső szögé..... lelátni a Duná.....
 hol hidak emelkednek szónoki lendülettel,
 s a túlsó, pesti parton a háztömbök sorá.....
 hová ködöt borít, *de/és/vagy* sziporkát szór a reggel.
 Óriáskígyót vonszol, öntöz a feleségem,
 nézem, melyik kerül ki győztesen a csatából:
 szárnyas bogár az asszony, *de/és/vagy* hét-öles a sárkány,
de/és/vagy hol a nő parancsol, a szörnyeteg cikákol.

D) Gyakorlat az igenevek köréből

Csukás István: *Előmlik narancssárga nyár* – Válassza ki a megfelelő igenévi formát! Az igeneveket (főnévi, melléknévi, határozói) rendre a következő igékből képeztük: *sikolt, ugrik, biztat, szétlök, nyír, marasztal*.

Villamos fordul,
 előmlik narancssárga nyár,
 a roncs híd készül,
 mozdulatra vár.

Karom repülnék,
 de itt minden másnak látszik,
 bokor mögül nő lép,
 elő: fehérruhás jácint.

Ó, káprázat!
A szerelem toronyra röppen,
Ingujjban indulok felé,
S a nyár összecsap mögöttem.

E) Gyakorlat a személyes névmások használata köréből

Radnóti Miklós *Kis nyelvtan* című verséből elhagytuk az ismétlődő *én* és *te* névmásokat és egy esetben a többes szám első személyű *mi* névmást is! Próbálja pótolja őket!

..... vagyok magamnak
s néked vagyok,
s vagy magadnak,
két külön hatalom.
S ketten vagyunk.
De csak ha vállalom.

Szűcs Tibor

**Szemponatok a nyelvkönyvszövegek életszerű
változatosságához
(A nyelv- és kultúraközvetítés pragmatikai
hangsúlyairól)****

0. A 2012-es szegedi MANYE-kongresszus hungarológiai műhelyének („Változatok és változatosság – magyarul külföldieknek”) vezérgondolata sokkal összetettebb annál, hogysen negyedórán akár még csak vázolni is lehetne egyes összefüggéseit. Műhelyvezetőként ezért inkább először futólag és tézisszerűen néhány föltehetően mindannyiunkat foglalkoztató **kérdésfölvetést** (1.), majd pedig egy-két általam külön is **kiemelt szempontot** (2.) kínállok fel a vita számára.

1. Kiindulásul bizonyára egyetérthetünk abban, hogy a társadalmi és a nyelvi változásoknak valamilyen mértékig mindenkor tükröződniük kell **a magyar mint idegen nyelv hungarológiai igényű tananyagaiban**. A nyelv és a kultúra közvetítéséhez általában szükséges viszonylagos állandóság biztosítását és a hiteles (autentikus) életszerűséghez kívánatos változ(tat)ás megjelenítését megfelelő (optimális) arányban célszerű érvényesíteni. Milyen mértékben érdemes és célszerű tehát a tananyagokban az interkulturalitás igényeihez is igazodó ország-, illetve magyarságismereti témák aktualizálására, a kisebb-nagyobb léptékű társadalmi változások követésére, valamint mindennek nyelvi leképezésére törekedni (egészen az alakulóban lévő élnyelvi szókincs stílusrétegeit illetően, különös tekintettel a szlengre)? Az újdonság elevenségének varázsával ható és egyben a folyamatos elavulásnak, cserélődésnek kitett neologizmusoknak is megvan a maguk helye a szituatív-kommunikatív nyelvoktatásban. Régi és új magyar reáliákkal (mint a folyamatosan megőrizve változó kultúra nyelvileg megkövült, illetve napjainkban rögzülő rétegeivel) általában is folyamatosan számolnunk kell.

A külföldi nyelvtanulók különféle indíttatású szükségleteinek és az egyes oktatóhelyek ugyancsak eltérő helyi igényeinek összehangolása igazi kihívás a nyelvtanár számára. Képesek-e az eleve hosszabb távra íródó nyelvkönyvek önmagukban mindennek megfelelni? A lépéstartáshoz korábban – hagyományos módon – áthidaló megoldást jelenthettek a saját (tanári-helyi) összeállítású kiegészítő segédanyagok. Manapság egy újabb nyomtatott műfaj, a „tanfolyóirat” (pl. *Magyarul tanuló/ók*)

megjelenése mellett tálcán kínálkozik az új elektronikus kommunikációs felületek nyelvoktatói bevonása (a maga lehetőségeivel és korlátaival).

Az internetes tananyagok multimédiás, interaktív formái máris jelen vannak, ám az informatikai eszközök nyújtotta digitális tananyagok, illetve az *eLearning* alkalmazásának hatásait még föl sem tudtuk mérni, távlatait pedig igazából még be sem láthatjuk. Fogadtatásában igen széles a skála – a tanári/tanulói idegenkedéstől a fenntartás nélküli alkalmazásig. S a viszonylagos idegenkedésben nyilvánvalóan megfogalmazódik a személyes tanár–diák kapcsolat hiányérzete is. Ma persze már nem ritkaság a virtuálisan egyénített (páros vagy kiscsoportos) nyelvoktatás a számítógépes tanár–diák kommunikációban (e-mailes levelezés stb. formájában), s kezdhettük is érzékelni annak nyelvezetet alakító vonzatait, amelyek a norma és a stílus fellazulásával nem mindig kedvezőek éppen a nyelvpedagógiában. A technikai kérdéseken túl a változásokban számolni kell a globális nyelvi tendenciák magyar leképeződésével is. Építhetünk-e olyan jótékony hatásokra pl. az angol nyelvi és kulturális imperializmus mai terjeszkedésekor, mint amiként általában a korábban nyelvünkbe került idegen szavak és jövevényszavak esetében támaszkodhatunk már kezdő szinten e könnyebben elsajátítható lexikai réteg áthidaló megoldásaira – még az ún. hamis barátok csapdáival együtt is?

2. Bö hús évvel ezelőtt még nem is sejtettük, illetve érzékeltük, hogy a hirtelen megindult gyökeres társadalmi változásokkal és az európai nyitással együtt az **informatika** ugyancsak föllendülő forradalmasodása is kezdetét vette. Ennek megélésének első éveiben, müncheni lektorságom idején még be kellett érnem az akkor rendelkezésre álló szűkös tananyagválasztékkal, s a hagyományos nyomtatott anyagok mellett még éppen csak megindulóban voltak a különféle egyéb ígéretes szemléltetési lehetőségek (néhány korszerűbb nyelvkönyv, a *Hungarolingua* kísérő anyagai, a tévés nyelvtanfolyamok, egyáltalán a parabolával világszerte fogható Duna TV), de akkoriban magam még nem élvezhettem a multimédiás formák hasznosítását és az internet adta elektronikus hozzáférés sokszínű frissességét. Azóta azonban sorra jelentek meg tényleg korszerűnek nevezhető nyomtatott nyelvkönyvek is (munkafüzetekkel és komplex szemléltetést kínáló multimédiás mellékleteikkel), s az internetnek köszönhetően egyre inkább teret hódítanak a nyelvváltozatok gazdagságát hordozó, frissen autentikus elektronikus tananyagok.

2.1. Az 1997-es budapesti MANYE-kongresszuson éppen a hungarológia **interkulturális** nyitottságáról szóltam (Szűcs 1997, 149–151).

A társadalmi-politikai fordulat után és az ezredforduló közelében elvárható korszerűséget és megújulást hangsúlyozva – az újabb európai kihívásokra reagál-

va, amelyek a belterjesség helyett a kapcsolódás, a bezárkózás helyett a kitekintés igényével ösztönzik a hungarológiát mint nyelvünk és kultúránk elválaszthatatlanul egységes közvetítését a kíváncsi nyitottságra.

Ma is úgy látom, hogy az összefüggések mozgósításában egyaránt számolnunk kell a nyelvoktatásban a kontrasztív, kommunikatív és kognitív szemlélet közös funkcionalitásával, valamint a kultúrákövetítésben a komparatistikai-interkulturális megközelítés szemiotikai tágasságával, s közös nevezőként a pragmatika dominanciájával. Ebben a széles keretben válik értelmezhetővé és kezelhetővé a társadalmi változások nyelvhasználati és kulturális leképeződése, illetve az ennek megfelelően korszerű nyelv- és kultúrákövetítés (vö. Hidasi 2004; Szili 2005).

Ekként érhető tetten európaiságunk és magyarságunk egysége, illetve regionális beágyazottságunk is. Így lehet hiteles a hétköznapi országismeret, a mindennapos magyarságkép (vö. Bori–Masát 2008), s ebben a szociolingvisztika manapság hasznos ösztönzéssel szolgálhat az interkulturálisan kontrasztív-komparatív pragmatika alapjaira helyezett tananyagok kidolgozásához (pl. Cseresnyési 2004). Mindeközben szem előtt kell tartanunk, hogy – areális tekintetben európai helyünket illetően – **nyelvünk sziget, kultúránk híd.**

2.2. Az említett téma kapcsán, 15 évvel ezelőtt még a „jövő zenéjeként” vizionáltam (Szűcs 1997), ma viszont már lehetővé is tenné korunk technikai-informatikai előrehaladottsága egy multimédiálisan, illetve elektronikusan illusztrált és akár interaktív módon is használható kommunikációs „szó- és kifejezéstár” mint **pragmatikai helyzetgyűjtemény** elkészítését, amely interlingválisan és interkulturálisan, áttekinthetően rendszerezett elérési úton és könnyen kezelhető formában, tipikus szupraszegmentális és nonverbális kommunikációval kísért minidialógusok, illetve beszédaktusok köré csoportosítva rögzítené a társalgási fordulatokat, szövegtöredékeket, a hozzájuk tartozó prozodémákat és az ezeket kísérő vagy helyettesítő testbeszédet. Ezekről az egységekből összekapcsolódó vagy összetartozó szegmendumokról, egyúttal a metakommunikáció jeleiről és jelkomplexumairól többnyelvű feliratozás nyújthatna egyértelműsítő interpretációs támaszt, valamint utalást a más nyelvekben szokásos megfelelőkre, amelyeket ugyancsak célszerű lenne vagy ugyanott, vagy egyszerű programkapcsolási művelettel elérhető helyen, hasonlóképpen teljes életszerű szemléltetéssel tárolni, azaz az autentikus ekvivalenciát efféle újszerű „pragmatikai-lexikográfiai” megoldással megjeleníteni.

Nyomatott formában egy ideje máris eleve rendelkezésre áll viszonylag gazdag szakirodalom az összehasonlító kultúra- és kommunikációkutatás körében – akár európai vonatkozásban, akár Európát például az arab vagy főként a távol-keleti világgal egybevető szembesítésben. Ezeket az etnoszemiotikai, kulturális antropológiai, kommunikációelméleti vagy szociolingvisztikai írásokat gyakran kíséri is állókép-

szerű szemléltetés, illetve egyezményes jelölési technika. Mindez kitűnő kiindulású alap lehetne az említett multimedialis rendszerezéshez, amelyre viszont – legalábbis magyar vonatkozásban – tudomásom szerint még nemigen van példa. A megszokott szócikkek analógiájára olyan elektronikus megoldású „helyzetcikkekre”, multimedialis lexikonegységekre gondolok, mint helyeslés, rosszallás (pl. bosszankodás), kapcsolatfelvétel (idegen járókelő vagy akár ismert társaságbeli személy megszólítása), köszönetnyilvánítás és válasz, bocsánatkérés és válasz, mentegetőzés és válasz, elutasítás (föltételezés, álláspont vagy kínálás visszautasítása) és reakció, rendre vagy csendre intés, odahívás (ismerős, idegen és a felszolgáló szólítása), sajnálkozás, vigasztalás, biztatás, jókívánságok, tanácsalanság, titkolózás, fenyegetés stb., stb. Ezeknek a beszédhelyzeteknek megvannak a maguk nyelvi fordulatai, prozodémái, s többnyire szintén jellemző nyelven kívüli eszköztára, amelyek kultúránként ugyancsak mutathatnak eltéréseket (vö. Szili 2004), sőt különösen tanulságos lehet a verbális és a nonverbális összetevők együttes-szembeesítő megjelenítése a tipikus metakommunikáció árnyalt bemutatásához is (vö. Szende 2012).

Mindennek történetileg és társadalmilag, nyelvértegenként vagy korosztályonként változó nyelvi és nyelven kívüli, illetve metakommunikációs tényezőin túl maguk a társalgási témák is jellemzőek lehetnek bizonyos esetekben, s mint tudjuk, jó szándékú igyekezetünk, őszinte közeledésünk, spontán közlékenységünk könnyen átcsaphat az ellenkező, nem kívánatos perlokúciós hatásba, ha például illetlen kérdésnek, bizalmaskodásnak, tolakodásnak, kényes témának vagy kifejezetten tabu feszegetésének minősül egy másik kultúrkörben.

Talán ennél is gyakrabban azonban éppen a jelzett szupraszegmentális, paralingvális és nonverbális jelkomplexumok helytelen értelmezése vagy hiányos ismerete vezet kellemetlen félreértésekhez. Köztudott, hogy távolabbi kultúrák között jelentős eltérésekkel kell számolni a proxemikában (főként a térköz és az érintés tekintetében), valamint a paranyelvi tartományban (suttogás, köhintés, mormogás, csettintés stb.). Az igazából nyelvi, a beszédre szupraszegmentálisan ráakódó, analóg kódolású prozódiai eszközök pedig kétarcúságuk miatt is külön figyelmet érdemelnek: elvonatkoztatott szinten, ikonikus vagy indexikus jellegüknél fogva számos univerzáliszerű egyezést mutathatnak, s a konkrét helyzetek szintjén is egyéniségtől és lelkiállapottól függően tükröződő motiváltság fejeződik ki bennük, másrészt viszont nyelvspecifikusan rögződött, s ezzel bizonyos mértékig digitalizálódott vonásaik is vannak.

2.3. A következőkben röviden jelzem, hogy a nyelvet és a kultúrát a változásban is együttesen kezelve ugyancsak megnő a jelentősége egy másik lexikográfiai segédanyagnak, a korszerű **kulturális szótár**nak. Bart István (1999, 2000) magyar kulturális szótára (többnyelvű kiadásában) voltaképpen elemi reáliaszótár Magyarországról, a magyarokról, mindennapi kultúránkról. Hiánypótló igénnyel született

meg az ezredfordulón, egészében még mindig frissnek hat, ám érdemes volna mind korábbi művelődéstörténetünk, mind a mai fejlemények terén bővíteni és kiegészíteni lexikográfiai tételeit, címszószerű bejegyzéseit. A nyelvünk és kultúránk szerves egységéről tanúskodó nyelvi konzervek, nyelvi kövületek az eleven nyelvoktatás és az ekvivalencia hiányával küszködő fordítási gyakorlat számára egyaránt érdekes színtfoltot, izgalmas kihívást jelentenek (vö. Burget 2008; Fazekas 1999). S hogy még e nyelvi konzervek is kulturálisan rétegzett történeti sorozatban váltakoznak, miközben jelentésük időszerű marad, elég csak egyes reáliák elértéktelenedést kifejező frazeologizmusaira utalni: *fabatkát sem ér, nem ér egy lyukas garast sem, filléres gondjai vannak*, s nemsokára jöhet a pénzforgalomból immár kivont egy és két *forintos*.

2.4. Végezetül még egy fontos szempontot – kissé részletesebben is – kiemelnék. Egy bizonyos: a korral való haladás igényének megfelelően – a nyitottságból és a felgyorsult friss hozzáférési lehetőségekből fakadóan is – még fokozottabb az autentikus tananyagok elvárása. Ez pedig könnyen átértékelheti a klasszikusan vett négy nyelvi készség jelentőségének belső arányait (Alderson – Clapham – Wall 1995), azaz fölértékelheti a **hallott és olvasott szöveg megértését** mint hagyományosan passzívnak tekintett készségeket, hiszen a nyelvi kulcsot éppen ezek kínálják a változó társadalmi-kulturális körülmények, illetve a velük együtt változó nyelvhasználat követéséhez.

Mindennek kielégítésére a hitelesen életszerű tananyagszövegek azonban természetesen továbbra sem csak a mindennapi kommunikáció frissen eleven mintáiból meríthetnek, hanem az e változékonyságot közvetlenül tükröző nyelvi adatokon túl továbbra is szükség van a változásokat közvetettebben, áttételesebben leképező, az elsajátítandó nyelvi norma viszonylagos állandóságát tartósabban képviselő publicisztikai, tudományos és szépirodalmi stílusregiszter igényes és persze ugyancsak autentikus szövegeire is. Ez az elvárás – következetesen és teljes mértékben – csak a nyelvtanulás igazán haladó szintjén teljesezhet ki. Ilyen (tkp. mesterszintre fölkészítő) autentikus és sokoldalú, korszerű országismereti tematikát felvonultató nyomtatott tananyagokban még bizony nem bővelkedünk, ha még azt is hozzátesszük, hogy ezen a magas szinten is szükség van a grammatika és a lexika egyúttaladóan rendszeres építkezésére is.¹ Hiszen a kognitív értelmű nyelvi világban való igazi otthonossághoz a kultúra **kulcsa** maga a nyelv.

¹ Egy például kifejezetten éppen ilyen igénnyel föllépő vállalkozásról, készülőben lévő tananyagról fölkért tanácsadóként és lektorként van tudomásom: a „*Magyarokról magyarul*” c. haladóknak szánt nyelv- és országismereti könyvről (és tervezett on-line változatáról), amelynek alcímében a négy készség egyaránt hangsúlyosan megjelenik: „Beszéljünk, írjunk, olvassunk és értsünk magyarul!” (Fábián Judit, Katona Judit és Magyar Judit összeállításában)

A jelen fölvetésben ebben a szellemben kitüntetett figyelmet érdemel a magyar-oktatás és a magyar nyelvvizsga két – újabban joggal fölértékelődött – összetevője, a hagyományosan passzív készségnek tekintett szövegértés két változata (ti. a hallott és az olvasott szöveg megértése).

A korábbi évtizedek nyelvpedagógiai hagyománya szerint inkább aktív–passzív sorrendű megalapozáshoz képest – oktatástörténetileg tekintve – nem feltétlenül hasonló tanulással szolgál a nyelvkönyvi kidolgozottság sorrendisége az írott oldalon: a hagyományos nyelvtanítás ugyanis kezdettől fogva nagyobb jelentőséget tulajdonított az *olvasmány*oknak (eredetileg a klasszikus nyelveken iskolázódva az irodalmilag autentikus szövegek olvasásának és feldolgozásának), s ehhez a min-tához igyekezett igazítani azután a saját írásproduktumok, a *fogalmazás* igényes stíluskövetelményeit is. Ami viszont ezen belül a megcélzott regisztert illeti, máris érzékelhető a pregnáns különbség a múltbeli törekvések és a jelen tendenciái között, hiszen ma egyre inkább a mindennapi élő nyelvhasználat feszecebb és lazább stílus-rétegei (például konkrétan egyfelől a publicisztikai-közéleti és másfelől a magán-lelél között feszülő skála írott változatai) alkotják az autentikusnak tekintett kortárs szövegminták prototípusát. Emellett persze továbbra sem szabad elhanyagolni az irodalmi értékű szövegeknek a nyelvoktatásba történő beillesztését.

A távlati cél természetesen az, hogy az irányított megközelítés és feldolgozás tanulságaival gazdagodván a nyelvtanuló aztán képes legyen majd külső támasz nélkül, önállóan is eredeti szövegek befogadására. Az irodalmi, publicisztikai és tudományos-ismeretterjesztő műfajú szövegek egyben arra is kiválóan alkalmasak, hogy az autentikus igényesség színvonalán képviseljék a nyelv és a kultúra szerves egységének vonzó és élvezetes eleveenségét. Ezzel az ismételten ugyancsak igényes célkitűzéssel nem is szabad valamilyen minimális programra korlátozódni vagy ilyesminél leragadni, hanem kellő nagyvonalúsággal inkább célszerű e téren is elé-be menni a mindenkori elvárásoknak és szintbeli adottságoknak, hogy minél előbb beavathassuk a nyelvtanulót a művészi szöveg nyelvi rejtelseibe.

A nyelvhasználat- és beszédaktus-központú funkcionális eljárás ezért nem is nyelvtani és fordítási tesztekben gondolkodik, hanem magát a stílusregiszter szerint árnyalt autentikus szöveget állítja előtérbe, s azt méri és értékeli, hogy a vizsgálzó hogyan tud az ezzel kapcsolatos kommunikatív követelményeknek hatékonyan és egyben életszerűen megfelelni.

Ekként tehát nemcsak a nyelvoktatásban, hanem az azzal lépést tartó mérés során is a kommunikatív kompetencia megcélzásával kell közelítenünk a nyelvi kompetencia felé (vö. Huszti 2002). Ebből következően meghatározó jelentőséget tulajdoníthatunk a szituációban kiteljesedő, pragmatikai vezérlésű és a szemantikailag kontextuális érvényű, a szövegszerveződést alakító mechanizmusoknak, illetve tényezőknek. Ebben a kívülről meghatározott és felülről haladó keretben a

beszédaktusok (pl. köszönetnyilvánítás, ígéret, meggyőzés stb.) végrehajtása és az interkulturális-intertextuális kritériumok teljesítése egyaránt minősíti a nyelvhasználó teljesítményét (vö. Szili 2004, 2005).

Ennek megfelelően a legfelső nyelvi szint, a szemantikailag is legdifferenciáltabb szövegszint jelentősége fölértékelődik a hagyományosabban elsődlegesen megcélzott szintaxissal és morfológiával szemben. Ebben a szemléletben magán a grammatikai kompetencián belül is kiemelt jelentőségre tesznek szert a szöveg-szintű grammatikai szerveződés elemei (vagyis a konnexitás szintaktikai tényezői a koherencia és a kohézió pragmatikai, illetve szemantikai kritériumai mellett). Ez a szövegközpontúság annál is indokoltabb, mivel az egyes elbeszélő, leíró és párbeszédes beszédműfajok szövegtípusonként más és más nyelvtani eszközöket mozgósítanak (stilisztikai, illetve szociolingvisztikai regiszterekben). Mindennek fényében a nyelvi és a kommunikatív kompetencia széles skáláját kell mérni. A szociolingvisztikai összetevő a kulturális dimenzió fontosságára hívja fel a figyelmet: főként a nyelvtudás felsőbb szintjein jogos elvárás a különböző alapregiszterek (formális, semleges, családias) felismerése és helyes használata. Emellett a pragmatikai komponens arról vall, hogy a nyelvtanuló támaszkodni tud szituatív forgatókönyvekre, s maga is betartja a Grice-féle (1975) kooperatív társalgási szabályokat.

Mindenképpen kívánatos, hogy az úgynevezett *passzív készségek*, vagyis a hallott és olvasott szöveg megértésének készsége a nyelvoktatásban és a nyelvvizsgán teljesen egyenrangú kiegészítője legyen az *aktív készségeknek*, azaz az írásnak és a beszédnek. Erre azért érdemes figyelni, mert manapság egyre inkább kirajzolódik egy új, specializálódást jelző nyelvtanulói igény is: vannak olyanok, akik például az írott formát tekintik céljuknak, illetve akiket sajátos instrumentális motiváció jegyében jelesül a szakirodalom olvasása ösztönöz nyelvtanulásra. A külföldi egyetemisták és ösztöndíjasok zöme mellesleg éppen ebbe a csoportba tartozik. Ehhez képest más célcsoporthoz tartozó kört képviselnek a valóban (szóban és írásban) társalogni kívánó nyelvtanulók.

Összegzésül: az olvasott és hallott szövegek megértésével kapcsolatban az eddigiekben vázolt oktatási és vizsgáztatási kezdeményezésekben tehát közös vonás, hogy ezek a jelzett újabb megközelítések már ténylegesen a **kommunikatív** nyelvoktatáson iskolázódott nyelvtanulók igényeire építenek, s ezért is mernek élni a hitelesen sokszínű változatosság gyakorlási, illetve mérési megoldásaival, s (a nyelvtudáson lényegében túlmutató, sajátos többletkészségre támaszkodó fordítás és a tételes nyelvtani tudás közvetlen értékelése helyett) ezért is részesítik előnyben **az élő nyelvhasználatban tükröződő kompetencia** minősítését (vö. Szücs 2003, 87–90). A magyar mint idegen nyelv tanításának és a hungarológiai ismeretek közvetítésének szintézisében gondolkodva, vagyis a nyelv és a kultúra elválaszthatatlan egységét vallva pedig ekként számoljunk a **nyelvi és kommunikatív** kompetencia együttes fej-

lesztésének igényével, ez utóbbihoz – különféle szakirodalmi álláspontokat képviselő megnevezések (és differenciáltságuk) függvényében – hozzávéve, illetve beleértve a *pragmatikai, szociokulturális, interkulturális* stb. kompetenciát is!

IRODALOM

- ALDERSON, J. C. – CLAPHAM, C. – WALL, D. 1995. *Language Test Construction and Evaluation*. Cambridge: Cambridge University Press
- BART István 1999. *Hungary & The Hungarians. The Keywords (Dictionary)*. Corvina, Budapest
- BART István 2000. *Ungarn. Land und Leute. Ein kleines Konversationslexikon der ungarischen Alltagskultur*. Corvina, Budapest
- BORI István – MASÁT Ádám 2008. *Magyarország ma: társadalom, politika és gazdaság*. Balassi Intézet – L'Harmattan Kiadó, Budapest
- BURGET Lajos 2008. *Retró szótár: Korfesző szavak a második világháborútól a rendszerváltásig*. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- CSERESNYÉSI László 2004. *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- FAZEKAS Tibor 1999. A kortárs magyar irodalom szerepe az országismereti fordításokban. *Hungarológia* 1: 108-117.
- GRICE, H. Paul 1975. *Logic and conversation*. Syntax and semantics, vol. 3, New York: Academic Press, 41-57.
- HIDASI Judit 2004. *Interkulturális kommunikáció*. Scolar, Budapest
- HUSZTI Judit 2002. Kommunikatív szempontok a nyelvvizsgán. In: *Nyelvpedagógia* (Szerk.: Kárpáti Eszter – Szűcs Tibor). Iskolakultúra 12, Pécs. 166-173.
- SZENDE, Thomas 2012. Nyelvtanulás – nyelvhasználat – szociokulturális elvárások. *Modern Nyelvoktatás* XVIII/3: 7-21.
- SZILI Katalin 2004. *Tetté vált szavak*. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- SZILI Katalin 2005. A múlt tanításairól és a jelen kihívásairól a nyelv és a kultúra tanításának kapcsán. *THL2* I/1: 44–53.
- SZÜCS Tibor 1997. A hungarológia interkulturális nyitottsága. In: *VII. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia* (Szerk.: Polyák Ildikó). Külkereskedelmi Főiskola, Budapest, I. 149-151.
- SZÜCS Tibor 2003. Magyar szövegek „szemfüles” nyelvtanulóknak. *Hungarológiai Évkönyv* 4: 82-91.

Szűcs, Tibor

Some aspects of real life diversity of texts appearing in course books (The pragmatic aspects of cultural and linguistic mediation)

There should be an optimal balance between the relative consistency and the variation of the real life authenticity necessary for cultural and linguistic mediation. To what extent is it advisable and worthy

to update the topics on civilization and streamline the texts connected to Hungarian culture answering the needs of their intercultural presentation? Is it important to follow social changes and map them in the field of language use?

The vivid novelty of neologisms exposed to constant lapse and replacement has its role in situational communicative language instruction. We have to count on neologisms similarly to the old and new realities like the linguistically fossilized or steady layers of the continuously changing but preserved culture.

The harmonization of the different needs language learners coming from diverse linguistic backgrounds is a great challenge for language teachers. Involving the new electronic means of communication, the internet based, interactive multimedia teaching materials into the process of language tuition offers a great further potential.

IV. IRODALMI RECEPCIÓ ÉS FORDÍTÁS

Peter Sherwood

Translation criticism: linguistic notes towards a prolegomena with special reference to Hungarian literature in English¹

‘Translation criticism’ was, I believe, first highlighted as an important branch of the now rapidly expanding discipline of Translation Studies some forty years ago in a still-valuable article by a great pioneer in the field, James S. Holmes (Holmes 1972/2004,190). Recently Lance Hewson has outlined a persuasively balanced and viable approach to translation criticism that “attempts to set out the interpretative potential of a translation seen in the light of an established interpretative framework whose origin lies in the source text. It thus goes beyond both implicit (and indeed unsubstantiated) judgements, and those approaches that seek to pinpoint specific weaknesses of a particular translation [...]. Translation criticism is evaluative, in that as it explores a translation’s interpretative potential, it looks at degrees of similarity to or divergence from the source text’s perceived interpretative potential. [It is] a conscious act undertaken by the *translation critic*, who occupies a unique position that goes beyond that of the translator-as-reader-rewriter: the critic engages in a rereading of translational choices seen in the light of rejected alternatives, and examines the interpretational consequences of those choices.” (Hewson 2011,6–7; emphasis in the original, two of the original’s references omitted). Hewson is able fruitfully to apply the methodology and techniques he develops to the comparison of extracts from two (out of many) translations of Jane Austen’s *Emma* (into French) and three versions (again, out of many available) of Gustave Flaubert’s *Madame Bovary* (into English).

In attempting to look *as translation critics in this sense* at the translation of Hungarian literature into English we are at a double disadvantage, which accounts for my – perhaps excessively – tentative title. First, only a very small number of (prose) works are available in more than one version (only four come immediately to mind: Zsigmond Móricz’s *Légy jó mindhalálig*, Antal Szerb’s *Utas és holdvilág*, Dezső Kosztolányi’s *Édes Anna*, and Imre Kertész’s *Sorstalanság*, while I know of

¹ A revised, English-language version of a paper presented at the University of Pécs on 19 October 2011. I am grateful to Dr Tibor Szűcs both for his kind invitation to address his students and the opportunity to publish this memento of a most enjoyable occasion.

none translated more than twice), making only limited, *contrastive* analyses possible and not the richer, truly *comparative* analyses of the kind Hewson is able to pursue in the French/English context. (A further complicating dimension might be that in the case of two of the four Hungarian originals mentioned one version is in British English, the other in an ever more divergent American English). However, the second and more problematic disadvantage is that criticism of this kind in the Hungarian-into-English context – the very notion of the ‘translation critic’ in Hewson’s sense – is virtually non-existent and will indeed have to await further articulation of the framework for this specific pair (or triplet?) of languages and cultures. It is to this latter issue that the following notes attempt to make a contribution. In other words, while I think we can go (in Hewson’s words) “beyond implicit (and indeed unsubstantiated) judgements”, such as those encountered in journalistic reviews, I am not yet confident that in our area we can go “beyond pin-point[ing] specific weaknesses”, and over the years this has been one of my recurrent concerns (e.g. Sherwood 1985; 1998; 2008a; 2008b; 2011). Thus, I will mention below some further “specific weaknesses”, in particular linguistic ones, that may have escaped notice so far and which I have not noted in print before, or at least not in the detail I go into here. It cannot be emphasized too strongly that appropriate and apt insertion of the following, extremely varied, points into a well-articulated theory and practice of the criticism of the translation of Hungarian literature into English *remains a task for the future and, in the interim, no judgements here concerning the translated works as wholes are made or implied*. The enormous achievements of all the translators mentioned here in bringing Hungarian literature to the English-speaking world are, overall, deserving of respect and praise.

1) Sometimes an intriguing typological feature of Hungarian, though one shared by other languages, such as the use of a negated verb after Hungarian *amíg* in the sense ‘until’ (NB: not in the sense ‘as long as, so long as’), has been calqued into English. This occurs in the English translation of György Dragomán’s novel *A fehér király*. In this passage the narrator, a young boy, mentions features of the run-down cinemas of the Ceaușescu-era that he used to frequent:

...mert a generátorok nem működtek egyik moziban se, mert a legtöbb helyről már a tartalék gázolajat is ellopták s ilyenkor sokáig kellett várni a szuoksötetben, egész, **amíg vissza nem adták az áramot, vagy meg nem jöttek a rendészek vagy tűzoltók.** (Dragomán 2005, 230)

In *The White King* this is calqued into English together with the negator, making the sentence mean logically the opposite of the Hungarian:

[...] and during power cuts you had to wait there a long time in the pitch black theatre either **until they didn't turn the power back on or until the security police or firemen didn't get there** to let you out.

(Dragomán – Olchváry 2008, 243)

2) There may be some proportionally small but quite drastic difference between the original and its translation. For example, in the case of Péter Esterházy's *Harmonia caelestis*, all but the first half-line of the substantial paragraph 199 in the 'first book' (Esterházy 2000, 199–200) is omitted in its English translation, *Celestial Harmonies* (Esterházy–Sollosy 2004, 227). On the topic of 'omissions', we should perhaps have a broader perspective: in 1760 the Abbé Prévost famously claimed that accuracy governed his French version of Samuel Richardson's *Pamela* even though he reduced the seven English volumes to four in French. "I have not changed anything pertaining to the author's intention," he wrote, "nor have I changed much in the manner in which he put that intention into words" (cited in Venuti 2004, 484). Of course, as Venuti points out, the activity of 'omission' may morph (but at what point?) into 'abridgement' and 'adaptation'.

3) In my essays on the English and German versions of Sándor Márai's *A gyertyák csonkig égnek*, both of which have enjoyed remarkable popularity in the West, I have tried to demonstrate how specific and consistent techniques employed by the translators are likely to have affected German and English(-language) readers' perceptions/ receptions of the text (Sherwood 2008a, 2011).

4) Generally, considerations that are valid for prose should not, probably, be applied to poetry, but it may still be possible to make certain more specifically linguistic comments on the translated works, as I have tried to show in the case of English versions of certain poems by Ferenc Juhász (Sherwood 1985, 2008b). In these cases it is quite clear that the translators' failure to understand fundamental linguistic details of the original texts always affects their full appreciation of them and their culture. None the less, it is worth noting in passing that for anyone willing to venture into this rather dangerous territory, quite a few multiple versions of poems have become available for eventual comparative evaluation, including now three versions of (most or all of) Ferenc Juhász's monumental *A szarvassá változott fű* (the recently-available third is, fascinatingly, by the late British poet laureate Ted Hughes, who in a marked departure from his normal practice was in this case working without the original; Hughes 2006, 24), and a number of works by such outstanding poets as Miklós Radnóti (as many as four or even more versions of specific poems) and János Pilinszky. A dazzling example of what can be achieved in this difficult area

is provided, with reference to the translation of Hungarian poetry into German and Italian and with an outstanding summary of the typological features of Hungarian, by Tibor Szűcs (2007).

5) In the case of the translations of Dezső Kosztolányi's *Édes Anna*, there are quite serious concerns. The earlier translation (Kosztolányi–de Hegedüs 1947), for example, omits the final chapter of the work (as well as merging the first chapter with the second). The later translation (Kosztolányi–Szirtes 1991), of which there have been four editions so far (see Kosztolányi–Veres 2010, 592), was originally produced, perhaps at some speed, in the “window of opportunity” and intense interest in the former Communist countries of Eastern Europe that flared in the West following the end of Communism, and was also this translator's first full-length translation from Hungarian. Furthermore, it should also be said, for the benefit of Hungarian readers of this essay, that publishers in the English-speaking world do not normally employ what Hungarians would call a *lektor* to check the linguistic relationship of a translation to the original, generally contenting themselves with a (*publisher's*) *reader* to look at the language of the translation, especially if the translator is an otherwise well-established literary name, as indeed was the case here. I draw attention to these factors as they are likely to have contributed to an aspect of the translation that I briefly noted in my essay on it (Sherwood 1998) but which deserves closer linguistic examination.

To anticipate the conclusion of the discussion of the murder scene, below, I want to point out that whereas *in the original work Anna intends to kill only Mrs Vízzy (and does not set out to kill Mr Vízzy – in fact, she tries to escape his clutches after the first murder)*, *in the translation she intends to kill both her employers*. Hungarian readers will not need reminding that this is an important point in view of the overwhelming concern of the book with the “why” of the murder, and is a factor influencing readers' perception of the nature of Anna's guilt. This is indeed the reason for the detailed discussion here: to show how (the failure to appreciate) a general syntactic feature may affect the entire perception of a novel.

Here is the scene describing the murder of Anna's employers in the original, followed by the Szirtes translation:

Vizyné a még szabad karjával a leány nyakához kapott, hogy eltaszítsa, ellenben oly ügyetlenül lökte el, hogy csak még jobban magához szorította, valósággal ölelte már.

– Kornél – sikoltott egyszerre. – Kornél. Ki ez itt? Kornél, segíts. Segítség, segítség!

Akkor már egy ütést érzett a mellén, egy hatalmas ütést, amilyent még nem érzett.

– Őrült – mondta aléltn és visszaesett párnájára.

Vízzy, akinek a feje elnehezedett a bortól és álomtól, motyogott valamit, de már kiugrott az ágyból, ott állt a szoba közepén, hosszú, térdén alul érő hálóingben.

– Mi az? – ordított. – Ki az? Segítség! Gyilkos, gyilkos.

A kés fényét pillantotta meg, a pengét, a nagy-nagy konyhakést, azzal hadonászott a leány. De hogy ki van itt és mit művelt, hogy férfi-e az vagy nő, arról fogalma sem volt. Csak azt látta, hogy valaki a szalon ajtaja felé oson, menekülni próbál. Utána vetette magát és dulakodva visszacipelte. Nehéz közelharc volt. Anna megrémült, hogy bántani akarja őt s éppúgy félt, mint a gazdája. A testi munkától izmos bal karjával átkapta derekát. Gáncsolta és teperte. Rövid ideig birkóztak. Víz a fehér díványnál elvesztette egyensúlyát, a díványra bukott, innen le a földre. A leány vad dühvel mellére térdelt, és döfte, szúrta, ahol érte, a mellét, a hasát, a torkát. Aztán a kést a sarokba hajította. Nem törődött semmivel. Áttántorgott a szalonba.

(Kosztolányi – Veres 2010, 498)

*

Mrs Víz put out her free arm to grasp the girl's neck and push her away, but she did it so clumsily that the girl merely tightened her grip. She was in fact embracing her.

'Kornél!' she suddenly shrieked out. 'Kornél! Who is this? Help! Kornél! Help, help!' Then she felt a blow on her chest, an enormous blow like she'd never felt before. 'She's mad,' she said faintly and sank back on her pillow.

Víz, whose head was heavy with wine and sleep, mumbled something, then leapt out of bed and stood in the middle of the room in his long nightgown which hung below his knees.

'What's going on,' he roared. 'Who is that? Help! Murderer, murderer!'

He saw the flash of the blade, the blade of the enormous kitchen knife. The girl was waving it around. But who stood there, what she had done, whether it was a man or a woman in her way, she had no idea. She only saw that someone was flitting to the door, trying to escape. Then they joined in battle. Anna was terrified that he wanted to hurt her and was as frightened as her master. Her arm, which had been strengthened by hard labour, got hold of his waist. She tried to throw him down. For a while they wrestled. At the white divan Víz lost his balance and fell, first on to the divan then to the ground. The girl in wild fury knelt on his chest and stabbed him wherever she could, his chest, his stomach, his throat. Then she flung the knife away into a corner and staggered through into the sitting room.

(Kosztolányi – Szirtes 1991, 181)

To make the point as clearly as possible, I will highlight two sections of the original, with my more literal (deliberately 'unartistic') translation, followed first by the Szirtes rendering and then by a short commentary.

(1) ... hogy eltaszítsa, ellenben oly ügyetlenül lökte el, hogy csak még jobban magához szorította, valósággal ölelte már.

MORE LITERAL TRANSLATION

... in order to push her (ANNA) away; however, she (Mrs VIZY) shoved her (ANNA) away so awkwardly that she (Mrs VIZY) only gripped her (ANNA) more tightly, she (Mrs VIZY) was virtually embracing her (ANNA).

SZIRTES TRANSLATION

... and push her away, but she did it so clumsily that the girl merely tightened her grip. She was in fact embracing her.

COMMENTARY: Is it clear who is gripping/embracing whom? It is in Hungarian. The English suggests Anna was embracing Mrs Vizy, whereas the opposite is the case. Importantly, this short section *primes the translator* to suggest a role for Anna that is more pro-active than is warranted by the original in the following, crucial extract.

(2) A kés fényét pillantotta meg, a pengét, a nagy-nagy konyhakést, azzal hadonászott a leány. De hogy ki van itt, mit művelt, hogy férfi-e vagy nő, arról fogalma sem volt. Csak azt látta, hogy valaki a szalon ajtaja felé oson, menekülni próbál. Utána vetette magát, és dulakodva visszacipelte. Nehéz közelharc volt.

MORE LITERAL TRANSLATION

He glimpsed the flash of the knife, of the blade, of the great big kitchen knife, with that the girl was flailing about. But who was here, what that person was doing, whether it was a man or a woman, he had no idea. He saw only that someone was scurrying towards the door of the drawing room, trying to escape. He threw himself after (this person =) her and dragged (this person =) her back, scuffling. It was a bitter, hand-to-hand battle.

SZIRTES TRANSLATION

He saw the flash of the blade, the blade of the enormous kitchen knife. **The girl** was waving it around. But who stood there, what **she** had done, whether it was a man or a woman in **her** way, **she** had no idea. **She** only saw that someone was flitting to the door, trying to escape. **[THE NEXT SENTENCE, UNDERLINED IN THE ORIGINAL ABOVE, HAS BEEN OMITTED]**. Then they joined in battle.

COMMENTARY: There is no gender differentiation in Hungarian in the third person pronoun, that is, ‘he/she’ (and ‘him/her’) are represented by the same single item, and because the average transitive verb has 13 distinct personally-suffixed forms in most tenses/moods, their use, especially in the nominative and accusative, is much more limited than that of the corresponding pronouns in English, where of course they are absolutely indispensable. Additionally and crucially, Hungarian is a *topic-comment language*, so Mr Vizy remains the topic throughout this section, as he is at the beginning of the first sentence (indeed, it is noteworthy that in the ‘priming’ extract highlighted earlier, it is the fact that Mrs Vizy, at the head of the sentence, is the topic that makes it possible to interpret in Hungarian who gripped/embraced whom). The translator has turned ‘the girl’ into the grammatical subject of his second sentence in this extract and then, following the typologically very different syntactic pattern of English, a *subject-verb-object language*, continues with her as the *subject* of the remaining sentences. This, in turn, leads to a sentence that does not make any sense to him, or at least seems difficult for him to fit in with his visualisation of the scene, which is presumably the reason he has deleted it. Thus the English translation omits the sentence that makes clear that Anna is trying to escape after killing Mrs Vizy and instead says that she *intends* to kill both her employers.

REFERENCES

- DRAGOMÁN 2005. Dragomán György: *A fehér király. Regény*. Magvető, Budapest.
- DRAGOMÁN–OLCHVÁRY 2008. György Dragomán, *The White King*. Translated by Paul Olchváry. Doubleday, London (etc.).
- ESTERHÁZY 2000. Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*. Magvető, Budapest.
- ESTERHÁZY–SOLLOSY 2004. Péter Esterházy: *Celestial Harmonies*. Translated by Judith Sollosy. Flamingo (HarperCollins), London.
- HEWSON 2011. Lance Hewson: *An Approach to Translation Criticism*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- HOLMES 1972/2004. James S. Holmes: ‘The name and nature of Translation Studies’ in: Lawrence Venuti, ed., *The Translation Studies Reader*. Second edition. Routledge, New York and London. 2004. 180–192.
- HUGHES 2006. Ted Hughes: *Selected Translations*. Edited by Daniel Weissbort. Farrar, Straus and Giroux, New York.
- KOSZTOLÁNYI–DE HEGEDŰS 1947. Dezső Kosztolányi: *Wonder Maid. A novel*. Translated by Adam de Hegedűs. Staples Press Limited, London.
- KOSZTOLÁNYI–SZIRTES 1991. Dezső Kosztolányi: *Anna Édes*. Translated by George Szirtes. Quartet Books, London.
- KOSZTOLÁNYI–VERES 2010. Kosztolányi Dezső: *Édes Anna* [A kritikai kiadást szerkesztette Veres András]. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony [Bratislava].

- SHERWOOD 1985. Peter Sherwood: 'Nyelvtipológia és a modern magyar költészet angolra fordítása' in: M. Béládi *et al.*, eds., *A magyar vers*. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Budapest. 1985. 435–440.
- SHERWOOD 1998. Peter Sherwood: 'Crater into well: sex and violence in Dezső Kosztolányi's *Édes Anna* and its English translation' in: *Translation Review* (University of Texas at Dallas) 55. [1998]. 34–38.
- SHERWOOD 2008a. Peter Sherwood: 'Egy Márai-regény fordításának nyelvészeti problémái' in: *Hungarológiai Évkönyv* 9: 124–134.
- SHERWOOD 2008b. Peter Sherwood: 'On the importance of reading the actual lines and not between them: Ferenc Juhász's poem *Évszakok* (1957) in the shadow of its English versions' in: László Péter, Martyn Rady, eds., *Resistance, Rebellion and Revolution in Central Europe: Commemorating 1956. Papers from a conference held at SSEES University College London on 21-22 September 2006*. London: Hungarian Cultural Centre and School of Slavonic and East European Studies, University College London. 2008. 297–304.
- SHERWOOD 2011. Peter Sherwood: 'On the German and English versions of Sándor Márai's *A gyertyák csonkig égnek*' in: Steven Tötösy de Zepetnek, Louise O. Vasvári, eds., *Comparative Hungarian Cultural Studies*. West Lafayette, IN: Purdue University Press. 2011. 113–122.
- SZÜCS 2007. Szűcs Tibor: *A magyar vers kettős nyelvi tükörben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- VENUTI 2004. Lawrence Venuti: 'Translation, Community, Utopia' in: Lawrence Venuti, ed. *The Translation Studies Reader*. Second edition. Routledge, New York and London. 2004. 482–502.

Sherwood, Peter

Translation criticism: linguistic notes towards a prolegomena with special reference to Hungarian literature in English

The article argues that Translation Criticism has now emerged as a fully-fledged branch of Translation Studies, as evidenced by book-length studies such as Hewson (2011). It gathers together some of the author's observations on a range of (mainly linguistic) differences between some original works of Hungarian literature and their English translations, not as ad hoc, journalistic criticism nor in order to highlight alleged "errors" but with a view to providing materials to be considered within a framework of a theory of translation criticism that is still to be elaborated for works of literature translated from Hungarian into English.

Varga Róbert

„A kiadói lutritól” a recepcióig. Márai Sándor műveinek franciaországi fogadtatásáról

Márai Sándor ma minden kétséget kizárólag a legolvasottabb magyar szerző Franciaországban: *A nővér*, amely *La soeur* címmel 2011 végén jelent meg, immár a tizenötödik volt a kötetek sorában, az író francia fordításban eladott műveinek példányszáma pedig már bőven meghaladja az egymilliót. Ez a népszerűség, ha ugyan lassabb ütemben is, de a kritikai diskurzus számára is egyre vonzóbbá teszi Márai szövegeit, miközben a napi- és hetilapok könyvismertetői vagy az egyre szaporodó internetes blogok jóvoltából már több mint egy évtizede beszélhetünk egyfajta folyamatos recepció kialakulásáról. Kérdés marad ugyanakkor, hogy az egyértelmű könyvpiaci sikertől milyen út vezethet az európai kánonba történő tartós beíródásig, illetve mennyire értelmezhető és alátámasztható a franciaországi recepció alapján a Máraival kapcsolatban többször emlegetett „posztumusz reneszánsz” (Bernáth–Bombitz 2005) jelensége.

Fried István a Márai-szövegek német nyelvterületen megfigyelhető fogadtatásának tanulmányozásakor azonban két fontos tényre is felhívja a figyelmet (Fried 2005, 8). Egyrészt arra, hogy a recepciót alkotó kritikai szövegek túlnyomó része – mélyebb elemzés helyett – főleg életrajzi adatokat vagy csak nyilvánvaló intertextuális kapcsolatokat fed fel. Másrészt Fried *A gyertyák csonkig égnék* sikerének okait kutatva azt emeli ki, hogy a magyarországi siker kritériumai nem mindig esnek egybe a külföldi értéktételekkel, s ez alól a franciaországi recepció sem kivétel. Igaz, Máraival kapcsolatban az elemzések elsősorban a korábban „kiadói lutrinak” (Carcassonne 2001) tekintett vállalkozás sikeréről értekeznek, a mértékadó irodalmi fórumok pedig egyelőre nem szenteltek átfogóbb tanulmányokat munkáinak. Pedig könnyen megtehetnék volna, hiszen a magyar szerző a 30-as években jelenik meg először franciául, így az első két kötet, a *Zendülők* (Les révoltés) és a *Gyertyák csonkig égnék* (Les braises) esetében csak a korábban már megjelent fordítások újbóli piacra dobásáról van szó.

Márai francia olvasatainak vizsgálatakor ennek megfelelően két recepciós hullámot célszerű elkülöníteni, mégpedig egy korabeli kortárs (a 30-as és 50-es évek között kialakult) és egy posztumusz (az 1990-es évekkel kezdődő) időszakot. A legmeglepőbb mindebben ugyanakkor nem az, hogy az első hullámhoz képest az „újrafelfedezés” kora gyökeresen eltérő olvasói előfeltételezések mentén szerveződik, hanem sokkal inkább az, hogy a két korszak között semmiféle átmenet nem

tapasztalható: közel negyven évig totális csend uralkodik mind a franciaországi Márai-kiadás, mind maga a recepció terén.

Utóbbira számos magyarázat adható. Az első, rengetegszer felhozott ok a nyelvi elszigeteltség, és nem csak abban az értelemben, hogy a fordíthatóság és a fordítás minősége erőteljesen befolyásolhatja egy szöveg külföldi fogadtatását (Simányi 2002, 313), hanem azért is, mert Márai – noha több idegen nyelven is tudott – az emigráció éveit végig kérelhetetlenül ragaszkodott a magyar nyelven történő íráshoz. Más kérdés, hogy ez életében végzetes választásnak bizonyult, hiszen nem követhette olyan közép-európai származású, de idegen nyelven híressé lett, Franciaországban is jól ismert író társak sorsát, mint Koestler, Kundera vagy Agota Kristóf. Hasonlóan megszenvedte Márai a magyarországi kiadások egyoldalú szerzői letiltását is (amit a francia recepció előszeretettel említ „kommunista betiltásként”), bár egy előny azért kétségtelenül származott belőle. A rendszer kegyvesztettjeként így megkímélték őt magát és műveit is attól a „pszeudo-recepciótól”, mellyel a diktatúra kultúrpolitikája egyes szerzők külföldi ismertségét próbálta – sokszor ellentmondásos eredménnyel – elősegíteni.

A recepció első hulláma: a pszeudo-recepciótól a recepcióig

A pszeudo-recepció fogalmának meghatározásakor – ennek lényege, hogy Magyarországon kiválasztott, lefordított és itthonról külföldre juttatott irodalmi alkotásokon és itthonról sugallt értékítéleteken alapul – Fazekas Tibor alapvetően a második világháború utáni időszakot említi e kiadói-kritikusi gyakorlat fénykoraként (Fazekas 2005, 31). Hasonló módszerrel ugyanakkor Márai esetén már a 30-as évektől találkozunk. A két világháború között Franciaországban megjelenő egyetlen Márai-regény, a *Zendülők* sorsa – elegendő autentikus francia forrás hiányában – ugyanis jobbára csak a magyar szakirodalom alapján követhető vissza, noha az író maga is éveket tölt Párizsban.

Azt Márai önéletrajzi jellegű munkáiból régóta tudjuk, hogy a *Frankfurter Zeitung* párizsi tudósítójaként regényt nem ír, viszont szorgalmasan küldözgeti haza feljegyzéseit az *Ujság* számára. Ezen felül egy verse is megjelenik franciául az *Anthologie de la poésie hongroise contemporaine* című, a Les Écrivains réunis kiadó által jegyzett 1927-es kötetben. A *Zendülők*, majd Gara László francia fordítása viszont csak Márai hazatérése után készül el, 1931-ben februárjában a Henri Barbusse által szerkesztett *Monde* című lap részletet is közöl belőle. Ugyanezen év májusában a filozófus Gabriel Marcel is ír „Alexandre Marai” kötetéről (Marcel 1931), mégpedig az egyik legpatinásabb irodalmi folyóiratban, a *Nouvelle Revue Française*-ben, ami az egyetlen Magyarországon is ismert elemzés volt Márai regényéről. Ennél is

érdekesebb, hogy, bár mindkettő egyaránt a lázadó Cocteau-hoz hasonlítja a magyar író művét, gyökeresen eltérő ideológiai pozícióból reflektál Máraira. Olyannyira, hogy Marcel – valószínűleg a baloldali *Monde* következtetéseit bírálva – egyenesen a hasonló gondolatokat kisajátítani akaró „bolsevik propagandaveszélyről” értekezik. Nem független ugyanakkor ez az értelmezői pozíció Massis-nak *A nyugat védelme* (1927) című radikális esszéje körül fellángoló vitától sem, melyet a kezdetektől Márai is figyelemmel kísért.

A francia nyelven megjelent Márai-művek másik idegen nyelvű forrása, a *Nouvelle revue de Hongrie* c. periodika (Farkas 2009, 48-74) viszont már egyértelműen a pszeudo-recepció esetének tekinthető, még akkor is, ha csak rövidebb írások közlését tette lehetővé 1935-től 1943-ig. Mivel a folyóirat az akkori magyar kormány félhivatalos orgánusaként létezett, igen korlátozott külföldi véleményformáló hatása volt. Jellemző az is, hogy eközben Franciaországban íródott autentikus, a nagyközönséghez valóban eljutó kritikai szövegeket nemigen találunk az íróval kapcsolatban: annak ellenére, hogy ez az időszak Márai itthoni munkásságának talán legtermékenyebb szakasza volt, a franciaországi kritika egészen 1958-ig hallgat műveiről. Életrajzírója, Rónay László ezt elsősorban azzal magyarázza, hogy a németes szellemiségű Márai idegenül mozgott francia körökben (Rónay 1990, 32), annak ellenére, hogy a legelső idegen nyelvre lefordított Márai-mű éppen Franciaországban jelent meg...

A Márai magyarországi elhallgattatására tett kísérletek a II. világháború után szintén nem kedveznek művei külföldi megismertetésének, bár ebben az időben több kötetét is lefordítják, például német vagy spanyol nyelvre. Márai európai látogatása után nem egészen két évvel, 1958-ban – és nem negyven évvel később – lát napvilágot *A gyertyák csonkig égnék* máig forgalmazott francia fordítása is. A megjelenést a rövidebb ismertetőik mellett (Var 1959, Gevel 1959, Baumier 1959) két tekintélyesebb elemzés is követi: Bernard Pingaud-é az *Express* magazinban és Marcel Brioné a *Le Monde*-ban, melyeket nagyjából fél év különbséggel, 1958 novemberében és 1959 júniusában közölnek. A Márai művéről kialakult általános kép ekkor viszonylag homogén: ez a „minden értelemben klasszikus” (Baumier 1959), „nagy pszichológiai regény” (Brion 1959); a recenzensek számára elsősorban pszichológiai mélységével (Var 1959) és fájdalmas melankóliájával tűnik ki. Brion és Pingaud (Pingaud 1958) emellett a szerző ismeretlenségére és tragikus sorsára is kitér, s azt is elismerik, hogy az emigráns Márai különleges helyzetét valójában csak saját honfitársai értik meg igazán.

A két kritikus hasonlóan látja a Márainak az általa ábrázolt világhoz való sajátos viszonyát és az ábrázolás stílusát is. Pingaud elsősorban a mű „konvencionális stílusáról” és a „háttérdiszlet archaizmusáról” értekezik, az *Express* cikkírója pedig az „egykor volt világ” regényét látja benne. *A gyertyák csonkig égnék* legfőbb sa-

játosságként tehát mindketten a letűnt burzsoázia életre keltését emelik ki, kortárs értelmezésük azonban mégis gyökeresen eltérő módon viszonyul a háború előtti korhoz. Egyértelműen hiányzik belőle ugyanis az a nosztalgikus érzés, mely köré a 90-es évek után a francia kritikai olvasatok Márai-értelmezésüket alakítják, radikálisan megváltoztatva ezzel az író értékelésének addigi premisszáit.

Egy új kép megszületése

Márai szerencsétlen időben bekövetkezett halála recepciótörténeti szempontból is egyértelmű határvonalat jelent. Egyfelől magyarországi ismertségét alakítja át jelentősen, hiszen kiadói pár év alatt legalább másfél millió eladott példánnyal büszkélkedhetnek. Franciaországban viszont a siker két szakaszban teljesedik ki: *A gyertyák csonkig égnék* 1958 után 1995-ben jelenik meg újra franciául, míg a kiugrás az 1999/2000-es időszakra, vagyis a Frankfurti Könyvvásárt, valamint az olasz és német sikert követő ismételt kiadás utánra tehető. A konkrét könyvpiaci történéseken kívül Márai kezdeti sikere tehát ugyanúgy levezethető a „berlini fal-effektusból”, vagyis a kelet-európai posztkommunista országok, így Magyarország iránt is megnövekedett általános érdeklődésből. Szávai János a helyzetet elemezve egyenesen egy „újfajta dialógus” megjelenéséről beszél a magyar és az európai irodalom között (Szávai 2008, 28), melyben szerinte Kosztolányin és Kertész Imrén kívül Márai munkássága volt erőteljesen meghatározó.

Mindez azonban kevés lett volna egy olyan kiadói stratégia nélkül, melyet Virág Ibolya dolgozott ki az Albin Michel kiadó számára, s amely a francia olvasók számára a századfordulós Bécs világával próbálta összekapcsolni Márai Magyarországot (Laignel-Lavastine 2002). Nem véletlenül szerepel tehát a Márai halála után megjelent első fordítások között kiemelt helyen a *Vendégjáték Bolzanóban*: Schnitzler Casanova-története szintén ebben az évben, 1992-ben lát napvilágot a Sorbier kiadónál (Renterghem 1995). A *Zendülő*k újabb kiadása még ugyanebben az évben, illetve az *Egy polgár vallomásai* megjelentetése 1993-ban szintén a „Mitteleuropa”-hangulatot erősíti (Fried 2002, 191). Az ötvenes évek végi kritikákban még archaikusnak, avítnak bélyegzett világ értelmezése ezzel egyértelműen pozitív, nosztalgikus kicsengést kap. Más kérdés, hogy ez az új kép hogyan fér össze a filológiai hűséggel, hiszen ez alapján Márai világa a francia átlagolvasó számára valahol „Bécs és Moszkva között” helyezkedik el, személyét pedig olyan nevekhez kapcsolják, mint „a barát Ferenczié, Kafkáié, akinek Márai fordítója volt, vagy éppen az író elüldözö (sic!) Lukács György” (Michel 1992, 68).

A *Nouvel Observateur* fentebb idézett, a későbbi Márai-bemutatók sokáig abszolút vonatkoztatási pontnak számító cikkével még *A gyertyák csonkig égnék*

világhódító útja előtt megszületnek tehát azok a klisék, melyek a későbbi ismertetésekben szinte szó szerint visszaköszönnek, s gyakorlatilag hosszú évekre determinálják a francia Márai-olvasatokat. Az egyszerűen csak „magyar Stefan Zweigként” (Laignel-Lavastine 2005) vagy „a nagy közép-európai nagyvárosok atmoszféráját visszaadó Joseph Roth, Stefan Zweig és Artur Schnitzler nyomdokain haladó író” (Rondeau 2004, 118) képe a mai napig fennmarad – dacára annak, hogy a franciául később megjelent Márai-művek jobbára a két világháború közötti magyar társadalom ettől igencsak különböző valóságát szemléltetik. Szintén ez a leszűkítő kép az oka annak is, hogy a Magyarországon társadalomtörténeti kordokumentumnak is kiváló *Naplókat*, melyek segítségével például az 1944–48 közötti események viszonylag könnyen rekonstruálhatók lennének, egyelőre mérsékeltébb érdeklődés övezi. Másfelől a filológusi buzgalom bizonyára akadálya lenne egy lyotard-i értelemben vett „nagy elbeszélés” hatásos működtetésének, ami épp a fennálló Márai-képet tartja életben, ilyen ételemben pedig az író „posztumusz reneszánszának” legfőbb záloga is.

A kiadók erőfeszítései azonban nem csak abban nyilvánulnak meg, hogy üzletpolitikájukat a közönség folyamatosan alakuló elvárásaihoz igazítják, vagy – éppen ellenkezőleg – olvasói elvárásokat generálnak. Szükség esetén az eredeti címeket is megváltoztatják, értelmezik, s a művek így kerülnek kiadásra: *A sziget / L'étrangère* (Az idegen nő), a *Csutora / Un chien de caractère* ('Egy fajkutya'), a *Vendéjáték Bolzanóban / Conversation à Bolzano* ('Bolzanói beszélgetés'), a *Bébi vagy az első szerelem / Le premier amour* ('Az első szerelem'), *Az igazi; Judit... és az utóhang / Métamorphoses d'un mariage* ('Egy házasság színeváltozásai'). Ezzel szemben a magyarul *Föld, föld...!* címen ismert napló a francia kiadásban a *Journal de Hongrie* ('Magyarországi napló'), a *San Gennaro vére* pedig a *Le miracle de San Gennaro* ('San Gennaro csodája') címet kapja. A sors különös ironiája ugyanakkor, hogy éppen – az Albin Michel « Nagy fordítások » sorozatában megjelent (!) – *A gyertyák csonkig égnek* címe (*Braises*) az angol vagy olasz fordítást hüen követve inkább elferdíti, mintsem segíti a magyar cím megértését...

Az immár önálló életre kelt francia Márai-recepció lényeges következménye az is, hogy idővel nemcsak a hazai és külföldi kritikai normák, hanem maguk a kánonok is elválnak. Míg Franciaországban *A gyertyák csonkig égnek*-en kívül olyan művek alkotják a Márai-kánon alapjait, mint *A zendülők*, a *Válás Budán* vagy az *Eszter hagyatéka* (Szávai 2008, 15), ugyanezek a művek Magyarországon nem tartoznak a legsikerültebb darabok közé, sőt *A gyertyák csonkig égnek* egyes értelmezések szerint egyenesen modorosnak, giccsesnek hat. Ugyanezt igazolja a *Füveskönyv* esete, amely a legnagyobb hazai eladási példányszámmal büszkélkedhetett a Márai-kötetek közül, a mai francia olvasók számára mégis teljesen ismeretlen maradt,

bár egyes részletei *Mon herbier* címmel már 1943-ban megjelentek a *Nouvelle revue de Hongrie* hasábjain. Szintén nem említik a külföldön ismert Márai-szövegek között a *Halotti beszéd* című verset, melynek mondanivalójára kevésbé érzékeny a külföldi közönség.

A népszerű szerzőtől a „post mortem klasszikusig”

Szávai János észrevételei jól jelzik azokat a dilemmákat, amelyek egyre erőteljesebben fogalmazódnak meg *A gyertyák csonkig égne*k kiugró, „megmagyarázhatatlan, de megérdemelt” eladási sikere után. Az 1999-es Frankfurti Könyvvásárt követő fellendülés nyomán ugyanakkor nem pusztán arról van szó, hogy a külföldi kritika Márai-olvasata rendre elvonatkoztat a magyarországi tapasztalatoktól és értékdimenzióktól, hanem a kiadói logika és az irodalomkritikai szempontok konfliktusa is tetten érhető. Ezzel kapcsolatban – nagyjából a 2000-es évek elejétől – a kritikának egy másik porondon is meg kell küzdenie, mégpedig a Márai személyéhez kapcsolódó, egyértelműen kultuszszerű megnyilvánulásokkal. A franciaországi recepciót is időről időre áthatják az ilyen megközelítések, s ez következik a bestseller-hatásból is. Tény, hogy a kiadók is szívesen használják ki a kultusz-jelenségeket, még nagyobb eladási siker elérése céljából. Pintér Lajos a német nyelvterületen tapasztaltak alapján azt is megjegyzi, hogy a kialakult kultusz-kép felépülése után az újabb megjelenések ismertetői rendre azért fókuszálnak elsősorban a tartalom ismertetésére, hogy ez a kép ne feltétlenül változzék (Pintér 2005, 42). A hasonlóan felszínes népszerűsítés Franciaországban is oda vezet, hogy az *Elle magazin* is központi helyen ismertette Márait, sőt az ingyenes *Metro* újsághoz hasonló kiadvány, a *20 minutes* is elhelyezte egyik 2006. októberi számában a már-már „kötelező” Márai-idézetet.

A legtöbb Márai-mű kiadója, az Albin Michel esete szintén ugyanezt a trendet mutatja, mikor rendre a „Mitteleuropa” (’Közép-Európa’), „a háború előtti világ nosztalgiája” vagy a „letűnt polgárság” hívószavai köré rendezi kiadásait. Olyannyira, hogy a *Gyertyákat* követő megjelenések (az *Eszter hagyatéka* 2001-ben, illetve a *Válás Budán* 2002-ben kerül a boltokba) Márai ugyanolyan kultikus szerzőként (Favarger 2001) jelenik meg, mint hazájában a ’40-es évek elején: „a feszültség ábrázolásának mestereként” vagy a „halódó szerelmek ábrázolójaként” (De Bellefroid 2003). Az *Eszter hagyatéka*ból pedig leginkább az „egyszerű, mégis fatális történetet” vagy „a regény csendből táplálkozó nyelvezetét” (De Montrémy 2001) emelik ki az ismertetések. A *Csutora* egyik bemutatásának (AL F, 2003) alcíme is azt sejteti, hogy Máirairól és műveiről egy igen határozott kép alakult ki Franciaországban az első pár kötet megjelentetése nyomán, ami alig változik. De ugyanezt az imázst erő-

síti a francia viszonylatban meghatározó szövegek „olcsó könyvtár” (*Livre de poche*) sorozatban való megjelenítése is, melyek így az eredeti ár harmadáért-negyedéért elérhetőek. S ne feledkezzünk meg a színházi felolvasásokról, adaptációkról, így Claude Rich folyamatosan teltházas közönség előtt zajlott párizsi *Gyertyák csonkig égne*k-előadásairól sem (a *Théâtre de l'Atelier*-ben)!

A magyar szerzővel kapcsolatban Franciaországban még soha nem tapasztalt népszerűség és divatosság mellett azonban, ha nem is nagy számban, de jelen vannak a Márai-művek „tudós” értelmezései is. Sőt, a legutóbbi években talán éppen a francia kutatóknak köszönhetően is erősödik az a komparatív személet, amely még közelebb hozza Márait a Szávai János által említett „dialógushoz”. S ez nem egyszerűen felületes Csehov vagy Flaubert-utánérzések felfedezésében merül ki (Jost 2001, Schneider 2001), hanem konkrét inspirációk és intertextusok keresésében, illetve olyan, a francia irodalom tanulmányozásában is jelentős motívumok összehasonlító elemzése, mint a száműzetés. Jó példának ígérkezik itt az emigráció egyik első – igaz, Franciaországban kevésbé hivatkozott – szövegének, a *Béke Ithakában*-nak az összevetése az odüsszeuszi alaptörténettel vagy *Az igazi ; Judit... és az utóhang*, amely a maga részéről a genetikus kritika érdeklődésére tarthat számot. A külföldi „tudós” recepció ma még meglehetősen újnak számító tendenciája idővel pedig megadhatja a választ arra is, hogy a kirobbanó siker után mennyire valós elvárás az, hogy Márai valóban klasszikus szerző legyen az országhatárokon kívül is.

Jelenleg azonban a franciaországi Márai-kép még azzal a kettősséggel küzd, melyre Fried István (Fried 2002, 190) a 2000-es évek elején hívta fel a figyelmet: Márai nagy sikere legalább ugyanakkora eséllyel lehet csupán átmeneti, mint tartós, mégpedig éppen gyors népszerűsége, lektűr-irodalomként történő olvasódása miatt. Ezzel a meglátással némiképp vitatkozva, E. Lemieux (Lemieux 2003) viszont éppen a gyorsan felbukkanó és letűnő « írócelebek », a lektűr-irodalom ellenében látja meg azt a perspektívát, amely Márai számára is elhozhatja a tartós sikert: „*Túl sok a hirtelen befuttatott és hirtelen eldobott irodalom, túl sok az íróként tetszelgő televíziós újságíró, túl sok a nárcizmus, s ez túl fárasztó* – írja. – *Hol vannak a modern klaszszikusok? [...] Kelet[-Európa] már régóta létrehozott egy nagy fagyasztószekrényt, amely a klasszikus modernség remekműveivel látja el a Nyugat könyvesboltjait. [...] Ezek közé tartozik az 1989-ben elhunyt magyar Márai Sándor; akinek olyan műveit, mint A gyertyák csonkig égne, rendszeresen újra meg újra kiadják. Ő egy igazi post mortem klasszikus modernné vált...*”

De vajon elegendőek lesznek-e az ilyen és hasonló méltatások ahhoz, hogy a Kundera által leírt (Kundera 2008, 44) „nagy kontextusba”, vagyis a világirodalmi szintérre kikerülve is megfelelő helyet találjanak maguknak Márai művei? A tét ugyanis kettős: a tartós beíródás egyfelől a valódi jelenlétet és a „dialógus világában” történő részvételt implikálja, másfelől pedig folyamatosan szükséges összehasonlí-

tást feltételez a magyar Márai-kánonnal – időről időre kiemelve azokat a pontokat, melyekben a két olvasat esetleg eltérő. Az utóbbi évek történéseit szemlélve Franciaországban biztosan lesznek ilyen, a hazaiakhoz képest új megközelítések.

IRODALOM

AL F. 2003. Nos amies les bêtes. Un chien de caractère, In: *Livres hebdo*, 6 novembre 2003.

BAUMIER, JEAN 1959. Sandor MARAI : Les Braises. Traduit du hongrois (Corréa). *Europe*, janvier 1959. 143–145.

BERNÁTH ÁRPÁD – BOMBITZ ATTILA (szerk.) 2005. *Posztumusz reneszánsz. Tanulmányok Márai Sándor német nyelvű utóéletéhez*. Grimm, Szeged.

BRION, MARCEL 1959. Sándor Máraï, romancier hongrois. *Le Monde*, 3 juin 1959. 8.

CARCASSONNE, MANUEL 2001. Sándor Márai. Les mensonges de la vie. *Le Figaro*, 26 avril 2001.

DE BELLEFROID, ÉRIC 2003. Amours crépusculaires. *La Libre Belgique*, 10 avril 2003.

DE MONTRÉMY, JEAN-MAURICE, « les variations désenchantées de Sandor Marai », *La Croix*, 3 mai 2001.

FARKAS MÁRIA 2009. *La culture hongroise reflétée par une revue ouverte à l'occident : la Nouvelle Revue de Hongrie (1932–1944)*. Université de Strasbourg.

FAVARGER, ALAIN 2001. « Sándor Márai, nouvel auteur de culte en Hongrie. *La Liberté*, 21 avril 2001.

FAZEKAS TIBORC 2005. Márai Sándor német nyelvre fordított műveinek fogadtatása 1999 előtt. In: BERNÁTH ÁRPÁD – BOMBITZ ATTILA (szerk.) 2005. *Posztumusz reneszánsz. Tanulmányok Márai Sándor német nyelvű utóéletéhez*. Grimm, Szeged. 24–40.

FRIED ISTVÁN 2002. „Ne az író történjen meg, hanem a műve” : a politikus és az irodalmi író Márai Sándor. Argumentum, Budapest

FRIED ISTVÁN 2005. Világirodalmi megtörténés? Márai Sándor a német irodalmi kritikában. In: BERNÁTH ÁRPÁD – BOMBITZ ATTILA (szerk.) 2005. *Posztumusz reneszánsz. Tanulmányok Márai Sándor német nyelvű utóéletéhez*. Grimm, Szeged. 7–23.

GEVEL, CLA 1959. Les Braises, par Sandor Marai *Les Nouvelles Littéraires*, 7 mai 1959.

JOST, JULIETTE 2001. Sándor Márai : L'Héritage d'Esther. www.lire.fr, 17 avril 2001.

KUNDERA, MILAN 2008. *A függöny*. Európa, Budapest.

LAIGNEL-LAVASTINE, ALEXANDRA 2002. Ibolya Virag, la Hongrie en toutes lettres. *Le Monde*, 8 novembre 2002.

LAIGNEL-LAVASTINE, ALEXANDRA 2005. Le crépuscule de l'humanisme hongrois. In: *Le Monde des livres*, 7 janvier 2005.

LEMIEUX, EMMANUEL 2003. Classique Moderne. Petit tour du monde de l'excellence. *Lire*, 1 décembre 2003.

MARCEL, GABRIEL 1931. Les Révoltés, par Alexandre Marai. *La Nouvelle Revue Française*, No 212, 1 mai 1931, 768.

MICHEL, JEAN-BAPTISTE 1992. Entre Vienne et Moscou. Les valeurs bourgeoises de Marai. *Le Nouvel Observateur*, No 1448, 6–12 août 1992.

- PINGAUD, BERNARD 1958. Les Braises. *L'Express*, No 388, 20 novembre 1958.
- VAN RENTERGHEM, MARION 1995. Sándor Márai: Les Confessions d'un bourgeois. Les Braises. *Le Monde des livres*, 24 mars 1995.
- RÓNAY LÁSZLÓ 1990. *Márai Sándor*. Magvető, Budapest.
- RONDEAU, DANIEL 2004. Sandor Marai, l'Européen. *L'Express*, 29 novembre 2004.
- SCHNEIDER, MICHEL 2001. Destintaire inconnu. *Le Point*, No 1493, 27 avril 2001.
- SIMÁNYI TIBOR, Márai Sándor művei német nyelvterületen. In: LÓRINCZY, HUBA (szerk.) 2002. *Este nyolckor születtem. Hommage à Márai Sándor*, Savaria University Press, Szombathely.
- SZÁVAI JÁNOS 2008. *A kassai dóm. Közelítések Márai Sándorhoz*, Kalligram, Pozsony.
- VAR, LUCIEN 1959. Sandor Marai: Les Braises (Corrêa). *Les Lettres françaises*, 6–12 août 1959.

Varga, Róbert

Editorial lottery or reception? Sándor Márai's works in France

Since the release of his fifteenth translated book into French, Sandor Marai's popularity has continued to rise. With more than one million issues sold, he is without doubt the most read Hungarian author in France. Nevertheless, the critics forget that the author, praised today as a great nostalgic figure of the 'Mitteleuropa', has been publishing in France since the '30s, though admittedly receiving next to no success. Our studies focus on the principal reasons behind the changing image that French readers have made of Marai since the '90s through an analysis of two contested aspects of his reception: popularity in terms of sales and academic reception. The latter aspect in particular seems at least to explain some of the reasons for his enduring recognition among European authors.

V. TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Aradi András

Egy amerikai nyelvész két magyar nyelvtana a deskriptív nyelvészet időszakából*

1. Bevezetés

Az írásom címében szereplő amerikai nyelvész, teljes nevén Robert Anderson Hall, Jr. 1911-ben született, és 1997-ben hunyt el. Életének alkotó évtizedei így egybeestek a XX. századi nyelvtudomány két nagy fordulatainak, a strukturalizmusnak és a generatív nyelvelméletnek a megjelenésével, kibontakozásával, és az általuk ösztönzött szakmai vitákban kikristályosodó nyelvészeti irányzatok iskolákká szerveződésével. Hall személyét és szakmai tevékenységét – ha nem is gyakori említéssel – folyamatosan számon tartotta és tartja a magyar nyelvészeti és hungarológiai köztudat, különösen két magyar nyelvtanának megjelenése óta. Ezek pontos címe és adatai a következők:

- A) *An Analytical Grammar of the Hungarian Language*. Linguistic Society of America, Language Monograph 18. Baltimore, Maryland. 1938. 113 pp
- B) *Hungarian Grammar*. Linguistic Society of America, Language Monograph 21. Baltimore, Maryland. 1944. 91. pp

Hol helyezhető el Hall munkássága a múlt század nyelvtudományának térképén, amely térkép meghatározó rajzolataival együtt is igen változatos szellemi terepet mutat? Hall az amerikai strukturalizmus elméleti és módszertani megalapozójának, Leonard Bloomfieldnak a tanait követő, a formális elemzés alapelveit alkalmazó deskriptív nyelvészeti iskolának volt jelentős személyisége. Az egyébként szemléletében és módszereiben nem egységes neobloomfieldianus irányzatban belül a yale-i csoportosuláshoz tartozott (vö. Máté 1998, 97), és elsősorban a neolatin nyelvek szaktudósa volt. Sokat foglalkozott a pidzsin és kreol nyelvekkel, az e témakörben írt összefoglaló tanulmánya magyarul is megjelent Antal László Modern nyelvelméleti szöveggyűjtemény sorozatában (Hall 1984). Mindemellett erőteljesen kivette részét a korabeli amerikai és európai nyelvészeti irányzatok időnként hadakozássá váló vitáiból.

Két magyar nyelvtanát Hall a pályájának viszonylag korai időszakában, könyvformátumú publikációinak szinte nyitányaként adta közre 1938-ban és 1944-ben. Bár utalni fogok első nyelvtanára is, ismertetésem középpontjában az 1944-es – 1966-ban és 79-ben újra kiadott – nyelvtan áll. Ez a munka a deskriptív nyelvészeti

megközelítésnek megfelelően elsősorban a magyar nyelv formai sajátosságait írja le. A „rendszeres” nyelvtenok erőteljes tagolását mutató hat fő fejezete a következő: I. *Phonology* (hangtan), II. *Inflection* (ragozások), III. *Form- and Function-Classes* (szófajok), IV. *Word-Formation* (szóalkotásmódok), V. *Phrase-Structure* (szószerkezetek), VI. *Clause-Structure* (mondat szerkezetek).

Mivel szeretném ismertetni Hall nyelvtenainak fogadtatását, utóéletét is, terjedelmi okok miatt az 1944-es nyelvten általános jellemzése mellett csak egyik fő fejezetét, a ragozásokkal foglalkozó legterjedelmesebb részt és ennek későbbi nyelvleírásunkban megmutatkozó hatását fogom részletesebben bemutatni. Ez a megoldás célszerűbbnek látszott, mint a fejezeteken végigfutó, elkerülhetetlenül felületes ismertetés. A kiválasztott fejezet egyébként több szempontból is jól mutatja a nyelvten egészének szellemiségét és a leírások módszerbeli sajátosságait.

2. Hall 1944-es nyelvtenának fő vonásai, a nyelvten elkészítéséhez használt források

Az 1944-es kiadású nyelvten bevezetésében Hall a munka alapvető célját egy olyan angol nyelvű, szakszerű-tudományos (*scientific*) leíró magyar nyelvten elkészítésében jelöli meg, amely a különböző nyelvi elemeket – feltárva disztribúciós tulajdonságaikat – a velük alkotható szerkezetek összetevőiként mutatja be. Hozzáteszi, hogy bár eredeti szándéka a korábbi nyelvten újra kiadása volt, végül annak átdolgozásaként egy teljesen új mű született 1944-ben. Hall új nyelvtenában hangsúlyozza a fonológiai szempont alkalmazásának fontosságát. Ennek gyakorlati megvalósítója a nyelvtenát indító, alapos fonológiai fejezet, amely kitér a fonéma-változatokra, allofónokra is. A magyar példákat – korábbi nyelvtenától eltérően – fonémikus átírásban, azaz a fonémákat tükröző szimbólumokkal adja meg a szakma gyakorlata szerint ferde zárójelek között.

A nyelvten bevezetését köszönetnyilvánítás zárja. Ez az érdeklődő olvasó számára azért is fontos, mert tájékoztatást ad arról, hogy a magyarul tulajdonképpen nem beszélő szerző milyen forrásokra támaszkodva, hogyan tudta megalkotni ezt a viszonylag részletes, a nyelvi rendszer minden szintjére kiterjedő nyelvleírást, magyar nyelvten, mely bizonyos pontatlanságai ellenére is megbízható, a maga idejében mindenképpen korszerű munkának számított, és eleget tett a vállalt és vallott nyelvszemlélet, nyelvészeti iskola szakmai követelményeinek. Az öt pontba rendezett köszönetnyilvánítás kelően világos képet ad a felhasznált forrásokról, a régebbi és korabeli magyar nyelvtenokról, az 1938-as nyelvten elkészítésének háttéréről és az újabb nyelvten megírása során hasznosított korábbi kritikákról, a munkát segítő konzultációkról.

Hall első helyen említi a Római Magyar Akadémián 1933-34-ben töltött időszakot, és név szerint azokat a magyar barátait, akik itt segítették az anyaggyűjtésben. Ezután két magyar anyanyelvű amerikai személyről szól, akik az átdolgozott nyelvtanhoz élőnyelvi példaanyagot szolgáltatottak. Majd forrásként hivatkozik Simonyi Zsigmond, Szinnyei József és Lotz János magyar nyelvtanaira, ezeket német nyelven olvashatta, s hangsúlyosan utal Várady Imre olaszul írt magyar nyelvtanára is. A továbbiakban az első nyelvtan bírálóinak hasznos észrevételeit, kritikai megjegyzéseit köszöni meg (négy recenzióra utal). Külön kiemeli Thomas A. Sebeok (Sebők Tamás) szerepét, aki nem volt ugyan recenzense, de az újabb nyelvtan teljes első változatát átnézte és értékes javaslatokkal segítette a végső verzió kialakítását. Végül az Amerikai Magyar Népszava című újságot említi, amely engedélyezte, hogy egyes számaiból nyelvi példákat idézzon.

Úgy gondolom, hogy ismerve a szerző gyakorlati nyelvtudásának hiányát, melyet nyelvtanának némely említői nem csekély iróniával hangoztatnak, indokolt a munka megbízhatóságát szolgáló és alapvetően biztosító források, valamint a kapcsolódó kontextusok részletezőbb bemutatása. A nyelvtudással kapcsolatban megjegyzem, hogy a leírandó nyelv előzetes ismeretének a hiánya ebben a nyelvészeti iskolában, az amerikai deskriptív nyelvészek körében nem különlegesség, hiszen az indián nyelveket kutató, terepmunkát végző nyelvész is egy számára ismeretlen nyelv leírásának szándékával kezd neki munkájának. Igaz, Robert Hall a terepmunka során csak a Római Magyar Akadémiáig jutott, de ott igyekezett alaposan tájékozódni.

3. *A magyar ragozási rendszer Hall nyelvtanában*

A nyelvtan második, legterjedelmesebb fejezete az *Inflection* címet viseli, s ennek megfelelően a ragozásokkal, illetve a szintén inflexiós szóelemnek minősülő, a magyar nyelvtani hagyományban jelmorfémaként számon tartott toldalékokkal foglalkozik. Részletesen bemutatja, hogy az egyes toldalékfajták milyen töltípusokhoz járulhatnak, tehát egy alapos tőtant is magába foglal ez a rész, amelynek három alfejezete a főnévragozás, a névmások toldalékolása és az igeragozás. Közülük a főnévragozás témaköreit mutatom be a továbbiakban.

3.1. *A főnévragozás (névszóragozás) általános jellemzése, tváltozatok*

A főnevekhez járuló szuffixumokat – a képzők említése nélkül – három fő csoportba sorolja; szerepük a) a többes szám jelölése, a birtok többségének jelzése is az *-i* morfémával; b) a birtokos személyének jelzése a főneveken (tehát a birtokos

személyragok/személyjelek); c) a főnévi esetek, esetviszonyok jelölése (itt először csupán adatszerűen 20 esetragra utal). Az inflexió szempontjából helyénvalónak tartathatjuk ezt a rendszerezést, egyszersmind azt a megállapítást is, hogy a toldalékok az előbbi felsorolás sorrendjében kapcsolódhatnak a főnévi tövekhez.

Mielőtt rátérne a tövváltozatok rendszerezett bemutatására, a nyelvtan foglalkozik a kötőhangzók (vagy más magyar terminussal előhangzók, tövéghangzók) jelenlétének kérdésével, használatuk fonológiai szabályaival. Hall a kötőhangzó megfelelőjeként az „*auxiliary vowel*” angol kifejezést használja, amelyet – mint látni fogjuk – esetenként célszerűbb lesz a segédhangzó, „üres morféma” kifejezésekkel értelmezni és visszaadni. Többnyire helyes általánosításokat fogalmaz meg a kötőhangzó kötelező használatáról: megállapítja, hogy a mássalhangzós végű főnevekhez járuló többesjel, a birtokos személyragok és néhány (szerinte négy) esetrag előtt áll kötelezően. De úgy tűnik, hogy az alkalmazott fonémikus átírás rendszerének csapdájába esik, amikor az /a/ és /e/ magánhangzóra végződő főnevek toldalékos formáiban az időtartam-változást, megnyúlást (*fa–fát, eke–ekét*) kötőhangzó, azaz „*auxiliary vowel*” kötelező jelenléteként értelmezi. Ezt sugallhatta számára az a jelölési mód, amely szerint az átírásokban a magánhangzók hosszúságát mindig a fonémát képviselő szimbólum, betű kettőzése jelzi.

A többalakú névszótövekről jól rendszerezett, részletes áttekintést ad. Noha Hall nyelvtana elsősorban a nyelvész szakembereknek szolt, és nem a nyelvtanítás napi gyakorlatát szolgálta, praktikus igényeket is kielégíthetett az a megoldása, hogy a típusok megnevezése és jellemzése mellett hosszabb példasorokat is ad az egyes tőtípusokhoz; így pl. a töbelseji időtartamot változtató tövekhez (*madár–madarak*) vagy a hangzóhiányos, hangkivető formákhoz (*bokor–bokrok*).

A példaanyagban a tőtípusokon belüli csoportosításával fonológiai szabályszerűségeket is bemutat. A hangkivető tövek esetén a csoportosítást a kötőhangzók típusai szerint végzi el az /a/, /o/, /e/, /ö/ kötőhangzóknak megfelelően: *sátor–sátrak, malom–malmok, eper–eprek, gödör–gödrök*. A töbelseji rövidülést mutató példák elrendezése látszólag leegyszerűsített, a szavak magas és mély hangrendűsége szerint történik: a) *madár–madarak, út–utak*; b) *kenyér–kenyerek, tűz–tüzek*. Észre kell vennünk, hogy a további (kötőhangzók szerinti) differenciálás hiánya természetes, szükségszerű, és a tanítási gyakorlatban is fontos, de tapasztalatom szerint kevésbé számon tartott szabályt tükröz. Nevezetesen azt, hogy ha a toldalékolás magánhangzó-rövidüléssel jár a zárószótagban, akkor a mély hangrendű szavakban csak /a/ kötőhang szerepelhet a toldalék előtt és nem /o/ (*kosár–kosarak*), a magas hangrendű szavak pedig nem mutatják a labiális illeszkedést (*tűz–tüzek*). Az ilyen többalakú tövek – a mai strukturális nyelvtan terminusát használva – nyitótökeként viselkednek (vö. É. Kiss–Kiefer–Siptár 2003, 210).

3.2. A birtokos személyragos szóalakok elemzési módja Hall nyelvtanában

Tanulságos alaposabban megvizsgálni, amit Hall a birtokos személyragozásunk rendszeréről mond ebben a fejezetben. Ennek során legalább részleges választ kaphatunk arra a joggal felvethető kérdésre is, hogy volt-e valamilyen hatása Hall nyelvtanának a későbbi, illetve mai magyar nyelvleírásra. A birtokos személyragok felsorolásakor természetesen Hall is 6 szuffixumot tart számon a nyelvtani személyeknek megfelelően. De azt az első megközelítésre igen meghökkentő megállapítást teszi, hogy az egyes szám 3. személyt – egy birtok esetén – nem testes morféma, hanem zéró értékű elem képviseli. Így a *háza*, *keze* szóalakok végső *-a*, *-e* szóeleme Hallnál nem személyrag, hanem „*auxiliary vowel*”, kötőhang. Felfogásában az így minősített *-a*, *-e* (vagy *-ja*, *-je*) szóelemeket zéró morféma követi, és ez a zéró morféma jelöli a 3. személyű birtokost az **a)** elemzési sornak megfelelően:

a) háza:	<i>ház</i>	<i>a</i>	Ø
(Hall)	tő	„üres morf”	birtokos személyrag (auxiliary vowel)

Az „*auxiliary vowel*” magyar megfelelőjeként ez esetben a szakirodalomban használatos „üres morf” terminust szerepeltetem. A kötőhangzó kifejezés itt, mivel semmilyen érzékelhető kapcsolatot nem hoz létre, meglehetősen abszurdan hangzana, és persze jobban rávilágítana a képviselt nézet problematikus volta.

Hall azzal érvel felfogása mellett, hogy a **több birtokot** kifejező formákban a személyre utaló elem – a maga legegyszerűbb alakjában – mindig az *-i* többesjel után jelenik meg az alábbi **b)** elemzési sor szerint, és ez alól egyedül az egyes szám 3. személy kivétel, ahol az *-i* többesjelet nem követi semmi (*házai*, *hajói*), vagyis itt, az egyes szám 3. személyben valóban zéró morféma utal a személyre:

b) házaim, házaid, házai	Ø,	házaink, házaitok, házaik
---------------------------------	----	----------------------------------

A *házai* szóalak tagolásakor Hall négy elemet különít el, ahogy a **c)** sor mutatja

c) házai:	<i>ház</i>	<i>a</i>	<i>i</i>	Ø
(Hall)	tő	„üres morf”	többesjel	birtokos személyrag

Azt hiszem, belátható, hogy a többes számú szóalakokkal kapcsolatban Hall érvelése már sokkal meggyőzőbben hangzik. Nem tartja elfogadhatónak azt az elemzést, amely szerint az egyes szám 3. személyben a birtokos személyrag az *-i* többesjel előtt áll, míg az összes többi személyben követi az *-i* többesjelet. Ez egyébként ellentmondana a toldalékok sorrendjéről korábban megfogalmazott szabálynak is. Az persze változatlanul vitatandó, hogy az előző érvelése folyományaként Hall az egyes számú *háza*, *keze* szóalakok *-a*, *-e* toldalékát sem tekinti személyragnak.

A Hall által felvázolt és erőteljesen védelmezett szegmentálási mód és a hozzá tartozó fejtegetések valójában beletartoznak a magyar birtokos személyragozásról folyó, számos megoldási javaslatot eredményező, de teljességgel ma sem lezárt viták vonulatába. Eligazodást keresve a tárgykörben célszerű – sőt megkerülhetetlen – áttekinteni Rácz Endrének a birtokos személyragozás alakrendszerét (főként a többes számú formákat) aprólékosan feldolgozó tanulmányát (Rácz 1974). Kellemes meglepetés lehet számunkra, számomra legalábbis az volt, hogy Rácz Endre tanulmányában részletesebben foglalkozik Hall elemzési módjával. Az egy birtokot jelölő egyes szám 3. személyű alakoknak a Hall-féle elemzését nem tartja jogosultnak, vagyis az **a)** elemzési sort. Ugyanakkor Rácz figyelemre méltónak ítéli az egyes szám 3. személyű, több birtokot kifejező szóalakok Hall által javasolt szegmentálási módját, a **c)** sort, amelyet – mint jelzi – fel is fog használni álláspontja, elemzési javaslata kialakításában.

Rácz a többesjel alternánsaival operáló felfogást tartja célravezetőnek a leírásban. Eszerint az *-i* többesjel előtti nyelvi elem nem önálló morféma, hanem a többesjel szerves része. Így a több birtok jelének alternánsai az *-i*, *-ai*, *-ei*, *-jai*, *-jei* morfémák, a *házaim* szóalak tagolása pedig következésképpen a **d)** sornak megfelelően alakul Rácznál:

d) <i>házaim:</i>	<i>ház</i>	<i>ai</i>	<i>m</i>
(Rácz)	tő	többesjel	birtokos személyrag

Az előzőek alapján a 3. személyű formákban is egységes többesjelnek kell venni az *-ai*, *-ei* (*-jai*, *-jei*) morfémákat, emiatt a személyrag Hall elemzésének megfelelően Rácz Endre szerint is csak zéró értékű lehet, ahogy az **e)** sorban látható:

e) <i>házai:</i>	<i>ház</i>	<i>ai</i>	Ø
(Rácz)	tő	többesjel	birtokos személyrag

Különbség természetesen, hogy Rácz nem feltételez önálló elemet, „üres morf”-ot az *-i* többesjel előtt. Elemzésének lényeges elméleti megfontolása, mely a személyragos formák tagolásában mutatkozó ellentmondások, bonyodalmak elkerülését célozza, hogy az egy birtokra és a több birtokra utaló formák alakrendszerét egymástól függetlenül, különbözőképpen kell elemezni. Hall felfogásának ellentmondásai nagyrészt a formák egységes kezelésének – egyébként méltánylást érdemlő – szándékára vezethetők vissza. Ezzel a talán túl terjedelmes bemutatással azt is érzékeltetni kívántam – anélkül, hogy jelen esetben Rácz Endre bemutatott felfogását pusztán Hall munkásságára vezetném vissza –, hogy nyelvtudományunk egyes személyiségei ismerték, ismerik az amerikai nyelvész munkáit, és adott témakörben – kritikus megközelítéssel – hasznosítják megállapításait.

3.3. A főnévi esetragok csoportosítása, jellemzése

A következőkben a főnévi esetragokkal foglalkozó rész néhány tartalmi, szemléleti vonását szeretném bemutatni. A toldalékoknak ezt a csoportját Hall a kissé bonyolult „*Pure-relational noun-suffixes*” címkével jelöli. A tárgyalási módban itt is erőteljesen megmutatkozik az az egész nyelvtenban érvényesülő törekvés, hogy a nyelv formai jellemzőit, alaki sajátosságait írja le, figyelemmel a nyelvi elemek fő társulási képességeire. Mindez a jelentés és a funkciók vizsgálatának háttérbe szorulásával vagy akár mellőzésével jár, de ez az alapállás megfelel a Hall által képviselt deskriptív nyelvészet szellemiségének, szakmai elveinek. Így érthető, hogy az esetragok jelentését meglehetősen elnagyoltan, mondhatnánk az első szótári jelentés szintjén adja meg egyetlen angol ekvivalenssel, egy előljárószóval, előljárós kifejezéssel. Hall ugyanakkor a formák rendszerén belül fontos összefüggésekre hívja fel a figyelmet. Hangsúlyozza az esetragok és a névutók párhuzamos, együttes kezelésének fontosságát. Kiemeli és kellő részletességgel be is mutatja, hogy mind az esetragok, mind a névutók többségének birtokos személyragos formája is van, s ezek képviselik a személyes névmások ragos/névutós alakjait.

A korábban jelzett 20 esetragot aszerint osztja két fő csoportra, hogy kötőhangzóval vagy anélkül, közvetlenül kapcsolódnak-e a szótőhöz. Minden esetragot külön tételként sorol fel, jelölve mellettük a lehetséges kötőhangzó-változatokat, ha van kötőhangzójuk, illetve a többalakú, kötőhangzó nélküli toldalékoknál feltünteteti a megfelelő személyragos formát is (pl. *-ban, -ben* → *bennem, benned, benne*), esetenként teljes paradigmát közöl. Az alábbi áttekintés a főnévi esetragok Hall-féle csoportosítását mutatja be:

A főnévi esetragok („*Pure-relational noun-suffixes*”) csoportosítása

A) Kötőhangzóval állnak:

1.	-n;	kötőhangzók: <i>asztalon, szekrényen, tükrön</i>
2.	-nként;	kötőhangzók: <i>házanként, diákonként, telkenként, körönként</i>
3.	-nta, -nte;	kötőhangzók: <i>nyaranta, naponta, hetente</i>
4-5.	-t (-tt);	kötőhangzók: <i>ágyat, kulcsot, képet, gyümölcsöt; Vácott, Pécssett, Győrött</i>
		kötőhangzó nélküli alakok (meghatározott mássalhangzók után): <i>talajt, ételt, vadont, dohányt, avart, várost, szakaszt, lemezt, szabotázst; Kolozsvárt</i>

B) Közvetlenül kapcsolódnak a tőhöz:

1. -ig ⁺	2. -ért	3. -ul, -ül ⁺	4. -ban, -ben	5. -ba, -be	6. -tól, -től	7. -ra, -re
8. -ról, -ről	9. -nál, -nél	10. -hoz, -hez, -höz	11. -tól, -től	12. -lag, -leg ⁺		
13. -nak, -nek	14. -val, -vel	15. -vá, -vé ⁺				

+: nincs személyragos alakjuk

Néhány példa a személyragot felvevő tövváltozatokra („oblique stems”):

-ban, -ben: **’benn’** → *bennem* etc.; -hoz, -hez, -höz: **’hozzá’** → *hozzám* etc.;
-ra, -re: **’rá’** → *rám* etc.

Hall nyelvtana négy, kötőhanggal kapcsolódó esetragot tart számon, és mindegyikük bemutatásában megjelenik valamilyen sajátos, a mai nyelvelírás felfogásától eltérő mozzanat. Az első esetrag e csoportban a pusztán *-n* elemként megadott superessivusi rag, vagyis Hall a mai leírásokban megjelenő *-on*, *-en*, *-ön* morféma-változatoknak a raghoz tartozó magánhangzóját kötőhangzónak minősíti. E megoldás Hall rendszerében formai szempontból nem önkényes. Szerepet kap benne, hogy míg a másik, a B) csoportba tartozó, nem kötőhangzós toldalékok mindig nominativusi tőhöz járulnak, addig az *-n* rag változatai a többalakú tövek esetén általában az alternatív tőhöz (*bokron*, *kövön* – de: *bokorban*, *kőben*); kivételt jelentenek itt az időtartam-változtató tövek: *számár-szamáron*.

A mai olvasónak feltűnhet az is, hogy a *-t* (*-tt*) esetrag két funkcióját, a tárgyi (accusativusi) és a locativusi használatot szinte egyenrangú szerepekként, a nyelvhasználati, gyakorisági szempontok mellőzésével mutatja be. Ezt magyarázhatjuk a gyakorlati nyelvismeret hiányával, a régebbi nyelvtani forrásokhoz való erőteljes kötődéssel, de az is lehetséges, hogy a deskriptív nyelvész úgy tartja, a formák rendszere szempontjából indokolatlan a további, a nyelvhasználatra utaló különbségtétel a kétféle használat között.

3.4. Utalások Hall nyelvtanára Antal László esetrendszer-leírásában

Noha az előzőekben problematikus megoldásokról is szóltam, látnunk kell a nyelvtan e részének, konkrétan a névszóragozás leírásának vitathatatlan értékeit is. Nem véletlen, hogy Antal Lászlónak a magyar nyelvtudományban erőteljes szellemi mozgást előidéző könyve, *A magyar esetrendszer* (Antal 1961) Robert Hall idevágó munkásságát is hosszasan méltatja A nyelvtani örökség című részfejezetben húsz más nyelvessel, nyelvészeti munkával egy sorban. Antal más elismerő véleményekre is utalva a Hall által alkalmazott „*oblique stem*” fogalmát emeli ki, amely az ismertetésben a változó tő, alternatív tő megfeleltetést kapta, de valójában jelenti minden, nem nominativusi esetben (azaz függő esetben) álló névszói szóalak tövét. Hall nyelvtanában itt annak van jelentősége, újdonságértéke, hogy kiterjeszti az „*oblique stem*” fogalmát, és következetesen szótóként kezeli a határozói esetrag-változatoknak (*-ban*, *-ben*; *-hoz*, *-hez*, *-höz* stb.) azt az allomorfiát, amelyhez a birtokos személyragokat kapcsoljuk, vagyis amelyek szóeleji helyzetet

is elfoglalhatnak; tehát pl.: *benn... – bennem, hozzá... – hozzám*. Ebben a felfogásban a kitüntetett morfémaváltozat nemcsak történetileg számít tőnek, hanem a mai nyelvi rendszerben is a személyjelölés egy teljes paradigmájának alapszava, amely egyben egy meghatározott névszói esetet is képvisel.

A névszóragozással foglalkozó részt Hall nyelvtanában a névutók listája zárja. Külön feltünteti az irányhármasság szerinti változatokat, és összesen 34 névutót sorol fel, megadva személyragos formájukat is, ahol lehet. Ide kívánczik, hogy Antal László az előbb említett munkájában a névutók bemutatását és vizsgálatát a Hall listájában megadott 34 névutó felsorolásával indítja (Antal 2005, 378).

4. Hall nyelvtanainak fogadtatása, utóélete

4.1. Szenczi Miklós bírálata Hall első nyelvtanáról

A következőkben Hall nyelvtanának fogadtatásával, utóéletével foglalkozom, igaz, csak néhány epizódot kiemelő áttekintésben. 1940-ben jelenik meg Szenczi Miklós angol nyelvű bírálata Hall első nyelvtanáról (Szenczi 1940). Szenczi a Londoni Egyetem School of Slavonic and East European Studies néven működő intézetének volt a tanára, egyben a magyar nyelvi és irodalmi katedra megalapítója (1937). Bírálataiban hangsúlyozza Hall nyelvtanának úttörő jellegét, rámutatva arra, hogy angol nyelvű forrásokra nemigen támaszkodhatott, mivel az előzménynek tekinthető kiadványok egyrészt akkorra már elavultak, másrészt nem voltak kellően szakszerűek.

Szenczi úgy látja, hogy bár Hall felhasználta a régebbi magyar nyelvtanírók munkáiban felhalmozott ismeretanyagot, de a nyelvi tények megítélésében, az anyag átfogó elrendezésében alapvetően saját szakmai hozzáértése, meggyőződése vezette. Szenczi fontos újításként említi, ahogy Hall a kötőhangzók szerepét és rendszerbeli helyét értelmezi: kötőhangzó-változatokat tart számon, és például Szinyei nyelvtanától eltérően nem a tövek véghangzójának tekinti a toldalékok előtti magánhangzókat. Igen jónak tartja a kötőhangzókkal és a toldalékok sorrendjével kapcsolatos felfogásának következetes érvényesítését a birtokos személyragozás alakrendszerének leírásában.

Szenczi az értékek számbavétele mellett kétféle kifogást fogalmaz meg bírálataiban: egyrészt előfordulnak pontatlanságok, hiányosságok egy-egy terület leírásában, másrészt a beszélt nyelv ismeretének hiánya miatt néhol csak dialektusokban élő vagy archaikus, esetleg nem létező szóalakokat ad meg a nyelvtanban („*morgandok, akarandalak*”). Szenczi Miklós végső értékelésében Hall nyelvtanát jelentős munkának tartja, amely kellő biztonsággal tudja eligazítani az érdeklődőt a magyar nyelv labirintusában. Külön érdemének gondolja, hogy számos magyar nyelvi jelenségre ez a nyelvtan alkalmaz először angol terminológiát.

4.2. Egy negatív hangvételű kritika

Lássunk ezután egy negatív hangvételű bírálatot is. Az 1938-as nyelvtanról kiadása után pár évvel jelenik meg az Amerikában élő Leslie C. Tihany (Tihanyi László) erősen kritikus hangú írása (Tihany 1943). Ismertetésnek nemigen nevezhetjük ezt a recenziót, a szerző jelzi is, hogy Hall nyelvléírási módszerével, a nyelvi tények osztályozásában követett gyakorlatával nem kíván foglalkozni. Célja kizárólag annak vizsgálata, hogy a jelenségek leírása és a közölt nyelvi adatok, példák mennyire pontosak és hitelesek. A deskriptív irányzat iránti alig titkolt ellenszenvvel sérelmezi, ha nem is direkt megfogalmazásban, hogy szakmai körökben Hall művét tartják a magyar nyelv egyetlen szakszerű-tudományos angol nyelven írt nyelvtanának. Tegyük hozzá, ekkor már megjelent Tihany *A Modern Hungarian Grammar* c. munkája (Tihany 1942), amely inkább tanulóknak szánt nyelvkönyvnek tekinthető. Az érzelmi alapállás erősen érződik Tihany recenzióján, amelynek vállalt célját a Hall által elkövetett különböző hibák bemutatásával valósítja meg. Megjegyezhetjük, hogy az esetek többségében kifogásai helytállóak. Igazán súlyos tévedésre, pontatlan leírásra két területről hoz példát. Az egyik az igetövekkel kapcsolatos: Hall a hangzóhiányos tövek példájaként megadja az *emel* és *dobol* igéket, noha ezeknek egyáltalán nincs *eml-*, *dobl-* tövváltozatuk. A másik jelentősebb tévedés a 3. személyű *-ja*, *-je* birtokos személyragok – teljesen egyértelmű szabályokba nem is foglalható – használatának pontatlan leírása, bizonyos hangtani szabályoknak túláltalánosító, kivételekre nem figyelő megfogalmazása.

Az is része ennek az epizódnak, hogy Thomas A. Sebeok bírálatot közöl Tihany említett nyelvtanáról (Sebeok 1943), és megállapítja, hogy annak modernsége pusztán abban áll, hogy a korabeli irodalmi nyelv jelenik meg a pedagógiai célzattal készült könyv leckéiben, viszont a nyelvi jelenségek leírásában, a nyelvi rendszer bemutatásában nem veszi figyelembe a nyelvészet fejlődésének legújabb eredményeit. Bírálja a jelenségek magyarázatában megnyilvánuló mentalizmust, szóvá teszi, hogy Tihany nyelvtanában nem érvényesül a szigorú szisztematikusság, amelyet a korszerű nyelvléírás kritériumának tart. Bizonyára nem véletlen, hogy Sebeok a bírálatában két helyen is Hall nyelvtanára hivatkozik, megoldásait pozitív példaként állítja szembe Tihany nyelvtanának kifogásolt részleteivel, leírási módjával.

4.3. Hall második nyelvtanának utóélete, hazai befogadása

Az 1944-es nyelvtan fogadtatása – úgy tűnik – kicsit más jellegű, mint a korábbié. Részben elhúzódó (K. Bergsland például a *Lingua* 1954/55-ös évfolyamában közöl ismertetést róla), részben – mondhatnánk – parciális, amennyiben nem a könyv egészét teszik mérlegre a kortárs nyelvészek, hanem egy-egy meghatározott témakör sokoldalú vizsgálatakor idézik, bírálják Hall nyelvtanának az adott jelenséggel

kapcsolatos álláspontját, elemzési módszerét (ilyen pl. a birtokos személyragozás vagy a főnévi esetrendszer kérdése).

Van azonban kevésbé késlekedő recenzió is a második nyelvtannak. Szeneci Miklós 1946-ban rövid értékelést közöl Hall e nyelvtanáról is, amelyet egy még rendszerezettebb, még erőteljesebben a nyelvész szakembereknek vagy felkészült diákoknak szóló nyelvéleírásként jellemez (Szeneci 1946). Felhívja a figyelmet a szó-szerkezetek rendszerezésének újszerűségére és a nyelvtan függelékére, amely vonzatos igék és melléknevek terjedelmes (mintegy 300 szavas) listáját tartalmazza a vonzatok ábécérendjében. Kritikai megjegyzése alig van, bár megfogalmazza azt az aggályát, hogy a hosszú magánhangzók kettőzéssel való jelölése a fonémikus átírásban elhomályosíthatja azt a tényt, hogy az *a-á* és *e-é* párok hangjai nemcsak időtartamban, hanem minőségükben is különböznek. Bírálatának záró mondatában így fogalmaz: „ez a magyar nyelv legjobb angol nyelvű nyelvtana, és az egyéb nyelvtanok közül is a legjobbak között a helye” (Peter Sherwood és Tarsoly Eszter átültetése; 2008).

A Hall által írt magyar nyelvtanok hazai befogadása Elekfi Lászlónak a háborús évek után, 1947-ben a Magyar Nyelvben megjelent cikkéhez köthető (Elekfi 1947). A tárgyyszerű könyvismertetés bemutatja az 1944-es nyelvtan felépítését, utal főbb forrásaira, és úgy értékeli, hogy „aránylag teljes és – apróbb melléfogásokat leszámítva – részleteiben is hű képet ad a magyar nyelv szerkezetéről.” Elekfi a melléknévi és határozói igenevek példájával szemlélteti, hogy Hall nyelvtanában mennyire az alaki szempontok a meghatározók: részletes leírást kapunk benne az igenevek formai sajátosságairól, ugyanakkor az aktív-passzív értelmű formák szembeállítására, a jelentésbeli különbségek szemrevételezése elmarad. Tegyük hozzá, hogy Hall fel fogásában a jelentés vizsgálata a mentalizmusnak tett elfogadhatatlan engedmény lett volna. Elekfi László végül elismeréssel szól arról, hogy Hall munkája felkelthette az érdeklődést a magyar nyelv iránt az angol nyelvű közösség területén.

A későbbiekben Hall neve felmerül abban a számos hozzászólást kiváltó hazai vitában is, amely a saussure-i tanítások magyar nyelvtudományra gyakorolt hatásáról folyt az 1950-es évek legvégén és a 60-as évek elején. Vitaindítójában Deme László, aki a saussure-i tanok közvetlen hatását nem tartja jelentősnek, későbbi hatásokról pedig eléggé elutasító modorban ír, Hall nyelvtanáról némi megengedő hangsúllyal azt állapítja meg, hogy a mű „a strukturalizmusnak csak korlátait viseli, elhajlásait még nem mutatja.” (Deme 1959, 17.) Megjegyezhetjük, hogy Deme itt nem szól a Saussure-féle európai és a bloomfieldi amerikai strukturalizmus különbségeiről, nézeteik ütközéséről. A vita résztvevői közül Szépe György is szóba hozza Hall magyar nyelvtanait, visszafogottan, de elismerő hangsúllyal szól a magyar nyelv szerkezetének leírására vállalkozó 1944-es műről (Szépe 1960, 145).

Végül az esetleges további szakmai tájékozódás kedvéért megemlítem, hogy Hall nyelvészeti vitákban való részvételéről és néhány munkájáról viszonylag friss

értékelő tájékoztatást kaphatunk Bezeczky Gábor egyik irodalomelméleti könyvében és egy tanulmányában, amelyeknek fontos témája a nyelvi variabilitás, a variáció-elmélet irodalomtudományban való alkalmazhatósága (Bezeczky 2002, 2005).

5. Rövid összegzés

Végző értékelésként – korabeli szerepét és gyakorlati jelentőségét is vizsgálva – Hall nyelvtanáról elmondhatjuk, hogy a magyar nyelv (angolul is tudó) tanárának számára, ha az kellő nyelvészeti felkészültséggel és magas szintű magyarnyelv-tudással rendelkezett, e nyelvtan gazdag ismeretanyagot és jó szakmai eligazítást tudott nyújtani az önálló felhasználáshoz, a gyakorlati munkára való felkészüléshez.

IRODALOM

- ANTAL László 1961/2005. *A magyar esetrendszer*. Bicske, SZAK Kiadó (2. kiadás)
- BERGSLAND, K. 1955. Review of Hall's Hungarian Grammar. *Lingua*, IV. 1954-1955. p. 108
- BEZECZKY Gábor 2002. *Metafora, narráció, szociolingvisztika*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- BEZECZKY Gábor 2005. *Véres aranykor, hosszú zsákutca*. Fish kontra Jakobson. Budapest, Balassi Kiadó 11-30.
- DEME László 1959. A saussure-i tanítások magyar visszhangjához. *Nyelvtudományi Közlemények* 61. kötet, 3-27.
- É. KISS Katalin, KIEFFER Ferenc, SIPTÁR Péter 2003. *Új magyar nyelvtan*. Budapest, Osiris Kiadó
- ELEKFI László 1947. Robert A. Hall: Hungarian Grammar. *Magyar Nyelv* XLIII. 230-232.
- HALL, Robert A. 1984. Pidgin nyelvek és kreol nyelvek. In: Antal László (szerk.) *Modern nyelvelméleti szöveggyűjtemény V*. Budapest, Tankönyvkiadó 282-293.
- MÁTÉ Jakab 1998. *A 20. századi nyelvtudomány történetének főbb elméletei és irányzatai*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- RÁCZ Endre 1974. A birtokos személyragozásnak a birtok többségét kifejező alakrendszere. In: RÁCZ E. és Szathmári I. (szerk.) *Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből*. Budapest, Tankönyvkiadó 135-149.
- SEBEOK, Thomas A. 1943. A Modern Hungarian Grammar. By Leslie C. Tihany. *Language. Journal of the Linguistic Society of America*. Vol. 19, No. 2, 195-197
- SHERWOOD, Peter–Tarsoly Eszter 2008. A múlt mint előjáték? A hungarológiai stúdiumok hetven esztendeje Londonban. *THL2*, 2008/1-2: 5-17.
- SZENCZI, N. J. 1940. An Analytical Grammar of the Hungarian Language. By Robert A. Hall, Jr. *The Modern Language Review* (London). Vol. 35, No.1, 119-120.
- SZENCZI, N. J. 1946. Hungarian Grammar. By Robert A. Hall, Jr. *The Slavonic and East European Review*. Vol. 25, No. 64, p.297.

SZÉPE György 1960. Vita a saussure-i tanítások magyar visszhangjáról [Szépe György hozzászólása]. *Nyelvtudományi Közlemények* 62. kötet, 143-146.

TIHANY, Leslie C. 1942. *A Modern Hungarian Grammar*. Washington, D.C., American Council of Learned Societies

TIHANY, Leslie C. 1943. Robert A. Hall, Jr. An Analytical Grammar of the Hungarian Language. *The Slavonic and East European Review, American Series*. Vol. 2, No. 2, 180-183.

Aradi, András

Two Hungarian grammars written by an American linguist

Robert A. Hall, a leading representative of the Bloomfieldian descriptive linguistic school, published two Hungarian grammars in 1938 and 1944, as supplements to *Language*, the journal of the Linguistic Society of America. His second work, which consequently applies the approaches and methods of American structuralism, mainly describes formal characteristics of the Hungarian language in six chapters: Phonology, Inflection, Form- and Function-Classes, Word-Formation, Phrase-Structure, Clause-Structure. The present paper gives a detailed survey of the chapter on Hungarian inflection-system because this part well reflects the defining characteristics of the whole work. The paper briefly outlines the reception of Hall's grammars and their influence on Hungarian linguistics as well.

Cz. Farkas Mária

Adalékok a strasbourggi magyar oktatóhely történetéhez

Strasbourg geopolitikai helyzeténél fogva kitűnő adottságokkal rendelkezik ahhoz, hogy egyetemén az idegen nyelveknek és kultúráknak intézményes keretet adjon. A Strasbourggi Egyetem – melynek története a XVI. századra nyúlik vissza – jelenlegi formájában 2009-ben három egyetem egyesítésével jött létre: az Université Louis Pasteur, mely az orvos- és természettudományoknak adott helyet, a híres Université Robert Schuman, ahol sok neves politikus végezte jogi tanulmányait, valamint a bölcsészettudományokat oktató Université Marc Bloch.

Nem véletlen, hogy a magyar nyelv műhelyének körvonalai is ebben az intézményben rajzolódtak ki az 1950-es évek végén, majd pedig 1960-ban kezdetét vette a magyaroktatás. A strasbourggi oktatóhely megalakulása óta meghatározó szerepet játszik a magyar nyelv és kultúra franciaországi jelenlétében. Ötven év után időszerű történetét a rendelkezésünkre álló adatokból összerakni, és helyét a franciaországi magyaroktatás történetében kijelölni. Mielőtt azonban erre a félévszázadra visszatekintenénk, érdemes egy vázlatos áttekintést tennünk a Franciaországban létesült magyar oktatóhelyekről a kezdetektől napjainkig.

A franciaországi magyaroktatás rövid története

Franciaországban a magyar nyelv programszerű oktatása francia kezdeményezésre indul el a párizsi Élő Keleti nyelvek Főiskoláján (INALCO) 1931-ben. A finn-ugor nyelvek kiváló tudósa, Aurélien Sauvageot ekkor tartja első magyar kurzusát, és ettől az időponttól kezdve tekintjük folyamatosnak a magyar nyelv oktatását ebben az országban. Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy ezt megelőzően már katedrához jut egy-egy magyar tanár francia egyetemen, így az 1800-as évek végén az orientalista Újfalvy Károly, majd pedig az 1900-as évek elején az irodalmár Kont Ignác. Mindkettőjük tevékenysége mérőföldkő a franciaországi hungarológia terén.

A két világháború közötti időszakban különösen nagy lendületet kap a magyar nyelv ügye: 1928-ban Párizsban létrejön a Magyar-Francia Egyetemi Tájékoztató Iroda (Bureau Franco-Hongrois de Renseignements Universitaires), amely a klebelsbergi kultúrpolitika fontos részét képező Collegium Hungaricumok sorában helyezkedett el. Az intézet létrejöttét követően számos olyan kezdeményezés indul el, amely a magyar nyelv és kultúra műhelyeinek kialakítását készíti elő.

Ebben a sorban tartjuk számon a Lille-i Egyetem Bölcsészettudományi Karán 1937-ben létrehozott magyar lektorátust. Talán nem véletlen, hogy itt az az egykori Eötvös-kollégista Hincz Viktor tanít, aki Aurélien Sauvageot tanítványa a kollégiumban, és akit az akkori igazgató, Bartoniek Géza Aurélien Sauvageot szolgálatába állít, amikor a nyelvész Magyarországra érkezik. Említést érdemel, hogy ebben az időszakban tanít a lille-i egyetemen megbízott előadóként Müller Lipót is, a párizsi tanulmányi központ igazgatója. Minden bizonnyal a nagynevű elődöknek is köszönhető, hogy a lille-i magyar lektorátus a mai napig létezik. A korszak magyar vonatkozásához tartozik, hogy 1939-ben Nizzában a Centre Universitaire Méditerranéen-en megalakul a Petőfi-tanszék, ahol meghívott előadók tartanak magyar stúdiumokat a francia hallgatóság számára. 1942-ben újabb eseménynek lehetünk tanúi: Lyonban is elindul a magyaroktatás, olyan neves tanár vezetésével, mint az író, szerkesztő és fordító Just Béla, aki majd 1946-ban Grenoble-ban is megszervezi a magyar lektorátust. Ha arra keressük a választ, hogy kik és miért tanulták ebben az időben a magyar nyelvet, idézzünk Paikert Géza korabeli tanulmányából, amely a Magyar Szemle 1940. márciusi számában olvasható (Paikert 1940, 137-142):

„A magyar nyelv és irodalom iránt érdeklődő és a magyarul tanuló külföldiek legnagyobb részben természetesen filológusok. Számosan csatlakoznak ezekhez azonban olyan hallgatók, akik azért tanulnak magyarul, hogy tudományos kutatásaikban vagy hivatásukban, esetleg üzleti életükben a magyar nyelv tudása segítségükre legyen, sőt akadnak olyanok is, akik a magyar nyelvet hazánk iránti rokonszenvből, „l’art pour l’art” tanulják.”

A Grenoble-i lektorátus megalapítása után 1960-ig kell várnunk, hogy újabb színhelye legyen a magyar nyelv oktatásának, ezúttal Strasbourgban létesül egy lektorátus. (Ennek körülményeiről részletesen beszámolunk a következő fejezetben.) A vidéki oktatóhelyek sorát a bordeaux-i zárja, ahol 1987-ben a nyelvész Korompay Klára szervezi meg és indítja el az oktatást (Korompay 1990, 81-89).

Ezt követően 1985-ben a párizsi Sorbonne Egyetemen (Université de la Sorbonne Nouvelle Paris III.) Jean Perrot nyelvész vezetésével létrejön az Egyetemközi Magyarságtudományi Központ (Centre Interuniversitaire d’études hongroises, CIEH), amely a nagy múltú, mai nevén Keleti Nyelvek és Civilizációk Intézetével (Institut National des Langues et Civilisations Orientales) közösen végezte a magyar stúdiumok oktatását, és a tanulmányokat lezáró diplomát is közösen adták ki. 2004-ben a két intézmény különvált, így Párizsban jelenleg két helyszínen folyik magyaroktatás.

Történetünkben még egy adalék érdemel figyelmet: a magyar nyelv kiváló tudósa, Aurélien Sauvageot 1967-ben nyugdíjba vonult, és nyugdíjas éveit Aix-en-Provence-ban töltötte, ahol bekapcsolódott az egyetem nyelvészeti körébe. Nem kétsé-

ges, hogy a magyar nyelv ügyét mindig és mindenhol szolgáló francia nyelvésznek köszönhető, hogy a magyar nyelv bekerült az Aix-en-Provence-i egyetem Általános Nyelvészeti Tanszékének választható tantárgyai közé.

Említést érdemel, hogy a fent említett tanszékek és lektorátusok mellett a dijoni és párizsi Politikatudományi Intézet (Institut d'études politiques) tantárgy kínálatában is szerepel a magyar nyelv, és sok leendő politológus és diplomata gondolja úgy, hogy érdemes ezt a nyelvet tanulni.

A Magyar Tanulmányok Tanszék múltja

Gondolatok egy lektorátusról

Strasbourgban – mint ahogy fent olvashattuk – 1960-ban veszi kezdetét a magyar nyelv oktatása, és egy fiatal magyar történészre, Hunyadi Istvánra esik a választás, hogy a magyar lektorátust megszervezze. Ki is volt Hunyadi István, és hogyan nyerte el elsőként a magyar katedrát, idézzük saját emlékeit, amelyeket e tanulmány szerzőjéhez írt levelében mesél el:

„A lektorátus története úgy kezdődött, hogy az 1956-os magyar forradalom nagyon megrázta a szabad világ közvéleményét. Azelőtt a baloldali propaganda hatása alatt közhelynek számított, hogy Magyarország a második világháborúból kifolyólag németbarát, azaz volt ellenséges ország, amelynek a polgárai hasonlóan kezelendők, mint a németek. Nagyon kevesen voltak olyanok, akiknek személyes élményük volt magyarokról: személyes ismertség, magyarországi tartózkodás háború alatt vagy után, stb. Ezek tudták, hogy ez a kép torz vagy egyenesen hamis. De ilyenek kevesen voltak, és nem volt hatásuk a közvéleményre. Másrészt szintén elfogadott nézet volt, és ez ellen a kint élő magyarok is tehetetlenek voltak, hogy tudni illik, a kommunistáknak sikerült a lakosságot megtörni, legalábbis a fiatalságot maguk mellé állítani és fanatizálni. Ezt látszottak bizonyítani az egykori híradók is. Ez ellen csak néhány ember emelte fel szavát, amit a közhangulat nem vett figyelembe. Ezért is lett a magyar forradalomnak olyan elsőprő hatása, amikor bebizonyosodott, hogy ez a kép teljesen hamis. Ebben a magyarbarát hangulatban egyik volt történelem tanárom az egyetemen, Georges Livet professzor előállt 1958 folyamán azzal a javaslattal, hogy a strasbourgi egyetem létesítsen egy magyar lektorátust. Ez ugyan létezett már 1918 előtt is, amikor Strasbourg német volt, de erről akkor 1958-ban még nem volt tanácsos említést tenni. Mindenesetre a terv sikeres volt, a bölcsészkar elfogadta az indítványt, és felterjesztette a felsőbb hatósághoz.

Livet professzor jól ismert engem mint volt tanítványát, mert két dolgozatomat is érdekesnek találta. Az egyik XIV. Lajos magyar kapcsolatairól szólt, a másik pedig a szakdolgozatom volt, amelyik Strasbourg város részvételéről szólt a XVI. századi

törökellenes harcokban Magyarországon. Tehát így nyilvánvalóvá vált Straszbourg régi érdeklődése Magyarország és egyáltalában Közép-Európa iránt. Ezért Livet professzor mindjárt javasolt is engem lektornak, mondván, hogy segédtanárállásom mellett el tudom látni lektorságomat, mivel van állandó fizetésem. Ugyanis az egyetem a lektoroknak csak pótdíjat fizetett, mert azok tulajdonképpen fizetésüket az őket kiküldő államtól kapják. A pótdíj különben nem járt nyugdíjjal, és a nyári hónapokra nem is járt fizetés. Én mint az egyetem által kinevezett lektor, az akkori magyar kormánytól nem számíthattam fizetésre. Ezért volt lényeges, hogy volt már egy másik állásom, amelyik mellett elláthattam a lektorságot.

1960 tavaszára meg is érkezett a francia miniszteri rendelet a magyar lektorátus létesítéséről az 1960/61-es iskolaévtől kezdve. ”

Hunyadi István beszél továbbá arról, hogy első diákjai főleg magyar származású hallgatók voltak, illetve olyan francia fiatalok, akik „férfi vagy nőismerősük kedvéért akartak megtanulni magyarul”. A tanár úr emlékeiből felidéz néhány tanítványt, mint például Jean Bérenger-t, aki később a Sorbonne Egyetemen az újkori történelem tanára lett, és azóta is magyarbarátként tartják számon. Ugyancsak az akkori magyar lektorátuson csiszolgatta magyar nyelvi tudását a Budapesti Olasz Intézet egykori igazgatója, aki magyarországi éve alatt jól megtanult magyarul, és nem akarta elfelejteni a nyelvet. Hunyadi tanár úr felidézi még annak az egykori elzászi tanárnak az emlékét, aki a Magyarországon elesett honfitársai sírját kutatta fel, miközben megtanulta a magyar nyelvet, és évekig diákja volt a lektorátusnak. A visszaemlékezéséből az is kiderül, hogy kezdetben az Újkori Történelem Tanszékének könyvtárában zajlottak a magyarórák, majd 1967-ben egy új egyetemi kampusz épült, ahol az újonnan létrehozott bölcsészkar is helyet kapott, és itt már külön helyiséget biztosítottak a magyar lektorátus számára. (Jóllehet más épületszárnyban, de a jelenlegi Magyar Tanulmányok Tanszéke a mai napig ugyanitt található.)

Az akkori nyelvválasztási lehetőségről megtudhatjuk, hogy az egyetemen tanuló bölcsészhallgatók a magyar nyelvet harmadik élőnyelvként választhatták, illetve fakultatív tárgyként szerepelt még a tantárgyi kínálatban. Így az érdeklődő diákok száma meglehetősen alacsony volt, évente 2–3, legjobb esetben 4–5. 1968 tavaszán azonban kibővült a magyar lektorátus kínálata, és a magyar nyelv mellett magyar civilizáció is bekerült a tantárgyak sorába. Hunyadi tanár úr kezdetben heti 5 órában tanított, és ebből 2 óra jutott a kezdők számára. A tananyagot illetően elmondja, hogy akkor még nem volt jól használható franciáknak szánt magyar nyelvkönyv, ezért német nyelvű grammatikát használt, amelyről a következőket írja:

„Ez, úgy emlékszem, a Szabó-Bánhidi nyelvészek szerkesztésében jelent meg, és a címe körülbelül „Lehrbuch für Ungarisch” volt. A haladók személyes szintjük szerint

vagy a Lehrbuch egy későbbi fejezete vagy egy általam választott szöveg alapján tanultak. A nyelvtani részt általában a Lehrbuch alapján tanítottam. Természetesen saját észrevételeim figyelembevételével. Ezenkívül próbáltam a hallgatókat beszélgetni is. A Lelkes-féle francia nyelvű nyelvkönyvet már későn kaptam meg ahhoz, hogy gyakorlatilag használni tudjam.”

Lektori éveit végéről az alábbiakat mondja el:

„1965-ben Franciaország felvette a kulturális kapcsolatokat Magyarországgal, és megállapodtak abban, hogy 1968-tól Magyarország küld ki lektort helyettem. Így lektori pályám véget ért. Első utódom Benda Gyula lett, akinek az apját, dr. Benda Kálmánt már évek óta ismertem. A budapesti Kulturális Kapcsolatok Intézetének az illetékese, Antal László külön megkért, hogy legyenek Benda Gyulának a segítségére. Ez így is történt. Eleinte még tartottam előadásokat is nála, és a legjobb kapcsolatot tartottam fenn vele. Húsvét körül kijött egy másik ember a Kulturális Kapcsolatok Intézetéből, egy Rajnavölgyi nevű „elvtárs”, aki szabályszerűen felszólított, hogy ne tartsam tovább a befolyásom alatt a lektorátust. Sohasem tudtam meg mi volt ennek az oka. De ettől kezdve csak felületes kapcsolataim voltak a lektorátussal, amely kapcsolatok azonban fennmaradtak.”

Az elmúlt ötven év tanárai:

1960–1968: Hunyadi István
1968–1971: Benda Gyula
1971–1975: Martonyi Éva
1975–1976: Nemes Gábor
1976–1980: Tóth László
1980–1984: Vígh Árpád
1984–1989: Bácskai Mihály
1989–1993: Szabó Magda
1993–1994: Kálmán Péter
1994–1999: Sztapkovics Ildikó
1999–2003: Till Katalin
2003–2009: Farkas Mária
2009– : Szépe Judit

Adatok az elmúlt évek hallgatói létszámából:

(A magyar tanszéken található dokumentációban 1987-től található erre vonatkozó adat.)

Év	Hallgatói létszám			
	I. évfolyam	II. évfolyam	III. évfolyam	civilizáció
1987	9	2	-	-
1988	12	7	4	83
1989	7	4	3	-
1990	11	4	1	131
1991	10	7	1	225
1992	10	-	-	117
1993	16	12	7	88
1994	15	9	4	-
1995	13	4	3	41
1996	10	4	4	14
1997	17	7	7	12
1998	-	7	2	13
1999	14	7	9	10
2000	14	8	4	3
2001	19	8	6	5
2002	9	3	3	6
2003	30	8	8	10
2004	32	7	6	15
2005	33	16	11	19
2006	29	5	6	13
2007	26	7	5	29
2008	23	6	6	33
2009	21	5	7	12
2010	27	14	4	22

A diplomával zárt hároméves képzésre beiratkozott hallgatók létszáma az 1997/1998-as tanévtől:

1997/1998	3
1998/1999	7
1999/2000	7
2000/2001	7
2001/2002	9
2002/2003	9
2003/2004	4
2004/2005	14
2005/2006	16
2006/2007	6
2007/2008	6
2008/2009	4

2009/2010	5
2010/2011	4
2011/2012	7

Nyelvkönyvek

A tanszéki könyvtárban közel háromezer könyv található: szépirodalom magyarul és franciául, lexikonok, kézikönyvek, atlaszok, szótárak és természetesen nyelvkönyvek, amelyek hűen tükrözik az elmúlt ötven év magyar mint idegen nyelv nyelvkönyv-kínálatát, és egyszersmind magukon hordozzák azokat a jegyeket, amelyeket az adott időszak idegen nyelv tanításának módszertana megkövetelt. A teljesség igénye nélkül érdemes visszatekinteni az időben, és kiragadni néhány könyvet azok közül, amelyeket a strasbourgi lektorok használtak: a sort Aurélien Sauvageot 1965-ben megjelent *Premier livre de hongrois* című könyve nyitja, majd pedig Lelkes István 1967-ben írt nyelvkönyve, a *Manuel de hongrois* folytatja. Mindkét könyv francia nyelven magyarázza a magyar grammatikát, és erősen magán viseli a hatvanas években még uralkodó fordító-grammatizáló módszer jellemzőit. Tovább tallózva a nyelvkönyvek sorában előkerülnek a 70-es évek kommunikatív nyelvoktatásra törekvő magyar nyelvkönyvei, ahol már a közvetítő nyelv nem kap szerepet: Sárosy Józsefné – Szabó Balázné: *Tanuljunk magyarul!* (1978), Erdős József – Kozma Endre – Prileszky Csilla – Uhrman György *Színes Magyar Nyelvkönyv* (1979) két kötete munkafüzettel együtt. A 90-es évekből már nagyobb könyvválaszték állt a strasbourgi lektor rendelkezésére: használhatta az 1992-ben kiadott Erdős József – Prileszky Csilla: *Halló, itt Magyarország!* című könyvet vagy Kovács Mária 1993-as *Itt magyarul beszélnek* című tankönyvét, de itt találjuk a *HungaroLingua* sorozatot is (Hvalacska Edit – Hoffmann István – Laczkó Tibor – Maticsák Sándor) 1993-ból. Felfedezhetjük még Kassai György és Szende Tamás francia anyanyelvűek számára írt könyvét az *Assimile-t* (1994).

Napjaink gazdag magyarnyelvkönyv-kínálata már könnyű helyzetet teremt a jelenlegi vendégoktató számára, hiszen a nyelvkönyvek kavalkádjából kiválaszthatja a számára és hallgatói számára legalkalmasabbat, esetleg szemezgethet a könyvek legjavából, és ha kedve adódik, akkor levehet a polcra egy-egy régi példányt, melynek anyagából kikövetkeztetheti, hogyan és mit tanítottak elődei az elmúlt évtizedekben.

A Magyar Tanulmányok Tanszék jelene

A tanszék helye az egyetem oktatási struktúrájában

Az egykori magyar lektorátus, amely továbbra is államközi egyezmény keretében működik – jelenleg a *Département d'études hongroises* (Magyar Tanulmányok

Tanszék) nevet viseli, és a Strasbourgi Egyetem Langues Vivantes (Élő Nyelvek) karának egyedüli egyszemélyes tanszéke. Az oktatóhely egy helyiséggel rendelkezik, amely több funkciót tölt be: tanszéki iroda, könyvtár és szeminárium terem. A mindenkori vendégoktató egyben a tanszékvezető is, és ilyen szerepében tagja az egyetem kari tanácsának, valamint képviseli a tanszéket minden lehetséges fórumon. Megemlítendő, hogy a vendégoktató „lecteur” munkakörét az egyetem 2003-ban átminősítette „maître de langue” státusszá, és ezzel egyszersmind nagyobb tekintélyt kapott a magyar vendégoktató a francia felsőoktatás hierarchiájában.

A magyar tanszéken az oktatómunka súlypontja a nyelvoktatás, de emellett szerepet kap a magyar kultúra is (Farkas 2005).

A tanszék képzési formái:

- Magyar tanulmányok (önálló) szak
- Nyelv és kultúrák szak része
- Választható tantárgy

A tanszék tantárgy kínálata:

- Initiation à la langue hongroise (1)
- Initiation à la langue hongroise (2)
- Langue, littérature et civilisation
- Civilisation hongroise sur textes traduits

A tanszék egy hároméves képzéshez kötött diplomát ad ki (Diplôme d'université d'études hongroises), valamint a magyar nyelv és kultúra része a „Nyelv és kultúrák” szakot lezáró diplomának is (Licence langues et interculturalité), ahol a képzés három nyelvre épül, és ennek egyik választható komponense a magyar nyelv.

Hallgatók

Franciaországban a magyar nyelv az úgynevezett „ritka nyelvek” csoportjába tartozik, és a diákok tanulmányaik során többnyire második vagy harmadik nyelvként választják. Akik a magyar nyelvet Franciaországban tanítják (vagy tanították), azok tudják, hogy ez a nyelv nem vonz tömegeket, nem tekintik könnyen elsajátítható nyelvnek (Szépe 2010), keveseknek nyújthat megélhetést, és nem tágitja nagyban a munkavállalási lehetőségeket sem. Ennek ellenére elégedettek lehetünk a strasbourgi hallgatók érdeklődésével, és különösen öröndetes az a tény, hogy a magyar nyelvet választó diákok jelentős része az átlagon felüli kedvvel tanulja ezt a nyelvet, akik közül sokan elkötelezetté válnak a magyar nyelv és kultúra iránt. Az utóbbi években figyelhető meg az a tendencia, hogy egyre több török diák iratkozik

be a magyar kurzusokra, nem titkoltan azzal a reménnyel, a nyelvrokonság megkönnyíti nyelvtanulásukat.

A Strasbourgi Egyetem gazdag idegen nyelvi kínálatában 23 nyelv szerepel: angol, német, spanyol, olasz, portugál, kínai, japán, görög, holland, dán, norvég, svéd, török, orosz, lengyel, bolgár, szerb, szlovák, cseh, horvát, héber, perzsa és a magyar nyelv mint egyetlen finnugor nyelv a választékban.

Felmerülhet a kérdés, hogy vajon mennyit változott a magyarul tanulók motivációja a fent idézett tanulmány óta (Paikert 1940, 141.), és Strasbourgban a bőséges nyelvi kínálatból miért esik éppen a magyar nyelvre a hallgatók választása. Íme néhány strasbourgi diáktól kapott válasz:

- szeretnék egy nem indoeurópai nyelvet megismerni
- érdekesnek tűnik a nyelv, és teljesen más a kultúrája
- 4 napot töltöttem Budapesten: nagyon szép a város, és kedvesek az emberek
- kíváncsiságból
- egy ritka nyelv
- érdekes a kultúrája
- szeretnék egy olyan nyelvet tanulni, amelyet nagyon kevés ember beszél
- nehéz nyelvnek tartják, ez vonz benne
- nagyon érdekes és különleges nyelv
- nagyon gazdag a kultúrája, és teljesen más, mint a francia kultúra
- szeretnék Magyarországon tanulni
- a magyar tanszék előtt mentem el, és azt gondoltam, hogy miért ne próbálnám meg ezt a nyelvet

Hogy miként vélekedik egy francia hallgató a magyar nyelvről, kiderül az alábbi sorokból:

”Ce qui m’a d’abord plu dans cette langue, c’est sa sonorité. Je trouve que des mots tels que *nagyszerű* ou *csütörtök* enchantent l’oreille. De plus, cette langue finno-ougrienne est une langue à part avec le finnois. J’aime ce qui sort un peu de l’ordinaire et il est vrai qu’on ne croise pas souvent des gens qui apprennent le hongrois ou sachant au moins que ce n’est pas une langue slave.

Enfin, cette langue n’est pas des plus faciles puisqu’elle se classe parmi les plus difficiles. Devoir choisir la conjugaison définie plutôt que la conjugaison indéfinie selon que le COD est défini ou pas, les nombreux suffixes que l’on rajoute pour reconnaître la fonction d’un mot dans une phrase ne sont que quelques exemples de ces difficultés. Mais ceci est également un attrait pour moi car ce serait moins intéressant si c’était une langue trop facile. Il y a un an, j’ai enfin eu la chance de passer une semaine en Hongrie, voyageant entre Pápa, Győr, Budapest, bien sûr, et le lac Balaton. Je suis tombée

sous le charme des paysages de ce pays. Depuis, je m'intéresse aussi à la culture et à l'histoire de ce pays, c'est pourquoi je suis également les cours de civilisation hongroise à l'université. Dans un peu plus d'un an, j'espère pouvoir passer une année Erasmus en Hongrie afin d'améliorer mon hongrois et de me fondre dans la culture hongroise. J'espère à mon retour pouvoir donner plus d'importance dans mes études à la langue hongroise pour qu'elle me serve dans ma vie professionnelle." (Margaud Baraquin)

Talán érdekes elmondani, hogy Kosztolányi Dezső *A játék* című versének francia nyelvű fordítása egy strasbourgi hallgató, Colette Gralhien ihletésére született meg: miután a magyar civilizációs óra keretében a Nyugatosok, köztük Kosztolányi Dezső költészetével ismerkedtek a diákok, a fent említett hallgató önszorgalomból és minimális magyar nyelvi ismereteivel kezdte olvasgatni és ízlelgetni a Kosztolányi-verseket, és különösen megtetszett neki a szépen csengő *A játék* című vers, ám felettébb sajnálkozott azon, hogy a versnek nem létezik francia fordítása. Nem sokkal ezután történt, hogy a Kaláka Együttes Lackfi János költővel és műfordítóval egyetemünkön szerepelt az akkor aktuális József Attila emlékévként alkalmából. Ekkor Lackfi János tudomást szerzett a francia diáklány történetéről, és néhány nap múlva egy kedves levél kíséretével megérkezett a tanszékre a fordítás:

Dezső Kosztolányi: Le jouet

Le jouet,
C'est curieux
C'est tout rond et c'est tout beau,
Miraculeux, merveilleux,
L'ouvrir, le fermer c'est rigolo,
Bulle, bille, bouton, anneau,
Flamme de bougie, flacon magique,
Ombre irisant, feu diabolique.
Je joue avec ma propre vie,
Je joue à cache-cache avec les ombres,
Avec les greniers et les chambres,
Avec la lumière aillée et blonde,
Mon miroir lance des reflets
Sur le sable, sur les arbres;
Et le soleil, ce gros dernier d'or,
Soudain sur mes genoux s'affale.
Je joue avec mes yeux colorés,
Je joue avec ces deux menues mains,

Je joue avec ce moi qui joue,
l'enfant n'est qu'un jouet pourtant.
Je joue, c'est danse joyeuse,
Je suis visible comme chaque chose.
Visible mon reflet, mon flamme,
je joue, je tourne, tourne en rond.
Je joue et des fois je me lève
la nuit durant,
et je joue que tous ceux qui dorment,
sont des enfants.

(Traduction de János Lackfi)

Tanórán kívüli programok

Az ötven év során az oktatóhely tevékenysége jelentősen kibővült. Nagy eredménynek tekinthető, hogy az elmúlt években nemzetközi konferenciáknak adott helyet a Magyar Tanszék, mindez köszönhető annak a szimpátiának és kitüntető figyelemnek, amelyet az oktatóhely az egyetem vezetésétől kap. A Strasbourgi Egyetemen a Tudományos Tanács (Conseil Scientifique) dönt az egyetem által rendezett konferenciákról, valamint azok pénzügyi támogatásáról. Ennek köszönhetően sikerült életre hívni hat egymást követő évben egy-egy konferenciát: *Image et nation* (2004), *Aspects de la culture hongroise* (2005), *Échanges de cultures : sur les problèmes de la traduction* (2006), *Genèse et épanouissement de la modernité hongroise* (2007), *Une nation vivant dans sa langue* (2008), *Unicité et diversité de la langue hongroise* (2009).

Az eredmények sorában tarthatjuk számon a tanszék kiadványait is: *Genèse et épanouissement de la modernité hongroise*. Communications choisies des Journées d'Études Hongroises, sous la direction de Mária Farkas, Université Marc Bloch, Strasbourg, 2007, 144 p. Ez a tanulmánykötet négy – a magyar tanszék által rendezett – konferencia anyagából válogat (vö. Varga 2008). A Balassi Intézet támogatásával jelent meg az a kötet, amely Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulója alkalmából rendezett konferencia előadásait tartalmazza: *Une nation vivant dans sa langue*. Actes du Colloque sous la direction de Mária Farkas, Université Marc Bloch, Strasbourg, 2008. 265 p. (vö. Szépe 2010). A tanszéki kiadványok sorában még egy könyv látott napvilágot: Mária Farkas: *La culture hongroise reflétée par une revue ouverte à l'Occident*, Université de Strasbourg, Strasbourg, 2009, 124. p., amely a két világháború közötti időszak illusztris folyóiratának, a *Nouvelle Revue de Hongrie*-nak kultúráközvetítő szerepét mutatja be (vö. Bácskai 2010).

Az ötven év során a strasbourgi vendégoktatók azon túl, hogy egyetemi órákat ellátták, törekedtek arra, hogy Magyarországot és a magyar kultúrát minél több oldalról bemutassák. Ennek jegyében valósultak meg az elmúlt évtizedekben azok az irodalmi és zenés estek, filmklubok, tudományos és ismeretterjesztő előadás-sorozatok, kiállítások és folklór programok, amelyek mind ezt a célt szolgálták. Mivel a magyar nyelvet tanuló hallgatók nagy része még nem járt hazánkban, így sok esetben első találkozásuk a magyar kultúrával ilyen formában történt. Ma már számos hallgató élhet azzal a lehetőséggel, hogy ösztöndíjjal részt vegyen a Balassi Intézet által meghirdetett nyári egyetemeken.

A 2007/2008-as tanévtől vette kezdetét az az Erasmus-kapcsolat, amely a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Tanszékének Hungarológiai Szemináriuma és a Strasbourgi Egyetem Magyar Tanszéke között jött létre. Ennek értelmében évente egy-egy hungarológia szakos diák cseréjére van lehetőség, és ennek köszönhetően már két pécsi hallgató végezhetette gyakorló tanítását a magyar tanszéken.

Nagy segítséget jelent a vendégoktató számára a strasbourgi, illetve elzászi magyar diaszpóra jelenléte. 1956 után sok magyar keresett menedéket Strasbourgban és környékén, akik nagy része továbbra is fenntartja és ápolja magyarságát, s akik közül sokan jó emberi és szakmai kapcsolatot alakítanak ki a mindenkori vendég-oktatóval. E sorok írója, miként elődei és utóda, mindig számíthatott a strasbourgi magyar szervezetekre és az Európa Tanács mellett működő magyar képviselőre.

Összegzés

A fentiekből kitűnik, hogy a Strasbourgi Egyetem Magyar Tanulmányok Tanszéke a franciaországi magyaroktatás fontos helyszínévé vált. Az elmúlt évtizedekben az oktatás dinamikus fejlődésének lehettünk tanúi, és láthattuk, hogy az itt tanító vendégoktatók jelentős erőfeszítést tettek arra, hogy a magyar nyelvet és kultúrát a francia hallgatósággal megismertessék. Mindent egybevetve elmondhatjuk, hogy a strasbourgi oktatóhely továbbra is nagy elhivatottsággal igyekszik betölteni azt a küldetést, amelynek szolgálatára ötven évvel ezelőtt létrehozták

IRODALOM

- BÁCSKAI Mihály 2010. Farkas Mária: A Nouvelle Revue de Hongrie (1932–1944) folyóirat mint magyar kultúraközvetítő Nyugaton. *THL2* 2010/1–2: 200–203.
- ÉDER Zoltán 1983. Fejezetek a magyar mint idegen nyelv oktatásának történetéből. *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből 1.* Budapest
- FARKAS Mária 2005. A magyar civilizáció oktatása a strasbourgi Marc Bloch Egyetemen. *THL2* 2005/2: 117–123.

- GIAY Béla – NÁDOR Orsolya (szerk.) 1998. *A magyar mint idegen nyelv / hungarológia*. Budapest, Janus/Osiris
- GERGELY, J. – SAKARI, A. (szerk.) 1958. *Vingt-cinq ans d'enseignement en France des langues finno-ougriennes*. Paris, Institut Hongrois
- KOROMPAY Klára 1990. Az első két év tapasztalatai a Bordeaux-i Egyetem magyar lektorátusán. In: Egyed–Giay–B. Nádor (szerk.): *Hungarológiai Ismerettár* 7: 81-89.
- PAIKERT Géza 1940. Külföldi magyar intézetek. In: Giay Béla – Nádor Orsolya (szerk.): *A magyar mint idegen nyelv / hungarológia*. Budapest, Janus/Osiris. 1998. 137-142.
- SAUVAGEOT, Aurélen 1988. *Magyarországi életutam*. Budapest, Európa.
- SZENDE, Thomas 2007. Az új magyar szakos képzés a párizsi INALCO-n. *THL2* 2007/1-2: 134-140.
- SZÉPE Judit 2010. Fonológiai szintű szekvenciaszervezési műveletek magyar anyanyelvűek spontán közléseinek és a magyar idegen nyelvként tanulók tévesztéseiben. *THL2* 2010/1-2: 90-108.
- TOULOUZE, Henri 1995. Le hongrois et les langues finno-ougriennes. *Études finno-ougrienne* XXVII. (Paris–Budapest) 127-47.
- UJVÁRY Gábor 2004. „A magyar kultúra külföldi őrszemei.” A magyar kulturális és tudományos külpolitika és a külföldi magyar intézetek. In: Éger – Kiss (szerk.): *Stratégia és kultúra*. Budapest. 25-76.
- VARGA Róbert 2008. A magyar modernség születése és kibontakozása (Egy Franciaországban megjelent kötet elé). *Hungarológiai Évkönyv* 9: 187-188.

Farkas, Mária

Contributions to the history of the Department of Hungarian Studies in Strasbourg

This study sets out to collect elements of how Hungarian studies were introduced into Strasbourg. After a brief overview of various official and personal initiatives to disseminate the Hungarian language in France, we will focus on the foundation of the Department of Hungarian Studies in Strasbourg. We will show how the first instructor of Hungarian language in Strasbourg, István Hunyadi started his work in 1960. We will also see the situation of the Hungarian studies at the University of Strasbourg, as well as the number of students interested in this discipline. Finally, it is also shown in the study how the teachers of Hungarian have tried to make the Hungarian studies in Strasbourg more attractive among students.

Sturcz Zoltán

A Kosztolányi – Meillet vita körülményei és utóélete*

Körülmények és indítékok

A tanulmány témaválasztásának okaként több tényezőt és motivációs elemet jelölhetek meg. Először is azt, hogy 2011-hez: a tanulmányom megírásának időpont-jához képest 80 éve – 1931-ben – jelent meg Kosztolányi Dezsőnek (1885–1936) francia nyelven Antoine Meillet-hez címzett nyílt levele a párizsi *La Revue Mondiale* című folyóiratban. Jelen írás tehát emlékeztetőként és tisztelgésként is felfogható az évforduló, illetve Kosztolányi előtt. Az ott közölt Kosztolányi-tanulmány a Nyugatban jelent meg először 1930. július 16-án: „*A magyar nyelv helye a földgolyón: Nyíltlevel Antoine Meillet úrhoz, a College de France tanárjához*” címmel, illetve címezéssel. Második ok az, hogy a témához kapcsolódóan az ezzel kapcsolatos írásokban több öröklődő tévedés, helytelen értelmezés található. További, harmadik okként említem meg, hogy a nyílt levél megírásának, a motivációnak, a közléseknek több körülménye feltárásában hiányos. Ezt kívánom kiegészíteni, egyben az írás és a hozzá kapcsolódó reakciók napjainkig tartó utóéletét is feldolgozni.

A második és a harmadik okhoz is kapcsolódóan az első megállapítás, az első tisztázandó kérdés az, hogy a Kosztolányi tanulmány, illetve annak szövege vagy részbeni szövege – a költő életében – négy helyen kapott publikációs lehetőséget: (1) A Nyugatban a teljes 12 oldalas tanulmányszöveg 1930. július 16-án jelent meg (Kosztolányi 1930). Megemlíteném, hogy ez a tanulmány a leghosszabb összefüggő szöveg, amit Kosztolányi a magyar nyelvvel kapcsolatban alkotott. (2) Balassa József 1 oldalas, a Meillet művet röviden bemutató soraival a Magyar Nyelvőrben hívja fel a figyelmet a nyelvész könyvére, valamint Kosztolányinak a Nyugatban közölt tanulmányára, és egyben a Kosztolányi tanulmányból a magyar nyelvre közvetlenül vonatkozó részeket jelenti meg 3,5 oldalban (Balassa 1930). (3) 1931 decemberében a Pesti Hírlap Karácsonyi Albuma című, összességében 132 oldalas, elegáns és exkluzív kiadványban Kosztolányi „A világ nyelvei” címmel 3 oldalas írást tesz közzé, amelynek nagyobb részét, 2 oldalt a Nyugatban közölt eredeti tanulmányának általános, a nyelvek szellemi és esztétikai egyenértékűségére, a nyelvi diverzitásra, a nyelvi sokszínűsége vonatkozó része teszi ki. Kosztolányi a „kiollózott” részeket csak a szöveggötéshez szükséges helyeken igazította ki (Kosztolányi 1931b). A tanulmány eredeti és teljes formájában csak ebben a kiadásban, megjelenítési formában érhető el. Más publikálási helyeken rövidítve közlik. Az albumban nagyalakú

szerkesztésben jelent meg a cikk, így az általam jelzett oldalszámok terjedelmüket tekintve duplán számíthatók. (4) A negyedik közlés a már fentebb említett francia nyelvű közlés a *La Revue Mondiale*-ban. A tanulmányt tartalmi változtatás nélkül és teljes terjedelmében közölte a folyóirat „*Defense d’une langue nationale* (Egy nemzeti nyelv védelme) címmel. A fordítás a Párizsban élő Gara László munkája volt (Kosztolányi 1931a). A fentiekben írottakhoz hozzátehetjük, hogy Kosztolányi gyakorlata volt, hogy a már közölt nyelvi, nyelvészeti, nyelvművelői írásaiból kicsiszolt és tételszerű gondolatokat, gondolatsorokat, szövegrészeket átemelt más, ilyen témájú írásaiba.

A körülmények tisztázásához hozzá kell tenni, hogy Antoine Meillet *Les langues dans l’Europe nouvelle* (Az új Európa nyelvei) című könyve 1918-ban Párizsban jelent meg először, majd 1928-ban némileg átigazítva és gyakorlatilag egy nyelvstatisztikai kötettel bővítve újra kiadták. Ez utóbbira, azaz a második kiadásra nálunk először Fincziczky István könyvismertetése reagált a Magyar Nyelv 1930. márciusi-áprilisi számában, amelyben ezt írja: „Két lapnyi terjedelemben úgy elintézi nyelvünket, hogy nem tudjuk, min csodálkozzunk inkább: túlzó ellenszenvén vagy fölötte hiányos tárgyismeretén” (Fincziczky 1930a). Feltehetően ennek a cikknek a felhívó jellege és a könyvhöz kapcsolódó értelmiségi viták késztették Kosztolányit tanulmányának megírására. Fincziczky István a Magyar Nyelv 1930. november-decemberi számában ismét foglalkozik a témával, de már igazában a Kosztolányi-tanulmány Nyugat-beli megjelenésére hívja fel a figyelmet. Fincziczky szavait idézve: „Meillet lassan hírhedtté váló könyve” olyan mű, amely „...példátlan mostohán bánik el a magyar nyelvvel...” viszont „...valamennyi utódállam nyelvét igézőnek, fejlettnek tartja...” és a „...magyar irodalmat is elintézi” (Fincziczky 1930b).

Fincziczky elemzése arra is rávilágít, hogy Kosztolányi miért vállalkozott ennek a tanulmánynak a megírására: Kosztolányi Meillet könyvét nemcsak a magyar nyelv, hanem a magyar irodalom, a magyar kultúra elleni igaztalan, tárgyszerűtlen és ténytyszerűtlen, sőt tendenciózus műnek ítélte. Az író erősen felkavarta és bántotta, hogy mindezt egy művelt francia tette, akinek a kultúráját, nyelvét oly magasra értékelte, és amely kultúrának az irodalmáról igen nagy véleményvel volt, számtalan francia szerző írásának magyarra fordítása vagy ismertetése az ő érdemének tudható be. Nem véletlen, hogy 1932-ben megkapja a francia Becsületrend Lovagja kitüntetést. Érzelmi háttérként azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Kosztolányiban mélyen ott élt a teljes Trianon-trauma: és ezen belül szülőföldjének, Szabadkának az elvesztése. Minderről így ír fájdalmas sorokat – saját írói sorsát is megítélve – a híres, 1930-as „Lenni vagy nem lenni” című tanulmányában:

„Azt hiszem, mindnyájan, akik tollat forgatunk kezünkben, állandóan a lét és nemlét kérdésével foglalkozunk. [...] Mondd – de őszintén felelj nekem – : mit akarsz még te

költő, író, művész a huszadik században s főképp mit akarsz itt, minálunk? Kacagnom kell, ha rád pillantok. Egy szegény, eladósodott földművesnép fia vagy, egy megköpdösött, porig alázott nemzet gyermeke, egy néhány vármegyére csonkított, éhes ország fölösleges kenyérpusztítója.” (Kosztolányi 1942, 16)

A körülményekhez tartozik az a tény is, hogy Kosztolányi – írói, költői mivoltán túl – a magyar nyelvművelés 1930-as évekbeli megújulásához és eszmeköréhez csatlakozva kötelességének és felelősségének érezhette a választ erre a munkára, hiszen maga vallotta az „Ábécé a nyelvről és lélekről” című írásában:

„Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkozom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható. [...] Ebben az egyedülvaló életben csak így nyilatkozhatom meg igazán.” (Kosztolányi 1990b, 75)

Felmerülhet a kérdés, hogy a fentebb felsoroltakon túl miért éppen Kosztolányi válaszolt Meillet könyvére, egy nyelvészeti munkára? Volt-e illetékessége, volt-e nyelvészeti kompetenciája? Erre a felvetésre válaszként a Kosztolányi munkásságot a nyelvészeti oldalról méltatók véleményének sorát idézhetjük. Első életrajzírója, Baráth Ferenc már külön fejezetet szentel az író nyelvészeti munkásságának, és nyelvművelői, nyelvésztétikai tevékenysége mellett kiemeli, hogy:

„Nyelvész munkálkodása nem merült ki gyakorlatiasságokban, hanem a kor tudományos eredményeinek ismeretében, gazdag elméleti fejtegetéseket is adott, főleg a nyelvlélektan és nyelvésztétika köréből.” (Baráth 1938, 109)

Későbbi monográfusa, Kiss Ferenc így ír róla:

„S mikor felismerte, hogy az anyanyelv az önkifejezés lehetőségén kívül egy egész nép lelkének: észjárásának, történetének, kultúrájának foglalta is, nyelvművelő munkássága a nemzet önvédelmének tiszta, nemes fegyverévé vált. [...] Jártas volt a nyelvtudományban, a szakmabeliek is avatottnak számították, szenvedélyes purista volt, de legtöbbször mégis a maga stílusának párját ritkító tisztaságával, elevenségével tett a magyar nyelv ügyéért.” (Kiss 1965, 322)

Fábián Pál a következőképpen vélekedik róla: „Nyelvtudományi szempontból – a kor színvonalán ítélve – mindegyik írása kifogástalan.” (Fábián 1986, 260) De idézhetjük Kosztolányi legszebb és legjobb nyelvművelő írásainak gyűjteményes kötetét – a „Nyelv és lélek” címűt – szerkesztő Réz Pál bevezető fülszövegét is:

„Harcos-vitakozó cikkekben, lírai vallomásokban, tündöklő fegyverzetű esszékben fogja vallatóra nyelvünket, mutatja meg szépségeit, páratlan gazdagságát és erejét, föltárja gyarapodásának forrásait, emelkedett szellemű indulattal küzd minden rontó, ártó szándék ellen, mely nyelvünket szürkíti, szegényíti, csúfítja. Avatott nyelvész, szenvedélyes és olykor talán túlzó purista, de mindvégig tudományos fölkészültségű nyelvművelő.” (Kosztolányi 1990a)

Kosztolányit nyelvi, nyelvészeti oldalról méltatók az író ez irányú munkásságát különböző szempontokból és eltérő hangsúlyokkal ítélik meg. Nyelvművelőként (Fábián Pál, Deme László, Szili Katalin, Balázs Géza, Kiss Jenő, Szűts László, Radics Anita); nyelvésztétaként (Kemény Gábor); nyelvpolitikusként (Arany Piroska, Illyés Gyula); nyelvfilozófusként (Szegedy-Maszák Mihály, Szili Katalin); nyelvművészként, stilisztaként (Deme László, Szerb Antal, Ferenczy Géza, Kiss Ferenc) tartják kiemelendőnek Kosztolányi nyelvvel kapcsolatos munkásságát. Ebből a sorból talán a valósághoz leginkább igazodó az a megközelítés, amelyben Fábián Pál Kosztolányit „*nyelvművelés-történeti helye és szerepe*” szerint tartja nagyra, illetve az az álláspont, amelyben Szili Katalin – Fábián Pál gondolatát továbbberősítve – az író vitathatatlan „*nyelv-művelődéstörténeti helyét*”, szerepét emeli ki (Fábián 1986; Szili 2010). Említsük meg Szépe György merész véleményét is, aki egy jegyzetében így vélekedik: „A Magyar PEN Club 1926-ban alakult meg; a budapesti PEN-világkongresszus idején Kosztolányi Dezső volt az elnöke, akit egyébként jogosan tarthatnánk számon *alkalmazott nyelvészként* is” (Szépe 2011, 56).

Az író kompetenssége okán el kell mondani, hogy Kosztolányi nyelvi műveltsége tíz nyelvre terjedt ki, hiszen magyar, latin, görög, német, francia, olasz, spanyol, portugál, angol, eszperantó nyelven egyaránt jól tudott. Első éves magyar–német szakos bölcsészhallgatóként a híres Négyesy-szemináriumban, majd a bécsi egyetemen folytatott rövid tanulmányai során szerezte meg nyelvészeti, stilisztikai, nyelvésztétikai műveltségének alapjait. Azt se feledjük el, hogy jelentős műfordítási gyakorlata igen mély komparatív nyelvészeti-nyelvésztétikai tevékenység is volt egyben. Hagyatékában pedig ott volt egy elkülönített sárga dosszié, amelybe a nyelvészeti anyagait gyűjtötte, és 8000 kötetes könyvtárának egy jelentős részét nyelvészeti munkák és szótárak alkották. Erről a sárga dossziéről a következőket írja bevezetőjében Illyés Gyula, aki „Erős várunk a nyelv” címmel először szerkeszti kötetbe, illetve adatja ki Kosztolányi nyelvészeti írásainak egyfajta válogatását:

„Ez egy nagy sárga irattömb, a nyelv kérdéseiről írt műveit ebbe gyűjtötte össze, illetve gyűjtötte össze, azzal a fiatal vasmunkással, aki néha, mikor ép munka nélkül a pénzszerzésben volt, a házban tett-vett, lámpát szerelt, titkároskodott, rendbe szedte az udvart és a kéziratokat, kifogástalan hozzáértéssel. Az iratgyűjtőre ő írta rá: Nyelv-

szeti anyag. Kosztolányi később belecsúsztatott a tömbbe egy-egy tanulmányt, de elég rendszertelenül.” (Kosztolányi 1940, 6)

Továbbá megemlítendő, hogy Kosztolányi az Akadémiai Nyelvművelő Bizottság tagja (1930-tól), a magyar PEN Club elnöke, a „Túlvilági séták” című híres nyelvművelő tanulmány sorozat szerzője (1931), majd elvileg a Magyarosan (1932) munkatársa. A fentebb már említett Réz Pál fülszöveg további sorait is érdemes itt folytatni:

„A húszas években vezető alakja lett a mind nagyobb teret kapó nyelvművelő mozgalomnak; írta a Pesti Hírlap nyelvvédő cikkeit, szerkesztette A Pesti Hírlap Nyelvőre című, egykor nagyon népszerű és ma is haszonnal forgatható könyvecskét, vitakozott hazai és külföldi nyelvészekkel a Nyugat hasábjain, s ezt a munkásságát egészen haláláig folytatta, lankadatlan erővel, szenvedélyesen, ötletesen, utánozhatatlan szellemességgel.” (Kosztolányi 1990a)

Azt a tényt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Kosztolányi nyilatkozataiban többször is leszögezte azt a véleményét, hogy: semmi sem kerüli el figyelmét, amit nyelvészek írnak. Ezt a nyelvészet iránti figyelmet erősíti meg az a tény is, hogy naplójában, amelynek jelentős részét – nyelv- és írástechnikai bravúrként – a Gabelsberger–Markovits-féle gyorsírással írta, a nyelvészeti bejegyzéseket „NY” jelzéssel és kék színnel különböztette meg. Egyébként a többi tematikus bejegyzését is betű- és színjelzéssel látta el (Kosztolányi 1996, 1067).

Két mű – két szemlélet: Meillet könyve és Kosztolányi tanulmánya

A Kosztolányi által vitatott művet Antoine Meillet (1866–1936) francia történeti, összehasonlító és általános nyelvész írta, akinek jelentős – máig izgalmas és sok érdekes gondolatot felvető – munkásságát 24 könyv, 550 tanulmány fémjelzi köztük az indoeurópai nyelvekről (1922) és a világ nyelveiről (1912, 1924) alkotott nagy monográfiák. Meillet 1918-ban „Les langues dans l’Europe nouvelle” (Az új Európa nyelvei) címmel jelentet meg egy 344 oldalas munkát, amely véleményem szerint már címében is tendenciózus, politikai ihletésű, sőt provokatív, ha figyelembe vesszük, hogy az I. világháború utolsó évében és a párizs-környéki békék és diktátumok politikai előkészítő szakaszában íródott. Ezzel a címmel jelenik meg újra a munka 1928-ban, talán némi politikusi hátszéllel is támogatva, hogy bizonyos tudományos háttérrel adjon az antant és a kisantant döntéseknek. Ez immár 495 oldalas könyv. A legújabb Kosztolányi-monográfia írója, Szegedy-Maszák Mihály ebben az ügyben

kategorikusan fogalmaz: „Nyilvánvaló, hogy *Az új Európa nyelvei* az 1920-ban kötött békeszerződés tudományos igazolásának igényével készült.” (Szegedy-Maszácz 2010, 528) Ennek a második kiadásnak az a sajátága, hogy tudományos jellege megerősödött azzal, hogy Lucien Tesnière (1893-1954), a Meillet tanítványa, a strasbourgi professzor és nyelvstatistikus munkájával egészült ki a mű. A Meillet könyvét elemzők közül legtöbben Tesnière anyagáról általában mint mellékletéről, appendixről beszélnek. Nyilvánvalóan Meillet nyomán, mivel ő is így minősíti („appendice”) tanítványa művét a címlapon. Ez részéről némi csúsztatás, az elemzők részéről tévedés, mivel gyakorlatilag két könyv jelent meg egy kötetbe fűzve: az első rész Meillet munkája 290 oldal (1-290); Tesnière munkája önálló munka, és önálló címmel rendelkezik, ezt már a címoldalon is feltüntetve: „Statistique des langues de l’Europe” (Európa nyelveinek statisztikája). Megjegyzem, hogy ebben a címben nincs jelen az „új” jelző, illetve a Meillet-nél használt „új Európa” jelzős szerkezet. A mű egy kihajtható, részletes, színes térképpel kiegészített 204 oldalas (291-495) munka. Tesnière munkája nagyjából korrekt nyelvstatistikai leírásnak minősíthető. A magyar nyelvközösségről közölt számadatai, nyelvterületi leírásai, csatolt színes térképe a Trianon utáni „nyelvi változásokat” jól mutatják, bár érezteti, hogy hitelesebbnek véli az utódállamok statisztikai adatait a magyar nyelvi kisebbségről – de más nyelvi kisebbségek esetében is –, mint az anyaállamokét. Kosztolányi ehhez a munkához is megjegyzéseket fűz. Így például sérelmezi az európai nyelvi rangsorba való – szerinte hibás – besorolásunkat, amit Tesnière „gáncsának” minősít:

„Mégis kénytelen a magyart az Európában beszélt 120 nyelv közül a 11-ik helyre állítani. Ezt is csak úgy éri el, hogy a hollandot egy kalap alá veszi a tőle merőben különböző flamanddal, ami által a holland a versenyen elénk jut a 10-ik helyre, alig másfél millió „ajak”-kal.” (Kosztolányi 1930, 91)

Most nézzük meg, hogy mi készítette vitára, vitairatra Kosztolányit Meillet művének olvasásakor. Meillet nyelvszemlélete – elemzői szerint – „egyéni elmélet”, ami „nyelvészeti racionalizmusnak” minősíthető. Meillet teljes nyelvészeti munkásságát Máté Jakab mutatja be a magyar szakmai köröknek „A 20. századi nyelvtudomány főbb elméletei” című könyvében. Nagy ívű és jelentős munkásságának elismerése mellett ő is kénytelen megjegyezni, hogy esetünkben: „...mégsem sikerült megőriznie a tárgyilagosságát, ennek szenvedő alanyai mi magyarok voltunk” (Máté 1998, 170). Meillet nyelvszemléletének alapelvei, amelyek ebben a művében is visszaköszönnek, az alábbiakban foglalhatók össze: **(1)** A nyelv társadalmi jelenség, a társadalommal együtt mozog. **(2)** A nyelvek szerepe döntő a civilizáció összessége szempontjából: a kettő egymástól függ, de a nyelvek rangsorolhatók. **(3)** A modern kultúra indoeurópai „kultúrnyelveken” fejeződik ki. **(4)** Európában e kultúrnyelvek

körébe tartozik nyugaton a francia, az angol, a német, keleten pedig az orosz. (5) Európának nem érdeke a nyelvi széttagolódás: a „diribdarab” nyelvek világa; a másodlagos, a kis nyelvek világa végzetes energiapazarlás. (6) Ezekben az esetekben, ezeknél a népeknél az anyanyelv, avagy a helyi nyelv: a mindennapok nyelve legyen; a helyi vonatkozások felett (azaz kultúra, tudomány, politika stb.) pedig a nagy kultúrnyelvek legyenek használatban, ezért a kétnyelvűséget kell elérni, ahol a fejlettebb nyelv mindig hat a fejletlenebbre.

A magyar nyelvet érintő részek az 1918-as első kiadásban a „Chapitre: XVIII. Les langues nationales en Autriche-Hongrie” (Nemzeti nyelvek Ausztria-Magyarországon; 233–251 oldal), az 1928-as második kiadásban a „Chapitre: XXV. L’Ancien Empire Austro-Hongrois et les deux grandes nations slaves de l’Europe Centrale” (A régi Osztrák-Magyar Birodalom és Közép-Európa két nagy szláv nemzete; 205–223 oldal) címmel szerepelnek. Úgy gondolom ez a címváltás is sokatmondó és árulkodó. Egyébként az 1918-as Meillet szöveg kiigazítását, aktualizálását, az I. világháború utáni történelmi állapotok megjelenítését az 1928-as kiadáshoz Tesnière végezte el. Ezekben a fejezetekben fejti ki Meillet véleményét a magyar nyelvről. Állításai az 1928-as szöveg alapján így foglalhatók össze: (1) A magyar nyelv történelme, szókincese szedett-vedett. Nem régi civilizációs nyelv, nem rejt magában eredeti civilizációt. Nincs hatása a szomszéd nyelvekre. (2) A finnugor nyelvek – főleg a magyar – tanulhatatlanok. Nem indoeurópai nyelv, bonyolult és ismeretlen. (3) A magyar nyelvet csak a magyar oligarchia erőszaka tartotta fenn, ha ez a törekvés nincs, akkor már elérte volna a „herderi sors”: a nyelvhalál. (4) A magyar nyelvnek nincs eredeti kultúrája, irodalma. (5) Nem használható semmire, „értékeit” is – ha vannak – le kell fordítani. (6) Jobb lett volna, ha a magyarok a német nyelvet veszik át (bár ezt a nyelvet is erős kritikával illeti). (7) Összevetve a szomszéd nyelvekkel – cseh, román, horvát – megállapítja, hogy a magyarhoz képest ezek nagy múltú és fejlett irodalommal rendelkező nyelvek (Meillet 1928). (Bár meg kell jegyezni, hogy a szlovák nyelv is kap egy erős tüszúrást, mivel feltehetően az ún. csehszlovákizmus eszméje szellemében szerinte a szlovák nyelv irodalmi változata a cseh nyelv. Egyébként a szláv nyelveket nyilvánvalóan jobban ismerte Meillet, mint a finnugor nyelveket, mivel 1905-ben könyvet is írt a szláv nyelveket érintő témában: „Études sur l’étymologie & le vocabulaire du vieux slave” (Etimológiai és szókészleti tanulmányok az ószláv nyelvből).

Mindezekkel a megállapításokkal kapcsolatban a Magyar Nyelvőr nyelvész „kommentátora”, Balassa József a művet bemutató rövid szövegében a következő megjegyzést teszi:

„Nagyon értékes és nagyon sok vitatható gondolatot fejt ki Meillet könyvében. Bennünket elsősorban az érdekel, hogy hogyan látja a magyar nyelv helyzetét Európában. És megdöb-

benéssel látjuk, hogy milyen elfogult, valahányszor a magyar nyelvről beszél. Ez a könyv is rikító példája annak, hogy mennyi igaztalanság kerülhet a tudós könyvébe, ha politikai elfogultság vezeti őt, nem pedig a tiszta igazság keresése.” (Balassa 1930, 191)

Balassa – ahogy ezt már említettem – a többi észrevételt és kritikát a magyar nyelvvel kapcsolatban Kosztolányira hagyja, mivel ezeket a részeket újraközli a saját bevezető szövege után.

Kosztolányi a teljes kettős (Meillet és Tesnière) mű alapos olvasatából és részletes elemzéséből indult ki nyílt levele, vitairata megfogalmazásakor. Ebben nyilvánvalóan a kiváló francia nyelvtudása és a francia kultúra alapos ismerete is segítette. Tanulmányába a Meillet-műből maga által fordított részleteket emelt be. Nem véletlenül állapítja meg – mintegy a vitairat egyik erényét kiemelve – Szege-dy-Maszák Mihály:

„Ha összevetjük Meillet szóban forgó munkáját a vele foglalkozó nyílt levéllel, nyom-ban kitűnik, hogy Kosztolányi pontosan fordította az idézeteket és nem a szövegből kiragadott részletekre utalt. Számtalan más hivatkozással is bizonyíthatta volna állítá-sait. Némely esetben még ki is hagyta az olyan mondatokat, amelyeket durván sértőnek talált.” (Szege-dy-Maszák 2010, 528)

Megfogalmazásai, észrevételei, vitatételei elsősorban a magyar nyelvvel, kul-túrával és irodalommal kapcsolatosak, de számtalan általános és elvi érvényű meg-állapítást is tesz, amikor szembeszáll a „nyelvészeti racionalizmussal”, és a „nyelvi relativizmust”, a nyelvi egyenrangúságot állítja szembe Meillet gondolataival. Kosztolányi így kezdi vitairatát:

„Tisztelt uram, miután elolvastam könyvét (Les langues dans l’Europe nouvelle), szük-ségét érzem, hogy a nyilvánosság színe előtt forduljak önhez. Nem vagyok nyelvész. Író vagyok, aki anyagával bibelődve sokszor és szívesen eltűnődik a nyelvi jelenségekről. Itt csak egy buzgó, lelkes érdeklődő érinti azokat a kérdéseket, melyekben Ön, az össze-hasonlító indogermán nyelvész tudósa, szaktekintély. Ahhoz, hogy levelem megírjam, a fájdalom ad erőt. Munkájában lekicsinyli azt a szellemi és lelki közösséget, melyhez tartozom, azt a nyelvet, melyet 11 millió ember beszél. Félig-meddig ezeknek a nevében szólalok föl. Ez ad bátorságot. Reánk vonatkozó fejtegetéséből – a megállapításából, de még inkább a célásaiból – körülbelül az derül ki, hogy sehonnai basáskodók vagyunk, hogy mindaz, amit eddig termeltünk az irodalom terén, haszontalan holmi, hogy nyel-vünk gyökértelen és bárdolatlan, hogy nincs multja és jövője még kevésbé van, hogy annakidején oligarha-erőszak odázta el halálát, mely még mindig esedékes lehet s talán kívánatos is, egy magasabb elv érdekében.” (Kosztolányi 1930, 81)

Kosztolányi további gondolatmenetét hosszú idézetek helyett a következőkben foglalhatjuk össze: **(1)** A társadalmi és statisztikai alapú, kizárólag a nyelvi racionalizmusra építő nyelvszemlélet nem fogadható el. A nyelv, a nyelvek ennél összetettebb megközelítést igényelnek. **(2)** A tudós, a nyelvész nem bocsátkozhat szubjektív, érzelmi, politikai élű megállapításokba, koncepciókba. **(3)** A nyelvészeti tényszerűség, a történelmi objektivitás kötelező. **(4)** Nincs nyelvi értékskála: minden nyelv egyenlő érték, ugyanakkor egyedi is: identitáskifejező, élő, kultúrahordozó és esztétikai képződmény. **(5)** Az egyes nyelvek kialakult nyelvi struktúrája nem minősítő és minősíthető tényező (nehéz vagy könnyű, egyszerű vagy bonyolult, tanulható vagy tanulhatatlan), hanem tény és adottság. **(6)** Nem ismerni anyagunkat, ugyanakkor téves megállapításokat tenni súlyos felelőtlenség, a tudomány lejáratása. Kosztolányi Meillet-nek a magyar nyelvvel és kultúrával kapcsolatos tényszerű tévedéseire (nyelvtörténet, szókincs, irodalmi nyelv, irodalom, történelem stb.) tételes helyreigazítással válaszol, és azt a megjegyzést teszi, hogy:

„Úgy látszik, hogy ön épp annyira nem ismeri nyelvünket, mint amennyire nem ismeri az osztrák-magyar monarchia történelmét.” (Kosztolányi 1930, 90)

A Kosztolányi-tanulmányból a fenti összefoglalón és a már korábban idézett sorokon túl a „vita” további „ízeltőjeként” néhány szemelvényt azért az alábbiakban bemutatunk: K. D., illetve A. M. monogrammal jelezve a szereplőket. A. Meillet szövegét Kosztolányi eredeti kiemelésében, idézőjelezésében és saját fordításában adom közre.

* * *

K.D.: Ezt írja az elvi rész kicsengéseként:

A. M.: „Minél inkább tudatára ébrednek majd a most vérből és romból kialakuló világ polgárai, hogy milyen hatalmuk van a nyelven, annál inkább meg fogják lelni a módját annak, hogy nem zsarnokoskodva semmiféle nemzet fölött, az egyéneket, a társadalmi csoportokat és a népeket szabad elhatározás útján sorakoztassák egymás mellé s a mai nyelvi össze-visszaságot rákapassák arra a fegyelemre, melyet a holnap általános civilizációja parancsol ránk.”

K. D.: Mit jelent ez? Se többet, se kevesebbet, mint azt, hogy a nagy halak előbb-utóbb be fogják kapni és föl fogják falni a kis halakat, nem rosszindulatból, hanem szeliden és szinte békésen, az emberi műveltség nevében, a haladás nagyobb dicsőségére, úgyhogy a kis halak a maguk jól fölfogott érdekében csak hálások lesznek majd a nagy halaknak, melyek illetéknéppen megmentették őket szenvedésüktől és részeltették a civilizáció kéjeiben. Egyelőre még derengeni se látjuk azt a várva-várt szellemet, mely csak any-

nyira is egybefogná az emberiséget, mint a középkor vagy a renaissance. Nem látjuk azt az új világot sem, mely a háború véréből és romjaiból keletkeznék. Csak újabb vért és újabb romokat látunk, újabb lélektiprásokat, anyanyelvek üldözését, iskolák önkényes betiltását, hírlapok elkobzását, színészek kibotozását, a lelkiismereti és gondolati szabadság ellen való újabb és újabb merényleteket.

* * *

K. D.: A magyar nyelven is ugyancsak elveri a port. Megállapítom – minden különösebb érzékenykedés nélkül –, hogy vele még keményebb. Minden nyelvre, irodalomra talál valami dicsérő szót, legalább mentséget. A magyarra semmit. Olykor egyenesen úgy rémlik, hogy gyűlöli a finn-ugor nyelvcsalád e csodálatos árváját, akinek korán elhaltak a szülei, atyjafiai a világtörténelem zürzavarában messze idegenbe költöztek, de ő megélt a jég hátán is, rokontalanul és testvértelenül. Egy okkal több volna ez arra, hogy az összehasonlító nyelvészet gyöngéd tudósa annál kíváncsibb legyen, annál elnézőbb iránta. Ön azonban kegyetlen hozzá és mostohább, mint volt hozzá a sorsa.

Vele szemben még a német nyelvet is oltalmába veszi, mely előbbi nyilatkozata szerint nem kell sem testének, sem lelkének. Ezt írja:

A. M.: „Ha a német az egész osztrák-magyar monarchia nyelve maradt volna, legalább megőrizte volna azt a tekintélyét, hogy a császárság nyelve; de azzal, hogy a magyart a kettős monarchia egyik felében hivatalos nyelvül fogadták el, megtört a német nyelv kiváltságos helyzete. A német telepesek és a zsidók, akik Magyarországon számosan vannak s a háború előtt nagy szerepet játszottak, kénytelen voltak megtanulni magyarul, amennyiben érvényesülni akartak a magyar államban s ezáltal elvesztek a közhasználatú német nyelv befolyása számára. Mert Magyarországon az uralkodó rend erőszakkal terjesztette nyelvét.”

K. D.: E „tárgyilagos” történelmi jellemzés után a nyelvészeti jellemzés következik, épp ily tárgyilagosan.

A. M.: „Egyébként a magyar nem régi civilizációs nyelv. Szókincsében mindenféle külső hatás nyomát viseli; telistele van török, szláv, német, latin kölcsönszókkal s ő maga alig gyakorolt a szomszéd nyelvekre tartósabb hatást.”

* * *

K. D.: Vajjon más nyelveket is így vet ön latra? Ugyanebben a fejezetben ezt olvasom:

A. M.: „A cseh nyelv multa tekinthet vissza a XIX. században civilizációs nyelvvé vált. Törhetetlen erővel tökéletes civilizációs nyelvet teremtettek maguknak a csehek. A románoknak föltöbb felett irodalmi nyelvük van, mely a román nyelvcsoporthoz tartozván egyenrangú a nagy nyugateurópai nyelvekkel. A horvátok Európa egyik legigézőbb irodalmi nyelvével rendelkeznek.”

K. D.: Ez a jellemzés más, mint az előbbi, nemcsak az értékelése, hanem a hangja is más. Az értékelésen semmi kivetnivalót se találhatunk. Egyetlen nyelv szépségében és kifejező erejében se kételkedünk. Nem is volt eddig nyelvészünk, aki ócsárolta volna a

cseh, román, vagy horvát nyelvet azért, mert különbözik a miénktől s ha akadna ilyen nyelvész, azt – biztosra veszem – komoly tudósaink nyomban kirekesztenék a tudományos közösségből.

Hogy ez a jellemzés mennyire más, mint a rólunk szóló, csak akkor látjuk igazán, mikor tovább olvassuk ezt a vádbeszédet, melyet nyelvünkről ír:

A. M. : „A magyar nyelv nem tartozik ahhoz a nyelvcsaládhoz, mint a legtöbb Európában beszélt nyelv, különösen Európa ezen a táján: szerkezete bonyolult, senkise tanulja meg könnyűszerrel. Magyarországon kívül teljesen ismeretlen. A magyar alattvaló, aki nem tud más közhasználatú nyelvet, mihelyt túljut Magyarország határain, nem képes magát megértetni, sőt alig képes valahol még tolmácsot is találni. Egy magyarul megjelent tudományos munka, bármi is az értéke, arra van kárhozthatva, hogy ismeretlen maradjon; le kell fordítani vagy kivonatolni kell egy nagy idegen nyelvre.”

K. D.: Kérdezem: tudományos értékelés-e az, hogy „egy nyelv szerkezete bonyolult” és nyelvészeti szempont-e az, hogy „egy nyelvet senkise tanulhat meg könnyűszerrel?” Kérdezem: az ön andalítóan zenei és tündökletesen tiszta anyanyelvét olyan könnyűszerrel tanulják-e meg az idegenek? Kérdezem: nem önök maguk ámulnak-e el legjobban, mikor csak tíz perc múlva veszik észre, hogy az a vendég, akivel társalogtak, nem született francia volt és nem önök maguk mutatják-e csodaként azt a nem-franciát, aki tökéletesen és művészien ír franciául?

* * *

K. D.: De minden érthetővé válik, mihelyt elveti a tárgyilagosság álarcát s vádbeszéde halotti beszéddé lesz:

A. M.: „Azon a napon, melyen Magyarország oligarchikus szervezete engedett volna a világon végigsöprő népies mozgalomnak, a magyar nyelv elsöprődött volna a főúri rend romjaival együtt, mely ezt a nyelvet erőszakkal kényszerítette másokra. Mert a magyar nyelvet csak ennek a rendnek politikai ereje védelmezte. Ez a nyelv nem rejt magában eredeti civilizációt.”

K. D.: Racionalizmus ez? Vagy nacionalizmus? Nem: ez nyelvészeti oligarchia. Sírunk kellene, de elcacagjuk magunkat. A történelmi tények ily bohózatos ferdítésével még nem igen találkoztunk komoly munkában.

* * *

K. D.: Megszakítom ezt a levelet, melyet a fájdalom indított meg és a harag dagasztott ily idomtalanná. Amint átolvasom, formátlannak tartom. Érzelmes és keserű. Nagyon szónokias is. Micsoda barbár levél. Udvarias se lehettem mindenütt annyira, amennyire szerettem volna. Mert akkor nem lettem volna őszinte. Elküldöm tehát így, ezen nyersen. Ha érdemesíti az elolvasásra, itt-ott talán talál benne egyet-mást, amit még az összehasonlító nyelvtudomány párizsi tanárja, az Institut tagja se vethet el. Mindenesetre értesülhet belőle, hogy érez és gondolkodik egy „kis” nép fia, sok „kis” nép és sok „nagy” nép fia. Ön francia. Szemünkben, akik e fényes műveltség áhítatában ne-

velkedtünk, franciának lenni annyit jelent, mint emberiesnek lenni és igazságosnak. Igazságot kérünk.

(Nyugat 1930. július 16. XXIII. évf. (II. kötet) (13–14. szám) 81–92. oldal)

A tanulmány utóéletének közvetlen szakasza

A vitairat írójának – erre a témára utalóan – hamarosan megszólalt a költői énje is. Bizonyára nem véletlen, hogy a vitairat megjelenése után négy hónappal, a Nyugat 1930. november 16-i számának 715–716. oldalán jelenik meg Európa című verse, amelyben a nyelvi sokszínűség iránti vonzalma, vallomása is benne van, amikor így ír:

„Európa, hozzád, / feléd, tefeléd száll szózatom a század / vak zűrzavarában, [...] Kölyökkorom óta nem ültem-e éjjel / lámpám sugaránál tanulva a leckéd / vigyázva, csodálva száznyelvű beszéded, / hogy minden ígéje szívembe lopódzott?”

Kosztolányit továbbra is hosszan foglalkoztatta a kérdés, ezért is engedte publikálni vagy maga publikálta a már korábban említett két másik helyen (Magyar Nyelvőr, Pesti Hírlap Karácsonyi Album) is a vitairata egyes részeit. Sőt az ügy értelmi és érzelmi folyományaként 1932. december 31-én – ekkor már a francia Becsületrend Lovagjaként – „L’ instrument de litterature hongroise” (A magyar irodalom hangszere) címmel francia nyelvű cikket jelentet meg a magyar nyelvről a Gazette de Hongrie című budapesti lapban, és ugyanaznap, ugyancsak ezzel a címmel francia nyelvű előadást tart a Budapesten tartózkodó 10 fős francia újságíró küldöttség előtt. Egyébként a küldöttség számára a La Fontaine Társaság és a Magyar – Francia kapcsolatok Irodalmi Társasága szervezett irodalmi estet, és ennek a műsornak a keretében lépett fel az író. Mind a cikket, mind pedig az előadást a Meillet kontra Kosztolányi vita utólagos üzeneteként és állításai megerősítésként is értelmezhetjük, mivel gondolatai a magyar nyelv, a magyar irodalom, a magyar kultúra történetiségéről, értékeiről, szépségéről szólnak, meg arról, hogy mindez hogyan illeszkedik bele az európai kultúrák közösségébe. Szövegezésében a vitairata több gondolatát és szófordulatát is felhasználja. A nyelvünkkel kapcsolatban leszögezi: „Egy nyelv jellege meghatározza az irodalmának jellegét is. A mi nyelvünk kifejező, egyszerű, és szuggesztív” (Kosztolányi 1932, 3). Előadásában, illetve cikkében nem utal a Meille-nek írott vitairatára, de említést tesz arról, hogy egy „francia nyelvstatisztika” – nyilvánvalóan Tesnière munkája – Európa 120 nyelve között számon tarja a finnugor nyelvcsalád három nagy tagját (magyar, finn, észt), továbbá arról is szól, hogy a magyar nyelvközösségnek jelentős része a határainkon

kívül van. Említésre méltó, hogy az „irodalom – nyelv – hangszer” metafora három héttel korábban a „Nyelvtisztaságért” című előadásában 1932. december 13-án az MTA Nyelvművelő Szakosztályának sajtóértekezletén hangzott el, és ezt követően a Pesti Hírlap (1932. december 17.), majd a Magyarosan (1932. január-februári szám) is közölte tanulmányként ezt a szöveget.

Azt, hogy mennyire fontosnak tartotta a magyar nyelvvel kapcsolatos téves és igaztalan állítások tisztázását, jól mutatja az a tény, hogy a francia közvélemény előtt is közölni kívánta gondolatait. Elérte, hogy a francia *La Revue Mondiale*-ban 1931 januárjában megjelenjék a vitairata (Kosztolányi 1931a). Ebben a Párizsban élő és a magyar irodalom és kultúra megismertetésért igen sokat tevő Gara László (1904–1966) volt segítségére, aki franciára fordította Kosztolányi nyílt levelét, vitairatát. A vitairat megjelenéséről a Nyugat – rövid tájékoztatással – 1931. február 16-i számában ad hírt. A Kosztolányi levélhagyatékban található egy levélfogalmazvány, amelyik Louis-Jean Finot urat (néhol helytelenül írva *Tinot* urat!), a *La Revue Mondiale* főszerkesztőjét szólítja meg, és a megjelentetést a köszönet kifejezése mellett „nemes tettnek” minősíti. Levélfogalmazványában ezt írja: „Uram, sietek hálás köszönetet mondani, amiért volt olyan kedves és közölte nyílt levelemet kitűnő folyóiratában. Nagyon boldog és büszke vagyok, hogy megállapíthatom: az igazságérzet még mindig él. Legyen meggyőződve, hogy nemes feladatot teljesített, amikor segített az igazság kiderítésében. Mindig hálás leszek Önnek. Kérem fogadja...” – itt a levél megszakad, folytatását és célba jutásának körülményeit eddig nem ismerjük (Kosztolányi 1996, 1012). Kosztolányi vitairatára Meillet nem válaszolt, viszont a *L’Opinionban*, a *Chronique Internationale* rovatban 1931. februárjában André Thérive (1891–1967) – és nem Tesnière, ahogy néhány elemzésben szerepel – francia író, nyelvművelő, kritikus, esszéista reagált az írásra a „Le destin des langues nationales” (Nemzeti nyelvek sorsa) című cikkével. Elismerte, hogy Meillet a magyar nyelvvel keményen bánt művében. Thérive fogalmazása szerint Meillet „a racionalizmus” és a „franciás jakobinizmus” alapján ítél: a „nyelvek természetes káoszában” mindenképpen „rendet” kíván tenni. Ezért Thérive Meillet nyelvészeti racionalizmusát – pontosabban annak csak gondolatmenetét, logikáját – bizonyos mértékben elfogadhatónak tartja (Thérive 1931). Kosztolányi erre is egy rövid levélben reagált, ebből idézek néhány szót: „Rendkívül hálás vagyok Önnek, Uram, hogy megvédett egy ügyet...” (Kosztolányi 1996, 1012). Még egy hasonló tartalmú, de inkább ismertető és a nyílt levélről hírt adó reakció érkezett egy névtelen szerzőtől (*De la Correspondance Universelle* aláírással), amely a *Revue Franco-Hongroise* hasábjain 1931 áprilisában jelent meg „La Defense d’une langue nationale” (Az Egy nemzeti nyelv védelme) címmel, ismételve Kosztolányi tanulmányának francia címét. Egyébként ez a rövid cikk a franciául tudó magyar közönségnek is szólt, mivel a *Revue* a Budapest (Pasaréti út 121.) – Paris (Bd.

Montparnasse 129.) szellemi tengelyen szerkesztődött. Ezzel a korabeli „vita” francia részről lezárult, paradox módon úgy, hogy a megszólított fél, Meillet nem szólalt meg. Igen nehéz feltételezni, hogy nem tudott a közlésekről. Mintegy öt évtized múlva mind magyar, mind pedig francia részről ismét előkerül a Kosztolányi kontra Meillet ügy.

Mielőtt erről szólnék, említést kell tenni arról, hogy 1940-ben Illyés Gyula Kosztolányi hátrahagyott munkái címmel öt kötetbe rendezve útjára indította és kiadta a Nyugat Kiadónál az írónak az életében ki nem adott művei jelentős részét. Ennek a sorozatnak az első kötete Kosztolányi nyelvműveléssel, nyelvészettel foglalkozó írásait tartalmazza: A címet – „Erős várunk, a nyelv” – Illyés adta, és a kötetben a Meillet-nek írt vitairat, a nyílt levél is szerepel. A kötet méltatását Halász Gyula írta meg a Nyugatban, aki kiemelte a tanulmányok közül ezt a vitairatot, és így fogalmaz róla:

„Az Antoine Meillethez intézett nyílt levelében forrósodik legizzóbbra Kosztolányi hangja. A Collège de France tanárának az európai nyelvekről írt könyvét ostromolja meg és szedi ízekre ebben, a szellem és a tudás fegyverével. Lehetetlen, hogy magát a tudós ellenfelet is meg ne hódította volna ezzel a lelkesült szózatával.” (Halász, 1940: 287)

A kötetnek és a recenzióknak figyelemfelhívó hatása volt a „lezáratlan vita” szempontjából is. Valószínű, hogy célzatos és a frankofón világnak szóló az az összeállítás, amit a magyar szerkesztésű, de francia nyelvű *Nouvelle Revue de Hongrie* folyóirat tesz közzé nem sokkal a kötet és a recenzió megjelenése után, 1941 januárjában: „Notre langue – notre forteresse” címmel, ezzel utalva az „Erős várunk, a nyelv” kötetre is, illetve annak szellemiségére. A 7 oldalas válogatás Kosztolányi nyelvi hitvallását, az anyanyelvéről és a nyelvekről vallott legfontosabb gondolatait veszi sorba. A már a bevezető részben idézett „Ábécé a nyelvről és lélekről” tanulmány szép indító szövegét, annak további öt részletét majd még öt másik rövidebb nyelvi cikket olvashat a közönség az összeállításban. A Meillet-ügyet nem feszegeti az összeállítás, illetve a szerkesztő, de finom utalással az „Aki tudja a francia nyelvtant” című cikkel zárja a cikksorozatot, és az egész válogatás a nyelvek egyenértékűségéről, a nyelvek szépségéről sugall gondolatokat (Kosztolányi 1941). A szerkesztői megjegyzésből nem derül ki, hogy az összeállítást és a fordítást ki végezte. A Kosztolányi-hagyaték részbeni összeállítója, Sáfrán Györgyi nyomán Madácsy Piroska szerint még maga Kosztolányi fordította, és – ezek szerint – talán az összeállítást is még maga végezhetette. A válogatás szellemi, gondolati felépítettsége egyértelműen Kosztolányi stílusáról, módszeréről árulkodik. Így elképzelhető, hogy a befejezetlen vita kései üzeneteként még valóban maga készült a francia nyelvű közlésre (Sebe–Madácsy 1990, 67–69).

A tanulmány utóéletének második szakasza

A párizsi *Centre Interuniversitaire d'Etude Hongrois* (Egyetemközi Hungarológiai Központ) 1985. december 17–18. között Kosztolányi születésének századik évfordulóján szemináriumot szervezett magyar és francia előadókkal. Három évvel később 1988-ban magyar–francia kiadásban az elhangzó előadásokat tanulmánykötetben is közzétették „Regards sur Kosztolányi” (Vélemények Kosztolányiról) kötetcímmel (Regards 1988). A tanulmányok között három is van, amelyik Kosztolányi nyelvészeti tevékenységének elemzésével foglalkozik, és valamilyen módon érinti a Meillet ügyet is. Bertrand Boiron „Kosztolányi et la variété des langues” (Kosztolányi és a nyelvek sokfélesége) címmel írta tanulmányát, amelyben különböző nyelvi, fordítói-fordítási és eltérő nyelvű példákkal Kosztolányi poliglott mivoltát, fordítói nagyságát és a nyelvek egyenrangúságáról vallott véleményét méltatja. Madeliene Csécsy „Kosztolányi le linguiste ou la science du langage reformulée par un poète” (A nyelvész Kosztolányi avagy a nyelvtudomány a költő szemével) az író nyelvelméleti, nyelvszemléleti felfogását elemzi. Talán ő ütközteti legerősebben kettejük (K. D. és A. M.) eltérő véleményét. A harmadik tanulmányt Nyéki Lajos jegyzi, aki „Kosztolányi, défenseur de la langue hongroise” (Kosztolányi a magyar nyelv védelmezője) címmel tette azt közzé. Az elvi alapokon álló modern nyelv művelőt mutatja be, egyben kifejtve, hogy ütközése törvényszerű volt Meillet-vel. Az Irodalomtörténeti Közlemények 1990. évi (94. évfolyam) 2. számában a 409–412. oldalakon Ádám Anikó írt részletes recenziót a teljes kötetről.

Madácsy Piroska 1985-ben „Kosztolányi Dezső francia kapcsolataihoz” címmel az Irodalomtörténeti Közleményekben közöl hosszabb tanulmányt, amelyen belül 2 oldalnyi terjedelemben foglalkozik a vitával és annak közvetlen körülményeivel. Ezzel ismét ráirányította a figyelmet a „lezáratlan vitára” (Madácsy 1985).

1987-ben a Corvina kiadásában – Tóth Éva szerkesztésében, kiváló közreműködőkkel és fordítókkal – megjelenik egy francia nyelvű, a francia olvasókörzségnek dedikált kötet, amelyik a hetvenes-nyolcvanas évek magyar irodalmát kívánta bemutatni. A borítón Kassák 108-as számon nyilvántartott un. geometrikus képarchitektúráját és szövegét (MA) láthatjuk. A kötet ennek megfelelően: *MA. / Aujourd'hui* címet és az *Antologie de la littérature hongroise contemporaine* (A kortárs magyar irodalom antológiája) alcímet kapta. Szerkesztése sajátos: Kosztolányival és Illyéssel indít a kötet, majd következnek a valóban kortársírók: Pilinszky János, Nagy László és az akkori magyar irodalom színe-java. Még meglepőbb, hogy Kosztolányi néhány rövid prózarészlete után a Meillet-nek szánt nyílt levelet, vitairatot publikálták Kassai György fordításában. A Kosztolányi prózarészletek és a tanulmány mindenképpen kilóg a sorból. Ez csak akként értelmezhető, hogy a ma-

gyar értelmiség nem tartja lezárt ügynek a „vitát”, és az újraközlést, az új fordítást egyfajta, helyretételt váró üzenetnek szánta.

A Párizsi Magyar Intézet és a *Centre Interuniversitaire d'Etudes Hongrois* (Egyetemközi Hungarológiai Központ) 1989. február 2–4. között a Magyar Intézet alapításának 60. évfordulója tiszteletére konferenciát szervezett, majd az előadások anyagát 1990-ben kiadták „Cahiers d'études hongroises” (Hungarológiai füzetek). A kötetben két tanulmány foglalkozik a Kosztolányi kontra Meillet kérdéssel. Jean Perrot, a Centre igazgatója mélyebb kommentár nélkül tárgyilagosan bemutatja Meillet magyar nyelvvel kapcsolatos tévedéseit: a hangsúlyt a téves állításokra teszi, azokat Kosztolányi észrevételei és a saját megjegyzései alapján kiemelve a műből. A cikk címe is egyfajta tárgyilagos megközelítést sugall: „Antoine Meillet et la langue hongroise” (Antoine Meillet és a magyar nyelv). A kötet végén francia és magyar nyelven megjelentek az összefoglalók. Perrot szövegét idézem magyarul:

„Az a mód, ahogyan Meillet *Az új Európa nyelvei* című könyvében a magyart ábrázolja, felháborodást váltott ki Magyarországon a második kiadás idején. Kosztolányi a francia nyelvészhez intézett nyílt levelében ad ennek hangot. Meillet nagyon elfogult, egy tudós tollából igen meglepő állásfoglalása egyrészt a Franciaországban az első világháború idején Magyarországról kialakult rendkívül negatív képpel magyarázható. Ugyanakkor Meillet ellenezte új nemzeti nyelvek európai megerősödését; számára ez ellentétes volt az „egyetemes demokrácia” elkerülhetetlen fejlődésével, valamint a világszintű kommunikáció (nevezetesen a tudományos kommunikáció) szükségleteivel.” (Cahiers 1990, 205)

Magyar részről Piroska Sebe-Madácsy (Madácsy Piroska), a francia–magyar irodalmi és kulturális kapcsolatok már korábban említett kutatója – a téma és főleg annak francia megközelíthetősége szempontjából – alapvető 7 oldalas tanulmányt közöl „Kosztolányi et sa controverse avec Antoine Meillet” (Kosztolányi vitája Meillet-vel) címmel. Kosztolányinak a széleskörű francia-magyar kapcsolataiba ágyazta a vitát, először közöl – francia anyagban – a vita körülményeivel összefüggő tényeket, sajtóforrásokat. A tanulmány szerzője az író francia beágyazottságán, ugyanakkor a magyar nyelv iránti mély elkötelezettségén, továbbá közéleti szerepén (PEN Klub, kulturális kapcsolatépítés) keresztül világítja meg a vita lényegét és értelmét (Cahiers 1990).

2009-ben a Magyar Nyelvőrben Szili Katalin elemzi Kosztolányi nyelvszemléletét. Az elemzés öt tételre bontja az író nyelvészeti felfogását. Ebben az elemzésben elkerülhetetlen volt a Meillet-vel való ismételt ütköztetés. Erről a 2. tételben, „A nyelvek egyenrangúan szépek. – A sokféleség érték.” címmel ír a szerző, utalva arra, hogy a nyelvi racionalizmus, a nyelvi praktikizmus, a nyelvi kirekesztés (Meillet

gondolatköre) és a nyelvi sokszínűség, a nyelvi szépség, a minden nyelv érték (Kosztolányi szemlélete) változatlanul szemben áll egymással (Szili 2009, 20).

A vitairat további utóéletéhez tartozik, hogy Aurelien Sauvageot (1897–1988) „Magyarországi életutam” (1988) címmel megjelent visszaemlékező művének az „Újabb fejezet a magyar nyelv harcában” alcímű részében 11 oldalon át (233–244.) foglalkozik a Kosztolányi kontra Meillet üggyel és annak mindkét oldali háttérével. Sauvageot-ról elmondhatjuk, hogy 1923–1931 között a pesti egyetem francia lektora, az Eötvös Kollégium tanára, szótáríró, majd a magyar nyelv és irodalom lelkes támogatójává válik. Éppen Meillet küldte Budapestre magyar nyelvet, finnugor tanulmányokat folytatni azzal a céllal, hogy Párizsban önálló finnugor tanszék létesülhessen! Sőt! A. Meillet-nek a M. Cohen-nel szerkesztett, a világ nyelveiről szóló művében – Meillet, a szerkesztő – Sauvageot-val írta a finnugor és szamojéd nyelvekről szóló részt. Meg kell állapítani, hogy ez egy szakszerű és tárgyyszerű fejezet (Meillet – Cohen 1924)! Sauvageot leírja visszaemlékezésében, hogy Kosztolányi barátságuk ellenére sem tájékoztatta a vitairat franciaországi megjelentetéséről. Úgy véli – mint a Meillet-mű első, 1918-as kiadásának fiatal korrektora, akkor még kezdő nyelvész, Meillet tanítványa és támogatója –, hogy Kosztolányi több helyen félreértette a szerzőt. Ugyanakkor kénytelen beismerni, hogy Meillet magyar nyelvre vonatkozó anyaga valóban vitatható. Erről így fogalmaz:

„Nos, a finn, az ész, a magyar nyelv valahogy kiesett Meillet-nek a látóköréből, akit egyik legkiválóbb mesteremnek tisztelik és fogok tisztelni mindig. [...] ...a *Les langues dans l'Europe Nouvelle* (Az új Európa nyelvei) című munkában a magyar nyelvnek be kellett érni azzal, hogy a szerző csak felületesen foglalkozott vele. [...] A magyar nyelv és a magyar nyelv helyzete kiesett Meillet látóköréből, viszont volt valami, amit meg Kosztolányi nem tudott, azt ugyanis, hogy Meillet-nek megvan a maga nagyon is egyéni elmélete a nyelveknek arról a szerepéről, amelyet a civilizáció jövőjének kialakításában játszanak, a civilizáció jövőjét ugyanis nem tudta elválasztani a nyelvek jövőjétől. Szerinte a modern kultúra indoeurópai nyelven jut majd kifejezésre,...” (Sauvageot 1988, 233–234)

Ugyanebben a gondolatsorban Kosztolányival kapcsolatban így fogalmaz:

„Nyilvánvaló, hogy ez a nézet szöges ellentétben állt azzal a felfogással, amely benne gyökerezett minden magyar lélekben, és melyet a már említett híres történelmi mondás így összegzett: „Nyelvében él a nemzet.” Kosztolányi előbb megbotránkozott Meillet könyvén. Aztán felháborodott, és úgy érezte, tiltakozását indulatos szavakkal kell világá kiáltania. Úgy érezte, személyében érte sérelem, hiszen ezek az eszmefuttatások kétségbe vonják mindazt, amiben ő hitt. Az ő szemében a francia tudós a magyar hazát, a magyar népet támadta meg.” (Sauvageot 1988, 235)

Sauvageot sorai azt bizonyítják, hogy a francia nyelvészet azon egyéniségeit, akik a magyar nyelvvel és kultúrával szorosabb kapcsolatban álltak bántotta a Meillet-féle megítélés.

Ezt erősíti Jean Perrot-nak (1920–2011), a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjának, a Sorbonne professzorának a fentebb már említett konferencia előadása és tanulmánya, továbbá az a 17 oldalas tanulmánya is, amelyben alaposan elemezte az ügyet: elismeri a magyar nyelvvel kapcsolatos téves és kemény állításokat, de magyarázza és szövegnyelvészeti elemzéssel felfejti Meillet gondolatmenetét. Érdemes idézni a tanulmány címét: *Antoine Meillet et les langues de l'Europe: l'affaire hongroise* (Antoine Meillet és Európa nyelvei: a magyar affér). Ebben a tanulmányban az első és a második kiadás szövegrészleteit is összeveti, és megállapítja, hogy Tesnière – az újabb kiadás aktualizálója – finomított az első kiadás keménységén, legalábbis stilisztikai értelemben. Kifejti, hogy Meillet művében: „helytelen megállapításokban keveredik össze a politika, a nyelvpolitika és a nyelvészet” (Perrot 1988, 307). A magyarázkodások minden tisztázó szándék és körülírás ellenére úgy tűnik féloldalasak. Kosztolányi vitairatának utolsó mondata így szól: „Igazságot kérünk.” Változatlanul azt: szakmai igazságot. Ennek a szakmai helyzetételnek Sauvageot, Boiron és Perrot részben eleget is tettek. A több mint nyolcvan éves vitára csak olyan szellemi megbékélés tehet pontot, amelynek során mindkét fél a Sauvageot által idézett „Nyelvében él a nemzet” gondolat és a Szegedy-Maszák Mihály által az egyik interjúban (Kosztolányi öröksége, 2010) megfogalmazott „Elfogadom Kosztolányi nyelvi megközelítésű nemzetfelfogását” gondolat és alapállás összetetallokozik.

IRODALOM

- BALASSA József 1930. Francia tudós a magyar nyelvről. [Csatolva hozzá Kosztolányi Dezső „A magyar nyelv helye a földgolyón” című vitairatának a magyar nyelvet közvetlen érintő részei.] *Magyar Nyelvőr*, 1930. szeptember-október 7-8. 190–195.
- BARÁTH Ferenc 1938. *Kosztolányi Dezső*. Pannónia Könyvnyomda, Zalaegerszeg. 130.
- Cahiers 1990. *Cahiers d'Etudes Hongroises 2/1990*. Centre Interuniversitaire d'Etudes Hongroises – Institut Hongrois de Paris. Készült a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Sokszorosító Üzemében. 218. [Benne: Jean Perrot cikke (57–61.) és Piroska Sebe-Madácsy (Madácsy Piroska) cikke (63–69.)]
- FÁBIÁN Pál 1986. Kosztolányi Dezső nyelvművelés-történeti helye és szerepe. *Magyar Nyelv* 82: 267–263.
- FINCZICKY István 1930a. A. Meillet: Les langues dans l'Europe nouvelle. (Könyvismertetés) *Magyar Nyelv* 26/5–6: 223–225.
- FINCZICKY István 1930b. Kosztolányi Dezső: A magyar nyelv helye a földgolyón (Könyvismertetések rovatban). *Magyar Nyelv* 1930. november-december 9–10. 402–404.

- HALÁSZ Gyula 1940. Erős várunk a nyelv (Könyvismertetés). *Nyugat* 1940. június: 284–287.
- KISS Ferenc 1965. *Kosztolányi Dezső*. Magyar irodalomtörténet. 5. kötet. 306–333.
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1930. A magyar nyelv helye a földgolyón. Nyílt levél Antoine Meillet úrhoz a Collège de France tanárjához. *Nyugat*, 1930. július-december 13–14. 81–92. [Első megjelenés magyarul. Megjegyzés: Kosztolányi Dezsőné „Kosztolányi Dezső” című visszaemlékező művében, a 238. oldalon „A magyar nyelv helye a nap alatt” címmel említi a tanulmányt, amely szerint „sok becses hívet” szerzett az írónak. Holnap Kiadó, 1990. p. 302.]
- KOSZTOLÁNYI, Désiré 1931a. Defense d’une langue nationale (Egy nemzeti nyelv védelme). *La Revue Mondiale*, 1931. január 15. p. 121–135. Trad: L. Gara (Gara László) [Első megjelenés franciául. A címlapon az író neve *Kosztolanyi*, a cikk végén *Kosztolányi* írásmóddal szerepel: *a/a s/sz*. (Fellelhető: Országgyűlési Könyvtár, Budapest, továbbá MTA Könyvtár Mikrofilmtár, Ms 4619/94 jelzetű anyag)]
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1931b. A világ nyelvei. *Pesti Hírlap Karácsonyi Album*, 1931. december 25. 96–98. [A cikk nagyobb részét K. D. Meillet-hez írt nyílt levelének, vitairatának általános része teszi ki. – A Pesti Hírlap Vasárnapja sorozat, illetve melléklet 1931. évi utolsó darabja. Fellelhető: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest]
- KOSZTOLÁNYI, Désiré 1932. L’ instrument de littérature hongroise (A magyar irodalom hangszere). *Gazette de Hongrie*. 1932. december 31. 3.
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1940. *Erős várunk a nyelv*. Nyugat Kiadó és Irodalmi R. T., Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei I. kötet. Illyés Gyula szerkesztésében és bevezetőjével. [Gyűjteményes kötetben, illetve válogatásban itt jelenik meg először K. D. Meillet-hez írt nyílt levele, vitairata.]
- KOSZTOLÁNYI, Désiré 1941. *Notre langue – notre forteresse...* In: *Nouvelle Revue Hongrie*. 1941. január 32–38. (Elérhető: MTA Könyvtár Mikrofilmtár, Ms 4619/105. jelzetű anyag)
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1942. *Lenni vagy nem lenni*. In: K. D.: ÁBÉCÉ. Nyugat Kiadó és Irodalmi R. T., Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei V. kötet. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Illyés Gyula.
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1990a. *Nyelv és lélek*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1990. Második, bővített kiadás. Válogatta és sajtó alá rendezte Réz Pál. [K. D. Meillet-hez írt nyílt levele, vitairata itt jelenik meg másodszor gyűjteményes kötetben.]
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1990b. *Ábécé a nyelvről és lélekről*. In: Ld. Kosztolányi (1990a), *Nyelv és lélek* kötet, 75–80. [A cikk először az Új Idők 1927. december 18-i számában, majd egy része a Magyar Nyelvőr 1930. januári-februári számában is megjelent.]
- KOSZTOLÁNYI 1996. *Levelek – Naplók*. Osiris Kiadó, Budapest. [Idézett levelek az 1084. és 1085. számú, francia fogalmazványa 617. oldalon, magyar fordítás az 1012. oldalon.]
- Kosztolányi öröksége 2010. *Kosztolányi öröksége – Beszélgetés Szegedy-Maszák Mihállyal*. Az interjút Danyi Gábor készítette. Letöltve: 2011. 07. 14. Elérhető: bookfence.blog.hu/2010/08/19/kosztolanyi_oroksege_beszeltget...
- La Défense 1931. *La Défense d’une langue nationale*. (Az Egy nemzeti nyelv védelme) *Revue Franco-Honroise*, 1931. április. De la Correspondence Universelle aláírással. p.: 15-17. (Fellelhető: Országgyűlési Könyvtár, Budapest)

- MA/Aujourd'hui 1987. *Anthologie de la littérature hongroise contemporaine*. Szerk.: Tóth Éva. Corvina, Budapest.
- MADÁCSY Piroska 1985. Kosztolányi Dezső francia kapcsolataihoz. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 89. évf. 4–5: 533–545.
- MÁTÉ Jakab 1998. *A 20. századi nyelvtudomány főbb elméletei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- MEILLET, Antoine – Cohen, Marcel 1924. *Les langues du monde / par une groupe de linguistes sous la direction de A. M. et M. C.* (A világ nyelvei / egy nyelvészcsoporthoz A. M. és M. C. irányításával) Paris, Champion,
- MEILLET, Antoine 1928. *Les langues dans L'Europe nouvelle (avec un appendice de L. Tesnière sur la Statistique des langues de L'Europe / Une carte en couleurs)*. Payot, Paris.
- PERROT, Jean 1988. Antoine Meillet et les langues de l'Europe: l'affaire hongroise. *Histoire Épistémologique*. Tome 10. fascicule 2. 301–318. (Elérhető: www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/hel_0750-8069_1988_num_10_2_2283)
- Regards 1988. *Regards sur Kosztolányi*. Actes du Colloque par le Centre Interuniversitaire d'Etudes Hongrois (Paris, 17–18 décembre 1985). A. D. E. F. O., Paris – Akadémia Kiadó, Budapest, Bibliothèque Finno-Ugrienne volume 5.
- SAUVAGEOT, Aurelien 1988. *Magyarországi életutam*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- SEBE-MADÁCSY, Piroska 1990. Kosztolányi et sa controverse avec Antoine Meillet (Kosztolányi vitája Meillet-vel). In: *Cahiers d'Etudes Hongroises* 2/1990. Centre Interuniversitaire d'Etudes Hongrois – Institut Hongrois de Paris. Készült a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Sokszorosító Üzemében. 63–69.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály 2010. *Kosztolányi Dezső*. Kalligram, Pozsony, p. 581. [A monográfia „Nyelv és nemzet” címmel az 518–547. oldal között külön fejezetben szól Kosztolányi nyelvszemléletéről.]
- SZÉPE György 2011. A Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének [MANYE] 20. évében. In: *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció*. Szerk.: Boda István Károly – Mónos Katalin. MANYE – Debreceni Egyetem, 50–56.
- SZILI Katalin 2009. Kosztolányi a nyelvről (Kosztolányi nyelvszemléletének kérdéséhez). *Magyar Nyelvőr* 133/1: 14–28.
- SZILI Katalin 2010. Kosztolányi nyelvművelődési tevékenységéről. *Magyar Nyelvőr* 134/2: 165–182.
- THÈRIVE, André 1931. *Le destin des langues nationales*. (A nemzeti nyelvek sorsa.) L'Opinion 1931. február 14. (Chroniques Internationale rovatban) 13–15. (Fellelhető Budapest, MTA Könyvtár Kézirattárában, a Kosztolányi hagyatékban, az eredeti sajtótermékből kivágatban: Ms 4627/11.)

Sturcz, Zoltán

The Kosztolányi – Meillet debate: its history and further implications

In 1918 the French Linguist Antoine Meillet published a book titled “Les Langues dans l'Europe Nouvelle” (The languages of the New Europe). In 1928 a second edition of the book came out of print, supplemented by data of linguistic statistics presented by Lucien Tesnière. Meillet has a very negative

attitude towards Hungarian language, literature and culture. Many Hungarian linguists felt obliged to react on the book. István Fincziczky and later József Balassa in reviews on the book, Dezső Kosztolányi expressed his criticism in a 12 page study published in the *Nyugat* (The West) journal in June 1930 under the heading “The place of the Hungarian Language on the Globe”. In January 1931 the study –as an answer – gained larger publicity when published in the Paris journal “*La Revue Mondiale*” under the heading “*Defense d’une langue nationale*” (Defending a national language). Meillet did not answer to this letter in the press, but in some other publications he admitted that his opinion might have been rude or even incorrect. The long debate has not finished yet. Famous French linguists, familiar with Hungarian language and culture as Bertrand Boiron, Aurelien Sauvegeot, Jean Perrot brought under severe, detailed analysis both Meillet’s work and Kosztolányi’s study. They drew the conclusions: that the views of Meillet and Kosztolányi on languages started out from very different premises and Meillet’s statements about the Hungarian Language are faulty, cannot be accepted.

**VI. HUNGAROLÓGIA
A NAGYVILÁGBAN:
AMERIKAI KITEKINTÉS**

Hajnal Ward Judit – Molly Stewart

A tudományos tevékenység értékelése: hungarológiai témák amerikai disszertációkban

1. Bevezetés

Tanulmányunk célja a tudománymetria és bibliometria lehetőségeinek megvizsgálása a hungarológia területén. A tudományos tevékenység elemzésére minden tudományágnak szüksége van, ha a kutatások eredményességét kívánja megítélni. Az eredmények értékelése általában olyan kérdésekre keresi a választ, mint például van-e szükség az adott kutatásra, a téma mennyiben hasznos és időszerű, illetve érvényes és időtálló nemzetközi tekintetben is. A tudományos tevékenység tudománymetriai mérőszámokkal értékelhető mennyiségi és minőségi szempontból. A tudománymetriai elemzések gyakorlata és módszerei nem sablonosak, hanem inkább útmutatóként szolgálnak, és meglehetősen rugalmasan alkalmazhatók az egyes tudományágakra.

Vizsgálódásaink középpontjában az Észak-Amerikában (USA, Kanada) megjelent hungarológiai témájú publikációk állnak. Arra kerestük a választ, hogy egyáltalán mérhető-e a hungarológiai témák előfordulása az angol nyelvű szakirodalomban, valamint a tudománymetriai mutatók és eszközök mennyiben használhatóak a hungarológia jelenlegi állásának értékelésére. Tapasztalataink szerint még interdiszciplináris területeken is viszonylag egyszerű feladat a kutatási eredmények bemutatására szolgáló angol nyelvű tudományos közlemények adatainak kigyűjtése nagy adatbázisokból, beleértve az egyes cikkek idézettségét és a cikket közlő folyóirat értékelését. A publikációs lehetőségek és szokások szakterületenkénti eltéréseit szem előtt tartva, mérhető adatokat és megbízható forrásokat kerestünk a hungarológia témájú tudományos közlemények feltérképezésére. A más tudományokban végzett hasonló kutatási módszereink azonban szinte kivétel nélkül kudarchoz vezettek.

Vizsgálódásaink új irányt vettek. Abból indultunk ki, hogy az egyetemi oktatás és annak kézzelfogható eredményei többé-kevésbé pontos képet adnak a magyar vonatkozásokról Észak-Amerikában. Bár elfogadott, hogy elsősorban a referált folyóiratokban közölt tudományos publikációk képezik a kutatások nyilvánosságra hozásának legnagyobb csoportját, ily módon választottuk *random* adatbázisok *random* cikkeinek feltérképezése helyett elemzésünk tárgyaként az amerikai egyetemeken készült magyar vonatkozású diplomamunkákat, szakdolgozatokat és doktori disszertációkat. Ezek ugyan nem számítanak publikált műveknek, viszont tudomá-

nyos értékük a referáló cikkekéhez (*review articles*) közelít, mivel egy adott téma szakirodalmát ölelik fel. A sokszerzős közleményekkel ellentétben, ahol nehezen megítélhető az egy szerző általi hozzájárulás a kutatáshoz, a diplomamunkák és disszertációk minden esetben egyszerzősek. Végezetül sikerült találni egy pontos és naprakész adatokkal rendelkező adatbázist (*ProQuest Dissertation and Thesis*), amely a tudomány minden ágából gyűjti a bibliográfiai adatokat.

Könyvtárosi szemmel nézve a mennyiségi elemzések mellett olyan további kérdésekre is kitértünk, hogy mit lát az előfizetéssel nem rendelkező az interneten elérhető adatbázisokban, és mire jók ezek az adatok. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy kimutatható-e összefüggés a megvédett tudományos munkák és a hungarológiai gyűjteménnyel is rendelkező könyvtári állomány, valamint magyar szak vagy magyar nyelvoktatás között. Megoldásunk, vagyis egy nézőpont, egy adatbázis és egy formátum kiválasztása, önkényesnek tűnhet, viszont módszertani megközelítésünk a mérhetőség és hosszabb távú összehasonlíthatóság szempontjából kiindulópontként szolgálhat további hungarológiai témájú tudásmetriai tanulmányok készítéséhez, beleértve a magyarországi helyzet felmérését is.

2. A tudományos teljesítmény értékelése

Az elektronikus publikálás és tudományos kommunikáció több lehetőséget nyújt a tudományos teljesítmény mérésére a tudós, az intézmény, a tudományág vagy földrajzi egységek szintjén. A tudomány- és bibliometriai módszerek és mérőszámok egész sora áll rendelkezésre a tudományos teljesítmények értékelésére mindazok számára, akiknek érdeke vagy feladata a tendenciák figyelemmel kísérése és összehasonlítása. A tudásmetriai mutatók mintegy számszerűsítik a kutatók és kutatásaik jelentőségét. A tudásmetria gyakran használatos tudományos fokozatok elnyerésénél, álláspályázatoknál, és előléptetéseknél az egyén tudományos tevékenységének értékelésére, valamint az intézeti teljesítmény méréséhez a kutatásfinanszírozásban. A tudományos kutatásban folytatott, sokszor egészségtelen versengést kipellengérező Siegfried Bär magyar nyelven is olvasható könyve szórakoztató formában vezet be a tudományos munka értékelésének világába (Bär 2003).

Jóllehet ezen mutatók megkönnyítik az egyes tudományágak irányának és növekedési ütemének követését, az egyes szakterületek nem egyenrangú eséllyel indulnak az értékelési lehetőségek terén. A bibliometriai eszközök nyújtotta feltáró és elemző kutatások alapja minden esetben egy adott információhalmaz, amelyet adatbázisokban gyűjtenek össze és indexelnek (vagyis könnyen visszakereshető adatbázis formájában rendszereznek és tárgyszavakkal látnak el). Az értékelhetőség feltétele az adatbázis hozzáférhetősége és kereshetősége. A keresés történhet saját

keresőfelület segítségével az előfizetési adatbázisok esetében (pl. EBSCO, Web of Science, MedLine), vagy nyílt hozzáférésű források esetén internetes keresőmotor segítségével (pl. Google Scholar). A megtalálhatóság érdekében a szövegmezőben ugyancsak szerepelnie kell annak a szónak, amelyre a lekérdezés történik. Ezt az előfizetési rendszerek kontrollált szójegyzék segítségével oldják meg, amely véges számú tárgyszóval írja le a tartalmakat. Az adatbázisok teauruszai a tudományág területeire vonatkozó lexikai egységeket fedik le, illetve használják a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerét (Library of Congress Subject Headings – LCSH) vagy az Orvosi tárgyszórendszert (Medical Subject Headings – *MeSH*) is. A tárgyszavas lekérdezésen kívül sok adatbázisban van lehetőség szabadszavas keresésre, amely a teljes szövegben keres rá egy adott kifejezésre, vagy egyéb, a szerzők vagy adatbázis-szolgáltatók által a szövegfájlhoz rendelt deskriptorokra. Az adatbázisok nyújtotta lehetőségek értékeléséről és a keresési stratégiákról bővebben olvashatunk Jacsó Péter (2005) magyar nyelvű művében.

A tudományos tevékenység mérésére szolgálnak az úgynevezett hivatkozási vagy citációs indexek (Garfield 1955), amelyek ma természetesen elektronikus formában elérhetők. A legszélesebb körű bibliometriai értékelési lehetőségekkel rendelkező adatbázisok az előfizetési Thomson Reuters Scientific (korábban Institute for Scientific Information, ISI) és az Elsevier Scopus adatbázisai. Az ingyenes Google Scholar ugyancsak segítséget nyújt a tudományos kutatásban (Noruzi 2005), az adatbázisból több eszközzel értékes bibliometriai adatok is gyűjthetők (Publish or Perish, Scholarometer). A tudományos értékelés fontosságát bizonyítja, hogy az elmúlt években újabb teljesítménymutatók jelentek meg a kínálatban. A bevált impakt faktor mellett a folyóiratok presztízsének megítélésére szolgál újabban az Eigenfactor (eigenfactor.org), az egyes folyóiratokban megjelenő közlemények letöltési száma (COUNTER: Counting Online Usage of Networked Electronic Resources – az elektronikus hálózati források online használatának mérése, projectcounter.org). Az egyéni kutatói teljesítmény vonatkozásában az egyszerű statisztikai adatoknál pontosabb értékelést nyújtó h-index (Hirsch 2005) és g-index (Egghe 2006). A bibliometria alapfogalmai és szerepe a tudományos kutatásban elsősorban orvostudományi és természettudományi témákat érintve olvashatók magyar nyelven (pl. Berhidi–Szluka–Vasas 2009, Hajnal Ward et al 2011, Marton 2003, Papp 2004, Vinkler 1988).

Nehéz helyzetbe kerül a humán- és társadalomtudományi kutató és intézet, ha tudományos teljesítményét a természet- és élettudományokban kifinomult módszerekkel próbálják megítélni. Ez utóbbiakban ugyanis a tudományos tevékenység jelentős részét lefedik az előfizetési és ingyenes források, viszont a bölcsészettudomány kevésbé tart lépést az információs forradalom új lehetőségeivel. A teljes szakterületet átfogó, pontos és naprakész értékelésben ugyancsak hátrányt szenvednek az interdiszciplináris tudományágak, mivel a tanulmányokat közlő folyóiratokat több, különböző, más és

más folyóirat-forgalmazó cég (folyóirat-aggregátor) adatbázisa tartalmazhatja. Nincs szerencséje azoknak a tudósoknak sem, akik olyan területen dolgoznak, amely nem a nagy adatbázisok által állományba vett hagyományos folyóirat-publikációt tekinti a tudományos kommunikáció elsődleges formájának, hanem például a konferenciák nem referált folyóiratban megjelenő tanulmányait, előadásait, vagy épp a szürke irodalmat. Hátrányban van továbbá hagyományosan minden nem angol nyelvű publikáció, lévén hogy az adatbázisok nyelve az angol. Mindezek ismeretében érzékelhető a hungarológia nehéz helyzete a tudományos teljesítmény mérését illetően.

3. Pillanatfelvétel a hungarológia jelenlegi állásáról Észak-Amerikában

Egy tudományág művelésének alapfeltételei közé tartozik az egyetemi szintű oktatás és kutatás, a mesterképzés és doktori iskolák működése, a kutatási források hozzáférhetősége könyvtári állomány és lekérdezhető segédanyagok formájában és a tudományos kommunikációt biztosító folyóiratok, konferenciák és szakmai társaságok megléte és tevékenysége.

3.1 Hungarológia az amerikai felsőoktatásban

Az USA-ban és Kanadában kevés egyetemen oktatnak a magyarságtudományt. A Bloomingtonban található Indiana Egyetem Közép-Eurázsiai Tanszékén belül működő magyar intézetben szerezhető mesterfokozat és PhD. Az intézet tudományos tevékenységét bizonyítandó, a honlapjukon feltüntetik az intézetben 1965 óta készült összes diplomamunka és disszertáció adatait. Ezek közül 33 szakdolgozat témája tekinthető magyar vonatkozásúnak: 25 címében szerepel a *Hungary* vagy *Hungarian* szó, további 8 témája a cím alapján azonosítható. A számos PhD-minősítést szerzett kutató témája alapján 8 disszertáció tekinthető magyar vonatkozásúnak ezen a tanszéken (Indiana, 2011). A keleti parton a New Jersey állambeli Rutgers Egyetem kínálatában megszakításokkal magyar mellékszakként van jelen, vagyis itt mesterfokozatú és PhD-tanulmányok a magyar tanszéken nem folytathatók. Új professzori státuszával ígéretesnek látszik a jövőre nézve a University of North Carolina Chapel Hill magyar programja. Magyar nyelvoktatás folyik még a következő egyetemeken: Columbia, NYU, Ohio State, Oregon, Beloit College, UCLA (Hajnal Ward 2006).

3.2 Hungarológiai gyűjteménnyel rendelkező könyvtárak Észak-Amerikában

A tudományos kutatás másik alapfeltétele a könyvtári és egyéb elsődleges források hozzáférhetősége. Magyar gyűjteményekről az USA-ban régen készült átfogó

felmérés (Kovács – Faragó 1994). Jelentős magyar gyűjteménnyel rendelkezik a Kongresszusi Könyvtár (Nyárádi 2009) és számos magyar nyelvű vonzáskörzetben működő közkönyvtár (pl. New York, Cleveland vagy Seattle városok közkönyvtára) az amerikai közösségek és magánszemélyek gyűjteményei mellett. A felsőoktatási intézményekben elsősorban a jelentős szláv és kelet-európai gyűjteményekkel rendelkező könyvtárakban találhatunk magyar forrásokat. Az egyetlen ritka kivétel az Amerikai Magyar Alapítvány Könyvtára és Levéltára New Brunswickban. A gyűjtemény anyaga szerepel a helyi Rutgers Egyetem katalógusában, de a könyvtár az egyetemtől függetlenül működik (Hajnal Ward–Csűrös–Clark 2009). Az egyetemi és tudományos könyvtárak közül a Columbia, Yale, Harvard, Rutgers és az Indiana Egyetem gyűjteményei ismeretesek. Egy szláv és közép-európai könyvtárakról készült felmérés (Urbanic–Feinberg 2004) részletesen bemutatja a nagy egyetemek gyűjteményeit, ezek közül a következő egyetemek és intézmények rendelkeznek hungarológiai témájú anyaggal az állományban: Cornell, Harvard, Kongresszusi Könyvtár, NYU, Rutgers Egyetem / Amerikai Magyar Alapítvány, Kaliforniai Egyetem Berkeley és Los Angeles részlegei, Chicago Egyetem, Illinois Egyetem Urbana-Champaign-ben, Maryland Egyetem College Parkban és az Észak-Karolina Egyetem Chapel Hillben. Erről a listáról hiányzanak olyan nevek, mint az Indiana, Columbia, Yale és Princeton. Ennek oka részben az, hogy a kérdőívet elsősorban a szláv könyvtári állomány feltérképezésére szánták. A könyvtáros adatszolgáltató belátásán múltott, milyen részletességgel írta le a gyűjteményt, kitért-e az egyes nyelvekre és országokra akár említés szintjén és listázta-e az állomány megoszlását országok szerint.

A könyvtári források keveset érnek a hozzáférés és elérhetőség biztosítása nélkül. A rendszerezett források és tájékoztató művek, különösen a bibliográfiák hiányát jelöli meg Széplaki (1977) az etnikai kutatások egyik fő akadályaként. A Minnesota-i Bevándorláskutató Központ ezen próbált segíteni etnikai bibliográfia-sorozatával a hetvenes években, amelyben másodikként az amerikai magyarság bibliográfiája készült el. A 900 tételes bibliográfia rekordjai közt vannak tájékoztató művek, bibliográfiák és egyéb gyűjtemények, könyvek, folyóiratok, tudományos közlemények, szakdolgozatok, mikrofilmek és katalógusok is. Egy másik kezdeményezés, a Purdue Egyetem honlapján elérhető egy naprakész bibliográfia, a Bibliography for Work in Hungarian Studies as Comparative Central European Studies (Vasváry, Tötösy de Zepetnek, 2011). Ez a gyűjtemény a következő területeket öleli fel az elmúlt három évtized tudományos közleményeinek feltérképezésével: művelődéstörténet, irodalom, történelem, politológia, nyelvészet, néprajz, film, zene, szociológia, kulturális antropológia, szépművészet (többek között).

A hungarológiai programmal vagy magyar nyelvoktatással foglalkozó egyetemek könyvtáraiak honlapján nem találtunk kifejezetten hungarológiai tájékoztatói

szolgáltatást vagy kutatói segédletet (*research guide*), bár más egyetemek (pl. Yale, Duke) rendelkeznek ismertetővel az angol nyelvű magyar anyagaikhoz. Az elektronikus könyvtári tájékoztatás napjainkban gyakran használt, eszköze a LibGuide, ami lényegében egy adott témát felölelő portál. Az előfizetési szoftver alapján könyvtárosok állítanak össze útmutatókat meghatározott célközönség számára, az oldal ezután az interneten szabadon elérhető. Hungarológiai témájú LibGuide ezidáig nem készült. Mindössze öt portált találtunk (Michigan Egyetem, Toronto Egyetem, Illinois Egyetem, Bowling Green Állami Egyetem, Washington Egyetem), ahol a magyar is említésre kerül, elsősorban szláv gyűjtemények ismertetésében, illetve egy esetben egy nemzetközi kapcsolatok portálon. Mindegyik LibGuide azonban leginkább szórványos linkeket tartalmaz magyar portálokhoz és honlapokhoz, amelyeket egyszerű Google-kereséssel bárki megtalálhat.

3.3 A tudományos kommunikáció

Egy tudományág virágzásának további feltétele a hatékony tudományos kommunikáció, beleértve a szakmai közönség előtti megmérettetést, formális konferencia-előadások és publikációk formájában. Az informálisabb jellegű kommunikációs módszerek közül mindenki mást és mást részesít előnyben, mint például a szakmai párbeszéd személyesen és virtuálisan a levelezőlistákon, a szakma fejleményeinek követése hagyományos módon és web-kettős alkalmazásokkal, és a rendszeres vizsgacsatolás. Rendszeres szakmai kommunikáció, konferenciák, szakmai szervezetek és folyóiratok nélkül azonban kevés az esély egy szakterület virágzására.

A hungarológiai témájú tanulmányok angol nyelven elsősorban a szélesebb értelemben vett szakterület tudományos folyóirataiban jelennek meg (történelem, irodalom, művelődéstörténet, nyelvészet stb.). Egy releváns cikk megtalálása, egy téma szakirodalmának összegyűjtése függ az adatbázis gyűjtőkörétől, a keresési stratégiáktól és lehetőségektől (keresőfelület, indexelés, tárgyszavak stb.) a kutató leleményességétől és nem utolsósorban a hozzáférhetőségtől. A *Hungarian* mint tárgyszó vagy kulcsszó esetleg túl sok és irreleváns találatot eredményez. Az összetett, Boole-féle operátorokkal történő keresés némi gyakorlatot és szakértelmet igényel, különösen, ha az adatbázis tezauruszában nincs megfelelő tárgyszó a hungarológia témájára.

A legnagyobb folyóirat-adatbázis, az Ulrich's Periodika Adatbázis mindössze tizenhét Észak-Amerikában kiadott hungarológiai témájú időszaki kiadványt sorol fel. Ebből négy már megszűnt, hat státusza kérdéses, ami hét aktív kiadványt eredményez. A hírleveleket különválasztva marad két folyóirat. Nagyobb múlttal rendelkezik a Kanadában kiadott *Hungarian Studies Review*. Az elektronikus változat jelenlegi kiadói az Országos Széchényi Könyvtár, a Hungarian Studies Association

of Canada és a Hungarian Studies Association (USA). A nyomtatott változat Hungarian Studies Review néven 1981 óta jelenik meg, míg elektronikusan 1998 óta. Előzménye a Canadian-American Review of Hungarian Studies című kiadvány volt 1974–1980 között. A folyóirat cikkei a nyilvánosság számára hozzáférhetők az Országos Széchényi Könyvtár Elektronikus Periodika Adatbázis és Archívum oldalán (epa.oszk.hu). A másik kiadvány a 2008-ban először megjelent *AHEA: E-Journal of the American Hungarian Educators Association*, ISSN: 1936-8879 (ahea.net/e-journal), az AHEA, az Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete kiadásában. Mindkettő megjelenési gyakorisága jelentősen alulmarad a más szakterületeken szokásos évi 6–12-vel szemben.

A fenti két kiadványt megjelentető szakmai szervezetek rendszeresen szerveznek konferenciákat is, ahová a kontinens minden tájáról és Magyarországról is érkeznek tudósok, kutatók és vendégek. Az országos szervezeteken kívül számos helyi szervezet is létezik, amelyek lehetőséget nyújtanak a tudományos kutatások bemutatására és tudományos-ismeretterjesztő előadások tartására. Ilyenek például az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társaság (American Hungarian Library and Historical Society) New Yorkban, a Bolyai Tudományos Társaság New Brunswickban vagy a Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Szövetség (Hungarian Scientific, Literary, and Artistic Association) Clevelandben. Más tudományos társaságok a nagyobb szervezet égisze alatt működnek és szerveznek konferenciákat, mint például a Magyar Történelmi Tanulmányok Amerikai Szervezete (American Association for the Study of Hungarian History) az Amerikai Történelmi Egyesület keretén belül.

4. Diplomamunkák és doktori értekezések adatbázisokban

A diplomamunkák és disszertációk nem publikált művek, az úgynevezett szürke irodalom körébe tartoznak. Szakirodalmi elismertségük, hivatkozási adataik általában nem túl magasak annak ellenére, hogy összefoglaló tanulmány módjára alaposan áttekintik egy adott téma szakirodalmát, eredeti cikknek megfelelően esetleg új kutatási eredményt publikálnak, ami a tudományág meglévő kutatásaihoz járul hozzá. A disszertáció doktori szintű képzésre utal, amely magában foglalja az önálló kutatást, mintegy tanúbizonyságaként a doktori programban végzett munkának. Bár a disszertációkat bekötött formában a könyvtár gyűjteményében helyezik el, ezek mégsem tekintendők publikációnak. A szerzői jogvédelem viszont vonatkozik rájuk. A doktori disszertáció követelménye, hogy a mű új tartalommal járuljon hozzá a választott tudományághoz. Az elbírálási folyamatba beépített mechanizmusok biztosítják, hogy a sikeresen megvédett disszertáció valóban magas szintű tudományos

eredményeket tartalmaz. A disszertációkból részleteket szokás közölni tudományos folyóiratokban, illetve a teljes mű megjelenhet könyv alakban is.

Az angol *thesis*, vagyis diplomamunka vagy szakdolgozat általában a mesterfokozatú képzést zárja, de írása nem minden egyetemen kötelező. Ugyanerre a névre hallgat az *undergraduate*, vagyis a négyéves alapképzés legkiválóbb diákjai által írt, úgynevezett *honors thesis*, máshol *senior thesis*, amely a végzést közvetlen megelőző időszakban dolgozza fel egy terület szakirodalmát témavezető segítségével, de terjedelmileg rövidebb formában és az önálló kutatás követelménye nélkül. A diplomamunkákat a legtöbbször ugyancsak meg kell védeni bizottság előtt, és készülhet a témából konferencia-előadás vagy folyóirat-publikáció is.

4.1 Diplomamunkák és doktori értekezések: OCLC WorldCat

Az egymilliárdnál is több művet képviselő, 247 millió bibliográfiai adattal rendelkező OCLC WorldCat (worldcat.org) joggal nevezhető az egész világ katalógusának. A 170 ország közel 500 nyelvét képviselő adatok az elképzelhető összes formátumot átölelik: könyvek, folyóiratok, cikkek, hangoskönyvek, zene, e-könyvek, kották, digitális tárgyak, honlapok és sok más egyéb, beleértve a doktori disszertációkat is. A WorldCat célja a könyvtári állományok megosztása. A felhasználói lekérdezés alapján a keresőmotor által összeállított lista egyben az elérhetőséget is mutatja, vagyis hol találhatják meg az olvasók az adott művet a saját vagy közeli könyvtárban, illetve honnan lehet könyvtárközi kölcsönzésre igényelni. A WorldCat alapváltozata ingyenesen hozzáférhető, míg az összetettebb keresési módszerekkel rendelkező FirstSearch előfizetéses (OCLC, 2011).

A *Hungarian* keresőszavas lekérdezés eredménye az OCLC WorldCat katalógusában 1700 találat, ebből 1175 készült angol nyelven. A bibliográfiai rekordokat közelebbről megnézve azonban problémák sora tűnik fel. A találatok közt számos duplum van, vagyis ugyanaz a mű kétszer is szerepelhet a katalógusban – például két különféle változatban: a disszertáció és az annak alapján kiadott könyv, vagy a puhafedelű és keménykötéses változata ugyanannak a dolgozatnak, esetleg ugyanaz a rekord, de az adatbevitel más szempontok alapján történt, más adatbázisból származik. A keresőfelület nem teszi lehetővé ezek kiküszöbölését. Hasznos útmutatónak bizonyult viszont az egyes témák megnevezése és a készült dolgozatok nagyságrendje az egyes szakterületeken. Legtöbb mű történelemből és ahhoz hasonló területekről származik (120). Ezt követi a nyelv és nyelvészet (83), az oktatás (58), zene (39), filozófia és vallás (29), könyvtártudomány (22) és közgazdaságtan (20). Minden további címszó húsznál kevesebb találatot eredményezett.

Az OCLC WorldCat előfizetéses FirstSearch adatbázisa kifinomultabb keresési lehetőségeket kínál. Az összetett keresésben a következő keresési stratégiát

alkalmaztuk. A disszertáció mint formátum választható, a keresőszót megtartottuk. A kulcsszavas *Hungarian* (KW) és disszertáció (material type) keresés eredménye 1857, de ezek közt nemcsak az USA-ban készült művek találhatók. Angol nyelvre szűkítve marad 1468, ami ugyancsak USA-n kívüli adatokat is tartalmaz, beleértve könyveket is, amelyek alapjául a disszertáció szolgált. Megkíséreltük beazonosítani, hogy az 1468-ból vajon hány a valódi disszertáció, oly módon, hogy rákerestünk a kiadóra, ami a disszertációk esetében korábbi dolgozatok esetében UMI, később Proquest. Összesen 40, illetve 11 művet találtunk, beleértve a rekord által mutatott URL-ben szereplő szót is. Végezetül a *Hungarian* szóra kerestünk tárgyszóként, így kaptunk 361 találatot, de ebből nem derül ki a valódi nagyságrend.

4.2 Diplomamunkák és doktori értekezések: ProQuest

A több céget egyesítő ProQuest jelenleg egy sor más szolgáltatást kínál, mint például hivatkozás-menedzselést (RefWorks), közlemények linkelését a katalógusból (SerialsSolutions), e-könyveket (eLibrary), keresőrendszereket előfizetéses adatbázisokban (Dialog), stb. A ProQuest nevéhez fűződik a mikrofilmkészítés egyik nagy öregje, az 1938-ban alapított University Microfilms (UMI), amely egyetemi tudományos munkák mikrofilmre rögzítésével és azok forgalmazásával foglalkozott. Az Amerikai Felsőoktatási Könyvtárszövetség 1951-ben ismerte el az UMI-t az amerikai disszertációk kiadójaként és terjesztőjeként. Az 1987-ben CD-ROM-on kiadott Dissertation Abstracts Ondisc úttörő vállalkozásként először indexelte és kivonatolta a disszertációkat számítógépes használatra. 1989-ben a prezervációs részleg létrehozásával az anyagromlás okozta intellektuális tartalmak megőrzésében vállaltak fontos szerepet. A másfélmilliomodik értekezés adatait 1997-ben vitték be a Dissertation Abstracts adatbázisaiba. A cég visszaad a felhasználói közönségnek is. A könyvtárszakos hallgatók ingyen használhatják az adatbázisokat a félév során. Az aktív egyetemi partnerek számára ingyenes hozzáférést biztosít az adott egyetemen készült dolgozatok hivatkozásaihoz, összefoglalójához, valamint az 1997 után írt művek teljes szövegéhez pdf-formában (ProQuest, 2011).

A disszertációk adatbázisába egyszerű bekerülni. A disszertációk szerzői elektronikusan nyújtják be maximum 775 szavas összefoglalóval, tárgykóddal és saját kulcsszavaikkal ellátott műveiket. A szerzői jogok a dolgozat szerzőjénél maradnak. A kulcsszavak elsősorban az összetett keresésben játszanak szerepet. Minden írás egy elsődleges témakódot kap, amely a legjobban megfelel a kutatás tartalmának, ennek alapján sorolják be a dolgozatot az adatbázis kategóriáiba és a hivatkozási indexekbe. Emellett még két kód választható, ami a ProQuest szerkesztői szerint lehetőséget nyújt arra, hogy az egy kóddal nem megfelelően megnevezhető tartalmakat a fő és további kódok kombinációival pontosabban közvetítse. A Google és

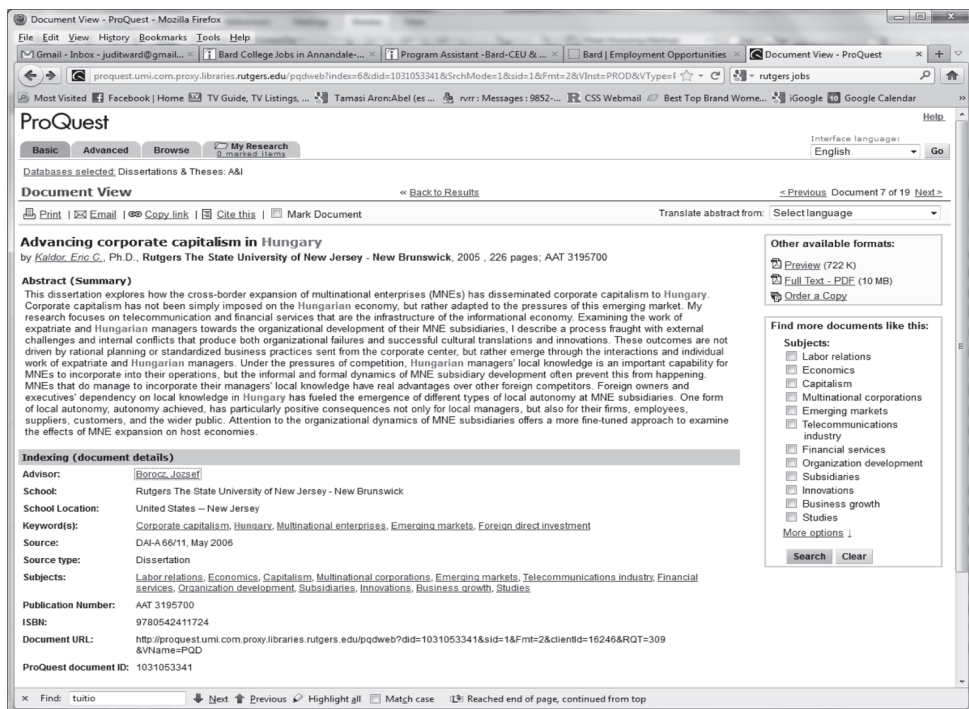
Google Scholar keresőmotorok jelenleg a 2005 után benyújtott dolgozatokat indexelik, de folyamatban van a szélesebb körű hozzáférhetőség további lehetőségeinek mérlegelése is.

A kereskedelmi forgalmazásra szánt adatbázis, a DisExpress (disexpress.umi.com) mindössze néhány mezővel rendelkezik (szerző, cím, kulcsszó, megrendelő kód), vagyis a gyors megrendelést tekinti fő céljának. A megrendelő igényeinek szemmel tartását mutatja az adatbázis gyakori frissítése és a megvásárolható formátumok: bekötetlen változat, kemény- és papírkötésű nyomtatvány, mikrofilm, vagy az azonnal letölthető pdf-változat 37-51 dollár közötti áron. A *Hungarian* kulcsszóval történő keresésre a DisExpress keresőfelületen mindössze 40 találatot kaptunk. A csonkolt *Hungar** keresőszavas keresés eredménye nulla, vagyis ez a rendszer nem támogatja a csonkolást, és az eredmények bizonyítéka szerint mindössze a címben képes keresni, az összefoglalókban és a teljes szövegben nem.

Végül eljutottunk az adatbázis azon változatához, amely hosszabb időszakra és az egész USA-ra kiterjedően mérhető adatokkal szolgál, emellett összetett keresési funkciókkal rendelkezik. A ProQuest Dissertations & Theses adatbázisa 1861 óta, vagyis az első disszertáció elfogadása óta gyűjti az amerikai egyetemeken készült szakdolgozatokat és doktori disszertációkat. Az USA-n kívüli állomány 1637-től datálható. A legfrissebb adatok általában a megelőző féléből származnak. Nem tévesztendő szem elől, hogy az adatbázis kereskedelmi jellegű, tehát elsődleges célja ezen tudományos munkák forgalmazása. A kiadói szemlélet jelentősen segít a megtalálhatóság és elérhetőség éppen aktuális módszereihez való folyamatos alkalmazkodáshoz.

A keresőfelület egyszerű és összetett keresési változatokkal rendelkezik. Az egyszerű változatban a következő mezőket használhatjuk a lekérdezésben: dokumentum címe, szerző, egyetem/főiskola, téma, dokumentum nyelve, dolgozat típusa, dátum, illetve meghatározhatjuk, hogy a keresés mire terjedjen ki: hivatkozás és absztrakt, vagy hivatkozás és teljes szöveg. Az összetett keresőfelületen a fentiek mellett kereshetünk a hivatkozásban és absztraktban, vagy csak az absztraktban szabadszavas kereséssel, a szerző nevének kívül a bírálóbizottság tagjai és témavezető is lekérdezhetők, használhatjuk az adatbázis tárgyszavait, a mű jelzetszámát, ISBN-t és további adatbázishoz kötött kódokat, mint például dokumentum azonosító, intézményi kód és témakód. Egy tipikus bibliográfia rekord látható az 1. sz. ábrán.

A lekérdezést ismét a csonkolt *Hungar** kulcsszóval végeztük azt feltételezve, hogy a hungarológiai témájú értekezésekben szerepel a *magyar* szó valamilyen formában. A keresett halmaz a címen és szerző vagy szerkesztők által definiált kulcsszavakon kívül tartalmazta a szerző által írt összefoglalót is, de a teljes szöveget nem. A találati eredményeket Microsoft Excel táblázatkezelő program segítségével összesítettük a RefWorks hivatkozásmenedzselő szoftver közbeiktatásával. Erre

1. sz. ábra: Eric Kaldor Rutgers Egyetemen készülő doktori értekezésének adatai a ProQuest adatbázisban

azért volt szükség, mert a ProQuest adatbázisa korlátozza az egyszerre letölthető adatok mennyiségét, így a RefWorksben összegyűjtött, a dolgozat összefoglalóját is tartalmazó hivatkozásokat *tab delimited* formában exportáltuk. Összesen 1859 hivatkozást találtunk, ez képezi vizsgálati mintánkat. Összehasonlításként néhány más nyelvhez kötődő témák adatai: lengyel – 2966, cseh – 1371, ukrán – 986, szerb – 720, román – 704, horvát – 396, litván – 334, szlovák – 327, észt – 317, lett – 225, szlovén – 216.

Elsőként szétválasztottuk a diplomamunkákat és doktori értekezéseket. A doktori értekezések száma 1675, míg a mesterfokozatú munkák mindössze 184-et tesznek ki a teljes mintából. Az alacsony szám részben annak tudható be, hogy a mesterfokon nem minden szakon kötelező diplomamunka beadása. Ez a mennyiség viszont elegendőnek bizonyult az előzetes számítások lebonyolítására, amelynek eredménye, a kis minta miatt nem tekinthető relevánsnak.

A doktori disszertációk keletkezésének idejét öt éves időszakaszokra tagoltuk (1. sz. táblázat). Az első munka 1925-ben íródott. Az első emelkedés 1956 után látható. A dolgozatok száma az 1971-től 1975-ig terjedő időszakban érte el az ötvenet (55),

majd az 1986-tól 1990-ig terjedő években meghaladta a százat (160). Ettől kezdve folyamatosan emelkedik a szám, a legmagasabb 2001–2005 között (418).

1. sz. táblázat Doktori disszertációk száma a ProQuest adatbázisban öt éves bontásban

2010 után	2006- 2010	2001- 2005	1996- 2000	1991- 1995	1986- 1990	1981- 1985	1976- 1980	1971- 1975	1966- 1970
25	372	418	306	247	160	99	62	55	49

1961- 1965	1956- 1960	1951- 1955	1946- 1950	1941- 1945	1936- 1940	1931- 1935	1926- 1930	1925 előtt
29	11	4	3	5	8	3	2	1

A tárgyszavakat felsoroló tezaurusz kódjai alapján a következő témákat találtuk előfordulásuk gyakoriságának sorrendjében: történelem, zene, politológia, irodalom, oktatás, közgazdaságtan, szociológia, nyelvészet, szépművészet, kulturális antropológia, pszichológia, nyelvoktatás, színház, régészet (részletesen ld. 2. sz. táblázat).

*2. sz. táblázat Doktori disszertációk száma
a ProQuest adatbázisban témakódok szerint*

történelem	509
zene	393
politológia	216
irodalom	132
oktatás	128
közgazdaságtan	100
szociológia	82
nyelvészet	73
szépművészet	72
kulturális antropológia	41
pszichológia	37
nyelvoktatás	25
színház	20
régészet	20
környezetvédelem	18
európai tudományok	16
kelet-európai tudományok	13
építészet	12
judaizmus	12
etnikai tudományok	10
néprajz	9
szociális munka	7
film	6
tánc	6

Mivel egy disszertáció több témakóddal is leírható, az összesített adat természet-szerűen magasabb lesz, mint az összes disszertáció száma. A lekérdezés során nem választottunk szét egyes nagyobb tárgyköröket, így például a történelem (*history*) megnevezés magában foglalja az európai, kelet-európai és modern történelem fo-galmait (*European history, East European history, modern history*), az oktatásban benne foglaltatik a kétnyelvű, multikulturális és különböző iskolatípusokban zajló oktatás (*bilingual education, multicultural education, elementary education*), míg az irodalom az irodalomtudomány, irodalomtörténet és összehasonlító irodalom min-den területére kiterjed (*literature, comparative literature*). Külön szerepel viszont a nyelvészet és a nyelvtanítás (linguistics, language), és ugyancsak külön kategória a néprajz (*folklore*), a kulturális antropológia (*cultural anthropology*) és az etnikai tudományok (*ethnic studies*). Szembetűnő a bölcsészettudományok és a zenei témák uralma. Meglepő a *néprajz, színház, film* és *tánc* tárgyszavak alacsony száma.

A ProQuest adatai alapján a következő egyetemeken készültek a hungarológiai témájú disszertációk, ismét nagyság szerinti sorrendben: Columbia, Indiana, Kali-forniai Egyetem Los Angelesben (UCLA), Michigan Egyetem, New York Egyetem (NYU), Yale, Kaliforniai Egyetem (UCLA) Berkeley-ben, Chicago Egyetem, Ohio Egyetem (Ohio State), Harvard, Washington Egyetem. A részletes listát a 3. sz. tá-b-lázat tartalmazza.

3. sz. táblázat Doktori disszertációk száma
a ProQuest adatbázisban egyetem szerint

Columbia	67
Indiana	56
UCLA	53
University of Michigan	42
NYU	32
Yale	31
UCLA Berkeley	30
University of Chicago	30
Ohio State	27
Harvard	26
University of Washington, Seattle	26
University of Illinois-Urbana Champagne	25
University of Toronto	22
Cornell	22
Rutgers	19
Princeton	19
University of Wisconsin-Madison	18
Stanford	17

SUNY - Buffalo	15
UNC Chapel Hill	14
University of Pennsylvania	14
University of Pittsburgh	13
Georgetown	12
Temple	7
University of Hawaii	7
UCLA Davis	6
Duke	5
Brown	5
SUNY - Stony Brook	5
Purdue	4
UCLA Irvine	3
SUNY - Binghamton	3

5. Összegzés

Tanulmányunkban arra kerestük a választ, hogy a hogyan jellemezhető és értékelhető a hungarológia helyzete Észak-Amerikában tudománymetriai módszerekkel. Bár a hagyományosan az élet- és természettudományokban alkalmazott mutatók nem alkalmazhatók, egy mondatban összefoglalva kijelenthetjük, hogy a szűkös lehetőségek ellenére folyik dokumentálható magyar vonatkozású kutatás az Egyesült Államokban és Kanadában. Ennek bizonyítékául szolgál az 1925 óta született közel kétezer doktori értekezés és diplomamunka, magyar témájú művek az egyetemi könyvtári állományokban, két magyar témájú tudományos folyóirat, számos magyar vonatkozású tudományos rendezvény, konferencia és ismeretterjesztő előadás, az egyetemeken és főiskolákon szórványosan előforduló magyarságtudományi és magyar nyelvoktatás mellett.

Az angol nyelvű hungarológiai szakirodalom összefoglaló bibliográfiája még várat magára. Ennek hiányában nincs értelme idézettségi mutatókat összevetni, hiszen az egyes adatbázisok csakis a saját adatbázison belüli hivatkozásokat képesek nyilvántartani. Magyar vonatkozású tanulmányok találhatók szinte minden adatbázisban, de ezek számbavétele időigényes feladat és összehasonlításuk nem feltétlenül vezet a kívánt eredményhez. Ennek okai az adatbázisok különböző tartományai és átfedései, a tárgyszavazás változatossága és a sikeres keresési stratégiák eltérései adatbázisonként.

Egy nagy hagyományokkal rendelkező, megbízható forrásból gyűjtött adatok alapján vizsgáltuk meg az Észak-Amerikában készült doktori disszertációkat a keletkezési ideje, helye és az értekezés témája szempontjából. A ProQuest Dissertation and Thesis adatbázisa a tudomány számos területéről rendelkezik a bibliográfiai

adatokkal. Az elérhetőség és kereshetőség fontos szempontot játszott az adatbázis kiválasztásában. Szemben egy ingyenesen hozzáférhető adathalmazzal, beleértve a Google Scholar adta lehetőségeket is, ezt a gyűjteményt szakemberek dolgozták fel. A rendszerezés és tárgyszavazás eredményeként a keresés kiszűri a másodpéldányokat. A kötött szókincs a disszertációk mindegyikéhez szerkesztők által hozzárendelt kódszavaival megkönnyíti a hasonló munkák megtalálását. A csonkolt *Hungar** kulcsszó a rövid adatmezőkön kívül a szerző által írt összefoglalókban is keres, de a dolgozat teljes szövegében nem. Elemzésünkben a *magyar* szó jelenléte a címben, kulcsszavak közt vagy az összefoglalóban volt a feltétele annak, hogy dolgozatot hungarológiai vonatkozásúnak tekintünk. Ugyan nem állt módunkban minden egyes disszertációt elolvasni, hogy erről valóban meggyőződjünk, a vizsgált kisebb minta (67 dolgozat) alapján állítható, hogy az összefoglaló absztrakt kifejezően és pontosan írja le a dolgozat tartalmát. A kérdéses esetekben maga a hungarológia fogalmának értelmezése is szóba jöhet (pl. az *Austro-Hungarian*), amitől ez alkalommal eltekintettünk. Egyik-másik zenei vagy matematikai témájú disszertáció esetében bizonyára megkérdőjelezhető a hungarológiai vonatkozás. Egy találat, a magyar algoritmus (*Hungarian algorithm*) mint kifejezés például két magyar matematikus, König Dénes és Egerváry Jenő korai munkája alapján felállított téoréma, talán nem feltétlenül tartozik a hungarológia körébe. Ismeretes viszont további magyar matematikusok egyetemi tevékenysége amerikai felsőoktatási intézményekben (pl. Prékopa András vagy Beck József a Rutgers Egyetemen, ahol hungarológiai műhely, illetve a közelben egy matematikai tudományos társaság is létezik), ami valamelyest változtat a képen. Az egyszerűség kedvéért a csonkolt *Hungar** keresőszóra találatként kapott dolgozatokat mind beszámítottuk.

Az egyes egyetemeken készült doktori értekezések nagyságrendjét összevetettük a más forrásokból származó, hungarológiai munkára utaló jelekkel (könyvtári állomány és magyar program). Az egyik pontos adat, az Indiana Egyetem magyar intézetének honlapjáról származó 8 doktori értekezés, szemben a ProQuestben található 56 disszertációval, jól példázza, hogy nem kell feltétlenül magyar intézetnek működnie ahhoz, hogy diákok magyar témákat kutassanak. A fennmaradó 48 dolgozat más tanszékeken, illetve a magyar intézetet megelőző időben készült. A 33 mesterfokozatú szakdolgozathoz viszont egyetlen egy sem került be a ProQuest adatbázisába. Kimutatható a párhuzam a magyar állománnyal rendelkező könyvtárak és a magyar témájú dolgozatok között is. A disszertációk nagyságrendjének összevetése hungarológiai gyűjteményekkel a várt eredményt hozta, annak ellenére, hogy ezen könyvtárak honlapján nincs sem hungarológiai jellegű tájékoztatói szolgáltatás, sem kutatói segédanyag (*research guide*). Ugyanez vonatkozik a magyar nyelvoktató helyekre is, ahol létezik magyar program valamilyen formában, vagy folyik magyar nyelvoktatás, dolgozatok is készültek (Columbia, Indiana, NYU, Rutgers, Ohio

State, UCLA, UNC Chapel Hill, Torontoi Egyetem). Érdekességgént megemlíthető a New Yorkban és környékén található egyetemeken készült munkák jelentős száma (Columbia, NYU, Cornell, Rutgers, SUNY és CUNY egyes részlegei) és az a tény, hogy a borostyánligás egyetemek egy kivételével mind képviseltetik magukat (Brown, Columbia, Cornell, Yale, Harvard, Princeton, Pennsylvania Egyetem). A kivétel a Dartmouth College, ahol PhD csak műszaki vagy természettudományokban szerezhető.

A vizsgálódás további kérdései közt szerepel, hogyan függ össze a hungarológiai műhely, a hungarológiai gyűjtemény és a hungarológiai kutatás. A három közül nem feltétlenül található meg mindegyik egy-egy egyetemen, ennek ellenére mégis készültek magyar témájú dolgozatok. A személyes tényező meghatározó szerepéről lehet szó, egy-egy karizmatikus egyéniség, maga köré iskolát gyűjtő kutató minden bizonnyal inspiráló hatású lehet (lásd például a Rutgers egyetemen készült dolgozatokat, ahol a témavezető a magyar intézet egykori igazgatója, a szociológus professzor Böröcz József). Ugyanilyen személyes ok áll egyes könyvtári gyűjtemények mögött. Az Amerikai Magyar Alapítvány nemrégiben nyugalomba vonult igazgatója, Molnár Ágoston nélkül kétségtelenül nem létezne az USA páratlan amerikai–magyar könyvtári és levéltári gyűjteménye. Az ilyen és hasonló személyes tényezők feltárása egy másik kutatás célja lehet.

Tanulmányunkban a tudományometriai módszereket elsősorban útmutatóként tekintve a hungarológia észak-amerikai helyzetére kívántunk rávilágítani egy szempontból. Bár eredményeink korlátozottak, és sok kérdés továbbra is nyitott, a fentiekben bemutatott módszertani megközelítés további hungarológiai témájú tudományometriai elemzéseket inspirálhat mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt.

IRODALOM

- BÄR, Siegfried 2003. *Professzorok és alattvalók. A tudományos kutatás diszkrét bája*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BERHIDI Anna – SZLUKA Péter – VASAS Livia 2009. Tudomány-metriai újdonságok. Vége az impakt faktor egyeduralmának? *Magyar Onkológia*, 2009/2: 115–125.
- GARFIELD, Eugene 1955. Citation indexes for science. *Science*, 1955/122, 108–111.
- HAJNAL WARD Judit 2005. Hungarológia a XXI. században: Rutgers egyetem, USA. *THL2 Journal of Teaching Hungarian as a Second Language and Hungarian Culture* 2 2005/1: 84–93.
- HAJNAL WARD Judit – CANDON, Paul – COX, James – STEWART, Molly – FRISONE, Nicole 2011. Gyakorlati bibliometria: a tudományos tevékenység értékelése könyvtári eszközökkel, *Könyvtári Figyelő*, 2011/21:107–31.
- HAJNAL WARD Judit – CSÜRÖS CLARK, Sylvia 2009. Az amerikai magyarok könyvtára, *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2009/12: 11–16.

- HIRSCH, Jorge. E. 2005. An index to quantify an individual's scientific research output. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 2005/102 (46): 16569–16572.
- Indiana Egyetem honlapja, 2011: http://www.indiana.edu/~reeiweb/areas/hungarian_studies.shtml
- JACSÓ Péter 2005. *Szöveges CD-ROM és webes adatbázisok tartalmának elemzése*. Ford. Murányi Péter. Budapest, OSZK, Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/03000/03040/03040.pdf>
- KOVÁCS Ilona – FARAGÓ Lászlóné (szerk.) 1994. *Külföldi hungarika-anyagot őrző magyar könyvtárak címjegyzéke*. OSZK, Budapest
- MARTON János 2003. Bibliometria. In: *Könyvtárosok kézikönyve*. 1. köt. Alapvetés. Szerk. Horváth Tibor – Papp István. Osiris, Budapest, 83–147. (Osiris kézikönyvek)
- NORUZI, Alireza 2005. Google Scholar: The new generation of citation indexes. *Libri*, 2005:55, 170–180.
- NYIRÁDY, Kenneth 2009. A Kongresszusi Könyvtár magyar gyűjteményei. Legfontosabb adatok és a fejlesztés legújabb irányai. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2009/12: 5–10.
- OCLC WorldCat adatbázis, 2011: <http://oclc.org>
- PAPP, Zoltán 2004. A tudományos teljesítmény mérésének problémáiról. *Magyar Tudomány*, 2004/2: 232–240.
- PROQUEST adatbázis, 2011, <http://www.proquest.com/en-US/aboutus/history.shtml>
- SZÉPLAKI, Joseph 1977. *Hungarians in the United States and Canada*, Immigration History research Center. <http://www.ihrc.umn.edu/publications/pdf/HungariansintheUSandCanada.pdf>
- URBANIC, Alan – FEINBERG, Beth 2004. A Guide to Slavic Collections in the United States and Canada. *Slavic and East European Information Resources* 2004/3/4: 1–193.
- VASVÁRI, Louise O.; TÖTÖSY DE ZEPETNEK, Steven; SALZANI, Carlo 2011. Bibliography for Work in Hungarian Studies as Comparative Central European Studies.” *CLCWeb: Comparative Literature and Culture (Library)* <http://docs.lib.purdue.edu/clcweblibrary/hungarianstudiesbibliography>
- VINKLER, Péter 1988. Néhány tudományterület egyes bibliometriai sajátosságai és ennek tudomány-metriai következményei. *Könyvtári Figyelő* 1988/4: 237–254.

Hajnal Ward, Judit – Stewart, Molly

**Performance indicators in Hungarian Studies:
Dissertations in North American universities**

This paper evaluates a possible application of scientometric and bibliometric methods for Hungarian Studies in the United States. Due to the variety of their scholarly communication and publication practices, interdisciplinary fields are more challenging to assess with traditional metrics. A key question addressed by this study is whether there is an objective method to estimate the prevalence of Hungarian Studies in North American universities in the absence of a single Hungarian Studies database. Anecdotal evidence indicating scholarly activities related to Hungarian Studies in North American higher education is also supported by conferences, two scholarly publications, as well as the existence of Hungarian Programs and Hungarian library collections. Bibliographic data collection from numerous open access and proprietary databases with no controlled vocabulary across the databases may lead

to only partial and inaccurate evaluation. Selecting a single database (ProQuest Dissertation and Thesis) with accurate and current bibliographic data was found a viable approach to measure scholarship through one aspect, i.e., the dissertations and theses defended in North American universities. The sample consisted of 1859 papers, with a distribution of 1675 dissertations and 184 theses, the latter considered ineligible for an analysis due to its small number. Dissertations were sorted by schools and subject codes. The results were compared to data on Hungarian Programs and library collections. The outcome indicates the presence of Hungarian Studies in small scale since 1925, including all but one Ivy League university too. Given the fact that many schools with no Hungarian Programs also produced dissertations, the role of the human factor, namely, scholars with Hungarian background or interest should be considered. Our findings suggest that dissertations in the long run may serve as samples for bibliometric data collection and scientometric evaluation.

VI. MEGEMLÉKEZÉSEK

Nagy Károly

(Nyíregyháza, 1934. május 24. – Edison, NJ, 2011. május 3.)

2011. évi hazalátogatása előtt betegedett meg az amerikai magyar értelmiség egyik vezetője: szociológus és magyarságkutató, egyetemünk egyik első hungarológus vendégprofesszora.

Édesapja vármegyei alkalmazott volt; édesanyja evangélikus lelkészi családból származott. Nagy Károly az akkor öt éves nyíregyházi tanítóképző intézetet végezte el. Először a város melletti benkőbokori iskolában tanított, majd a Baranya megyei Erdősmecske általános iskolájának összevont felső tagozatán.

1956-ban a község Forradalmi Nemzeti Tanácsának elnökévé választották. Menekülnie kellett. Az Egyesült Államokba, a New Jersey állambeli Camp Kilmer katonai bázisra került, tízezernyi magyar menekülttársával együtt.

Egy évnyi kórházi ápolás után beiratkozott a legközelebbi egyetemre, a Rutgers University-re. Itt pszichológiából szerzett BA-diplomát (1958 és 1962 között). Első amerikai munkája New Jersey állam Somerset megyei rehabilitációs központjának a vezetése volt; ezt a feladatkörét hat évig megtartotta, tapasztalatait beleépítette szociológiai oktatói munkájába is.

1962 és 1970 között a New York-i *New School for Social Research*-en végezte szociológiai tanulmányait. Itt szerzett MA-t (1966-ban), majd PhD-t (1970-ben). (Ez az iskola az Európából menekült társadalomkutatókról vált nevezetessé; itt szerezte egyik fokozatát a brassói származású Austerlitz Robert, neves finnugor nyelvész is.)

Nagy Károly 1966-tól állandó előadója lett a Rutgers Egyetemnek; majd 1968-tól docense (associate professor) a Middlesex College-nek (Edison, NJ), ahol utóbb professzor lett és a társadalomtudományi tanszékcsoport vezetője, végül hol-táig emeritus professora.

Magyarországi vendégprofesszorként először a pécsi egyetemen adott elő (1994 őszi félévében), majd a debreceni egyetemen (2003 tavaszi félévében), továbbá az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (2006, 2008 és 2009 őszi féléveiben). Pécsi tanítása nagy hatású volt: az angol szakosoknak angolul tartotta *Introduction to Sociology* [Bevezetés a szociológiába] kurzusát (úgy megszervezve, hogy előre elküldte minden hallgatónak az akkor legjobb amerikai tankönyvnek, a Henslin-féle szociológiai bevezetésnek egy példányát). A magyar mint idegen nyelv / hungarológia szakon magyarul adta elő *Amerikai magyarok* című kurzusát. Erről így ír: „Az Amerikában élő magyarok életét, valóságát ismertető elemző kurzus keretében magam hívtam

Pécsre vendéglőadókat: az éppen Magyarországon tartózkodó néhány amerikai magyar barátomat, munkatársamat, hogy mondják el hallgatóimnak – és a városban szervezett más előadások során is –, miként vezetik, működtetik ottani szervezeteiket. Öten tartottak meghívásomra ilyen előadásokat: *Hámos László*, a New York-i Magyar Emberi Jogok Alapítvány elnöke, *Király Béla* történészprofesszor, az Atlanti Kutató és Kiadó igazgatója, *Mócsi Ferenc* költő, a chicagói Szivárvány című folyóirat alapító szerkesztője, *Papp László* műépítész, a Magyarok Világszövetsége Amerikai Tanácsa elnöke és *Somogyi Balázs* ortopéd sebész, a Magyar Baráti Község volt gondnoka” (Nagy 2003, 142–143).

Nagy Károly 1994 őszén a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Általános Felsőoktatási Főosztályának a tanácsadója is volt a „post-secondary” képzés témakörében. Az akkor Pécsen működő Nemzetközi Angol Központ keretében került sor „Az amerikai post-secondary képzés magyarországi meghonosításának lehetőségeiről” című kerekasztal-vitára, amelynek bevezető előadását – ebben a tanácsadói minőségében – ő tartotta. (A kezdeményezés sajnos nem valósult meg.)

Figyelemmel kísérte a *Hungarológiai Évkönyvet*. Örült, amikor azt olvasta, hogy „a Hungarian Alumni Association / Bessenyei György Kör ... a legjelentősebb külföldi magyar szellemi műhelyek egyike” (Szépe 2000, 16).

Egyetemi pályafutásával szorosan összefonódott az amerikai magyarság szolgálata. New Jersey államába sok kivándorolt magyar munkás és tanult ember telepedett le: máig New Brunswickban és környékén működnek a legnagyobb amerikai gyógyszergyárak, ahol sok magyar és magyar származású talált munkát. A bevándoroltak – a behajózás első állomásától, a New York-i Szabadság-szobor mellől – idáig hajóztak fel a Hudson folyón. Egy időben a város félig-meddig elmagyarosodott. Az 1990-es években is hat felekezetnek volt ott magyar nyelvű igehirdetése vagy társalgási találkozópontja. Jelenleg is rendkívül pezsgő a magyar élet New Brunswickban.

Kiépültek a magyar nyelvű közösségi intézmények és a magyar vevőkre is számító kereskedelem. Itt épült a világon talán legnagyobb magyar kulturális központ a – különféle hullámokban Amerikába érkező – magyarok adományai alapján. Az „ötvenhatosok” ideérkezése és egy részüknek a Rutgers Egyetemhez kötődése tovább erősítette az ottani magyarságot.

A már meglevő magyar szervezetek mellett újak jöttek létre: elsőként említem a Magyar Öregdiák Szövetséget (későbbi neve: Bessenyei György Kör / Hungarian Alumni Association). A nagy hatású, voltaképpen országos tudományos és kulturális társaságnak egyik alapítója volt Nagy Károly. Ennek a keretében 1960-ban alapítója (majd 25 évig tanára) lett a Magyar Öregdiák Szövetség New Brunswick-i Hétvégi Magyar Iskolájának. A pedagógiai aprómunka, tananyagkészítés mellett gondja volt arra is, hogy a diaszpóra magyar iskoláit – akárcsak a többi magyar intézményt – összekösse egymással.

Ekkor (1965-ben) írta meg azt a levelét, amely voltaképpen új korszakot nyitott a (főleg „nyugati”) külföldi magyar társadalmi és kulturális életben. A levelet hajdani nyíregyházi tanárának, Váci Mihály költőnek és közéleti embernek küldte el. Váci Mihály válaszolt; levelét közzé is tette. (A két levél teljes szövege: Nagy–Váci 1996). Ennek nyomán indult el az a folyamat, amely elvezetett az *Anyanyelvi Konferenciá*-nak a megalakulásához (Debrecen/Budapest, 1970). A szervezet – új nevén a *Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága* – nemzetközi konferenciáinak sorozatával, *Nyelvünk és Kultúránk* címmel negyedévenként megjelenő folyóiratával, gazdag rendezvényeivel és kiadványaival segíti a magyarság egésze számára az etnikum és a nyelv fenntartását. Ezt a munkát a kezdeményezők, Nagy Károly és Váci Mihály – más történelmi kontextusban – Kodály Zoltán és Illyés Gyula szellemében indították el.

Ezekon a konferenciákon ismertem meg Nagy Károlyt. Mivel az egész magyarság összetartozásának volt a híve (ennek a kinyilvánítását emberi jognak tekintette), ezért nyitott volt minden magyar felé és minden etnikum irányában. (Az én számomra szimbolikus volt, hogy hosszabb amerikai tartózkodásra érkezésem másnapján a közelükben rendezett amerindián Pow-Wow-ra vitt el; s közben beszélgettünk az etnikumok békés egymás mellett élésének kérdéseiről.)

Nemcsak az amerikai magyarokat képviselte Magyarországon, hanem a magyarságot is az Egyesült Államokban, ahol „A magyar szabadság és függetlenség napja New Jersey államban” alkalmával mintaszerű beszédben kapcsolta össze röviden a magyarság múltbeli és jelenlegi üzenetét (Trenton, 1992. március 15; vö. Nagy 2003, 132–134). Ez is része a hungarológiai agendának.

Itt emlékezem meg arról, hogy Nagy Károly professzorék lakása tulajdonképpen a világ bármely pontjáról érkező magyarok otthonának is számított. Feleségével, Nagy T. Katalinnal a hazát tudta odavarázsolni minden rendű-rangú magyar vendég számára.

Óriási irodalmi munkásságot fejtett ki. Munkáinak egy része a szociológiai kutatás módszerével készült, más része szóban és írásban kifejtett tájékoztatás, és hirdetése a vállalt szolgálat sokféle kérdéskörének. Írásai több kötetben jelentek meg (lásd az irodalomjegyzékben).

Szerkesztői tevékenysége szintén egyszerre része tudományos (tudomány-szervező) és közösség-szervező munkájának. Többek között kiemelkedő sorozatot szerkesztett *TANÚK – KORUKRÓL* címmel. Ezek „oral history” jellegű előadások, továbbá monográfiák és gyűjteményes kötetek (Bessenyei György Kör, Rutgers University, 1977–1997); a sorozatban 32 előadás és 8 könyv jelent meg.

Az általa szerkesztett angol nyelvű kötetek közül külön meg kell emlékezni a Bibó-válogatásról. Bibó István gondolkozása volt Nagy Károly szociológus professzor modern társadalomtudományi „aranyfedezete”, amelyben helyükre kerülnek a demokrácia,

az emberi jogok, az európai (és másutt élő) emberek különleges megoldásra váró problémái. Társszerkesztője volt (Lee Congdonnal és Király Bélával) a 1956, *The Hungarian Revolution and War for Independence* című jelentős történelmi összefoglalásnak.

Írásai is hozzájárulnak missziójához. A fenti – Bibó, Illyés és Kodály által kijelölt – történelmi kontextusban sikeresen végezte felismert és vállalt szerepét, óriási szorgalommal, nagy türelemmel, sok empátiával és a „néptanító” derűjével. Ennek egy része volt a hungarológia művelése és oktatása: ezek az értékek bizonyára részei maradnak a „magyarságtudomány” történetének.

Végül megemlítem, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Köztestülete tagja volt. Munkásságáért 1976-ban a párizsi Kassák Lajos Díjjal, 1981-ben a Bárczi Géza Emlékéremmel, 1993-ban a Nagy Imre Emlékplakettel, 1999-ben a Magyar Köztársaság Érdemrendjével, 2004-ben Bethlen Gábor-díjjal, 2009-ben pedig Hazám-díjjal tüntették ki.

2011. november 3-án Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága szervezésében megemlékezést tartottunk Nagy Károlyról. Én a pécsi tevékenységéről és mint felsőoktatási professzorról szoltam.

IRODALOM

- HENSLIN, James M. 1993. *Sociology. A Down-to Earth Approach*. Allyn and Bacon. Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore,
- KIRÁLY Béla, L. CONGDON – NAGY Károly (eds.) 2006. *1956, The Hungarian Revolution and War for Independence* Atlantic Research / Magyar Tudományos Akadémia. Budapest
- NAGY Károly: *Tanítsunk magyarul!* Püski, New York, 1977. 80 p.
- *Magyar szigetvilágban ma és holnap*. Püski, New York, 1984, 162 p.
- *Szigetmagyarság és szolidaritás*. Corvin Publishing, Montreal, 1988, 93 p.
- *Küldetésben. Beszélgetések, előadások Amerikában és Magyarországon, 1989–1993*. Madách – Posonium, Bratislava, 1996, 112 p.
- *Járatlan utakon. Korfordulók világában*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2003. 165 p.
- *Amerikai magyar szigetvilágban*. Nap Kiadó Kft., Bp. 2009. 156 p.
- NAGY Károly – VÁCI Mihály 1996. „...KONFERENCIÁKAT RENDEZNI!...” In: *Pánsíp*, IV. évfolyam, 2. szám (Ungvár, 1996). pp. 5–7.
- NAGY Károly (ed.) 1991. István Bibó: *Democracy, Revolution, Self-Determination, Selected Writings*, Social Science Monographs, Boulder, CO, Atlantic Research and Publications, NJ, 591 p.
- PASTOR Péter – NAGY Károly (eds.) 1996, 2010. *Legacy of the 1956 Hungarian Revolution*. Hungarian Alumni Association, New Brunswick, NJ
- SZÉPE György 2000. A magyar mint idegen nyelv / hungarológia koncepciójának kialakulása a munkám során. *Hungarológiai Évkönyv* 1: 1–23.

Ladányi Mária

Búcsú Jónás Frigyes tanár úrtól (1944–2012)

Tanszékünk, az ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke nevében búcsúzom kollégánktól, dr. Jónás Frigyes nyugalmazott egyetemi docenstől.

Szomorú időszakként marad meg a tanszék emlékezetében a 2011/2012-es tanév. Kényszerű búcsúval, temetéssel kezdődött, és kényszerű búcsúval, temetéssel is fejeződik be.

Egy év sem telt el azóta, hogy tanszékünk nevében kedves tanítványunktól, Kiss Zoltántól éppen Jónás Frigyes kollégánk búcsúzott gyászbeszéddel, most pedig az ő ravatalánál állva, tőle kell fájdalmas búcsút vennünk.

Jól ismertük őt, hiszen 1971 óta az ELTE-n, 1993 óta pedig a mi tanszékünkön dolgozott, először adjunktusként, majd 2000-től egyetemi docensként.

A tanszékre Zsilka professzor úrral való ismeretsége, majd barátsága és a Zsilka-elmélet inspiráló hatása vezérelte. Erről ő maga a Zsilka János emlékére rendezett 2010-es kerekasztal-beszélgetésen így vallott: „Elsősorban alkalmazott nyelvész vagyok. Azt, hogy ehhez a szakterülethez most szakavatottan szólhatok, alapvetően Zsilka Jánosnak köszönhetem, aki egzisztenciámra, magán- és közéleti tevékenységemre elsősorban közelségével és tárgyilagos útmutatásaival hatott. Ennek az útmutatásnak is köszönhetem, hogy a magyar mint idegen nyelv kutatásában a kezdeti botladozások után minőségibben kapcsolódhattam a modern alkalmazott nyelvészeti felfogásokhoz.”

Az alkalmazott nyelvészetben belül Jónás Frigyes kutatási témája tehát elsősorban a magyar mint idegen nyelv volt. Kutatásaiban a nyelvészet és a pedagógia területét kötötte össze. 1999-es, „summa cum laude” eredménnyel megvédett PhD-disszertációja az ezen a kutatási területen született legelső, úttörő PhD-dolgozat volt.

Jónás Frigyes kutatási és oktatási tevékenysége szervesen kapcsolódott össze: a tanszéken működő különböző képzési formákban is elsősorban olyan tárgyakat tanított, amelyek a magyar mint idegen nyelv kutatási témájához kötődtek.

Frigyes azonban nemcsak tanszékünk egy tanára, hanem tanszéki közösségünk egyik meghatározó alakja is volt hosszú éveken át. A tanszéki közösségben betöltött szerepe – meglátásom szerint – elsősorban a tanszéki ügyek iránti szenvedélyes érdeklődésével, éles és pontos helyzetfelismerő, valamint kezdeményező- és cselekvőkészségével függött össze. Jó érzéssel töltötte el, ha véleményét, elképzeléseit kifejtette, és a tanszéki döntések meghozatalában és végigvitelében szerepet vállalhatott. Így például fontos szerepe volt a tanszéken 2002-től nyolc tanéven át

működő osztatlan alkalmazott nyelvészeti képzés elindításában és tananyagainak kidolgozásában is. Ebben a képzésben öt tantárgy anyagát dolgozta ki, köztük „A magyar mint idegen nyelv” címűét, amelynek tematikáját 2003-ban önálló oktatási programmá szélesítette.

„A magyar mint idegen nyelv” c. program sokakat vonzott, a hallgatók körében rendkívül népszerű volt – így alkalmas volt arra, hogy 2004-től egy műhelyjellegű kis hallgatói közösség alakuljon ki Jónás tanár úr körül. Sajnálatos, hogy a tanrendi változások következtében 2006-ban a programok, köztük ez a program is megszűnt. Megmaradt ugyanakkor a programban részt vett hallgatói közösség tagjainak összetartozás-élménye. Úgy gondolom, pedagógiai szempontból tanár a tanítványainak ennél fontosabbat talán nem is nagyon adhat.

Jónás Frigyesnek nemcsak a tanszék és a tanítás iránti elkötelezettsége volt erős; a munka egyébként is éltető eleme volt. Így 2006-os nyugdíjba vonulása számunkra valójában szinte észrevétlen maradt, hiszen azóta is nap mint nap bejár az egyetemre, órákat tartott, és részt vett a tanszék mindennapi életében.

Váratlan és megdöbbentő fordulat, hogy most mégis búcsúznunk kell tőle. Különösen fájdalmas ez a búcsú, mivel Jónás tanár urat ereje teljében, hirtelen ragadta el a halál – így veszteségünket még fel sem mérhettük, fel sem foghattuk igazán.

*

Kedves Jónás Tanár Úr, kedves Frigyes! Megrendülten, szomorú szívvel veszünk végső búcsút Tőled. Emlékedet megőrizzük. Nyugodj békében!

Szűcs Tibor

Búcsú Hoffmann Ottó tanár úrtól (1925–2012)

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Nyelvtudományi Tanszéke és a Magyar Nyelvtudományi Társaság pécsi tagozata mély megrendüléssel fogadta a szomorú hírt, hogy szeretve tisztelt nyugalmazott munkatársa június 19-én elhunyt.

Tudós tanári pályája – eredetileg tanítóként, majd magyar–angol–történelem szakon végezvén, a közoktatásban teljesített pedagógusi és szakfelügyelői szolgálati éveket követően – 1968-tól a Pécsi Tanárképző Főiskola magyar nyelvészeti tanszékéhez kötődött. A Janus Pannonius Tudományegyetemről történt nyugdíjazása után is – c. egyetemi docensként – visszajárt tanítani az immár egyetemi tanszékre (az alapképzésben és a doktori képzésben egyaránt) mindaddig, amíg egészségi állapota engedte. Ekként évtizedeken át magyartanárok nemzedékeit indította el a pedagóguspályán – a módszertani felkészítéshez útravalóul az anyanyelv szeretetét, a nyelvi igényesség személyes példáját is nyújtva. Emellett a magyart idegen nyelvként tanítva külföldi orvostanhallgatók százaival is megszerettette nyelvünket.

Szűkebb elsődleges oktatói-kutatói szakterülete a magyar nyelv tantárgypedagógiája volt. Módszertani munkásságában a folyamatos újító-kísérletező igény tükröződött: mind a 70-es/80-as évek általános iskolai tanulói számára összeállított komplex nyelvi-kommunikációs nevelési munkafüzetének sorozatában, amelyhez mint segédanyaghoz használati útmutatót is közreadott, mind a kötelező főiskolai tankönyvnek számító alapműben (*Anyanyelvi nevelés az általános iskola felső tagozatában*), mind pedig a továbbképzést szolgáló (az anyanyelvi szakkörrel, a mondat- és szövegalkotásról írott) szakkönyveiben és tanulmányaiban, amelyek közül kiemelkedik az *Útkeresés a fogalmazástanításban* című könyve, hiszen ezen keresztül a magyartanárok kisdíákok ezreit tanították igényes fogalmazásra.

Munkásságában tehát nemcsak a tanárképzésen keresztül, hanem közvetlenül is alakította az iskolai anyanyelvi nevelés gyakorlatát. Fiatalon tartotta másik speciális szakterülete, az ifjúsági nyelv, illetve a diáknyelv, valamint a szleng kutatása is. Megjelenésekor (1996-ban) hiánypótlóan újszerű, sőt máig is friss idevágó lexikográfiai főműve a *Mini-tini-szótár (A mai magyar diáknyelv szinonimaszótára)*.

„Ha hajót akarsz építeni, ne azzal kezd, hogy a munkásokkal fát gyűjtsz, és szó nélkül kiosztod közöttük a szerszámokat, és rámutatsz a tervrajzra! Ehelyett először keltsd fel bennük az olthatatlan vágyat a végtelen tenger iránt!” – Saint-Exupéry bölcs tanácsának lényegére Hoffmann tanár úr maga már korán rájöhett. Ez a

látomás vezérelte áldozatos és alázatos szolgálatnak tekintett tanári pályafutásának útján. Mert a magyartanításhoz a hallgatóknak nem kész recepteket kívánt adni, hanem fölébreszteni bennük a vágyat, folyton megújuló kísérletező, útkereső kedvre bátorítani őket anyanyelvünk végtelenségének, szépséges titkainak fölfedezéséhez. Elindulni ezen az úton, hogy ennek öröme másokat is magával ragadjon. Az anyanyelvi nevelés növendékeit. Hiszen a nevelés – a szó eredete szerint – nem más, mint növelés. Nőni segíteni és nőni hagyni. A hallgatókat kísérletező-útkereső növelésre, a kisdíákokat és a kiskamaszokat igényes fogalmazásra tanítva, s tőlük közben a diáknyelvet, az ifjúsági nyelvet eltanulva.

A végtelenség iránti nyitottsága, folyamatosan megújuló és megújító kísérletező kedve végigkísérte kutatói-oktatói hivatás- és küldetéstudatodban. A latin nyelvű szentmise papi zárómondata így hangzik: „Ite, missa est”. Vagyis szó szerint: ’menjete, elbocsátás van’... De lényegi értelme az, hogy „küldetések van”. Attól kezdve, hogy átvette első (tanítói) oklevelét, amelyet később sorjában szaktanári, bölcsészdoktori, majd kandidátusi oklevele követett, felelősen tudatában volt ennek, s mindennapjaiban hirdette a pedagógia evangéliumát. Hiszen ezt az elbocsátást egy igazi pedagógus, mint amilyen teológusból ő is vált, átfordítja magában az e pályára ugyancsak alázatos szolgálatként vonatkozó elhivatottságra és kiküldetésre is. S lám, a különben ellentétes jelentésű *HÍV* és *KÜLD* szavunk ezekben a továbbképzett szóalakokban misztikus egységbe olvad!

A munkát mindig komolyan vette, sőt maximalista volt – leginkább önmagával szemben. De szemében, arcán mindig ott bujkált a mosoly is – hol iróniával, hol öniróniával.

Tekintetének, mosolyának, mozdulatainak, hangjának emlékmorzsáit keresem most. Nekem a múlt idő elég sok rétegéből maradtak ilyen mozzanatok, hiszen tanárom is volt, s aztán munkatársak lettünk, végül pedig természetesen nyugalmazása óta is tartottuk a kapcsolatot.

A tantárgy-pedagógia előadáson tekintete a teremben gyakorta meredt a messzi távolba. Most már sejtem, miért: ő már akkor látni vélhette ott azokat is, akiket majd mi tanítunk. A vizsga pedig a tételhúzás ellenére is könnyedén átment nála beszélgetésbe. S ha az egykori tanárképző főiskola épülettömbjének folyosóin fel-feltűntek szemmel láthatóan nem európai diákok, mindenki tudhatta, tőle jönnek, vagy hozzá igyekeznek. Hiszen akkoriban itt sokáig egyedül ő adott egyéni vagy páros magyar nyelvórákat a Pécsen tanuló külföldi orvostanhallgatóknak. Ő volt tehát az első, aki tanszékünkön rendszeresen ellátta a magyar mint idegen nyelv egyetemi tanóráit.

Kollégaként is, még nyugalmazott tanárként is visszajárva megosztotta velem egy-egy éppen készülő írásának nyitott kérdéseit, s e beszélgetések során sosem felejtett el a kollégák hogyléte felől érdeklődni. Sok ilyen beszélgetésre emlékszem, s gyakran megtörtént, hogy viccesen átváltottunk egy-két mondat erejéig németre is.

Kb. fél éve találkoztunk személyesen utoljára. Nem gondoltam volna, hogy az utolsó alkalom volt. Akkor éppen megmutatta egyik németül írott tanulmányát, s annak kapcsán is jól elbeszélgettünk még.

Föltűnt, hogy a múltó évekkel mosolya egyre halványabb, hangja egyre fátyolosabb lett. Aztán az utóbbi időben már csak a telefonhívások maradtak, s éreztem, egyre szomorúbban búcsúzott el. Most pedig még el sem búcsúzott. Én próbálom meg, de nagyon nehéz fogalmazni ebben a műfajban. Igen furcsa érzés lesz az is, hogy idén már megint eggyel kevesebb kézzel fogható karácsonyi képeslapot írhatunk alá a tanszéken.

Az enyéimhez hasonló emlékmorzsák sokakban felszínre kerülhetnek most és majdan, akár egy pillanatra is föl villanó emlékképekben. Hiszen évtizedeken át magyartanárok nemzedékeit indította el a pedagóguspályán az anyanyelvi nevelés avatott kísérletező kutatójaként és oktatójaként, a fogalmazástanítás elismert mestereként, az ifjúsági nyelv nyugállományban is fiatalos ismerőjeként.

Hiszem, hogy emlékezetünkben az évek múltával újra inkább a régi mosoly tűnik föl erősebben. Mintha azzal azt üzenné majd: „No miért torpantok meg? Továbbra sincs recept. Tessék kísérletezni, utakat keresni, bátran nekivágni! Ki-ki fedezze föl maga újra és újra a végtelen tengert! S hívjon másokat is lelkes társakul!”

Szerényen teljesített szolgálatáról, az így gyakran megtapasztalt mellőzöttségről Victor Hugo mondása jut eszembe, s ez hitelesítheti alázatos áldozatainak értelmét, s immár utólag kárpótolhatja az életében elmaradt hivatalos elismerésekért: „Próbálj meg úgy élni, hogy ne vegyenek észre ott, ahol vagy, de nagyon hiányozzál onnan, ahonnan elmentél.” Merthogy teljesítette is küldetését szűkebb és tágabb szakmai és emberi környezetében, s tanári szolgálata megőrződik életművéről elismeréssel szóló kollégáinak, hálás hallgatóinak, a fogalmazni tőle tanult kisdíákoknak, a magyarul általa tudó egykori külföldi orvostanhallgatóknak az emlékezetében. 86 évesen távozott közülünk, de szívében fiatal maradt. Nyugodjék békében!

Contents

Lectori Salutem	7
------------------------------	----------

NÁDOR, ORSOLYA – SZŰCS, TIBOR	
Prof. György Szépe (1931–2012)	8

I. GRAMMAR AND TEACHING / STUDY OF HUNGARIAN

DURST, PÉTER	
Methods of data collection in the research of Hungarian as a foreign language**	15
FANCSALY, ÉVA	
Hungarian as a Foreign Language and Historical Linguistics**	22
GYÖNGYÖSI, LÍVIA	
The principle of usefulness as motivation in the acquisition of Hungarian as a second or third language	29
SCHMIDT, ILDIKÓ	
The Relation between Form and Function in the Hungarian Interlanguage	43
SÓLYOM, RÉKA	
Foreign and Hungarian university students' understanding strategies for two present-day's neologisms	51

II. CONTRASTIVE LINGUISTICS

JAKAB, ERIKA	
The cognitive approach in teaching Hungarian as a foreign language	69
MAGYARI, SÁRA	
Hungarian as a foreign language in terms of verbs: <i>áll</i> and <i>stă</i>	91
PARK SOO YOUNG	
The Hungarian system of postpositions from the point of view of Korean language	100

III. TEACHING MATERIALS FROM A NEW ASPECT

BODNÁR, ILDIKÓ	
Using handbooks for Hungarian as a Foreign Language – in a different context	123

SZÚCS, TIBOR

- Some aspects of real life diversity of texts appearing in course books
(The pragmatic aspects of cultural and linguistic mediation)** 142

IV. LITERARY RECEPTION AND TRANSLATION**SHERWOOD, PETER**

- Translation criticism: linguistic notes towards a prolegomena
with special reference to Hungarian literature in English 153

VARGA, RÓBERT

- Editorial lottery or reception? Sándor Márai's works in France..... 161

V. HISTORY OF THE HUNGARIAN STUDIES**ARADI, ANDRÁS**

- Two Hungarian grammars written by an American linguist* 173

FARKAS, MÁRIA

- Contributions to the history of the Department of Hungarian Studies
in Strasbourg 186

STURCZ, ZOLTÁN

- The Kosztolányi – Meillet debate: its history
and further implications* 199

VI. HUNGARIAN STUDIES IN AMERICA**HAJNAL WARD, JUDIT – STEWART, MOLLY**

- Performance indicators in Hungarian Studies: Dissertations
in North American universities..... 223

VII. OBITUARIES**SZÉPE, GYÖRGY**

- Károly Nagy (1934 – 2011) 243

LADÁNYI, MÁRIA

- Frigyes Jónás (1944–2012)..... 247

SZÚCS, TIBOR

- Ottó Hoffmann (1925–2012) 249

A 13. szám szerzői

ARADI ANDRÁS; BME Tolmács- és Fordítóképző Központ. aradia@nyi.bme.hu

BODNÁR ILDIKÓ; ME BTK, Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék.
ildikobodnar@gmail.com

DURST PÉTER; SZTE BTK Hungarológia és Közép-Európa Tanulmányok Nemzetközi
Oktatási Központ. durst.peter@gmail.com

FANCSALY ÉVA; PTE BTK Nyelvtudományi Tanszék. fancsaly.eva@pte.hu

FARKAS MÁRIA; Debreceni Egyetem, Idegen Nyelvi Intézet. maria.farkas@delfin.
unideb.hu

GYÖNGYÖSI LÍVIA; PTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. horuszf@yahoo.com

HAJNAL WARD JUDIT; Rutgers University, USA. jhajnal@rci.rutgers.edu

JAKAB ERIKA; HU Berlin, Fachgebiet für Ungarische Literatur und Kultur.
jakaberika1@gmail.com

Ladányi Mária; ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. ladanyi.maria@btk.
elte.hu

MAGYARI SÁRA; Partiumi Keresztény Egyetem BTK Magyar Tanszék, Nagyvárad.
saramagyary@yahoo.com

NÁDOR ORSOLYA; KRE BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszék / Zágrábi Egyetem
BTK Hungarológia, turkológia és judaisztika tanszék. nadororsolya@gmail.com

PARK SOO YOUNG; Hungarian department, Hankuk University of Foreign Studies,
Seoul, Korea. sympark@hufs.ac.kr

SCHMIDT ILDIKÓ; PTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. schmidtildi@yahoo.com

SHERWOOD, PETER; University of North Carolina at Chapel Hill, USA. magyarize@
gmail.com

SÓLYOM RÉKA; KRE BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszék. solyomreka@hotmail.
com

STEWART, MOLLY; Rutgers University, USA. malto@rci.rutgers.edu

STURCZ ZOLTÁN; BME GTK Műszaki Pedagógia Tanszék. sturcz@nyi.bme.hu

[SZÉPE GYÖRGY] PTE BTK Nyelvtudományi Tanszék

SZÜCS TIBOR; PTE BTK Nyelvtudományi Tanszék. szucs.tibor@pte.hu

VARGA RÓBERT; PTE BTK Romanisztika Intézet, Francia Tanszék. varga.robort@
pte.hu

Útmutató

a Hungarológiai Évkönyv munkatársai számára

Szerkesztőségünk a **magyar mint idegen nyelv/hungarológia** témaköréből vár tanulmányokat, tankönyvelemzéseket, ismertetéseket (max. 25.000 n terjedelemben). Évente megjelenő köteteinkben rendszeresen közöljük a MANYE előző évi alkalmazott nyelvészeti kongresszusának hungarológiai szekciójában megtartott előadások írott szövegváltozatait is.

Minden írást – rövid angol nyelvű összefoglalójával együtt (s azt természetesen angol címváltozattal is ellátva) – elektronikus rögzítésben (számítógépes adathordozón vagy e-mail küldeményhez csatolt RTF formátumban) kérünk. (Ha ábrákat, táblázatokat is tartalmaz, nyomtatott példányt is kérünk.)

Megújított formai követelmények:

- betűtípus: Times New Roman
- sortávolság: 1 (szimpla)
- szerző neve: ***kurzív és félkövér***, középre zárva (16-os betűméret)
- cím: ***félkövér***, középre zárva (16-os)
- szöveg: sorkizárással (12-es)
- lábjegyzet (automatikus beszúrással számozva): sorkizárással (10-es)
- irodalom: sorkizárással, 0,5-ös függő behúzással (10-es) – az alábbi minta szerint:

Bartos Huba 2000. Az inflexiós jelenségek szintaktikai háttere. In: Kiefer Ferenc (szerk.)

Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia. Akadémiai Kiadó, Budapest. 653–762.

Giay Béla – Nádor Orsolya (szerk.) 1998. *A magyar mint idegen nyelv / hungarológia.* Budapest, Janus/Osiris

Szili Katalin 2002. A kérdés pragmatikája a magyar nyelvben. *Nyr.* 2002/1: 12-30.

- fejezetcímek: ***kurzív és félkövér*** (14-es); további tagolásban: *kurzív* (12-es)
- nyelvi példák (szövegben): *kurzív*
- értelmi kiemelések: ***félkövér***
- hivatkozás szövegen belül: zárójelben a szerző(k) vezetékneve, évszám, oldalszám: (Szili 2002, 12)
- hosszabb szövegbevetet alkotó idézetek és összefüggő példasorok: elkülönített bekezdésben (10-es)

EUROPEAN CONSORTIUM FOR THE CERTIFICATE OF ATTAINMENT IN MODERN LANGUAGES

NYELVVIZSGA-BIZONYÍTVÁNY MODERN NYELVEK ISMERETÉRŐL

AKKREDITÁLT NYELVVIZSGA magyarból mint idegen nyelvből is:

kommunikáció-központú általános nemzetközi nyelvvizsga;
szintjei és követelményei összhangban vannak a KER-leírásokkal;
Magyarországon pontot ér az egyetemi fölvételnél;
vizsgázóbarát, változatos feladatok;
nincs nyelvtani teszt és fordítási feladat;
a fogalmazáshoz szótár használható

Elfogadják:

a diploma kiadásához szükséges nyelvtudás igazolására,
ösztöndíjas pályázatokhoz, PhD-fokozathoz;

További vizsganyelvek:

*angol, német; francia, olasz, román, spanyol; bolgár, cseh, horvát, lengyel, orosz,
szerb, szlovák; héber*

**Az ECL Konzorcium Nemzetközi Titkársága
és
az akkreditált ECL nyelvvizsgarendszer magyarországi
központja:**

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Idegen Nyelvi Titkárság**

7633 Pécs, Szántó Kovács János u. 1/b
Tel: (72) 501-500/22133 és 22102 * Fax: (72) 251-929

mail: ecl@inyt.pte.hu

www.ecl.hu

<http://inyt.pte.hu>